

**Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego
Wydział Nauk Ekonomicznych
Katedra Ekonomiki Edukacji, Komunikowania i Doradztwa**

Doradztwo w działalności przedsiębiorczej

Praca zbiorowa pod redakcją naukową Krystyny Krzyżanowskiej

**Wydawnictwo SGGW
Warszawa 2008**

Recenzenci:

dr hab. Izabella Sikorska-Wolak, prof. nadzw. SGGW

dr hab. Krystyna Krzyżanowska, prof. nadzw. SGGW

dr inż. Ewa Jaska

dr inż. Agnieszka Werenowska

Publikacja dofinansowana ze środków Ministerstwa Rolnictwa
i Rozwoju Wsi

Projekt okładki – Tomasz Tabor
Redakcja techniczna – Wioletta Bieńkowska, Jan Zawadka

SPIS TREŚCI

CZEŚĆ I PRZEDSIĘBIORCZOŚĆ I JEJ UWARUNKOWANIA

Izabella Sikorska-Wolak Wieloaspektowość przedsiębiorczości i jej postrzeganie przez mieszkańców wsi	11
Michał Pietrzak, Joanna Baran Studiowanie jako forma przedsiębiorczości intelektualnej	27
Magdalena Iwańska, Magdalena Józefcka Przedsiębiorczość społeczna w Polsce	39
Wioletta Bieńkowska, Magdalena Iwańska Koncepcja społecznej odpowiedzialności biznesu w opinii Polaków	53
Witold Goszka Warunki tworzenia i rozwoju mikroprzedsiębiorstw na obszarach wiejskich	67
Renata Marks-Bielska, Rafał Krzywiec Uwarunkowania rozwoju sektora małych i średnich przedsiębiorstw na przykładzie gminy Łukta	75
Agata Balińska Turystyka jako forma działalności pozarolniczej w opinii mieszkańców wsi	87
Sylwia Gołąb Znaczenie poradnictwa w podejmowaniu decyzji zawodowych	97

CZĘŚĆ II
DORADZTWO ROLNICZE W STYMULOWANIU ROZWOJU
PRZEDSIĘBIORCZOŚCI

Józef Kania, Barbara Kielbasa

Doradztwo rolnicze w upowszechnianiu zasady
wzajemnej zgodności 109

Bogdan Kościk, Monika Kwapisz, Adam Malinowski

Doradztwo rolnicze w zakresie agroenergetyki
na Zamojszczyźnie 121

Andrzej Bułatowicz

Współpraca rolników prowadzących gospodarstwa ekologiczne
z doradcami rolniczymi w województwie podlaskim 131

Magdalena Mądra

Uwarunkowania decyzji finansowych podejmowanych przez rolników
a rola doradztwa w działalności gospodarstw indywidualnych 145

Teresa Miś

Wpływ doradztwa na rozwój
przedsiębiorczości zespołowej rolników 157

Kazimierz Tabor

Rola doradztwa we wzroście poziomu konkurencyjności
i harmonijnym rozwoju obszarów wiejskich 171

CZĘŚĆ III
INSTYTUCJE WSPIERAJĄCE ROZWÓJ PRZEDSIĘBIORCZOŚCI
NA WSI

Anita Szczykutowicz

Komunikowanie i doradztwo w działalności
Ministerstwa Rolnictwa i Rozwoju Wsi 181

Sławomir Zawisza, Anna Tomczyk Działalność prywatnych biur doradztwa rolniczego w opinii kadry doradczej Ośrodka Doradztwa Rolniczego w Bratoszewicach	185
Anna Sammel Działalność doradcza Zachodniopomorskiego Ośrodka Doradztwa Rolniczego w Barzkowicach w latach 2005 – 2008	197
Anna Sammel, Irena Łucka Rola Zachodniopomorskiego Ośrodka Doradztwa Rolniczego w Barzkowicach w rozwoju obszarów wiejskich Pomorza Zachodniego ..	205

Wstęp

Wdrażanie mechanizmów rynkowych w polskiej gospodarce przyczyniło się do rozwoju przedsiębiorczości, czyniąc z niej kolejny i nowy czynnik postępu gospodarczego. Przeobrażenia te charakteryzowały się orientacją na człowieka, jego wiedzę, inicjatywę, siłę woli i zdolności organizacyjne. Pojęcie przedsiębiorczości stało się w ostatnich latach bardzo popularne, ale jednocześnie sprawia wiele trudności w jego precyzyjnym definiowaniu. Świadczy o tym wielość definicji w literaturze przedmiotu oraz odmienność ujęć terminologicznych. Najczęściej przedsiębiorczość łączona jest z działalnością gospodarczą, często bywa utożsamiana z zakładaniem i prowadzeniem firmy (przedsiębiorstwa), rzadziej natomiast poruszany jest jej osobowościowy aspekt oraz odniesienie do sfer pozaekonomicznych życia i działalności człowieka. W literaturze ekonomiczno-rolniczej pojęcie to uzupełnione jest często przymiotnikiem wskazującym obszar jej ujawniania się (np. przedsiębiorczość rolnicza i pozarolnicza, przedsiębiorczość indywidualna oraz zespołowa).

W rozwoju przedsiębiorczości ważna rola wyznaczona została doradztwu, które poprzez działania edukacyjne, informacyjne i doradcze może w znacznym stopniu stymulować ten rozwój. Doradztwo w obecnej dobie staje się popularne w różnych dziedzinach ludzkiego działania. Trudno sobie wyobrazić jakiegokolwiek przedsięwzięcia współczesnego człowieka, a w szczególności przedsięwzięcia o charakterze gospodarczym, w których nie spotkalibyśmy się z potrzebą działań o charakterze doradczym. Doradztwo szczególnie pożądane jest na obszarach wiejskich jako stymulator inicjatyw podejmowanych przez rolników i pozostałych mieszkańców wsi. W okresie transformacji ustrojowej oraz integracji ze strukturami Unii Europejskiej posiadanie przez pracowników doradztwa rolniczego tylko dobrej wiedzy technologicznej, ogólnej lub specjalistycznej jest niewystarczające. Skuteczny doradca powinien legitymować się również stosowną wiedzę ekonomiczną oraz wysokimi umiejętnościami w zakresie komunikowania się z bardzo zróżnicowanymi grupami społeczności rolniczej i wiejskiej.

W części pierwszej publikacji przedstawiono istotę i różne oblicza przedsiębiorczości. W dalszej kolejności przybliżono uwarunkowania funkcjonowania małych i średnich przedsiębiorstw na obszarach wiejskich oraz postrzeganie przedsiębiorczości przez mieszkańców wsi.

Roli doradztwa rolniczego w stymulowaniu rozwoju obszarów wiejskich poświęcono część drugą. Przedstawiono tutaj znaczenie doradztwa w upowszechnianiu zasady wzajemnej zgodności i popularyzowaniu idei współdziałania w grupach producenckich, a także we wzroście poziomu konkurencyjności i harmonijnym rozwoju obszarów wiejskich.

W części trzeciej omówiono instytucjonalne formy wsparcia rozwoju przedsiębiorczości na wsi, ze szczególnym uwzględnieniem działalności

Ministerstwa Rolnictwa i Rozwoju Wsi, ośrodków doradztwa rolniczego oraz prywatnych biur doradczych.

Przedstawione w publikacji obszary problemowe nie wyczerpują wszystkich zagadnień dotyczących roli doradztwa w rozwoju przedsiębiorczości na obszarach wiejskich, nie mniej jednak stanowią one podstawę do dalszych poszukiwań badawczych. Wskazują również na potrzebę kompleksowego podejścia do doradztwa rolniczego.

Pragnę podziękować Autorom za trud przygotowania opracowań, Recenzentom za wkład pracy w podniesienie jakości zamieszczonych w monografii artykułów, Pracownikom i Doktorantom Katedry Ekonomiki Edukacji, Komunikowania i Doradztwa za poświęcony czas i pomoc w przygotowaniu niniejszej publikacji.

Dr hab. Krystyna Krzyżanowska, prof. SGGW

Część I

Przedsiębiorczość i jej uwarunkowania

Izabella Sikorska-Wolak

Katedra Ekonomiki Edukacji, Komunikowania i Doradztwa
Szkola Główna Gospodarstwa Wiejskiego

Wieloaspektowość przedsiębiorczości i jej postrzeganie przez mieszkańców wsi

Different aspects of enterprise and its image among the country inhabitants

Wstęp

Pojęcie przedsiębiorczość stało się w ostatnich kilkunastu latach bardzo popularne i modne, zarówno w literaturze naukowej jak i w języku potocznym. Z uwagi na wysoką rangę w rozwoju społeczno-gospodarczym oraz jej wielowymiarowy charakter problematyka przedsiębiorczości stanowi przedmiot dociekań badawczych wielu ośrodków naukowych i podejmowana jest w ramach takich dyscyplin naukowych, jak: ekonomia, zarządzanie, prakseologia, socjologia, psychologia, andragogika. Jednakże poszczególne dyscypliny naukowe, z uwagi na swoje zainteresowania i kompetencje, akcentują bądź to jej aspekty ekonomiczne, bądź społeczne, bądź osobowościowe, bądź edukacyjne. W większości podejść badawczych, szczególnie w naukach ekonomicznych, przedsiębiorczość łączona jest z działalnością gospodarczą, czasami wręcz utożsamiana z prowadzeniem przedsiębiorstwa i analizowana poprzez pryzmat korzyści o charakterze ekonomicznym, jakie osiągane są dzięki działaniom przedsiębiorczym w podmiotach gospodarczych, środowiskach lokalnych, regionach czy w całej gospodarce. W ujęciu makroekonomicznym przedsiębiorczość traktuje się jako główny czynnik rozwoju gospodarczego, co akcentował już na początku ubiegłego stulecia J. A. Schumpeter, podkreślając ścisłą zgodność pomiędzy makroekonomiczną teorią rozwoju gospodarczego a mikroekonomiczną koncepcją indywidualnego przedsiębiorcy-innowatora¹. Prakseolodzy łączą przedsiębiorczość ze sprawnością i skutecznością działania. Socjologowie analizują między innymi mechanizmy rozprzestrzeniania się innowacji w danym systemie społecznym, rolę przywódców opinii (liderów) w procesie dyfuzji, a także w funkcjonowaniu organizacji, wpływ środowiska społecznego na zachowania przedsiębiorcze jednostek, skutki o charakterze społecznym jakie z działań przedsiębiorczych uzyskują grupy społeczne i całe społeczności lokalne. Psychologowie odnoszą

¹ J. A. Schumpeter: Teoria rozwoju gospodarczego. PWN, Warszawa 1960.

pojęcie przedsiębiorczości do cech, a raczej zespołu cech człowieka oraz analizują mechanizmy wewnętrzne (osobowościowe) kształtujące te cechy i ukierunkowujące zachowania przedsiębiorcze. Podejście pedagogiczne i andragogiczne uwypukla problematykę rozwoju kompetencji przedsiębiorczych w szerokim znaczeniu tego pojęcia – znaczenie kształcenia i wychowania ku przedsiębiorczości – i wskazują skuteczne metody i techniki ich kształtowania. Ten ostatni aspekt jest szczególnie istotny bowiem nie będzie chyba błędna teza, iż kształtowanie kompetencji przedsiębiorczych, a więc systemu wiedzy, poglądów, przekonań, potrzeb, wartości i postaw, które w okresie aktywności zawodowej pozwolą na podejmowanie działań przedsiębiorczych i skuteczną ich realizację powinno rozpocząć się już od najwcześniejszych etapów życia człowieka. Jest to duże wyzwanie dla całego systemu edukacji szkolnej i pozaszkolnej oraz doradztwa. Ważne jest również oddziaływanie rodziny, a także całego środowiska społecznego i gospodarczego, w którym przebywa człowiek na różnych etapach swojego życia.

W niniejszym opracowaniu wykorzystane zostały wtórne i pierwotne źródła materiału badawczego. Źródła wtórne stanowiły podstawę opracowania części pierwszej poświęconej problemom związanym z konceptualizacją pojęcia przedsiębiorczość, część druga prezentuje wyniki badań własnych i dotyczy przedsiębiorczości w świadomości mieszkańców wsi.

Problemy związane z konceptualizacją przedsiębiorczości

Dużej popularności pojęcia przedsiębiorczość nie towarzyszy klarowność i precyzja jego formułowania. Już na etapie definiowania pojęć można zauważyć odmiennosć podejść badawczych pomiędzy różnymi dyscyplinami wiedzy, na gruncie których formułowane są definicje (częściowo zostało to zasygnalizowane w części wstępnej niniejszego opracowania). Poszukując genezy pojęcia przedsiębiorczość ekonomiści zazwyczaj sięgają do dorobku takich klasyków, jak: Cantillon, Say, Schumpeter czy Kirzner. Szczególnie duży i oryginalny wkład w rozwój wiedzy na temat przedsiębiorczości oraz jej związków z innowacjami przypisuje się Schumpeterowi. Sformułował on pojęcie kreatywnej destrukcji i postawił tezę, iż dynamiczna nierównowaga wywołana przez innowacyjnego przedsiębiorcę jest normą zdrowej gospodarki w większym stopniu aniżeli równowaga i optymalizacja. Pojęcie przedsiębiorca w ujęciu Schumpetera jest szersze aniżeli w ujęciu jego poprzedników, zawiera bowiem w sobie dodatkową szczególną właściwość – przedsiębiorczość. Jest to jak pisze „osobliwy stan ducha przedsiębiorcy, który wyzwala w nim siłę do pokonywania piętrzących się przeszkód, własnych przesądów i oporów, pozwala płynąć przeciw prądowi

w nieznanym okolicznościach”². Zmysł przedsiębiorczości jest właściwością występującą tylko u niektórych ludzi. Ci nieliczni działają w otoczeniu masy naśladowców, których reakcje na dokonania przedsiębiorców-innowatorów są zróżnicowane od szybkich i spontanicznych do sceptycznych i konserwatywnych. Analizując więc schumpeterowską koncepcję przedsiębiorczości należy mieć na uwadze jej powiązania z koncepcją innowacji. Obie one mają charakter dynamiczny i są integralną częścią teorii rozwoju gospodarczego. Należy jednakże mieć na uwadze, iż teoria Schumpetera dotyczyła gospodarki kapitalistycznej początków XX stulecia, której podstawą był wielki przemysł, zaś najistotniejszymi czynnikami produkcji ziemia i kapitał. Rola czynnika pracy była raczej drugorzędna. Trudno nie zauważyć, iż kontekst ten uległ drastycznym zmianom, zmieniła się rzeczywistość gospodarcza i społeczna, ewolucji uległo też podejście do określania innowacji i przedsiębiorczości. W ujęciu Schumpetera bowiem innowacja była prawie dosłownie tożsama z przedsiębiorczością. Poprzez wprowadzanie innowacji produktowych, procesowych, rynkowych, innowacji w sferze zarządzania przedsiębiorca kształtuje nową funkcję produkcji, co pozwala mu osiągnąć zysk. Schumpeter nie przywiązywał żadnego znaczenia do drobnych, adaptacyjnych zmian w procesie wytwarzania. W kontekście prowadzonej przez niego analizy procesów makroekonomicznych nie zasługiwały one na jakąkolwiek uwagę. Nie traktował też jako innowacje zmiany wprowadzonych na zasadzie naśladownictwa³. Zmiany te w kontekście współczesnego rozumienia innowacji zasługują na to miano. Niektórzy autorzy dla ich określenia używają terminu „subinnowacje”.

Przedsiębiorcy wprowadzają innowacje, traktując zmiany jako zjawisko normalne i pożądane, a nie jako zagrożenie. Jak podkreśla Drucker „przedsiębiorca zawsze poszukuje zmiany, reaguje na nią i wykorzystuje ją jako okazję”⁴. Możliwość zmian jest zawsze tym co stwarza okazję do innowacji. Jednym z zadań teorii innowacji jest więc badanie obszarów stwarzających okazje do innowacji i działań przedsiębiorczych⁵. Innowacja jest specyficznym narzędziem przedsiębiorczości, działaniem które stwarza posiadany zasobom nowe możliwości ich pomnażania. Przy czym współcześnie, jak podkreśla w swoich pracach, podstawowym zasobem jest wiedza. W przypadku dysponowania wiedzą nikną ograniczenia innych zasobów. Drucker jako pierwszy

² J. A. Schumpeter: op. cit., s. 136.

³ W literaturze z zakresu innowacji i przedsiębiorczości często cytowana jest triada Schumpetera – „inwencja – innowacja – imitacja”.

⁴ P.F. Drucker: *Innowacja i przedsiębiorczość – praktyka i zasady*. PWE, Warszawa 1992, s.39.

⁵ P. F. Drucker analizuje siedem źródeł okazji, są to: 1. *To co niespodziewane* – niespodziewany sukces, niespodziewana porażka, niespodziewane wydarzenie zewnętrzne; 2. *Niezgodność* – pomiędzy rzeczywistością istniejącą faktycznie a rzeczywistością, jaką zakłada się, że jest albo powinna być; 3. *Potrzeba procesu*; 4. *Zmiany w strukturze branży albo rynku*, które wszystkich zaskakują; 5. *Demografia*; 6. *Zmiany w postrzeganiu ,tendencji i znaczeniu*; 7. *Nowa wiedza*, zarówno naukowa jak i nienaukowa. P. F. Drucker: *Natchnienie i fart – czyli innowacja i przedsiębiorczość*. Wydaw. Studio Emka, Warszawa 2004, s. 40-150.

dostrzegł istotę przedsiębiorczości jako podejścia do zarządzania⁶. Czasami jednakże to nie okazje, a konieczność wymusza podejmowanie działań przedsiębiorczych, które w kontekście dotychczasowych rozważań nie zasługują na miano „prawdziwej” przedsiębiorczości opartej na wykorzystywaniu szans.

Analiza zawartych w literaturze przedmiotu definicji wskazuje, iż przedsiębiorczość to zarówno określony sposób zachowania polegający na poszukiwaniu zmiany, reagowaniu na nią i wykorzystywaniu jako okazji do innowacji, jak również cecha a raczej zespół cech człowieka umożliwiających tego typu zachowania, takich m.in. jak: kreatywność, wyobraźnia, potrzeba osiągnięć, umiejętność wykorzystania szans i zagrożeń, umiejętność radzenia sobie w trudnych sytuacjach, wiara w możliwość zrealizowania nowego przedsięwzięcia, akceptowanie ryzyka (w rozsądnym wymiarze). Obserwacja praktyki wskazuje, iż natężenie tych cech u poszczególnych przedsiębiorców jest różne. Jedni, o dominującej potrzebie osiągnięć podejmują działania przedsiębiorcze dla uzyskania pozytywnych emocji, satysfakcji, zadowolenia. U innych działania te są bardziej instrumentalne. Jedni o postawie twórczej, kreatywnej, sami poszukują nowych rozwiązań bądź je tworzą. Ich działania, w których przedsiębiorczość jest normą, nie ograniczają się do wprowadzania pojedynczych innowacji, ale zarządzają firmą w sposób innowacyjny. Inni ograniczają się do pojedynczych rozwiązań o charakterze innowacyjnym, mających często charakter imitacji. Stąd możemy wyróżnić *przedsiębiorczość kreatywną*, związaną z tworzeniem i wykorzystywaniem innowacji oryginalnych i *przedsiębiorczość naśladowczą* związaną z wprowadzaniem innowacji nieoryginalnych. W tym pozornie sprzecznym określeniu chodzi o działania, które są mniej lub bardziej udaną kopią działań wcześniej podjętych i zakończonych sukcesem przez kogoś innego. Przedsiębiorczość naśladowcza odgrywała i nadal odgrywa trudną do przecenienia rolę w upowszechnianiu wielu wynalazków, rozwiązań technologicznych czy organizacyjnych. Szczególnie bliska jest rozwijającej się dynamicznie w ostatnich latach sferze „small biznesu”.

W rozważaniach na temat przedsiębiorczości nie sposób pominąć nowego zjawiska, jakie pojawiło się w ostatnich latach w naszym kraju, tj. *przedsiębiorczości intelektualnej*, akcentującej szczególne znaczenie wiedzy w działalności gospodarczej. Przy czym mamy tu na myśli nie tylko istniejącą już wiedzę pozwalającą na dostosowywanie się do otoczenia, ale wiedzę która umożliwia tworzenie i przekształcanie rzeczywistości. Przedsiębiorczość intelektualna polega w największym skrócie na „budowaniu podstaw materialnego bogactwa z niematerialnej wiedzy”⁷. To wiedza, a w zasadzie sposób jej zdobywania jest zdaniem S. Kwiatkowskiego tym co wyróżnia przedsiębiorczość intelektualną (PI) od dwóch pozostałych analizowanych przez niego sfer, tj. small

⁶ S. Kwiatkowski: *Przedsiębiorczość intelektualna*. PWN, Warszawa 2000, s.87.

⁷ Tamże, s. 8.

biznesu (SB) oraz przedsiębiorczości tradycyjnej (P). Dla small biznesu charakterystyczna jest imitacja i podpatrywanie innych oraz zdobywanie wiedzy powszechnie dostępnej. Przedsiębiorca tradycyjny przeważnie posiada wykształcenie specjalistyczne i w ramach swojej wiedzy próbuje eksperymentować. Stale aktualizuje posiadaną wiedzę specjalistyczną. Przedsiębiorczość intelektualna związana jest z tworzeniem nowych stanów rzeczy poprzez kojarzenie nawet skrajnie różnych idei, eksperymentowaniem w wielu dziedzinach oraz stałym poszerzaniem i aktualizowaniem wiedzy z różnych dziedzin⁸. Sfera small biznesu jest zdaniem Autora sferą trwania, sfera przedsiębiorczości tradycyjnej – sferą rozwoju przedsiębiorstwa i przedsiębiorcy, zaś przedsiębiorczości intelektualnej – sferą przyśpieszonego rozwoju firmy, samego przedsiębiorcy oraz jego partnerów i pracowników. Coraz powszechniejsze staje się jak pisze Autor przekonanie, że obok wiedzy specjalistycznej zaczynają się w działalności gospodarczej liczyć cechy, które dotychczas były raczej przypisywane intelektualistom. Należą do nich: przywiązanie do symboli i idei, a nie do instytucji i ludzi; umiejętność budowania rozległej sieci kontaktów osobistych; podwójnego spojrzenia na sytuację poprzez zakwestionowanie istniejących norm działania; szeroka i bardzo zróżnicowana wiedza; umiejętność zbierania i przetwarzania informacji połączona z umiejętnością wyboru wariantów działania; poruszanie się równocześnie w wielu środowiskach, sferach, „światach”, prowadzące do powiązań charakteryzujących się wyjątkową różnorodnością.

Kształtowanie się przedsiębiorczości intelektualnej dokonuje się dwoma nurtami. Jednym jest podejmowanie działalności przedsiębiorczej przez intelektualistów. Drugim – intelektualizacja samej przedsiębiorczości, której źródłem jest rozwój edukacji zarówno formalnej jak i nieformalnej, rosnący poziom wykształcenia oraz towarzysząca temu globalizacja, stwarzająca nowe zagrożenia i szanse⁹.

Zazwyczaj przedsiębiorczość odnoszona jest do sfery gospodarczej. I chociaż z niej się wywodzi, to może się ujawniać we wszystkich sferach działalności człowieka, poza tymi, które określić można jako bardziej egzystencjonalne aniżeli społeczne.

Przedsiębiorczość w świadomości mieszkańców wsi na przykładzie wybranych gmin pogranicza wschodniego

Przedsiębiorczość szczególnie pożądana jest na obszarach wiejskich jako czynnik aktywizujący ich rozwój, umożliwiający ich wielofunkcyjność, przyczyniający się do ograniczenia wielu niekorzystnych zjawisk, takich m.in. jak:

⁸ S. Kwiatkowski: op. cit., s. 103-110.

⁹ Tamże, s. 74-74.

duża skala bezrobocia jawnego i ukrytego; słaba sytuacja finansowa większości rodzin rolniczych, szczególnie w regionach o niekorzystnej strukturze obszarowej gospodarstw rolnych; niewielki jeszcze stopień zaawansowania rozwoju pozarolniczych funkcji wsi; nasilająca się migracja przede wszystkim młodych ludzi do miast, a obecnie po otwarciu granic z krajami Unii Europejskiej i stworzeniu możliwości podejmowania pracy za granicą wyjazdy do innych krajów; postawy zachowawcze wielu mieszkańców wsi. I chociaż obszary wiejskie w Polsce wykazują wiele wspólnych cech to poziom ich rozwoju społeczno-gospodarczego jest zróżnicowany regionalnie, jak i w obrębie poszczególnych regionów. Jednym z ważnych czynników wyznaczających owo zróżnicowanie, obok takich m.in., jak: aktywność mieszkańców, ich postawy i zachowania przedsiębiorcze czy aktywność władz i samorządów lokalnych jest lokalizacja wsi na linii centrum – peryferia. Wymienione wcześniej niekorzystne zjawiska w szczególnym nasileniu występują na obszarach wiejskich położonych peryferijnie, a zwłaszcza na wschodnich peryferiach Polski.

Dlatego do badań wytypowano gminy wiejskie położone na wschodnich obszarach przygranicznych, wychodząc z założenia, iż jednym ze sposobów ożywienia społeczno-gospodarczego tych terenów jest rozwój przedsiębiorczości, umożliwiający dywersyfikację gospodarstw rolnych oraz wielofunkcyjny rozwój obszarów wiejskich.

Cel, pytania badawcze i metoda

Głównym celem badań było poznanie i określenie stanu świadomości mieszkańców wsi na temat przedsiębiorczości, tj. ich wiedzy, poglądów i wyobrażeń, przekonań i opinii na temat przedsiębiorczości. Aby bowiem można było analizować przedsiębiorcze działania (motoryczne ujęcie przedsiębiorczości), wcześniej należy rozpoznać stan świadomości badanych osób na temat przedsiębiorczości wyznaczający w dużym stopniu ich postawy i zachowania. Przystępując do badań sformułowano następujące szczegółowe pytania badawcze: z czym mieszkańcy wsi kojarzą pojęcie przedsiębiorczość; w czym upatrują jej istoty; jakie ich zdaniem cechy powinny charakteryzować osobę przedsiębiorczą; czy sami uważają się za osoby przedsiębiorcze; czy rozważali możliwość podjęcia własnej pozarolniczej działalności gospodarczej, a jeśli tak to dlaczego jej nie podjęli; jak oceniają przedsiębiorcze zachowania sąsiadów; czy dostrzegają możliwość poprawy własnej sytuacji finansowej, a jeśli tak to w czym upatrują tej możliwości; czy władze lokalne stwarzają klimat do rozwoju przedsiębiorczości; czy przystąpienie Polski do Unii Europejskiej wpłynęło na wzrost poziomu przedsiębiorczości mieszkańców wsi; jakie są główne bariery w rozwoju przedsiębiorczości na wsi?

Badania empiryczne z wykorzystaniem metody sondażu diagnostycznego i techniki wywiadu według opracowanego kwestionariusza przeprowadzone zostały w 2006 roku na terenie sześciu gmin położonych na pograniczu wschodnim, w bezpośrednim sąsiedztwie z granicą wschodnią Polski, a obecnie granicą wschodnią Unii Europejskiej. Populację badawczą tworzyło ogółem 294 losowo wybranych mieszkańców wsi, z gmin: Krynki, Dubicze Cerkiewne i Mielnik (woj. podlaskie) oraz gmin Wola Uhruska, Rokitno i Dorohusk (woj. lubelskie).

Ogólna charakterystyka badanych gmin i badanej populacji mieszkańców

Wspólną cechą badanych gmin jako podstawowych jednostek podziału terytorialnego jest: po pierwsze ich peryferyjne położenie we wschodnim regionie przygranicznym, po drugie - położenie na obszarach o niekorzystnych warunkach gospodarowania w rolnictwie; po trzecie - niska gęstość zaludnienia; po czwarte - duży udział lasów w ogólnej powierzchni gminy (poza gm. Dorohusk), po piąte - duże walory krajobrazowe umożliwiające rozwój na ich obszarach funkcji turystycznej.

Jedną z cech charakterystycznych dla badanych gmin, jak wcześniej wspomniano, podobnie jak województw w których są położone, jest niska gęstość zaludnienia. Szczególnie dotyczy to gmin województwa podlaskiego. Badane gminy, pod względem gęstości zaludnienia znacznie odbiegają od średniej województw, w których są położone. Gęstość zaludnienia terenów wiejskich woj. lubelskiego wynosi bowiem 48 osób na 1 km kw., co plasuje je na 8 miejscu w skali kraju, zaś woj. podlaskiego – 25 osób na 1 km kw. (14 miejsce w kraju)¹⁰. Również udział użytków rolnych w ogólnej powierzchni badanych gmin niższy jest w woj. podlaskim. Wyższy jest natomiast udział lasów (ponad 40%, a w gm. Mielnik aż 62,9%). Według danych Spisu Rolnego z 2002 r. liczba gospodarstw rolnych wynosi w badanych gminach od 808 w gm. Rokitno do 2149 w gm. Dorohusk. Na terenie badanych gmin znajduje się łącznie 43 gospodarstw agroturystycznych, najwięcej w gminach Wola Uhruska (13) i Dubicze Cerkiewne (11), najmniej bo tylko po 4 gospodarstwa w Rokitnie i Dorohusku. Należy zaznaczyć, iż w prowadzonych przed kilkoma laty badaniach Instytutu Rozwoju Wsi i Rolnictwa PAN gminy Dubicze Cerkiewne (podlaskie) i Wola Uhruska (lubelskie) zaliczone zostały do gmin problemowych, tj. takich, w których problemy rozwojowe występują w szczególnym nasileniu¹¹.

¹⁰ Rocznik Statystyczny Rolnictwa i Obszarów Wiejskich. GUS, Warszawa 2006.

¹¹ A. Rosner (red.): Wiejskie obszary kumulacji barier rozwojowych. IRWiR PAN, Warszawa 2002.

TABELA 1. Charakterystyka badanej populacji mieszkańców

Wyszczególnienie	Wola Uhruska	Rokitno	Dorohusk	Krynki	Dubicze Cerkiewne	Mielnik
Liczba badanych ogółem	50	50	46	50	51	47
Badani wg płci (%):						
Mężczyźni	48,0	52,0	45,7	48,0	45,1	51,0
Kobiety	52,0	48,0	54,3	52,0	54,9	49,0
Badani wg wieku (%):						
Do 29 lat	6,0	10,0	26,1	10,0	15,7	21,3
30 – 39	12,0	26,0	28,2	12,0	21,6	29,8
40 – 49	36,0	30,0	34,8	18,0	37,3	14,9
50 – 59	30,0	34,0	4,4	30,0	17,6	21,3
Pow.60 lat	16,0	-	6,5	30,0	7,8	10,6
Badani wg poziomu wykształcenia (%):						
Wyższe	6,0	4,0	15,2	10,0	3,9	4,1
Niepełne wyższe	12,0	-	15,2	4,0	5,9	5,9
Średnie	30,0	36,0	36,9	30,0	49,0	36,0
Zasadnicze	34,0	28,0	23,9	4,0	29,4	41,3
Podstawowe	18,0	24,0	6,5	47,0	11,8	9,7
Niepełne podst.	-	8,0	2,3	5,0	-	2,0
Liczba użytkown. gosp. rolnych - w tym o pow. (%):						
Do 10 ha	47	43	37	47	44	34
10 – 20 ha	63,8	66,4	81,1	29,8	54,5	73,5
Pow. 20 ha	27,6	30,6	13,5	63,8	45,5	26,5
	8,6	3,0	5,4	6,4	-	-
Źródła dochodu rodzin (%):						
Gosp. rolne	84,0	79,0	52,1	92,0	78,4	65,9
Własna dz.iałaln. pozarolnicza	4,0	26,0	32,6	28,0	15,7	19,1
Praca najemna	52,0	21,0	59,0	-	51,0	57,4
Renta/emerytura	62,0	53,0	52,2	66,0	66,6	38,3
inne	-	-	-	-	-	-

Źródło: badania własne

Dane zawarte w powyższej tabeli wskazują na zróżnicowanie badanej populacji pod względem analizowanych cech. Struktura badanych z uwzględnieniem wieku najkorzystniejsza jest w gminach Dorohusk i Mielnik, najmniej korzystna w gminie Krynki. W gminie Dorohusk najkorzystniejsza jest też struktura badanych pod względem poziomu wykształcenia - ponad 30% osób bowiem legitymuje się wykształceniem wyższym i niepełnym wyższym, zaś prawie 37% wykształceniem średnim. Stosunkowo duży odsetek badanych z wykształceniem wyższym jest też w gminie Krynki, tam jednakże najwyższy odsetek (52%) stanowią też osoby z wykształceniem podstawowym i niepełnym podstawowym, co wiąże się zapewne z przewagą osób starszych wiekowo. Warto nadmienić, iż wśród badanych we wszystkich gminach zdecydowanie przeważają

osoby z wykształceniem pozarolniczym, dotyczy to zarówno kobiet jak i mężczyzn oraz wszystkich poziomów wykształcenia ponadpodstawowego. 85,7% badanych stanowią użytkownicy gospodarstw rolnych, w większości niewielkich obszarowo. Najwięcej użytkowników gospodarstw rolnych w badanej populacji znajduje się w gminach Wola Uhruska i Krynki, najmniej w Mielniku i Dorohusku. Najkorzystniejsza struktura obszarowa gospodarstw badanej populacji występuje w gminie Krynki.

Badana populacja zróżnicowana jest również pod względem źródeł dochodu rodzin. Zdecydowana większość uzyskuje dochody z kilku źródeł, w tym ponad połowa (poza gm. Mielnik) z tytułu rent i emerytur. Tylko 3,7% badanych uzyskuje dochód wyłącznie z gospodarstwa rolnego (najwięcej w gm. Krynki i Dubicze Cerkiewne), 6,2 % wyłącznie ze świadczeń społecznych (najwięcej w Gm. Rokitno i Dubicze Cerkiewne), 8,2% z pracy najemnej (najwięcej w gm. Mielnik i Dorohusk), zaś 4,1% wyłącznie z własnej pozarolniczej działalności gospodarczej. Udział dochodu z gospodarstwa rolnego kształtuje się następująco: do 25% - 27,8% badanych (najwięcej w gm. Dubicze Cerkiewne, najmniej w gm. Krynki), 26-49% - 40,2% badanych, 50% i więcej – 32,0% badanych (najwięcej w gm. Krynki, najmniej w gm. Dorohusk). Największy udział dochodu z tytułu świadczeń społecznych występuje w gminach Dubicze Cerkiewne i Dorohusk.

Wyniki badań

Na pytanie (otwarte) – z czym kojarzy się Panu/i pojęcie przedsiębiorczości najczęściej padała odpowiedź – z własną działalnością gospodarczą, skłonnością do ryzyka oraz umiejętnością szybkiego wzbogacenia się. Na dalszym miejscu uplasowało się: osiągnięcie sukcesów, radzenie sobie w trudnych sytuacjach, umiejętność zarządzania gospodarstwem rolnym. To pytanie nastroczało jednakże problemy z udzieleniem na nie odpowiedzi. Zupełnie inny obraz uzyskano formułując kolejne pytanie (z kafeterią) – które z poniższych twierdzeń najlepiej oddają istotę przedsiębiorczości, co przedstawia tabela 2.

TABELA 2. Twierdzenia najlepiej oddające istotę przedsiębiorczości w opinii badanej populacji

Wyszczególnienie	Liczba wskazań	% wskazań
Potrzeba osiągnięć i nie obawianie się ryzyka	141	47,1
Prowadzenie własnej działalności gospodarczej	84	28,1
Prowadzenie własnej działalności gospodarczej i potrzeba osiągnięć	108	36,1
Własna działalność gospodarcza i wprowadzanie innowacji	151	50,5
Aktywność w poszukiwaniu zmian i ich urzeczywistnianiu	173	57,9
Umiejętność dostosowania do zmieniających się warunków	198	66,2

Źródło: badania własne

Wyniki badań zaprezentowane w tabeli 2 wskazują, iż badani mieszkańcy wsi nie ograniczają istoty przedsiębiorczości wyłącznie do prowadzenia własnego przedsiębiorstwa, ale pojmują ją znacznie szerzej, poszerzając jej istotę o wprowadzanie zmian innowacyjnych, skłonność do ryzyka i potrzebę osiągnięć. Wskazania te zróżnicowane są w badanych gminach. I tak respondenci z gminy Wola Uhruska najczęściej wymieniali – umiejętność dostosowania się do zmieniających się warunków (82,5%), własną działalność gospodarczą i zmiany innowacyjne (54%) oraz aktywność w poszukiwaniu zmian (49,2%). Podobnie kształtują się proporcje w gminie Mielnik – wymienione twierdzenia wskazało kolejno – 71,4%; 57,1% oraz 54,8%. Na te same twierdzenia wskazywali również respondenci z Krynek, tam jednak najwięcej wskazań uzyskała – aktywność w poszukiwaniu zmian i ich urzeczywistnieniu (90,9%), w dalszej kolejności - umiejętność dostosowania się do zmieniających się warunków (58,1%) oraz własna działalność gospodarcza i zmiany innowacyjne (52,7%). W gminie Rokitno najwięcej wskazań uzyskała własna działalność gospodarcza (76,7%), potrzeba osiągnięć i nie obawianie się ryzyka (53,3%) oraz własna działalność gospodarcza i potrzeba osiągnięć (50%).

Respondenci proszeni byli też o zaznaczenie trzech z wymienionych w tabeli 2 twierdzeń według kolejności ważności. Na pierwszym miejscu (45,4%) uplasowały się równorzędnie dwa twierdzenia, tj. potrzeba osiągnięć i nie obawianie się ryzyka oraz własna działalność gospodarcza i wprowadzanie innowacji, najmniej osób wskazało wyłącznie na własną działalność gospodarczą. Na miejscu drugim najczęściej wymieniana była aktywność w poszukiwaniu zmian i ich urzeczywistnieniu (43,9%) i własna działalność gospodarcza (43,7%). Umiejętność dostosowania do zmieniających się warunków, chociaż łącznie uzyskała najwięcej wskazań (tabela 2) to najczęściej była wymieniana dopiero na trzecim miejscu (56,3%).

Większość badanych odnosi więc istotę przedsiębiorczości bardziej do cech człowieka, takich jak: potrzeba osiągnięć, umiejętność dostosowania się do zmieniających się warunków i aktywność w poszukiwaniu zmian i ich urzeczywistnieniu, aniżeli do samego faktu prowadzenia przedsiębiorstwa. Godnym podkreślenia jest również to, iż w opinii badanych prowadzenie własnej działalności gospodarczej nie stanowi jeszcze o istocie przedsiębiorczości, ale rozwijanie tej działalności poprzez wprowadzanie innowacji. Badani mieszkańcy wsi dostrzegają więc związek przedsiębiorczości z innowacyjnością. Z kolei w odpowiedzi na otwarte pytanie – „Jakie zdaniem Pana/i cechy powinny charakteryzować osobę przedsiębiorczą?” pojawiły się inne jeszcze cechy osoby przedsiębiorczej (tabela 3).

TABELA 3. Cechy osoby przedsiębiorczej w opinii badanej populacji

Cechy osoby przedsiębiorczej	Liczba wskazań	% wskazań
Odwaga	99	33,8
Duża aktywność	73	24,8
Zaradność	59	20,1
Skłonność do ryzyka	54	18,3
Obrotność, spryt	48	16,3
Pewność siebie	44	15,0
Upór	42	14,3

Źródło: badania własne

Z innych cech, które uzyskały już mniej wskazań i nie znalazły się w powyższej tabeli wymieniane były: kreatywność, konsekwencja działania, zdecydowanie, optymizm, umiejętność szybkiego podejmowania decyzji.

Jedno z pytań kwestionariusza wywiadu brzmiało „Czy uważa się Pan/i za osobę przedsiębiorczą?”. Połowa badanych odpowiedziało, iż „tak” lub „raczej tak” – najwięcej w gminach: Mielnik, Krynki oraz Dubicze Cerkiewne, najmniej w gminie Rokitno i Dorohusk. 11,4% badanych nie potrafiło udzielić odpowiedzi na to pytanie, najwięcej w gminie Rokitno. Uzyskane odpowiedzi są nieco zaskakujące, bowiem badani mieszkańcy Krynek i Mielnika są starsi wiekiem i o niższym poziomie wykształcenia aniżeli w pozostałych gminach. Można przypuszczać, iż na taką samoocenę miało związane z wiekiem większe doświadczenie zawodowe.

Dane zawarte w tabeli 3 wskazują, iż połowa badanych osób jedną z cech charakteryzujących istotę przedsiębiorczości upatruje we wprowadzaniu zmian innowacyjnych. Interesowało nas więc również czy sami badani wprowadzają tego typu zmiany i jakie innowacje wprowadzone zostały w ostatnich trzech latach. Zmiany o charakterze innowacyjnym wprowadziło w analizowanym okresie łącznie 48,3% badanych – najwięcej w gminach Wola Uhruska, Mielnik i Krynki, najmniej w gm. Dubicze Cerkiewne. Większość innowacji wprowadzono w gospodarstwach rolnych, dotyczyły one najczęściej: zakupu maszyn i urządzeń, remontu i modernizacji domu i budynków inwentarskich, nowych technologii uprawy. Osoby prowadzące działalność agroturystyczną wymieniały najczęściej: modernizację i wyposażenie kwater, zakup sprzętu rekreacyjnego, budowę boiska i placu zabaw. Były to więc raczej proste zmiany, o niewielkim stopniu ryzyka. Bardziej radykalne i złożone zmiany innowacyjne wprowadziły tylko dwie osoby, jedna z nich uzyskała atest gospodarstwa ekologicznego, druga rozpoczęła działalność agroturystyczną. Warto nadmienić, iż innowacje wprowadzane były przede wszystkim przez badanych, którzy wcześniej określili się jako osoby przedsiębiorcze.

Interesowało nas również czy badani dostrzegają możliwość poprawy swojej sytuacji finansowej. Na to pytanie twierdząco odpowiedziało 46,7% osób (najwięcej w gm. Wola Uhruska i Dorohusk, najmniej w gm. Krynki i Dubicze Cerkiewne). Możliwość poprawy sytuacji finansowej widzą badani w: wyjeździe

i podjęciu pracy zarobkowej zagranicą, rozpoczęciu własnej działalności gospodarczej zaś osoby prowadzące taką działalność w jej rozwoju, powiększeniu i modernizacji gospodarstwa rolnego, wzroście opłacalności produkcji rolnej, kształceniu dzieci, zmianie dotychczasowego miejsca pracy. Z uwagi na duże walory przyrodnicze i kulturowe badanego regionu 31,0% rozważało możliwość podjęcia działalności turystycznej – najczęściej w gminach Wola Uhruska, Dubicze Cerkiewne i Mielnik, najmniej w gm. Rokitno. Były to z reguły osoby młodsze wiekiem, z wykształceniem średnim bądź zasadniczym zawodowym. Osoby powyżej 55 roku życia podkreślały, iż podeszły wiek i stan zdrowia stanowił główną barierę w rozważaniu takiej możliwości. Wśród rozważanych możliwości na plan pierwszy wysuwa się działalność agroturystyczna, w dalszej kolejności – organizacja imprez turystycznych, usługi gastronomiczne, wynajem kwater prywatnych, wypożyczalnia sprzętu turystycznego. Najczęściej wymienianymi barierami które uniemożliwiły rozpoczęcie tej działalności były: brak środków finansowych, brak wiedzy i informacji, brak czasu, brak akceptacji ze strony rodziny. Można przypuszczać, iż inspiracją do zastanawiania się nad rozpoczęciem działalności turystycznej był przykład sąsiadów, którzy już taką działalność rozwijają, najczęściej bowiem gospodarstw agroturystycznych funkcjonuje w gminach Wola Uhruska i Dubicze Cerkiewne. Z kolei badani z gm. Mielnik (najmniej gospodarstw agroturystycznych) rozważając taką możliwość brali pod uwagę dużą atrakcyjność turystyczną gminy i niewykorzystany dotychczas jej potencjał turystyczny.

Większość badanych (66%) wskazało, iż decyzje osób które wcześniej podjęły działalność turystyczną i świadczą już usługi turystyczne były słuszne (najczęściej w gminach Krynki, Wola Uhruska i Mielnik). Tylko dwie osoby spośród badanych stwierdziły, iż były to decyzje błędne, pozostałe nie potrafiły ocenić słuszności tychże decyzji. Ta pozytywna ocena działań przedsiębiorczych sąsiadów oraz rozważane możliwości podjęcia działalności turystycznej są swego rodzaju miernikiem postaw badanych wobec przedsiębiorczości.

Najczęściej wskazywanymi barierami w rozwoju przedsiębiorczości na wsi, podobnie jak w przypadku rozpoczęcia działalności turystycznej, były:

- * brak środków finansowych na rozpoczęcie własnej działalności,
- * brak wiedzy,
- * obawa przed ryzykiem,
- * postawa zachowawcza.

I chociaż zdecydowanie najczęściej osób wskazuje na barierę o charakterze ekonomicznym, tj. brak środków finansowych na rozpoczęcie działalności gospodarczej, to analizując łącznie kolejne wypowiedzi można powiedzieć, iż przeważają bariery o charakterze psychologicznym i edukacyjnym. Są one jednakże znacznie bardziej złożone i trudniejsze do przezwyciężenia. Analiza barier w podejmowaniu działalności przedsiębiorczej wskazuje na potrzebę wzmocnienia działań edukacyjnych i doradczych wśród mieszkańców wsi. Jest to

postulat pod adresem ośrodków doradztwa rolniczego, które poprzez działanie edukacyjne, informacyjne i pomoc doradczą mogą oddziaływać nie tylko na sferę wiadomości i umiejętności, ale też na sferę postaw i zachowań. Rozwój przedsiębiorczości oraz aktywizacja społeczności wiejskich to ważne zadania wyznaczone ośrodkom doradztwa rolniczego przez wprowadzoną pod koniec 2004 roku ustawę o jednostkach doradztwa rolniczego.

Innym ważnym czynnikiem o charakterze instytucjonalnym jest aktywność władz i samorządów lokalnych na rzecz rozwoju przedsiębiorczości. Zadano więc badanym pytanie - czy władze lokalne/gminne stwarzają klimat do rozwoju przedsiębiorczości. Odpowiedzi badanych były bardzo krytyczne, w ich świetle rysuje się smutny obraz aktywności władz lokalnych na rzecz wspierania rozwoju przedsiębiorczości w gminie. Odpowiedzi twierdzącej udzieliło bowiem tylko 26,3% badanych, najwięcej w gminach: Dorohusk i Dubicze Cerkiewne, najmniej w gminie Rokitno. W gminie Mielnik prawie połowa badanych nie potrafiła odpowiedzieć na to pytanie, co może oznaczać, iż działania te były dla nich nie zauważalne. Spośród 60 osób udzielających pozytywnej odpowiedzi, ponad połowa wskazywała na organizację szkoleń, znacznie mniej bo tylko 18,3% na pomoc doradczą, w dalszej kolejności rozwój infrastruktury oraz stosowanie ulg podatkowych. Negatywna ocena władz samorządowych gminy może się przedkładać na to, iż jak wcześniej wspomniano duży odsetek badanych upatruje możliwości poprawy sytuacji finansowej rodziny w czasowej bądź stałej migracji i podejmowaniu pracy w mieście, bądź zagranicą.

Jedno z pytań kwestionariusza wywiadu brzmiało – czy przystąpienie Polski do Unii Europejskiej wpłynęło na wzrost poziomu przedsiębiorczości na wsi? 53,5% badanych udzieliło odpowiedzi twierdzącej – najwięcej w gminach Wola Uhruska (71,4%) i Mielnik (55%). Opinia przecząca najczęściej pojawiała się w gm. Krynki (50,9% badanych). 28,1% badanych nie potrafiło udzielić odpowiedzi na to pytanie – najwięcej w gm. Dorohusk. Należy zaznaczyć, iż ponad połowa badanych korzysta z dopłat bezpośrednich, w dalszej kolejności z działań w ramach PROW, takich jak wspieranie działalności rolniczej na obszarach o niekorzystnych warunkach gospodarowania (ONW), rent strukturalnych i zalesiania gruntów rolnych. Pojedyncze osoby wymieniały też stypendia dla uczących się dzieci.

Podsumowanie

W pierwszej części opracowania wskazano na multidyscyplinarność podejść do analizowania przedsiębiorczości. Sięgając do klasyków ekonomii ukazano genezę pojęcia przedsiębiorczość oraz jego ewolucję w czasie, a także podkreślono problemy związane z konceptualizacją, u których podłoża leżą różne wymiary i oblicza przedsiębiorczości. W drugiej części opracowania przedstawione zostały wyniki badań empirycznych przeprowadzonych na terenie

sześciu analizowanych gmin wśród wybranej losowo populacji 294 mieszkańców, w zdecydowanej większości użytkowników gospodarstw rolnych. Celem badań było poznanie i określenie stanu świadomości mieszkańców wsi na temat przedsiębiorczości. Niewielka populacja badawcza w poszczególnych gminach nie upoważnia do formułowania uogólnień i daleko idących wniosków. Jakościowy w przewadze charakter badań pozwala natomiast na dokonanie oceny stanu świadomości badanych na temat przedsiębiorczości:

1) Świadomość badanych na temat istoty przedsiębiorczości, analizowana poprzez pryzmat ich opinii, poglądów, przekonań i wyobrażeń jest duża. Godnym podkreślenia jest, iż w wymiarze motorycznym nie ograniczają oni pojęcia i istoty przedsiębiorczości jedynie do prowadzenia gospodarstwa/przedsiębiorstwa, ale pojmują je znacznie szerzej, łącząc ją z cechami które w dużym stopniu wyznaczają skuteczność działań przedsiębiorczych (zmiany, innowacje). W wymiarze osobowościowym duże znaczenie przypisują takim cechom, jak: potrzeba osiągnięć, umiejętność dostosowania się do zmieniających się warunków, aktywność w poszukiwaniu zmian i ich urzeczywistnianiu, odwaga, zaradność, skłonność do ryzyka.

2) Na podkreślenie zasługuje to, iż badani zdają sobie sprawę że ważną cechą osoby przedsiębiorczej jest potrzeba osiągnięć. Ta cecha konstytuuje typ człowieka, którego określić można *homo hubris*, jest ona wymieniana na pierwszym miejscu przez przedstawicieli różnych dyscyplin naukowych podejmujących próbę kreślenia portretu człowieka nowoczesnego.

3) Zdecydowana większość badanych pozytywnie ocenia decyzje sąsiadów związane z podjęciem i rozwijaniem działalności przedsiębiorczej (w turystyce). Jest to kolejny przejaw, a zarazem swoisty miernik ich świadomości i postaw wobec przedsiębiorczości. Wysoka jest również samoocena badanych, ponad połowa określa się bowiem jako osoby przedsiębiorcze.

4) Wysokiemu poziomowi świadomości na temat istoty przedsiębiorczości oraz pozytywnej ocenie działań przedsiębiorczych sąsiadów nie towarzyszy wystarczająca wiedza umożliwiająca badanym podjęcie własnej działalności. Sytuacja taka wymaga wzmożenia działań edukacyjnych i doradczych. Jest to postulat kierowany przede wszystkim pod adresem ośrodków doradztwa rolniczego, ale też całego systemu edukacji.

5) Postawy badanych wobec przedsiębiorczości są w większości pozytywne, to czy i na ile przerodzą się one w konkretne działania przedsiębiorcze zależy w dużym stopniu od aktywności władz i samorządów lokalnych, poprzez stwarzanie klimatu do rozwoju przedsiębiorczości w gminie, promowanie i wspieranie przedsiębiorczych zachowań w istniejących już na terenie gminy podmiotach gospodarczych i w całym środowisku lokalnym, kształtowanie korzystnych walorów użytkowych zwiększających atrakcyjność gminy dla istniejących już i potencjalnych inwestorów i mieszkańców oraz ich promocja. O ile bowiem jeszcze do niedawna o atrakcyjności gminy dla inwestorów

decydowały tradycyjne, tzw. *twarde* czynniki lokalizacyjne (położenie geograficzne, jej usytuowanie wobec otoczenia regionalnego i krajowego, dostęp i niezawodność funkcjonowania urządzeń infrastruktury technicznej, zasoby pracy, lokalny rynek zbytu, dostępność terenów i obiektów oraz koszty ich pozyskania) to obecnie coraz większego znaczenia nabierają tzw. *miękkie* czynniki lokalizacyjne, a głównie sposób zarządzania gminą przez jej władze samorządowe. Badani mieszkańcy wsi bardzo krytycznie ocenili działalność samorządów lokalnych na rzecz wspierania rozwoju przedsiębiorczości.

6) Z uwagi na duże walory turystyczne badanych gmin (przyrodnicze i kulturowe) ważnym kierunkiem rozwoju przedsiębiorczości na ich obszarach powinno być rozwijanie usług turystycznych i rozszerzanie ich funkcji turystycznej. Wszystkie badane gminy posiadają opracowane strategie rozwoju, w których ważne miejsce zajmuje turystyka. Jedną z gmin, tj. Dubicze Cerkiewne posiada wyodrębnioną strategię rozwoju turystyki opracowaną na lata 2005-2015. Korzyści płynące z rozwoju turystyki, jakie zakłada strategia to przede wszystkim: podniesienie poziomu życia ludności, zmniejszenie bezrobocia oraz zwiększenie wpływów finansowych, dotyczy to zarówno wpływów do budżetu gminy, podmiotów gospodarczych związanych bezpośrednio i pośrednio z obsługą ruchu turystycznego, jak i wzrostu dochodu mieszkańców. Należy wspomnieć też o korzyściach pozaekonomicznych rozwoju turystyki, z których do najważniejszych należy zachowanie walorów przyrodniczych i dziedzictwa kulturowego wsi. Wydaje się, iż obsługa ruchu turystycznego, jest najbardziej słusznym kierunkiem rozwoju badanych gmin, zaś gmina Dubicze Cerkiewne może być przykładem właściwego zarządzania rozwojem lokalnym i wykorzystania potencjału ludzkiego.

Literatura

- Buks J., Chmieliński P., Otłowska A.: Przedsiębiorczość na obszarach wiejskich – stan i perspektywy rozwoju. IERGŻ-PIB, Warszawa 2006.
- Drucker P.: Innowacje i przedsiębiorczość – praktyka i zasady. PWE, Warszawa 1992.
- Drucker P.: Natchnienie i fart czyli innowacja i przedsiębiorczość. Wydaw. Studio Emka, Warszawa 2004.
- Kłodziński M., Fedyszak-Radziejowska B. (red.): Przedsiębiorczość wiejska w Polsce i krajach Unii Europejskiej. IRWiR PAN, Warszawa 2002.
- Kwiatkowski S.: Przedsiębiorczość intelektualna. PWN, Warszawa 2000.
- Przychodzeń J.: O humanistyczny wymiar przedsiębiorczości wiejskiej. Wydaw. SGGW, Warszawa 2000.
- Rosner A. (red.): Wiejskie obszary kumulacji barier rozwojowych. IRWiR PAN, Warszawa 2002.
- Schumpeter J. A.: Teoria rozwoju gospodarczego. PWN, Warszawa 1960.
- Sikorska-Wolak I. (red.): Doradztwo rolnicze a kształtowanie się przedsiębiorczości rolników. Wydaw. SGGW, Warszawa 1995.
- Sikorska-Wolak I., Krzyżanowska K. (red.): Rola doradztwa rolniczego w rozwoju przedsiębiorczości zespołowej rolników. Wydaw. SGGW, Warszawa 2000.

Sikorska-Wolak I. (red.): Turystyka w rozwoju obszarów wiejskich. Wydaw. SGGW, Warszawa 2007.

Strużycki M. (red.): Przedsiębiorczość w teorii i praktyce. Wydaw. SGH, Warszawa 2006.

Streszczenie

Problematyka przedsiębiorczości poruszana jest w ostatnich kilkunastu latach w wielu publikacjach naukowych, jak i tych o charakterze bardziej popularnym. Z uwagi na wielowymiarowość zjawiska przedsiębiorczość jest przedmiotem zainteresowania wielu dyscyplin naukowych, takich jak ekonomia, zarządzanie, prakseologia, socjologia, psychologia. W większości podejść badawczych jest ona łączona z działalnością gospodarczą, rzadziej natomiast uwzględniany jest jej świadomościowy aspekt oraz wiązanie przedsiębiorczości z określonymi cechami czy zespołem cech człowieka. Przedsiębiorczość szczególnie pożądana jest na obszarach wiejskich. Jest ona bowiem warunkiem przezwyciężenia wielu niekorzystnych zjawisk na wsi, takich m.in. jak: bezrobocie, pogarszająca się sytuacja finansowa rodzin rolniczych, monofunkcyjność, postawy roszczeniowe. Celem niniejszego opracowania jest ukazanie: jak mieszkańcy wsi pojmują istotę przedsiębiorczości, jakie ich zdaniem cechy charakteryzują osobę przedsiębiorczą, czy sami uważają się za osoby przedsiębiorcze, jak oceniają działanie przedsiębiorcze sąsiadów, w czym upatrują barier rozwoju przedsiębiorczości na wsi, czy w ich opinii władze samorządowe gmin stwarzają klimat do rozwoju przedsiębiorczości. Badania, których wyniki prezentowane są w opracowaniu przeprowadzone zostały w 2006 roku wśród mieszkańców sześciu gmin wiejskich pogranicza wschodniego.

Summary

Because of the multiplication of his phenomenon, enterprise is the object of interest of many scientific disciplines, such as economy, marketing, praxeology, sociology, psychology. In most research approaches it is connected with economic activity, however conscious aspect of enterprise and its connection with definite human features or groups of human features is rarely regarded. Enterprise is particularly necessary in the village regions. It is the condition of overcoming of many unfavourable occurrences in these regions, e.g. Unemployment, deteriorating financial status of village families, claiming approaches. The purpose of this study is to present: how villagers understand the essence of enterprise, which features characterize a man of initiative according to them, how they estimate enterprise of their neighbours, how they explain the reason of the problems with enterprise in village, if, according to them, the self-government of the communes create good atmosphere for enterprise development. Researches the results of which are presented in this study were done in 2006 among the inhabitants of six village communes of east borderland.

Michał Pietrzak, Joanna Baran
Katedra Ekonomiki i Organizacji Przedsiębiorstw
Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego

Studiowanie jako forma przedsiębiorczości intelektualnej

Studying as a form of intellectual entrepreneurship

Wstęp

W ostatnich latach obserwujemy boom edukacyjny. W latach 1990-2005 około 5 krotnie zwiększyła się liczba studentów¹. Liczba szkół wyższych w latach 1995-2005 w Polsce wzrosła ze 180 do 430. Wskaźnik skolaryzacji netto (tj. stosunek liczby studentów w wieku od 19 do 24 lat do liczby ludności w tym samym wieku) wzrósł w tym samym okresie z 16 do 38, zaś z 14 do 48 wzrosła liczba studentów przypadająca na 1000 mieszkańców². Umiejscowienie wykształcenia w centrum uwagi społeczeństwa jest przejawem rozwoju społeczeństwa wiedzy i gospodarki opartej na wiedzy. Dla takiego społeczeństwa innowacja i przedsiębiorczość są czymś normalnym, stałym i ciągłym.

W literaturze ekonomicznej przedsiębiorca to osoba, która odkrywa potencjalnie zyskowne możliwości, organizuje i kieruje przedsięwzięciami mającymi produktywny charakter³. Rolą przedsiębiorcy jest dostarczanie kapitału i w konsekwencji tego ponoszenie ryzyka związanego z tym, że dane przedsięwzięcie może się nie powieść oraz zarządzanie przedsiębiorstwem tj. podejmowanie kluczowych decyzji wpływających na skuteczność i efektywność przedsiębiorstwa⁴.

Celem niniejszego artykułu jest ukazanie studiowania jako formy przedsiębiorczości intelektualnej.

Przedsiębiorczość intelektualna

W gospodarce opartej na wiedzy przedsiębiorczość łączy się z intelektem i wiedzą, dlatego stworzono terminy: „przedsiębiorczość intelektualna” i „przedsiębiorca intelektualny”. Jeden z twórców pojęcia przedsiębiorczości

¹ A. Pakuła: Kilka zdań o rynku edukacyjnym. „Nasze Forum” nr 32, WSZiA, Zamość 2006. (www.wszia.edu.pl/wydawnictwa-wszia/nasze-forum/nasze-forum-nr-32/).

² „Edukacja dla pracy” – Raport o Rozwoju Społecznym. UNDP, Warszawa 2007, s. 22.

³ D. Kamerschen, R. McKenzie, C. Nardinelli: *Ekonomia*. Fundacja Gospodarcza NSZZ Solidarność, Gdańsk 1992, s. 5.

⁴ G. Whitehead: *Ekonomia*. Wydaw. Zysk i S-ka, Poznań 2001, s. 54.

intelektualnej S. Kwiatkowski twierdzi, że przedsiębiorczość intelektualna polega na tworzeniu podstaw materialnego bogactwa z niematerialnej wiedzy, a przedsiębiorca intelektualny to człowiek, który będąc niezależny, osiąga sukces na rynku dzięki głębokiej i użytecznej wiedzy⁵.

Tezą artykułu jest założenie, że studia są formą przedsiębiorczości intelektualnej. Oznacza to, że każdy student jest przedsiębiorcą intelektualnym. Student jest przedsiębiorcą, ponieważ podejmuje studia mając na uwadze, że jest to potencjalnie zyskowne przedsięwzięcie. Jak wykazują badania osoby z wyższym wykształceniem zarabiają średnio 1250 zł/m-c więcej niż osoby ze średnim wykształceniem (tabela 1).

TABELA 1. Wynagrodzenia w zależności od wykształcenia

Wykształcenie	10% zarabia poniżej	25% zarabia poniżej	Mediana (PLN)	25% zarabia powyżej	10% zarabia powyżej
Podstawowe	1010	1300	1800	3136	7000
Zawodowe	1100	1450	2100	3100	4825
Średnie	1200	1600	2250	3400	5400
Licencjat	1300	1800	2600	4200	7000
Wyższe	1644	2300	3500	5900	10000
Podyplomowe	1750	2500	3900	6500	11000
MBA	3300	5500	10500	18532	33376

Źródło: Internetowe Badanie Wynagrodzeń 2007, Sedlak&Sedlak. W: A. Koperek: Wynagrodzenia w zależności od wykształcenia. „Gazeta Wyborcza”, 06.03.2008

Jednak zyskowność można tu rozumieć również w szerszym aspekcie różnorodnych korzyści - jako swobodę wyboru pracy i jej formy (np. wolny zawód).

Student inwestuje kapitał, czyli swoją dotychczasową wiedzę. Odracza on konsumpcję wiedzy w czasie przez niepodjęcie pracy zawodowej w trakcie trwania studiów. Student oczekuje pomnożenia tego kapitału tj. znaczącego przyrostu wiedzy poprzez studiowanie. Jednak aby studiowanie miało efektywny charakter wymaga, jak każde przedsięwzięcie, właściwego zarządzania. Kluczowym warunkiem efektywnego studiowania jest zatem zarządzanie sobą w czasie.

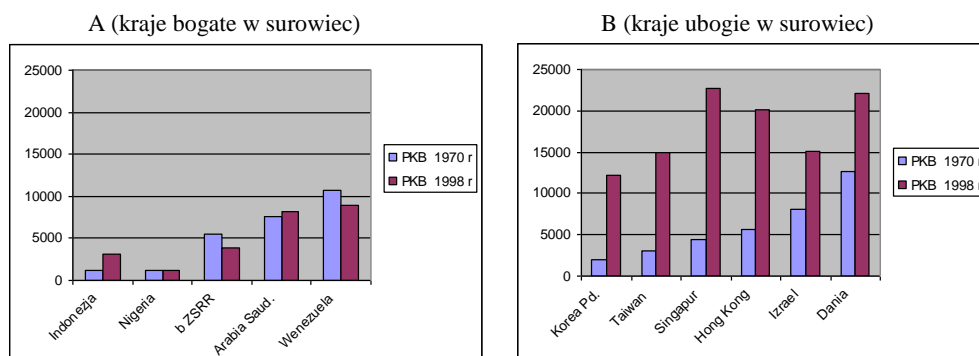
Wiedza jako zasób

Klasyczna teoria ekonomii wyróżnia trzy podstawowe czynniki produkcji: ziemię, pracę i kapitał. Przykładowo, ziemia obejmuje obszar powierzchni i wszystko to, co w naturze jest użyteczne w procesie produkcji np. surowce naturalne⁶. Można by, zatem przypuszczać, że kraje bogate w surowce naturalne

⁵S. Kwiatkowski: Przedsiębiorczość intelektualna. PWN, Warszawa 2000, s. 8.

⁶D. Kamerschen, R. McKenzie, C. Nardinelli: op. cit., s. 6.

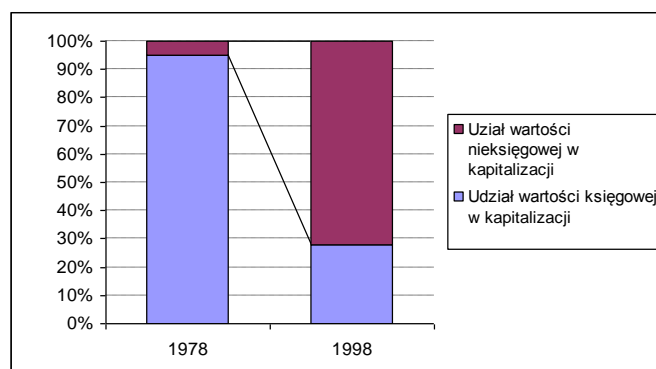
powinny generować wysoki PKB. Jednak to kraje ubogie w bogactwa naturalne takie jak: Korea Południowa, Tajwan, Singapur cechują się wyższą dynamiką i poziomem PKB (rysunek 1). Jedną z kluczowych przyczyn ich wysokiego wzrostu gospodarczego jest efektywne zarządzanie wiedzą, czyli jej nabywanie, generowanie, rozprowadzanie i stosowanie w organizacjach.

RYSUNEK 1. PKB w USD *per capita* w 1970 i 1998 r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Kaplan R., Norton D.: *Strategy Maps*. Harvard Business School Press, Boston 2004

Podobne zjawisko można zaobserwować na poziomie przedsiębiorstw (rysunek 2). Badania przeprowadzone na próbie 10 tys. amerykańskich spółek giełdowych wykazują, że w coraz większym stopniu wartość rynkowa przedsiębiorstw wykracza poza wartość księgową jego aktywów fizycznych. Rysunki 1 i 2 wskazują na zmniejszającą się rolę zasobów materialnych w generowaniu bogactwa przedsiębiorstw i narodów, co jest przejawem ewolucji gospodarki węgla i stali w gospodarkę opartą na wiedzy.

[n = 10 tys. amerykańskich spółek giełdowych]

RYSUNEK 2. Wzrost tzw. wartości nieksięgowej w kapitalizacji

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Boulton R., Libert B., Samek S.: *Odczytując kod wartości*, WIG-PRESS, Warszawa 2001

Wiedza jest zasobem bardzo specyficznym. Wyróżniają ją między innymi takie cechy, jak:

- dominacja tj. zajmowanie nadrzędnej roli w stosunku do pozostałych zasobów,
- niewyczerpalność (samozasilanie) oznaczającą, że wiedza nie zużywa się, a im więcej i częściej jest używana tym bardziej rośnie jej wartość,
- symultaniczność, co oznacza, że ta sama wiedza może być wykorzystywana w wielu miejscach jednocześnie,
- podmiotowość wyrażającą się w tym, że interpretacja wiedzy zależy od indywidualnych doświadczeń i kontekstu użycia⁷.

Jedną z popularniejszych klasyfikacji wiedzy jest podział na wiedzę jawną (explicit knowledge) i ukrytą (tacit knowledge). Wiedza jawna inaczej formalna, uzewnętrzniona, dostępna, wyrażona za pomocą formalnego języka. Jest ogólnie dostępna, łatwa do zakomunikowania, przekazywania, „magazynowana” i rozpowszechniana, upowszechniana w postaci twardych danych, naukowych formuł, skodyfikowanych procedur czy uniwersalnych zasad⁸.

Wiedza jawna stanowi tylko wierzchołek góry lodowej wiedzy. W generowaniu innowacyjnych pomysłów najważniejsza jest wiedza ukryta. Wiedza ukryta inaczej cicha jest to wiedza osobista, przejawiająca się w działaniach danej osoby. Trudno ją formalizować i przekazywać innym. Wiedza cicha obejmuje to, co wydaje nam się oczywiste, ale czego nie jesteśmy w stanie łatwo uświadomić komuś innemu, jest „magazynowana” tylko w umysłach ludzkich i przekazywana tylko drogą bezpośredniego kontaktu⁹.

Studiowanie a wiedza jawna i ukryta

Uwzględniając podział wiedzy na jawną i ukrytą można wyróżnić dwa różne podejścia studentów do studiowania:

- koncentracja na wiedzy jawnej,
- koncentracja na wiedzy ukrytej.

Student koncentrujący się na wiedzy jawnej utożsamia uczestnictwo w wykładzie z wiedzą jawną prezentowaną np. na tablicy, foli, slajdach. Typowymi zachowaniami takiego studenta jest opuszczanie wykładów i zastępowanie uczestnictwa w nich korzystaniem z cudzych notatek, skryptów oraz kserokopii slajdów a w konsekwencji „prześlizgiwanie” się przez ćwiczenia i warsztaty. Student prezentuje postawę roszczeniową oczekując od wykładowcy przedstawienia informacji w skondensowany sposób tzw. podania wiedzy na tacy niejako w „pigułce”. Zatem w tym podejściu studiowanie nie jest studiowaniem w pełni tego słowa znaczeniu, lecz ogranicza się do przyswajania mniejszej lub

⁷ J. Paliszkievicz: Zarządzanie wiedzą w małych i średnich przedsiębiorstwach – koncepcja oceny i modele. Wydaw. SGGW, Warszawa 2007, s. 33.

⁸ H. Tomaszewska: Przewodnik po gospodarce opartej na wiedzy. „Technologie i Przemysł”, 2004, s 75 – 76.

⁹ J. Paliszkievicz: op. cit., s. 34.

większej porcji wiedzy jawnej i demonstrowania jej na kolokwium czy egzaminie. Studenci uczą się poprzez zapamiętywanie a nie poprzez stosowanie wiedzy. Celem jest zdanie egzaminu, a nie zdobycie wiedzy ukrytej przydatnej w działaniu. Typowym zjawiskiem staje się syndrom 3xZ (tj. zakuć, zaliczyć, zapomnieć).

Efektami koncentracji na wiedzy jawnej są małe zasoby wiedzy ukrytej, poczucie słabego przygotowania do egzaminu „prawdziwego życia”. W rezultacie wielu studentów ucieka w wielokierunkowość oraz nadmierną i przedwczesną aktywność zawodową. Nadmierna i przedwczesna aktywność zawodowa jest zaprzeczeniem istoty inwestycji, czyli odroczenia konsumpcji w czasie i nie pozwala na zdobycie głębokiej wiedzy. Podobny efekt daje studiowanie na wielu kierunkach jednocześnie – student wprawdzie zdobywa szeroką, ale za to jedynie powierzchowną wiedzę. Tymczasem wiedza ukryta to wiedza eksperta.

Zachowania studenta koncentrującego się na wiedzy ukrytej obejmują z kolei proaktywne uczęszczanie na wykłady (tj. studiowanie literatury, uważne słuchanie, własne notatki, pytania) oraz autentyczne zaangażowanie w ćwiczenia i warsztaty. Studiowanie w tym podejściu polega na konfrontacji wiedzy jawnej z wielu źródeł, internalizacji (tj. konwersji wiedzy jawnej w ukrytą) przy uwzględnieniu osobistego punktu widzenia zagadnienia, interpretacji, szukaniu przykładów oraz doświadczeniu (case study, gry, szukanie przykładów w otoczeniu itp.).

Efektami takiego podejścia jest kumulacja zasobów wiedzy ukrytej i w konsekwencji dobre przygotowanie do egzaminu „prawdziwego życia”. Student świadomie wybiera kierunek studiów, specjalizację, obszar zainteresowania i intensywnie pogłębia wiedzę w tym zakresie. Jeżeli podejmuje aktywność zawodową, to czyni to z umiarem i nie dopuszcza do dominacji pracy nad nauką.

Zarządzanie sobą w czasie

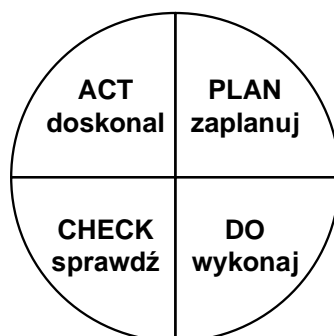
Kluczem do efektywnego studiowania jest zarządzanie czasem, które pozwala świadomie sterować czasem, a tym samym umożliwia koncentrowanie się na najważniejszych zadaniach i pozwala minimalizować straty czasu. Można zatem przyjąć, że zarządzanie czasem jest zarządzaniem własną osobą. Peter Drucker twierdził, że „pracy umysłowej nie określa jej ilość, ani jej koszty, lecz wyniki” a „skalę wyników każdego procesu ograniczają środki, których mamy najmniej (...) takim najrzadszym zasobem jest czas”¹⁰. Czas należy do kluczowych zasobów ponieważ jest dobrem, którego podaż jest sztywna, nie można go kupić, dzierżawić, ani magazynować¹¹. Według P. Druckera nie można zarządzać niczym innym, dopóki nie zarządza się czasem¹².

¹⁰ P. Drucker: Menedżer skuteczny. Wydaw. Nowoczesność. Warszawa 1992, s. 39.

¹¹ P. Drucker: Myśli przewodnie Druckera, MT Biznes, Warszawa 2000, s. 336.

¹² P. Drucker: Menedżer... op. cit., s. 64.

Zarządzanie sobą w czasie można scharakteryzować w oparciu o model zarządzania zwany cyklem Deminga lub cyklem PDCA (PLAN-DO-CHECK-ACT) (rysunek 3).

RYSUNEK 3. Model zarządzania – cykl PDCA
Źródło: opracowanie własne

Punktem wyjścia jest faza PLAN (Planuj) i polega ona na wyznaczeniu celów i ich przełożeniu na konkretne zadania do wykonania. Faza Do (Wykonaj) oznacza realizację wyznaczonych na etapie planowania zadań. Wykonanie danego zadania, czy aktywności zależy od motywacji danej osoby. Faza Check (Sprawdź) ściśle koresponduje z fazą Plan, ponieważ w fazie tej dokonuje się kontroli uzyskanych wyników przez ich porównanie z planowanymi rezultatami procesu. Faza ta wiąże się również z opracowaniem działań korygujących jeżeli rezultaty są gorsze od zaplanowanych. Faza Act (Doskonal) wiąże się ze zmianami prowadzącymi do usprawnienia procesu zarządzania. W fazie tej dokonuje się rewizji celów i priorytetów, co przekłada się na doskonalenie zarządzania sobą w czasie.

W dalszej części artykułu szczególną uwagę zwrócono na fazę planowania i wykonania, ze szczególnym uwzględnieniem motywacji.

Planowanie

Proces planowania obejmuje wytyczanie celów i określenie sposobów ich realizacji. Cel jest cennym i pożądanym stanem rzeczy, który wyznacza kierunek i strukturę przyszłego działania. Właściwe określenie celów jest zatem podstawą efektywnego zarządzania sobą w czasie. Zazwyczaj w zarządzaniu czasem wyróżniamy cele krótko, średnio i długookresowe. Innym kryterium podziału celów jest ich charakter. Według tego ostatniego kryterium wyróżniamy cele związane z wydajnością (np. awans, zarobienie/zaoszczędzenie określonej kwoty, budowa domu itp.), cele dotyczące rozwoju intelektualnego (np. opanowanie języka obcego, zdobycie kompetencji z danej dziedziny itp.) oraz cele

o charakterze etycznym i programowym (np. związane z małżeństwem, rodziną, działalnością społeczną, charytatywną, życiem religijnym itp.)¹³.

Dla realizacji celów niezbędne jest podejmowanie aktywności, działań, zadań, którym należy nadać odpowiednie priorytety. Wyznaczanie priorytetów pozwala uświadomić sobie, jakie zadania są najważniejsze i przywiązać wagi właśnie do tego, zamiast reagować pod presją pilnych spraw.

Nadanie priorytetów poszczególnym zadaniom może przebiegać w oparciu o macierz Eisenhowera¹⁴ (rysunek 4).

		PILNOŚĆ	
		NIEPILNE	PILNE
WAŻNOŚĆ	WAŻNE	ZADANIA B Określić termin realizacji Wykonać samodzielnie Ewentualnie delegować	ZADANIA A Wykonać samodzielnie od razu lub wkrótce
	NIEWAŻNE	ZADANIA „DO KOSZA” Odłożyć na później lub zrezygnować z realizacji	ZADANIA C Delegować

RYSUNEK 4. Macierz Eisenhowera a zarządzanie organizacją

Źródło: opracowanie własne na podstawie: H. J. Vollmuth: Controlling. Instrumenty od A do Z. Placet, Warszawa 1997

Tradycyjnie macierz Eisenhowera odnosi się do zarządzania organizacją może jednak znaleźć odzwierciedlenie w zarządzaniu sobą w czasie (rysunek 5). W klasycznej macierzy Eisenhowera ocena zadań według kryterium pilności i ważności¹⁵ pozwala wyodrębnić cztery logiczne grupy zadań: zadania A, B, C i zadania „do kosza”. Dla menedżera zadania A są bardzo ważne i pilne, dlatego powinien wykonać je samodzielnie od razu lub w najbliższym terminie. Jednak to zadania B (niepilne, ale ważne) są kluczowe dla sukcesu przedsiębiorstwa. Menedżer powinien wykonać je samodzielnie lub ewentualnie delegować niektóre z tych zadań zaufanym pracownikom.

Zadania C są bardzo pilne, ale mniej ważne. Wykonanie tych zadań najczęściej nie sprawia trudności, dlatego menedżerowie powinni delegować je swoim pracownikom. Dzięki temu zyskują dodatkowy czas potrzebny na realizację zadań istotnych. Zadania „do kosza” nie są ani ważne ani pilne, dlatego też

¹³ W. Reichmann, O. Siwiński: Za pięć dwunasta. Kraków 1997, s. 51.

¹⁴ David Eisenhower (1890-1969), generał armii amerykańskiej i polityk, naczelny dowódca wojsk sprzymierzonych w Europie Zachodniej, prezydent USA w latach 1953-61, (A-Z. Mała encyklopedia. PWN, Warszawa 1996).

¹⁵ Ważność należy rozumieć jako spójność z misją, wizją i strategią przedsiębiorstwa. Zadania ważne - to takie które są kluczowe dla sukcesu firmy.

kierownictwo nie zajmuje się nimi ale odkłada na później lub rezygnuje z ich realizacji.

Matryca zarządzania czasem (rysunek 5) jest modyfikacją klasycznej macierzy Eisenhowera odwołującą się do koncepcji S. Coveya. Może być ona stosowana przez każdego nie tylko przez menedżerów. Podobnie jak klasyczna macierz opiera się ona na dwóch kryteriach: ważności i pilności. Ważność to kryterium, które ma związek z celami danej osoby. Jeśli coś wpływa znacząco na osiągnięcie istotnych dla niej celów, to znaczy, że jest ważne. Rzeczy, które nie wpływają istotnie na cele nie są istotne. Pilność to kryterium związane z czasem. Zwraca się uwagę na termin wykonania zadania - mniej lub bardziej oddalony w czasie, w związku z tym dzieli się aktywności na mniej lub bardziej pilne.

Poszczególne ćwiartki (I, II, III, IV) macierzy Coveya odpowiadają zadaniom A, B, C i zadaniom „do kosza” (rysunek 5).

		PILNOŚĆ	
		NIEPILNE	PILNE
WAŻNOŚĆ	WAŻNE	ĆWIARTKA II ZARZĄDZANIE SOBĄ WEDŁUG PRIORYTETÓW (zapobieganie, budowanie związku, szukanie nowych możliwości, planowanie, rekreacja)	ĆWIARTKA I GASZENIE POŻARÓW (kryzysy, sprawy naglące, zadania opatrzone datą realizacji)
	NIEWAŻNE	ĆWIARTKA IV POŻERACZE CZASU (zapracowanie, przyjemności, pewne telefony i korespondencja)	ĆWIARTKA III REALIZACJA CUDZYCH PRIORYTETÓW (niektóre telefony, spotkania, raporty)

RYSUNEK 5. Matryca zarządzania czasem

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Stephen R. Covey: 7 nawyków skutecznego działania. Wyd. REBIS, Poznań 2003

Zadania z I ćwiartki (zadania A) można określić jako „kryzysy” lub „problemy”. Koncentracja na tych zadaniach prowadzi do sytuacji ciągłego „gaszenia pożarów” co wywołuje stres, zmęczenie, wypalenie oraz brak czasu dla siebie i na podtrzymywanie relacji interpersonalnych z innymi¹⁶. Przykładowo, im więcej czasu student poświęca na zadania pilne i ważne, tym więcej tego czasu, który zostaje spędza na wykonywanie zadań niepilnych i nieważnych. Dzieje się tak dlatego, że aktywności z obu tych ćwiartek powodują naprzemienne stany:

¹⁶ S. R. Covey: 7 nawyków skutecznego działania. Wydaw. REBIS, Poznań 2003, s. 152-154.

napięcia (przed czynnością A – gaszenie pożarów) oraz ulgi, odprężenia (po danej czynności – np. pożeracze czasu takie, jak surfowanie po Internecie, TV itp.).

Zadania z II ćwiartki są bardzo ważne, ale mniej pilne. Zadania z II ćwiartki są newralgiczne dla powodzenia w planowaniu własnego czasu, realizacji kluczowych celów, czyli skutecznego zarządzania sobą w czasie. Zadania te pozwalają na planowanie, własny rozwój, kreatywne rozwiązywanie pojawiających się problemów, czytanie, pogłębianie wiedzy, ćwiczenia fizyczne i regenerację. Tu znajdują się również takie czynności, jak rozwój i doskonalenie wartości osobistych (czyli cele programowe) oraz planowanie długoterminowe. Niestety zadania z II ćwiartki nie są opatrzone etykietą pilności i dlatego często zapomina się o ich wypełnianiu. Parafrazując słowa P. Druckera, można stwierdzić, że menedżerowie (studenci) działający skutecznie nie szukają problemów (zadań A), ale szukają możliwości (zadań B). Karmią możliwości i głodzą problemy¹⁷.

Zadania z III ćwiartki (zadania C) są bardzo pilne, ale mniej ważne i często okazuje się, że są one istotne dla kogoś innego. Konsekwencjami nadmiernego zajmowania się przez studentów zadaniami z III ćwiartki jest poczucie poświęcania się, którego nikt nie docenia oraz brak poczucia sensu wykonywanych działań.

Zadania z IV ćwiartki („do kosza”) nie są ani ważne ani pilne. Do tej kategorii zaliczamy rozrywki tj. gry komputerowe, surfowanie po Internecie bez celu czy przerzucanie kanałów w telewizji¹⁸.

Istotna dla planowania jest również pisemna forma planu. Pisemny plan ma charakter motywujący ponieważ jest formą deklaracji. Zapisywanie zadań sprawia, że nie zapomina się o punktach niezrealizowanych. Pisemny plan stanowi dokumentację aktywności i pozwala ocenić efekty pracy w danym dniu, tygodniu, czy miesiącu¹⁹.

Motywowanie

Realizacja wcześniej opracowanego planu zależy od motywacji danej osoby. Rozważyć tu należy dwa rodzaje motywacji – zewnętrzną i wewnętrzną. W Philip Morris Polska, IBM Polska czy A. Blikle zrezygnowano ze stosowania motywacji zewnętrznej zauważając, że motywacja zewnętrzna wiąże się z pogonią za nagrodą lub unikaniem kary. Z kolei motywacja wewnętrzna wynika z potrzeby zrobienia czegoś, której zaspokojenie daje wewnętrzną satysfakcję.

¹⁷ S. R. Covey: op. cit., s. 152-154.

¹⁸ Zarządzanie sobą w czasie. „Gazeta Prawna”, INFOR, prezentacja multimedialna.

¹⁹ W. Reichmann, O. Siwiński: op. cit., s. 31.

TABELA 1. Źródła motywacji

Motywacja zewnętrzna – robię coś bo w zamian otrzymam nagrodę lub karę (archetyp kija i marchewki)	Motywacja wewnętrzna – robię coś bo to zaspokaja moją potrzebę zrobienia właśnie tego
Praca niewolnicza	Wolontariat
Sport zawodowy	Sport rekreacyjny
Prostytucja	Miłość
Nauka dla stopni	Nauka dla własnego rozwoju

Źródło: opracowane własne na podstawie: A. Blikle: Zarządzanie bez kija i marchewki. 2008 – maszynopis powielony

Dla efektywnego zarządzania ważne jest wzbudzenie motywacji wewnętrznej. Potwierdza to jedna z myśli P. Druckera, że „najmniej wydajna jest praca niewolnika, a najbardziej wydajna jest praca ochotnika”²⁰. Nie każdy jednak pracownik, czy student jest skłonny do działania w oparciu o motywację wewnętrzną. Istnieją dwa zestawy założeń na temat natury człowieka i jego skłonności do pracy, które McGregor określił mianem teorii X i Y. Teoria X opiera się na założeniach, że przeciętna istota ludzka nie lubi pracować, będzie unikać pracy lub nauki, gdy to będzie możliwe. Przeciętna jednostka ludzka pragnie unikać odpowiedzialności, woli aby nią kierowano. Aby ludzie ponosili wystarczające wysiłki trzeba ich zmuszać, kontrolować, grozić im karami. Teorii X McGregor przeciwstawił teorię Y, która zakładała, że wysiłek fizyczny i umysłowy jest równie naturalny w pracy i nauce, jak w zabawie lub wypoczynku, przeciętny człowiek przyjmuje odpowiedzialność i dąży do niej. Ludzie w służbie celów, w które się angażują, sprawują samokontrolę i samoocenę²¹.

Podsumowanie

Jak się wydaje, w uproszczeniu można wyodrębnić trzy modele zachowań studentów:

- Model pierwszy jest charakterystyczny dla studentów, którzy „prześlizgują” się przez studia jak najniższym kosztem, choćby na przysłowiowych „trzy na szynach”. Takich studentów można określić jako przedsiębiorców, którzy nie powiększają kapitału, a więc są nieefektywni.
- Model drugi reprezentują studenci, którzy walczą o wysoką średnią. Patrząc głównie na stopnie koncentrują się na zdobywaniu wiedzy jawnej. W rezultacie kończą studia z wysoką średnią ocen, dużą wiedzą encyklopedyczną, ale z ograniczonym zasobem wiedzy ukrytej. Takich studentów można określić jako przedsiębiorców przeciętnych o ograniczonej efektywności.

²⁰ A. Blikle: Zarządzanie bez kija i marchewki. 2008, s. 13, maszynopis powielony.

²¹ A. Koźmiński: Zarządzanie. Teoria i praktyka. PWN, Warszawa 2006, s. 602, 615.

- Model trzeci reprezentują studenci przedsiębiorczy traktujący swoje studia jako potencjalnie zyskowne przedsięwzięcie, którym należy produktywnie zarządzać i zdobyć istotny zasób wiedzy ukrytej w określonym zakresie. A to właśnie wiedza ukryta liczy się w życiu i biznesie, bo tylko ona pozwala efektywnie zmieniać informację w działanie. Takich studentów można określić jako przedsiębiorców pomnażający swój kapitał, a więc efektywnych.

Literatura

- A-Z. Mała encyklopedia. PWN, Warszawa 1996.
- Blikle A.: Zarządzanie bez kija i marchewki. 2008 – maszynopis powielony.
- Boulton R., Libert B., Samek S.: Odczytując kod wartości. WIG-PRESS, Warszawa 2001.
- Covey S. R.: 7 nawyków skutecznego działania. Wydaw. REBIS, Poznań 2003.
- Drucker P. F.: Myśli przewodnie Druckera. MT Biznes, Warszawa 2000.
- Drucker P. F.: Menedżer skuteczny. Wydaw. Nowoczesność, Warszawa 1992.
- Kamerschen D., McKenzie R., Nardinelli C.: Ekonomia. Fundacja Gospodarcza NSZZ Solidarność, Gdańsk 1992.
- Kaplan R., Norton D.: Strategy Maps. Harvard Business School Press, Boston 2004.
- Koźmiński A.: Zarządzanie. Teoria i praktyka. PWN, Warszawa 2006.
- Kwiatkowski S.: Przedsiębiorczość intelektualna. PWN, Warszawa 2000.
- Pakuła A.: Kilka zdań o rynku edukacyjnym. „Nasze Forum” nr 32, WSZiA, Zamość 2006.
- Paliszkiewicz J.: Zarządzanie wiedzą w małych i średnich przedsiębiorstwach – koncepcja oceny i modele. Wydawnictwo SGGW, Warszawa 2007.
- „Edukacja dla pracy” – Raport o Rozwoju Społecznym. UNDP, Warszawa 2007.
- Reichmann W., Siwiński O.: Za pięć dwunasta. Kraków 1997.
- Raport o przedsiębiorczości. „Monitor Unii Europejskiej” 2004 nr 1.
- Tomaszewska H.: Przewodnik po gospodarce opartej na wiedzy. „Technologie i przemysł”, 2004.
- Vollmuth H. J.: Controlling. Instrumenty od A do Z. Wydaw. Placet, Warszawa 1997.
- Whitehead G.: Ekonomia. Wydaw. Zysk i S-ka, Poznań 2001.
- Zarządzanie sobą w czasie. „Gazeta Prawna”, INFOR, prezentacja multimedialna.

Streszczenie

W artykule zawarto rozważania na temat przedsiębiorczości intelektualnej. Założono, że student jest przedsiębiorcą intelektualnym, bo inwestuje kapitał (dotychczasową wiedzę). Jest przedsiębiorcą ponieważ odracza konsumpcję (pracę zawodową) oczekując pomnożenia kapitału tj. znaczącego przyrostu wiedzy poprzez studiowanie. Przyjmując, że kluczowym warunkiem efektywnego studiowania jest zarządzanie sobą w czasie zaprezentowano metody zarządzania czasem tj. cykl PDCA i macierz Eisenhowera.

Summary

Today's economy is as a „knowledge economy”. Nowadays knowledge is more critical than classical means of production. This paper shows that students are a special kind of entrepreneurs - intellectual entrepreneurs. As every form of undertaking study have to be well managed. Proper time management it is a key issue of such kind of entrepreneurship. Students could manage their study time in an efficient manner using such tools as Deming cycle (PDCA cycle) or Eisenhower's matrix.

Magdalena Iwańska

Katedra Ekonomiki Edukacji, Komunikowania i Doradztwa

Magdalena Józefcka

Katedra Polityki Agrarnej i Marketingu

Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego

Przedsiębiorczość społeczna w Polsce

Social Entrepreneurship in Poland

Wstęp

Dziś coraz głośniej mówi się o zagadnieniach „ekonomii społecznej” i „przedsiębiorczości społecznej”, więc wydaje się, że usystematyzowanie występujących w literaturze naukowej definicji i wykreowanie polskiego obrazu tych zjawisk jest rzeczą co najmniej potrzebną. W artykule zostaną przedstawione podstawowe fakty dotyczące działania przedsiębiorstw ekonomii społecznej w Polsce. Odwołano się tutaj zarówno do literatury międzynarodowej, w której od wielu lat występuje pojęcie „ekonomii społecznej” i „przedsiębiorstwa społecznego”, jak też do badań i opracowań, które podejmują tematykę tych zjawisk w Polsce w ostatnim czasie.

Istota ekonomii społecznej i przedsiębiorstw społecznego

Ekonomia społeczna w Polsce ma długą tradycję historyczną, sięgającą powstawania banków ludowych w XIX wieku, przedwojennych kas oszczędnościowo-pożyczkowych (tzw. Kas Stefczyka) czy różnych form działalności spółdzielczej, w tym inicjatyw zakładania spółdzielni na terenach wiejskich. Definiuje się ją jako działalność organizacji, które łączą cele gospodarcze i społeczne, przy czym te drugie mają znaczenie nadrzędne¹.

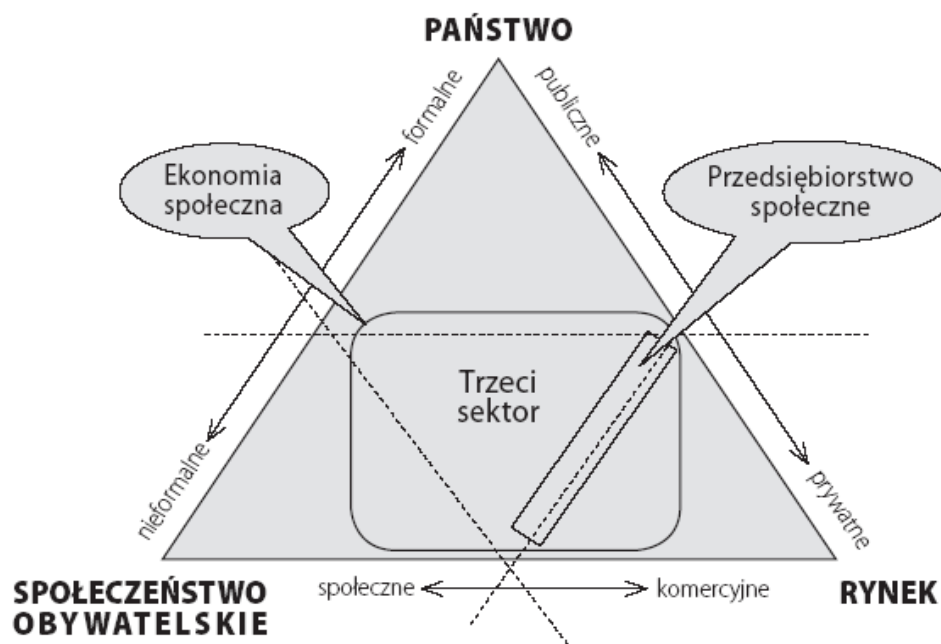
W. Kwaśnicki² definiuje ekonomię społeczną (*social economy*) w następujący sposób: „korzenie anglosaskie tego terminu pochodzą z XIX w., odnosi się on do wytwarzania dóbr i usług nie tylko przez sektor non-profit, ale też przez prywatne firmy, których udziałowcy zgodzili się, że cele społeczne będą

¹ Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej, www.mpips.gov.pl.

² W. Kwaśnicki: Gospodarka społeczna z perspektywy ekonomii liberalnej. „Trzeci Sektor” Ekonomia społeczna. 2005 nr 2, s. 12.

przeważać nad gospodarczymi (stowarzyszenia, spółdzielnie, towarzystwa świadczeń wzajemnych, fundacje).

Chcąc ulokować ekonomię społeczną w szerszym kontekście, można określić ją jako segment działalności gospodarczej umiejscowiony w trójkącie, którego boki wyznaczają: gospodarka rynkowa, społeczeństwo obywatelskie i państwo demokratyczne³.

RYSUNEK 1. Systemowe usytuowanie ekonomii społecznej

Źródło: J. Hausner: *Ekonomia społeczna jako sektor gospodarki*. W: *Ekonomia społeczna*. Kwartalnik nr 1/2007. Małopolska Szkoła Administracji Publicznej, Kraków 2007, s. 11.

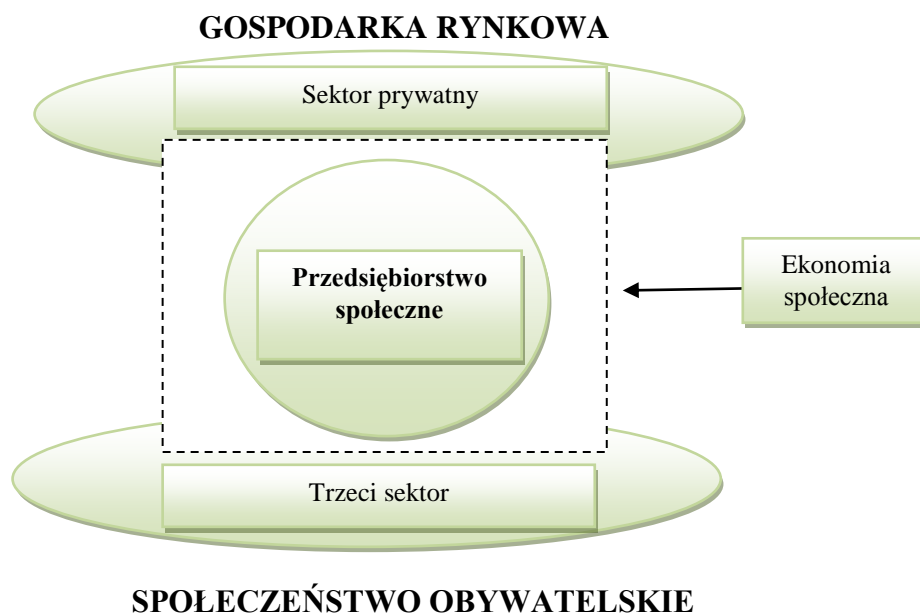
Powyższy schemat sygnalizuje, że ekonomia społeczna jest obszarem, w którym przenikają się podstawowe segmenty systemu społecznego. Choć najmocniej związana jest z organizacjami społeczeństwa obywatelskiego (trzeci sektor), to jednocześnie mieszczą się w niej określone działania sektora publicznego (np. polityka zatrudnienia społecznego i polityka integracji społecznej) oraz sektora prywatnego (np. społeczna odpowiedzialność biznesu)⁴.

Przedsiębiorstwo społeczne jest kluczowym ogniwem ekonomii społecznej. Łączy trzeci sektor z sektorem prywatnym, stając się tym samym, jedną

³ J. Hausner: *Ekonomia społeczna jako sektor gospodarki*. „Ekonomia Społeczna”. 2007 nr 1, s. 9.

⁴ M. Rymśa: *Stara i nowa ekonomia społeczna. Polska na tle doświadczeń europejskich*. „Trzeci Sektor” *Ekonomia społeczna*. 2005 nr 2.

z ważnych instytucjonalnych form powiązania społeczeństwa obywatelskiego z gospodarką rynkową. Jest jednocześnie istotnym segmentem ekonomii społecznej, która obejmuje różne formy organizacyjne i instytucje. Te relacje obrazuje rysunek 2.

RYSUNEK 2. Systemowe usytuowanie przedsiębiorstwa społecznego

Źródło: J. Hausner, N. Lariusz: Czynniki krytyczne tworzenia przedsiębiorstw społecznych – Przedsiębiorstwo społeczne. Konceptualizacja. Małopolska Szkoła Administracji Publicznej, Kraków 2007, s. 7.

Różne środowiska i autorzy próbują sformułować definicję przedsiębiorstwa społecznego i doprowadzić do jej przyjęcia. Jedną z takich prób jest propozycja zawarta w dokumencie rządu brytyjskiego opublikowanym w 2002 roku, zgodnie z którą: „przedsiębiorstwo społeczne to działalność gospodarcza, która wyznacza sobie cele ściśle społeczne i która inwestuje ponownie nadwyżki zależnie od tych celów w działalność lub we wspólnotę, zamiast kierować się potrzebą osiągnięcia maksymalnego zysku na rzecz akcjonariuszy lub właścicieli”⁵.

Kolejną definicję sformułował J. Pearce. Pisze on, że przedsiębiorstwo ekonomii społecznej: „jest to ogólne określenie wszystkich podmiotów gospodarczych, które mają społeczny cel, nie są zorientowane na tworzenie

⁵ J. Defourny: Przedsiębiorstwo społeczne w poszerzonej Europie: koncepcje i rzeczywistość. Materiały Ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej, Warszawa 2005, s. 43-65.

i dystrybucję kapitału oraz mają demokratyczną, wymierną i opartą na wspólnym zarządzaniu strukturę”⁶.

Analizując literaturę związaną z zagadnieniami z zakresu ekonomii społecznej i teorii przedsiębiorstw społecznych, najczęściej wymienianą i opisywaną jest definicja przedsiębiorstwa społecznego, które można wyróżnić na podstawie szeregu czynników (społecznych i ekonomicznych). Klasyfikację tę zaproponowano w ramach projektu EMES⁷ na zlecenie Komisji Europejskiej. Wychodząc z założenia, że przedsiębiorstwa społeczne wywodzące się z trzeciego sektora stanowią emanację nowej przedsiębiorczości społecznej, przyjęto, że mianem tym można określić inicjatywy spełniające następujące kryteria ekonomiczne i społeczne⁸.

Kryteria ekonomiczne:

1. Stała działalność mająca na celu produkcję dóbr i/lub sprzedaż usług.
2. Wysoki stopień autonomii działania: przedsiębiorstwa społeczne są zakładane na zasadach dobrowolności przez grupy obywateli i przez nich zarządzane (nie są zarządzane pośrednio lub bezpośrednio przez władze publiczne lub inne instytucje, na przykład firmy prywatne), choć mogą korzystać z dotacji publicznych. Ich udziałowcy mają prawo głosu i prawo opuszczenia organizacji.
3. Ponoszenie znaczącego ryzyka ekonomicznego w prowadzeniu działalności (finansowe podstawy działania zależą od wysiłków ich członków i pracowników, od których należy zapewnić odpowiednie zasoby finansowe, w odróżnieniu od instytucji publicznych).
4. Działalność przedsiębiorstw społecznych wymaga istnienia personelu płatnego, chociaż, podobnie jak w przypadku tradycyjnej organizacji społecznej, mogą opierać się na pracy społecznej.

Kryteria społeczne:

1. Działalność przedsiębiorstw społecznych jest ukierunkowana na rzecz wspierania i rozwoju społeczności lokalnej i promowania poczucia odpowiedzialności społecznej na szczeblu lokalnym. Jednym z zasadniczych celów przedsiębiorstw społecznych jest służenie rozwojowi wspólnot lokalnych lub wybranych zbiorowości.

⁶ J. Hausner, N. Lariusz: Czynniki krytyczne tworzenia przedsiębiorstw społecznych – Przedsiębiorstwo społeczne. Konceptualizacja. Małopolska Szkoła Administracji Publicznej, Kraków 2007, s. 14. www.cogito.msap.pl.

⁷ EMES – Europejska Sieć Badawcza, która istnieje od 1996 roku. W tymże roku zrealizowała ona projekt badawczy finansowany ze środków Unii Europejskiej pt. „Powstawanie przedsiębiorstw społecznych w Europie” (The Emergence of Social Enterprises In Europe) . W 2002 roku została zarejestrowana jako organizacja pozarządowa, i zrzeszając w sobie centra badawcze, uniwersytety i indywidualnych naukowców, prowadzi badania na temat funkcjonowania trzeciego sektora (www.emes.net).

⁸ M. Dziubińska-Michalewicz: Przedsiębiorstwo społeczne jako jedna z form zatrudnienia socjalnego. Doświadczenia wybranych krajów – Włoch, Finlandii, Francji. Informacja nr 956 Biura Studiów i Ekspertyz Kancelarii Sejmu RP, Warszawa 2003, s. 1-2. www.ekonomiaspoleczna.pl.

2. Przedsiębiorstwa społeczne wyróżnia także to, że ich działalność jest wynikiem kolektywnych wysiłków angażujących obywateli należących do danej wspólnoty lub grupy, którą łączą potrzeby lub cele.
3. Demokratyczne zarządzanie w przedsiębiorstwach społecznych opiera się na zasadzie: jedno miejsce, jeden głos. Proces podejmowania decyzji nie jest podporządkowany udziałom kapitałowemu, a prawa w tym zakresie są dzielone z innymi udziałowcami.
4. Partycypacyjny charakter przedsiębiorstw społecznych, co oznacza, że użytkownicy usług tych przedsiębiorstw są reprezentowani i uczestniczą w ich strukturach. W wielu przypadkach jednym z celów przedsiębiorstw społecznych jest wzmocnienie demokracji na szczeblu lokalnym poprzez działalność ekonomiczną.
5. Ograniczona dystrybucja zysków. W zakres pojęcia przedsiębiorstw społecznych wchodzi zarówno organizacje, których cechą jest całkowity zakaz dystrybuowania zysków, jak i takie, które mogą dystrybuować zyski jedynie w ograniczonym zakresie.

Zestawienie opisanych wyżej kryteriów zawiera tabela 1.

TABELA 1. Kryteria charakteryzujące przedsiębiorstwa ekonomii społecznej

Kryteria ekonomiczne	Kryteria społeczne
Czy organizacja oferuje płatną pracę?	Czy organizacja została założona przez obywateli?
Czy organizacja podejmuje znaczące ryzyko ekonomiczne?	Czy proces decyzyjny jest niezależny od interesów zewnętrznych?
Czy organizacja ma charakter autonomiczny?	Czy organizacja ma partycypacyjny styl zarządzania w miejscu pracy?
Czy organizacja prowadzi działalność komercyjną?	Czy zysk nie jest dystrybuowany poza organizację?
	Czy organizacja przynosi wyraźne korzyści społeczne?

Źródło: M. Aiken: Przedsiębiorstwo społeczne w ekonomii społecznej. Rozwiązania brytyjskie na tle tradycji europejskiej. W: Trzeci Sektor. Kwartalnik nr 2. Instytut Spraw Publicznych, Warszawa 2005, s. 59-72.

Rozpoznawalność pojęć związanych z ekonomią społeczną wśród Polaków – analiza wyników badań

W latach 2005, 2006 i 2007 Stowarzyszenie Klon/Jawor zleciło firmie Millward Brown SMG/KRC przeprowadzenie badań, podczas których zapytano Polaków o znajomość i rozumienie sześciu pojęć z zakresu ekonomii społecznej. Odpowiadała na nie ponad 1000-osobowa grupa respondentów reprezentatywna dla populacji dorosłych mieszkańców Polski.

Pytania zadawane podczas opisywanych badań dotyczyły znajomości sześciu pojęć: spółdzielnia socjalna, organizacja pozarządowa, trzeci (III) sektor,

społeczna odpowiedzialność biznesu, przedsiębiorstwo społeczne i ekonomia społeczna.

Respondenci na pytanie „Czy kiedykolwiek zetknął(ęła) się Pan(i) z pojęciem...” wybierali jedną z czterech możliwych odpowiedzi:

- „Tak, znam to pojęcie i wiem, co ono oznacza”;
- „Tak, zetknąłem(am) się z tym pojęciem, ale nie jestem pewny(a), co oznacza”;
- „Nie, jak dotąd nie spotkałem(am) się z takim pojęciem”;
- „Trudno powiedzieć”.

Wyniki badań pozwalają oszacować procent badanych „rozpoznających” wyżej wymieniane pojęcia, a także odsetek osób, o których można powiedzieć, że faktycznie je znają⁹.

Jako, że artykuł dotyczy przedsiębiorczości społecznej, przedstawiono dane obrazujące znajomość trzech pojęć najbardziej związanych z omawianym tematem, tj.: ekonomia społeczna, przedsiębiorstwo społeczne i spółdzielnia socjalna.

TABELA 2. Znajomość pojęć związanych z zagadnieniami ekonomii społecznej w latach 2005-2007 (w %)

Czy kiedykolwiek zetknął(ęła) się Pan(i) z pojęciem...	Ekonomia społeczna			Przedsiębiorstwo społeczne			Spółdzielnia socjalna		
	2005	2006	2007	2005	2006	2007	2005	2006	2007
Tak, znam to pojęcie i wiem, co ono oznacza	14,1	7,7	8,3	9,6	3,8	7,5	5,2	3,9	7,4
Tak, zetknąłem(am) się z tym pojęciem, ale nie jestem pewny(a), co oznacza	25,2	19,3	23,4	19,9	14,7	19,8	15,3	14,0	18,4
Nie, jak dotąd nie spotkałem(am) się z takim pojęciem	57,6	64,7	58,2	67,7	72,9	63,0	76,2	74,9	64,8
Trudno powiedzieć	3,1	8,2	10,1	2,8	8,6	9,7	3,3	7,2	9,7

Źródło: opracowanie własne na podstawie A. Baczko, A. Ogrocka: Społeczny kontekst rozwoju ekonomii społecznej w Polsce w latach 2005-2007. Raport z badań. Stowarzyszenie Klon/Jawor, Warszawa 2008, s. 29

Analiza tych badań (tabela 2) wskazuje, że w 2007 roku aż 8% Polaków rozpoznawało i deklarowało rozumienie pojęcia „ekonomia społeczna”, a 23% Polaków z takim pojęciem się zetknęło. Są to, jak widać, wyniki nieco niższe w porównaniu z rokiem 2005, kiedy to 14% Polaków rozumiało to pojęcie, a 25% się z nim spotkało. Autorzy badań wskazywali, że przyczyną tego „spadku” w stosunku do 2007 roku należy upatrywać m.in. w zniekształceniu wyników spowodowanych tym, że część badanych nie jest skłonna przyznać się do nieznamości danego terminu czy zagadnienia. Można też przypuszczać, że termin „ekonomia społeczna” po prostu brzmi Polakom znajomo, choć możliwe, że

⁹ A. Baczko, A. Ogrocka: Społeczny kontekst rozwoju ekonomii społecznej w Polsce w latach 2005-2007. Raport z badań. Wydawnictwo Stowarzyszenie Klon/Jawor, Warszawa 2008, s. 11.

skojarzenia, jakie budzi, niekoniecznie mają wiele wspólnego z jego faktycznym znaczeniem.

Eksperti zainteresowani zjawiskiem ekonomii społecznej za przedsiębiorstwo społeczne uznają instytucję prowadzącą działalność gospodarczą, z której zyski przeznaczane są na realizację celów społecznych lub inwestowane we wspólnotę, w ramach której przedsiębiorstwo działa, zamiast kierować się potrzebą maksymalnego zysku dla właścicieli¹⁰. Tak rozumiane pojęcie jest kluczowe dla zjawiska ekonomii społecznej.

Analiza wyników prezentowanych badań pokazuje, że termin „przedsiębiorstwo społeczne” jest słabiej rozpoznawane przez Polaków niż pojęcie „ekonomii społecznej”. Jego znajomość zadeklarowało w 2007 roku 7,5% Polaków (o 2% mniej niż w roku 2005), natomiast z tym terminem zetknęło się niecałe 20%, czyli praktycznie tyle samo, co w roku 2005.

Ciekawych danych dostarcza analiza skojarzeń (tabela 3), które wymieniali respondenci w nawiązaniu do terminu „przedsiębiorstwo społeczne”. W 2006 roku co piąty respondent potrafił wymienić skojarzenia odnoszące się do tego pojęcia, co pozwala na nakreślenie mapy konotacji terminu „przedsiębiorstwo społeczne”¹¹.

TABELA 3. Skojarzenia Polaków z terminem „przedsiębiorstwo społeczne” (w %)

Skojarzenia	Liczba odpowiedzi	Odsetek odpowiedzi	Odsetek Polaków
Na rzecz wspólnego dobra, pomaganie, praca społeczna, nieodpłatna	60	33,2	5,8
Wspólnie, społecznie, grupa, razem, na rzecz społeczności	48	26,5	4,6
Spółdzielnia, organizacja, kółko rolnicze, spółka społeczna	20	11,1	1,9
Zatrudnienie, praca dla ludzi	17	9,2	1,6
Państwowe	16	9,1	1,5
Zysk, firma	15	8,0	1,4
Coś złego, komuna, korupcja, nieuczciwość	12	6,8	1,2
Zapomoga, pomoc społeczna	8	4,4	0,8
Inne	15	8,1	1,4

Źródło: A. Baczeko, A. Ogrocka: Społeczny kontekst rozwoju ekonomii społecznej w Polsce w latach 2005-2007. Raport z badań. Stowarzyszenie Klon/Jawor, Warszawa 2008, s. 28.

Spółdzielnia to instytucja stanowiąca rdzeń tradycyjnej ekonomii społecznej, w warunkach polskich przez wielu uznawana jest za instytucję zdegenerowaną, relikw przeszłości¹². W analizowanych badaniach pytano respondentów o znajomość terminu „spółdzielnia socjalna”. Jest to jedna z możliwości funkcjonowania przedsiębiorstwa społecznego, wprowadzona do

¹⁰ www.mlodykonsument.pl.

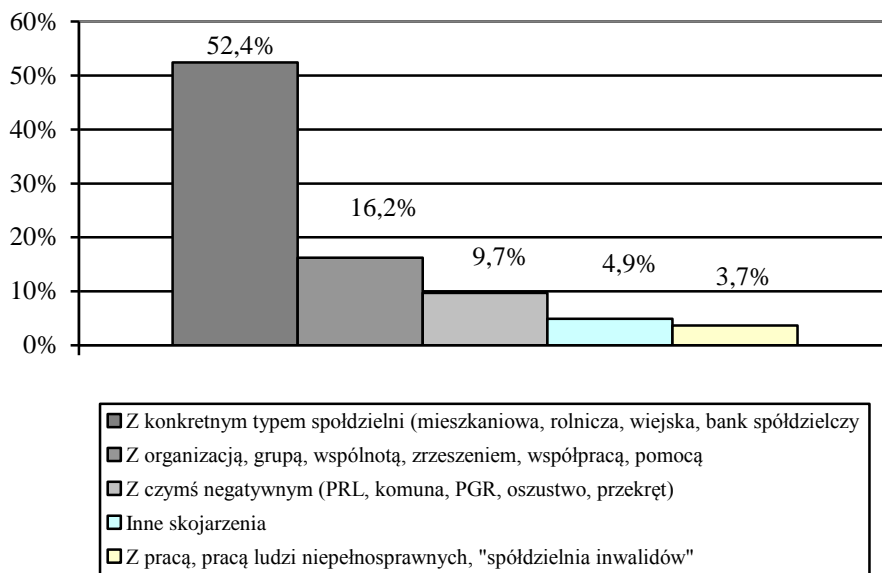
¹¹ A. Baczeko, A. Ogrocka... op. cit., s. 28.

¹² M. Gumkowska, J. Herbst, J. Huszcz: Społeczny kontekst rozwoju ekonomii społecznej w Polsce. Stowarzyszenie Klon/Jawor, Warszawa 2006, s. 7-9. www.ekonomiaspoleczna.pl.

polskiej rzeczywistości prawnej „Ustawą o spółdzielniach socjalnych” z 27 kwietnia 2006 roku. Choć ustawa ta weszła w życie właśnie w 2006 roku, to pierwsze instytucje działające jak spółdzielnie socjalne zaczęły powstawać w Polsce już w roku 2005.

Badania wykazały, że termin „spółdzielnia socjalna” był w 2007 roku znany i rozumiany przez 7,4% Polaków, a zetknięto się z nim 18,4% z nas. Dane wskazują, że znajomość tego pojęcia w stosunku do roku 2005 wzrosła o 2,2%, a zetknięto się z nim o 3,1% Polaków więcej.

Ciekawym dodatkiem do tej analizy jest przegląd skojarzeń Polaków z pojęciem samej „spółdzielni”. W pierwszej edycji badań (2005 rok) respondenci zostali poproszeni o wymienienie skojarzeń, które nasuwają im się w związku z tym terminem. Na to pytanie odpowiedziało niespełna 70% respondentów (685 osób).

RYSUNEK 3: Skojarzenia Polaków z terminem „spółdzielnia” (w %)

Źródło: opracowanie własne na podstawie A. Baczkó, A. Ogrocha: Społeczny kontekst rozwoju ekonomii społecznej w Polsce w latach 2005-2007. Raport z badań. Stowarzyszenie Klon/Jawor, Warszawa 2008, s. 26

To, jakie skojarzenia przychodzą na myśl w związku z pojęciem „spółdzielnia”, zależy od życiowych doświadczeń, a także od tego, z jakimi typami takich zrzeszeń spotykamy się na co dzień. Osoby starsze częściej niż młodzi ludzie kojarzą spółdzielnie ze wspólną pracą, grupową aktywnością, organizacją, współpracą czy

wspólnotą. Z kolei najmłodszym respondentom wyraźnie częściej spółdzielnie kojarzą się po prostu ze „spółdzielniami mieszkaniowymi” lub „blokowiskami”¹³.

Instytucjonalno-prawne formy działania przedsiębiorstw społecznych w Polsce

Podstawowym celem działających przedsiębiorstw społecznych jest przeciwdziałanie wykluczeniu i reintegracja osób wykluczonych poprzez ich aktywizację zawodową. Generują one swoiste sprzężenie zwrotne, działa korzystając z kapitału społecznego, czyli z zasobów ekonomicznych wynikających z więzi społecznych i kontaktów międzyludzkich, których podstawą jest zaufanie, porozumiewanie się i współpraca, ale jednocześnie jego działalność prowadzi do pomnożenia zasobów tego rodzaju kapitału i jego mobilizacji¹⁴.

Dosyć powszechnie przyjęło się uznawać, że cechami przedsiębiorstwa społecznego, wiążącego je silnie z ekonomią społeczną, są¹⁵:

- prymat celów indywidualnych i społecznych nad kapitałem;
- dobrowolne i otwarte członkostwo;
- demokratyczna kontrola sprawowana przez członków;
- połączenie interesów członków, użytkowników i interesu ogólnego;
- rozwijanie i przyjmowanie wartości solidarności i odpowiedzialności;
- autonomiczne zarządzanie i niezależność od władz państwowych;
- podstawowe nadwyżki przeznaczane są na stały rozwój celów i usług dla członków lub wspólnych zadań.

W ekspertyzie dotyczącej prawnych form ekonomii społecznej jej autorzy, H. Izdebski i M. Małek, zaliczyli do nich¹⁶:

- organizacje spółdzielcze i spółdzielnie pracy, reprezentują one bardzo odmienne formy działalności: od spółdzielni mieszkaniowych, poprzez spółdzielnie spożywców, aż po spółdzielnie uczniowskie;
- bankowość spółdzielczą, która dysponuje ok. 5 tysiącami placówek i posiada ponad 5% aktywów sektora bankowego;
- spółdzielcze kasy oszczędnościowo-kredytowe (SKOK-i), które zrzeszają ponad milion członków;
- towarzystwa ubezpieczeń wzajemnych, których jest 9 (dane z 2008 roku);
- organizacje pozarządowe działające w formie stowarzyszeń zarejestrowanych oraz fundacji, których jest ponad 63 tysiące (dane na koniec roku 2006).

¹³ A. Baczko, A. Ogrocha: op. cit., s. 24.

¹⁴ J. Hausner, N. Lariusz: op. cit., s. 3, 5.

¹⁵ Tamże, s. 8.

¹⁶ H. Izdebski, M. Małek: *Formy prawne podejmowania i prowadzenia działalności służącej realizacji celów społecznie użytecznych poza sektorem finansów publicznych, w szczególności w zakresie aktywizacji osób bezrobotnych, w świetle idei ekonomii społecznej obowiązującego stanu prawnego*. Warszawa 2005.

Dokonując tego zestawienia, które obejmuje formy działalności klasycznie przypisywane do ekonomii społecznej, jego autorzy wyrażają wątpliwość, czy faktycznie działalność tych podmiotów zawsze odpowiada zasadom ekonomii społecznej, co w szczególności odnoszą do spółdzielni i SKOK-ów. Przyjmując taką zasadę, należałoby stwierdzić, że wyznaczenie obszaru ekonomii społecznej w Polsce nie może polegać na prostym zakwalifikowaniu do niej z góry określonych form prawnych, lecz wymaga analizy działalności podmiotów w tej formie występujących w obrocie gospodarczym, z punktu widzenia przyjętych cech ekonomii społecznej. Tym samym, omawiane zestawienie mówi, co najwyżej, o potencjalnych podmiotach ekonomii społecznej w Polsce.

Jeszcze większą trudność sprawia rozstrzygnięcie, które z tych podmiotów można uznać za przedsiębiorstwa społeczne. Ta trudność bierze się między innymi stąd, że pojęcia „ekonomia społeczna” i „przedsiębiorstwo społeczne” nie występują w naszym ustawodawstwie, ani wprost, ani pośrednio¹⁷.

Analizując polskie akty prawne i ich poszczególne przepisy, za przedsiębiorstwo społeczne bez wątpienia można uznać spółdzielnię socjalną. Jako forma prawna została wprowadzona na mocy przepisów w 2004 roku, nowelizacją Ustawy Prawo Spółdzielcze z 1982 roku, jako odmiana spółdzielni pracy. W 2006 roku Sejm RP uchwalił ustawę, która w pełni determinuje działalność prowadzoną w tej formie: Ustawę o spółdzielniach socjalnych. Przeczytamy w niej, że przedmiotem działalności spółdzielni socjalnej jest prowadzenie wspólnego przedsiębiorstwa w oparciu o osobistą pracę członków.

Nie są przedsiębiorstwami społecznymi, w sposób oczywisty, stowarzyszenia, których cele z zasady są niezarobkowe. Przepisy pozwalają jednak na podjęcie przez stowarzyszenie działalności gospodarczej, pod pewnymi warunkami. Wówczas podlega ono obowiązkowi wpisu do rejestru przedsiębiorstw. Mamy w takim przypadku do czynienia z sytuacją prowadzenia przedsiębiorstwa (potencjalnie społecznego) przez stowarzyszenie zarejestrowane.

Podobnie ma się rzecz z fundacjami, które z zasady są organizacjami non-profit. Fundacja może jednak prowadzić działalność gospodarczą, ale wygosparowane w ten sposób środki musi przeznaczać na cele statutowe¹⁸.

Polskie prawo przewiduje jednak dwie szczególne formy prawne, w której organizacje pozarządowe, w tym stowarzyszenia i fundacje, mogą zakładać i prowadzić działalność gospodarczą. Są to centra integracji społecznej oraz zakłady aktywności zawodowej, które można uznać w takiej formie za przedsiębiorstwa społeczne.

Ustawa z dnia 13 czerwca 2003 roku o zatrudnieniu socjalnym¹⁹ określa działania, których celem jest integracja osób podlegających wykluczeniu, nie mogących własnym staraniem zaspokoić swoich podstawowych potrzeb

¹⁷ J. Hausner, N. Lariusz: op. cit., s. 19.

¹⁸ Tamże, s. 22.

¹⁹ Dz. U. 2003 nr 122 poz. 1133, www.sejm.gov.pl.

życiowych i znajdujących się w sytuacji powodującej ubóstwo oraz uniemożliwiającej lub ograniczającej uczestnictwo w życiu zawodowym, społecznym i rodzinnym. Celem ustawy jest udzielenie pomocy w usamodzielnieniu osób dotkniętych dysfunkcjami, zagrożonych lub podlegających wykluczeniu społecznemu poprzez edukację zawodową i społeczną w celu osiągnięcia własnym staraniem samodzielności ekonomicznej. Zadania określone w ustawie realizowane są poprzez zatrudnienie socjalne.

Centrum Integracji Społecznej jest jednostką organizacyjną realizującą program reintegracji zawodowej i społecznej, poprzez kształcenie umiejętności pozwalających na pełnienie ról społecznych i osiąganie pozycji społecznych dostępnych osobom niepodlegającym wykluczeniu społecznemu; nabywanie umiejętności zawodowych oraz przyuczenie do zawodu, przekwalifikowanie lub podwyższenie kwalifikacji zawodowych; naukę planowania życia i zaspokajania potrzeb własnym zatrudnieniem, zwłaszcza poprzez możliwość osiągania własnych dochodów poprzez zatrudnienie lub działalność gospodarczą, uczenie umiejętności racjonalnego gospodarowania posiadanymi środkami pieniężnymi²⁰.

Omawiana ustawa przewiduje możliwość tworzenia takich centrów integracji społecznej przez jednostki samorządu terytorialnego (gminy) i organizacje pozarządowe (stowarzyszenia i fundacje). Są to wówczas wyodrębnione samodzielne jednostki, niezależne organizacyjnie i finansowo od instytucji, które powołały je do życia.

Centrum Integracji Społecznej powinno wykonywać funkcje:

- społeczno-wychowawcze (aktywność w sferze reintegracji społecznej, resocjalizacji i socjalizacji);
- ochronne (np. zabezpieczenie odpowiednich warunków pracy, czasu pracy, wyżywienia oraz ekwiwalentu wynagrodzenia);
- ekonomiczne (statutowa działalność o charakterze produkcyjnym, handlowym lub usługowym);
- edukacyjne (reintegracja zawodowa oraz doskonalenie zawodowe);
- terapeutyczne (eliminowanie psychologiczno-społecznych skutków dysfunkcji, w jakiej znalazły się podopieczni Centrum).

Drugą formą umożliwiającą prowadzenie działalności gospodarczej przez stowarzyszenia, fundacje lub inne organizacje społeczne jest otwieranie zakładów aktywności zawodowej ZAZ. Podstawy prawne dla działalności ZAZ stworzyła Ustawa z dnia 27 sierpnia 1997 roku o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych²¹ a szczegółowo zagadnienie to reguluje Rozporządzenie Ministra Pracy i Polityki Społecznej z dnia 21 stycznia 2000 roku w sprawie zakładów aktywności zawodowej.

Zakład taki tworzy się w celu zatrudnienia osób niepełnosprawnych zaliczonych do znacznego stopnia niepełnosprawności, a także w celu rehabilitacji

²⁰ www.bieda.ewan.pl/socjalne.

²¹ Dz. U. 1997 nr. 123 poz. 776.

zawodowej i społecznej tych osób oraz przygotowania ich do aktywnego życia w otwartym środowisku na miarę ich indywidualnych możliwości.

Zakład aktywności zawodowej działa na podstawie przygotowywanego co roku planu działalności gospodarczej. Plan taki musi zawierać określenie rodzaju prowadzonej działalności wytwórczej lub usługowej (dostosowanej do umiejętności i możliwości zatrudnionych w nim osób niepełnosprawnych), projekt technologii produkcji, plan sprzedaży, a także plan ekonomiczny działalności gospodarczej (biznesplan).

Przedstawiona charakterystyka różnych prawnych form ekonomii społecznej w Polsce wskazuje na to, że w naszym ustawodawstwie nie został jak dotąd, uregulowany status przedsiębiorstwa społecznego, a utworzenie i prowadzenie takiego przedsiębiorstwa, choć możliwe, jest bardzo utrudnione. Przede wszystkim dlatego, że ustawodawca co prawda dopuszcza przez organizacje społeczne i samorządy terytorialne działalności odpłatnej, czy szerzej, działalności gospodarczej, ale konsekwentnie stara się ją tak ograniczyć, aby nie przybierała ona cech przedsiębiorstwa. Konsekwencją takiej sytuacji jest brak w polskim ustawodawstwie przepisów dostosowanych do działania spółek typu non-profit czy not-for-profit, czyli spółek pożytku publicznego, a to praktycznie oznacza, że działalność społecznie użyteczna nie może być zasadniczo prowadzona w formie przedsiębiorstwa²².

Podsumowanie

Przedsiębiorstwa społeczne są przykładem nowatorskich rozwiązań instytucjonalnych i organizacyjnych, pozostających jednak w zgodzie z europejską tradycją społeczną. Zaczynając od świadczenia usług społecznych dla osób znajdujących się w bardzo niekorzystnej sytuacji, rozszerzają one swój zakres działania, świadcząc coraz szerszą paletę usług, zarówno dla jednostek, jak i dla całej społeczności²³.

J. Hausner i N. Lariusz²⁴ dokonując analizy pola działania przedsiębiorstw społecznych w Polsce wskazują na kilka czynników, które w oczywisty sposób tworzą barierę ich rozwoju. Należą do nich m.in.:

- kumulacja negatywnych cech społecznych i ekonomicznych w regionach wiejskich i słabo zorganizowanych;
- brak zaufania do inicjatyw podejmowanych przez przedsiębiorstwa społeczne;
- niski poziom aktywności społeczności lokalnych;

²² J. Hausner, N. Lariusz: op. cit., s. 26-27.

²³ M. Dziubińska-Michalewicz: op. cit., s. 15.

²⁴ J. Hausner, N. Lariusz: op. cit., s. 4.

- postrzeganie przedsiębiorstwa społecznego jako podmiotu działającego w obszarach wykluczenia społecznego, a w związku z tym oferującego dobra i usługi na niskim poziomie;
- brak zaufania społecznego dla tworzenia paktów/partnerstwa oraz brak umiejętności współpracowania na rzecz realizacji wspólnych celów;
- brak kooperacji pomiędzy przedsiębiorstwami społecznymi na szczeblu lokalnym.

Czynnikiem niewątpliwie hamującym rozwój przedsiębiorstw społecznych w Polsce jest nieadekwatne ustawodawstwo, które raczej je hamuje niż promuje. Stąd konieczne wydaje się przygotowanie i uchwalenie ustawy, która w całościowy sposób regulowałaby funkcjonowanie przedsiębiorstw społecznych.

Przedsiębiorstwa społeczne nie mogą same rozwiązać problemu bezrobocia, ale mają swój prywatny udział w procesie tworzenia miejsc pracy. Korzyści wytwarzane przez przedsiębiorstwa społeczne świadczące usługi opieki społecznej i na rzecz społeczności lokalnych są podobne do korzyści wytwarzanych przez jakiegokolwiek przedsiębiorstwo oferujące innowacyjne usługi, tym samym stymulujące popyt (prywatny lub publiczny) i tworzące nowe miejsca pracy. Przedsiębiorstwa społeczne integrujące poprzez pracę mogą być raczej wykorzystywane jako szczególne narzędzie polityki zatrudnienia, przyczyniające się, w dużym stopniu, do uzyskania pozytywnych efektów programów ukierunkowanych na zwiększenie zdolności do bycia zatrudnionym tych grup pracowników, dla których najtrudniej jest znaleźć miejsce pracy.

Literatura

- Aiken M.: Przedsiębiorstwo społeczne w ekonomii społecznej. Rozwiązania brytyjskie na tle tradycji europejskiej. W: Trzeci Sektor. Kwartalnik nr 2. Instytut Spraw Publicznych, Warszawa 2005.
- Baczko A., Ogrocha A.: Społeczny kontekst rozwoju ekonomii społecznej w Polsce w latach 2005-2007. Raport z badań. Stowarzyszenie Klon/Jawor, Warszawa 2008.
- Defourny J.: Przedsiębiorstwo społeczne w poszerzonej Europie: koncepcje i rzeczywistość. W: II Europejska Konferencja Ekonomii Społecznej Kraków 2004. Materiały Ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej, Warszawa 2005.
- Dziubińska-Michalewicz M.: Przedsiębiorstwo społeczne jako jedna z form zatrudnienia socjalnego. Doświadczenia wybranych krajów – Włoch, Finlandii, Francji. Informacja nr 956 Biura Studiów i Ekspertyz Kancelarii Sejmu RP, Warszawa 2003.
- Hausner J., Lariusz N.: Czynniki krytyczne tworzenia przedsiębiorstw społecznych – Przedsiębiorstwo społeczne. Konceptualizacja. Małopolska Szkoła Administracji Publicznej, Kraków 2007.
- Izdebski H., Małek M.: Formy prawne podejmowania i prowadzenia działalności służącej realizacji celów społecznie użytecznych poza sektorem finansów publicznych, w szczególności w zakresie aktywizacji osób bezrobotnych, w świetle idei ekonomii społecznej obowiązującego stanu prawnego. Warszawa 2005.
- Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej, www.mpips.gov.pl.
- Rymsza M.: Stara i nowa ekonomia społeczna. Polska na tle doświadczeń europejskich. W: Trzeci Sektor. Kwartalnik nr 2. Instytut Spraw Publicznych, Warszawa 2005.

Ustawa o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych Dz. U. 1997 nr. 123 poz. 776.

Ustawa o zatrudnieniu socjalnym Dz. U. 2003 nr 122 poz. 1133, www.sejm.gov.pl.

www.bieda.ewan.pl/socjalne.

www.mlodykonsument.pl.

Streszczenie

Artykuł stanowi syntetyczną analizę literatury związanej z funkcjonowaniem przedsiębiorstw społecznych w Polsce. Odwołuje się również do prowadzonych w tym zakresie badań, dzięki czemu stało się możliwe przedstawienie opinii Polaków na ten temat. Bardzo ciekawy jest też przegląd polskiego ustawodawstwa w zakresie zakładania i prowadzenia przedsiębiorstw ekonomii społecznej, który wskazuje, że polskie przepisy są niejasne i niespójne i należałoby przygotować i wprowadzić w życie ustawę, która uregulowałaby prawny stan przedsiębiorstw społecznych w Polsce.

Summary

The article is a system analysis of bibliography connected with performance of social enterprises in Poland. It presents also the research of these companies thanks to which it was possible to show Poles' opinions in this matter. A very interesting part of the article is a review of Polish legislation regarding founding and running of social enterprises. The review shows that the regulations are unclear and incoherent and it is necessary to pass an act to adjust the legal status of social enterprises in Poland.

Wioletta Bieńkowska, Magdalena Iwańska
Katedra Ekonomiki Edukacji, Komunikowania i Doradztwa
Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego

Koncepcja społecznej odpowiedzialności biznesu w opinii Polaków

The Social Corporate Responsibility in Polish public opinion

Wstęp

Odpowiedzialny biznes to szeroko rozumiana koncepcja obejmująca wiele zagadnień: od relacji z pracownikami i przejrzystości wobec akcjonariuszy, poprzez zaangażowanie w rozwój lokalnej społeczności, do standardów etycznych wdrażanych także wobec dostawców.

Rosnące oczekiwania pracowników, inwestorów, społecznego otoczenia firmy, czyli interesariuszy, coraz częściej wymuszają podjęcie i praktyczne stosowanie przez przedsiębiorców idei społecznej odpowiedzialności. Hasło „odpowiedzialny biznes” stało się tak popularne, że przekroczyło granice kręgów biznesowych budząc żywe zainteresowanie również środowisk akademickich i organizacji pozarządowych.

Zauważalny w ostatnich latach wzrost zainteresowania zasadami wprowadzania w życie koncepcji społecznej odpowiedzialności biznesu nie tylko przez korporacje międzynarodowe działające na polskim rynku, ale również wiele rodzimych firm z sektora małych i średnich przedsiębiorstw, skutkuje potrzebą prowadzenia wielopłaszczyznowych badań związanych z wprowadzeniem w życie tej idei, jej rozpoznawalnością i postrzeganiem przez Polaków.

Artykuł stanowi przegląd badań związanych z koncepcją społecznej odpowiedzialności biznesu, prowadzonych w ostatnich latach w Polsce.

Istota społecznej odpowiedzialności biznesu

Zagadnienie społecznej odpowiedzialności przedsiębiorstw (w skrócie CSR od angielskiego określenia *Social Corporate Responsibility*) można omawiać zarówno z punktu widzenia nauk ekonomicznych, filozofii (zwłaszcza etyki), jak i nauk społecznych. Silne powiązanie z etyką biznesu objawia się w problemach z określeniem sposobu traktowania społecznej odpowiedzialności, która – tak jak

etyka biznesu – może być analizowana w ujęciu normatywnym albo opisowym. Te dylematy znajdują swoje odzwierciedlenie w próbach zdefiniowania społecznej odpowiedzialności biznesu. Znaczenie odpowiedzialności można pogrupować w trzy kategorie: zobowiązań społecznych (*social obligation*), reakcji społecznej (*social reaction*) oraz wrażliwości społecznej (*social responsiveness*)¹.

Światowa Rada Biznesu ds. Zrównoważonego Rozwoju traktuje społeczną odpowiedzialność jako etyczne zachowanie przedsiębiorstwa wobec społeczeństwa polegające na stałym zaangażowaniu biznesu, aby postępować etycznie i przyczyniać się do ekonomicznego rozwoju z równoczesnym ulepszaniem życia pracowników i ich rodzin, jak również lokalnej społeczności i całego społeczeństwa².

L. Zbiegień-Maciąg, definiując społeczną odpowiedzialność, opisuje ją jako moralną odpowiedzialność firmy i zobowiązania do rozliczania się przed społeczeństwem ze swojej działalności; zwłaszcza przed grupami wewnętrznymi – właścicielami i pracownikami oraz grupami zewnętrznymi – akcjonariuszami i klientami; władzami lokalnymi, grupami nacisku, ruchami ekologicznymi, konsumentami i dostawcami oraz kooperantami i administracją państwową³.

W definicjach, w których wykorzystywane jest spojrzenie ekonomiczne na społeczną odpowiedzialność, pojawiają się następujące uwagi⁴:

- 1) społeczna odpowiedzialność jest elementem strategii przedsiębiorstwa ułatwiającym jego zrównoważony rozwój polegający na optymalnym wykorzystaniu dostępnych zasobów przedsiębiorstwa;
- 2) obecna sytuacja konkurencyjna wymaga od przedsiębiorstw oparcia przewagi konkurencyjnej na czynnikach pozakonomicznych. Zastosowanie strategii społecznej odpowiedzialności polega na budowaniu dobrych relacji z otoczeniem, co znajduje swoje odzwierciedlenie w sukcesie ekonomicznym takiego przedsiębiorstwa;
- 3) dbanie o grupy związane z przedsiębiorstwem także w sferach niebezpośrednio związanych z działalnością podstawową przedsiębiorstwa pozwala na wytworzenie lojalności lub co najmniej przychylności wśród potencjalnych klientów stosunku do marki (marek) tego przedsiębiorstwa. Zaniedbywanie potrzeb tych grup może z kolei przyczynić się do bojkotu konsumentckiego – który potrafi negatywnie oddziaływać na sytuację przedsiębiorstwa. Społeczną odpowiedzialność można uznać za sposób skutecznego oddziaływania na otoczenie.

Trzecia grupa definicji skupia się na charakterze relacji przedsiębiorstw i społeczeństwa. W tym ujęciu społeczna odpowiedzialność przedsiębiorstw traktowana jest jako zjawisko niemalże naturalne, będące konsekwencją

¹ M. Sułek, J. Świniarski: Etyka jako filozofia dobrego działania zawodowego. Wydaw. Bellona, Warszawa 2001, s. 208.

² J. Nakonieczna: Społeczna odpowiedzialność przedsiębiorstw międzynarodowych. Wydaw. Difin, Warszawa 2008, s. 19.

³ L. Zbiegień-Maciąg: Etyka w zarządzaniu. Wydaw. Centrum Informacji Menedżera, Warszawa 1997, s. 48-49.

⁴ J. Nakonieczna: op. cit. s. 20.

istniejących silnych powiązań między przedsiębiorstwami a społeczeństwem. Przedsiębiorstwa jako organizacje otwarte muszą brać pod uwagę interakcje z otoczeniem, które na zasadzie sprzężenia zwrotnego wpływają na ich funkcjonowanie, a społeczna odpowiedzialność jest naturalnym efektem występowania tych współzależności⁵.

Analiza różnych ujęć i definicji społecznej odpowiedzialności, pozwala stwierdzić, że społeczna odpowiedzialność polega na tym, że przedsiębiorstwa ponoszą nie tylko odpowiedzialność ekonomiczną i prawną, ale są zobowiązane do podejmowania takich działań, które będą także przyczyniać się do ochrony i pomnażania dobrobytu społecznego⁶. Przedsiębiorstwa będące odpowiedzialne społecznie są ukierunkowane na swoich interesariuszy (ang. *stakeholders*), czyli takie podmioty i grupy, które w jakiś sposób są związane z działalnością przedsiębiorstwa i mają wpływ lub są pod wpływem tego przedsiębiorstwa.

Z toku przedstawionych rozważań wynika, że na społeczną odpowiedzialność przedsiębiorstwa składają się różne rodzaje odpowiedzialności, których w różnym stopniu dotyczą wymagania społeczne. Cechę tę zauważył A. B. Carroll, który stworzył czteroczęściową definicję społecznej odpowiedzialności uwzględniającą jej wieloaspektowość (rysunek 1).

Rodzaje odpowiedzialności	Społeczne oczekiwania
Dobrowolna / filantropijna	UPRAGNIONA przez społeczeństwo

Etyczna	OCZEKIWANA przez społeczeństwo

Prawna	WYMAGANA przez społeczeństwo

Ekonomiczna	WYMAGANA przez społeczeństwo

RYSUNEK1. Czteroczęściowy model społecznej odpowiedzialności przedsiębiorstw A. B. Carrola
Źródło: J. Nakonieczna: Społeczna odpowiedzialność przedsiębiorstw międzynarodowych. Wyd. Difin, Warszawa 2008, s. 23.

⁵ W. Budzyński: Public Relations. Zarządzanie reputacją firmy. Wydaw. Poltext, Warszawa 2005, s. 17-19.

⁶ J. Nakonieczna: op. cit., s. 21.

A. B. Carrol wyodrębnił cztery kategorie odpowiedzialności ze względu na stopień oczekiwań społecznych, tworząc na wzór piramidy potrzeb A. Masłowa piramidę odpowiedzialności społecznej przedsiębiorstw. Jej podstawę stanowi odpowiedzialność ekonomiczna i prawna, której wymaga społeczeństwo. Nad nimi znajduje się odpowiedzialność etyczna – która wskazuje na konieczność robienia tego, co godziwe, sprawiedliwe i należyte. Jest to odpowiedzialność oczekiwana przez społeczeństwo. Najwyższym poziomem, upragnionym przez społeczeństwo, jest odpowiedzialność dobrowolna lub filantropijna - ogólnie rzecz biorąc świadoma, która czyni z korporacji wspólnotę obywateli⁷.

Międzynarodowe wytyczne dla prowadzenia społecznie odpowiedzialnej działalności przez przedsiębiorstwa

Pierwsze próby tworzenia wytycznych dla koncepcji społecznej odpowiedzialności biznesu zawierały się w dokumentach dotyczących wprowadzania w życie podstawowych zasad etycznych, które powinny być przestrzegane w prowadzeniu działalności gospodarczej.

Już w 1976 roku kraje stowarzyszone w OECD opracowały „Wytyczne dla przedsiębiorstw wielonarodowych”. Wiele kodeksów etycznych poszczególnych korporacji odnosi się – bezpośrednio lub pośrednio – właśnie do tego dokumentu. Wytyczne są systematycznie doskonalone co kilka lat, tak aby uwzględniały istotne oczekiwania rynków światowych i wyzwania, przed jakimi stoi globalna gospodarka. Obejmują wiele aspektów działalności przedsiębiorstw, od jawności informacji poprzez konkurencję, zatrudnienie, do ochrony środowiska⁸.

Wytyczne OECD dla przedsiębiorstw wielonarodowych stanowią zbiór norm i zasad służących prowadzeniu działalności gospodarczej w sposób społecznie odpowiedzialny. Celem wytycznych jest przede wszystkim budowa zaufania między przedsiębiorstwami a społecznościami, wśród których funkcjonują, poprawa klimatu dla inwestycji zagranicznych i zwiększenie pozytywnego oddziaływania firm na procesy ekorozwoju. Stosowanie wytycznych jest całkowicie dobrowolne i nie może być wymagane przez przepisy prawa. Wytyczne obejmują m.in. takie elementy, jak:

- udostępnianie informacji,
- stosunki między pracownikami a pracodawcami,
- środowisko naturalne,
- zwalczanie korupcji,
- interesy konsumentów,
- nauka i technologia,
- konkurencja,
- podatki⁹.

⁷ J. Nakonieczna: op. cit. s. 22.

⁸ B. Rok: Odpowiedzialny biznes w nieodpowiedzialnym świecie. Wydaw. Akademia Rozwoju Filantropii w Polsce, Warszawa 2004, s. 12.

⁹ M. Żemigala: Społeczna odpowiedzialność przedsiębiorstwa. Wydaw. Wolters Kluwer Polska, Kraków 2007, s. 105.

TABELA 1. Zestawienie wytycznych dla przedsiębiorstw wielonarodowych OECD

<p>Stosunki pracy:</p> <ul style="list-style-type: none"> ➤ prawo do tworzenia związków zawodowych ➤ zniesienie pracy dzieci ➤ zniesienie pracy przymusowej ➤ likwidacja dyskryminacji ➤ współpraca pracodawców i pracowników ➤ zapewnienie bezpieczeństwa ➤ zatrudnienie kadry lokalnej ➤ szkolenia ➤ informowanie o wynikach ➤ uczciwe negocjowanie umów zbiorowych 	<p>Ochrona środowiska:</p> <ul style="list-style-type: none"> ➤ dążenie do trwałego, zrównoważonego rozwoju ➤ dbanie o zdrowie i bezpieczeństwo ludzi ➤ badanie i monitorowanie wpływu na środowisko ➤ konsultacje ze społecznościami lokalnymi i pracownikami ➤ badanie wpływu produkowanych dóbr i usług na środowisko ➤ przeciwdziałanie nadzwyczajnym zagrożeniom ➤ ekologizacja procesów produkcji ➤ promowanie świadomości ekologicznej wśród klientów ➤ szkolenie pracowników
<p>Zwalczanie korupcji:</p> <ul style="list-style-type: none"> ➤ nie oferowanie i nie przyjmowanie łapówek ani innych korzyści ➤ odpowiednie wynagrodzenia dla pośredników ➤ przejrzystość działań ➤ promowanie uczciwości wśród pracowników ➤ nie finansować nielegalnie polityki 	<p>Ochrona konsumenta:</p> <ul style="list-style-type: none"> ➤ zgodność dóbr i usług z normami ➤ dokładne i jasne informacje o produkcji ➤ jasne procedury reklamacyjne ➤ uczciwe praktyki ➤ respektowanie prywatności ➤ zapobieganie zagrożeniom

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Rok B.: Odpowiedzialny biznes w nieodpowiedzialnym świecie. Wydaw. Akademia Rozwoju Filantropii w Polsce, Warszawa 2004, s. 13

Innym dokumentem poruszającym podobne kwestie jest kodeks dla przedsiębiorstw znany jako „Globalne Zasady Sullivana”. Wstępnie został on opracowany z inicjatywy pastora Leona H. Sullivana dla przedsiębiorstw działających w Południowej Afryce w 1977 roku, jednak stwierdzono, że zasady te można stosować bardziej uniwersalnie. Ich ostatnia aktualizacja została przeprowadzona w 1999 roku i obejmują one takie kwestie jak:

- wsparcie dla powszechnych praw człowieka;
- prowadzenie polityki równych szans dla pracowników;
- poszanowanie prawa do dobrowolnego zrzeszania się;
- zapewnienie pracownikom godziwego wynagrodzenia oraz możliwości podnoszenia kwalifikacji;
- ochrona ludzkiego zdrowia i środowiska;
- wspieranie uczciwej konkurencji;
- współpraca z rządami i społecznościami w krajach działania;
- wspieranie postrzegania takich samych zasad przez partnerów handlowych;
- zapewnienie przejrzystości.

W 1994 roku uczestnicy Okrągłego Stołu w Caux przyjęli „Zasady prowadzenia działalności gospodarczej” i powołali instytucję monitorującą upowszechnianie tych zasad. We wstępie autorzy dokumentu piszą: „Zachowania biznesu mają wpływ na stosunki międzynarodowe oraz na pomyślność i dobrobyt nas wszystkich. Działalność gospodarcza stanowi często pierwszy kontakt pomiędzy narodami, a zmiany społeczne i ekonomiczne, które wywołuje, mają znaczący wpływ na poziom niepokoju lub zaufania odczuwanego przez ludzi na całym świecie”. W dokumencie tym przyjęto szczegółowe zasady, które definiują podstawowe obowiązki korporacji wobec klientów, pracowników, właścicieli i inwestorów, dostawców, konkurencji i społeczności lokalnych¹⁰.

W Caux przyjęto siedem zasad ogólnych:

Zasada 1. Odpowiedzialność w prowadzeniu działalności gospodarczej: od odpowiedzialności wobec akcjonariuszy ku koncepcji odpowiedzialności wobec interesariuszy.

Zasada 2. Ekonomiczne i społeczne oddziaływanie biznesu: ku innowacjom, sprawiedliwości i wspólnocie światowej.

Zasada 3. Postępowanie w biznesie: wyjście poza literę prawa ku duchowi zaufania.

Zasada 4. Poszanowanie dla reguł prawnych.

Zasada 5. Wspieranie wielostronnej wymiany handlowej.

Zasada 6. Szacunek dla środowiska naturalnego.

Zasada 7. Unikanie działań sprzecznych z prawem¹¹.

Każde przedsiębiorstwo angażuje się w CSR na swój własny sposób, zależnie od swoich kompetencji, zasobów, interesariuszy, a także tradycji kulturowych, sytuacji społecznej i ekologicznej obszaru, w którym funkcjonuje. Istnieje kilka powodów, dla których społeczna odpowiedzialność biznesu staje się tak ważna:

- globalizacja i idący za tym wzrost poziomu konkurencji,
- rosnące rozmiary i wpływy przedsiębiorstw,
- zmiany pozycji i roli, jaką odgrywają usługodawcy,
- wojna o talenty i wiedzę specjalistyczną,
- wzrost aktywności społeczeństwa obywatelskiego w skali globalnej,
- zmiana charakteru konsumenta, który z odbiorcy biernego staje się odbiorcą krytycznym, zaangażowanym w cały proces produkcji,
- wzrost znaczenia nienamacalnych, nierzeczowych zasobów firmy,
- zmiana podejścia inwestorów, którym coraz częściej wyniki finansowe już nie wystarczają¹².

Społeczne zaangażowanie firmy i etyczny sposób prowadzenia działalności przynoszą korzyści zarówno społeczeństwu, jak i przedsiębiorstwu. Choć

¹⁰ B. Rok: op. cit., s. 13-15.

¹¹ www.cauxroundtable.org.

¹² M. Żemigala: op. cit., s. 101.

działalność w tym obszarze nie przyniesie szybkich bezpośrednich profitów dla przedsiębiorstwa, to wywrze pozytywny wpływ na jakość życia i stabilność otoczenia, w którym funkcjonuje.

Można wyróżnić cztery podstawowe typy społecznych postaw przedsiębiorstw. Typ pierwszy to firmy osiągające maksymalny lub satysfakcjonujący zysk oraz broniące wolnej przedsiębiorczości. Koncentrują się one na maksymalizacji zysku, uważając, że społeczna odpowiedzialność ogranicza wolność ich funkcjonowania. Typ drugi to firmy zaangażowane społecznie i przyczyniające się do postępu społecznego, które uwzględniają wpływ interesariuszy na zysk w długim okresie a działalność charytatywna czy sponsoring są przez nie traktowane w kategoriach inwestycji i wydatków na promocję i budowanie reputacji. Typ trzeci – firma kształtująca społeczeństwo – wyraża zobowiązania przedsiębiorstwa w stosunku do wszystkich interesariuszy oraz uwzględnia ich oczekiwania i interesy w swojej polityce prowadzenia biznesu. Czwarty typ to firmy w służbie społecznej oraz zapewniające zatrudnienie, którymi są organizacje stworzone w celu zaspokojenia pewnych potrzeb społecznych. W ich przypadku korzyści finansowe znajdują się na dalszym planie¹³.

Spółeczna odpowiedzialność biznesu w opinii Polaków

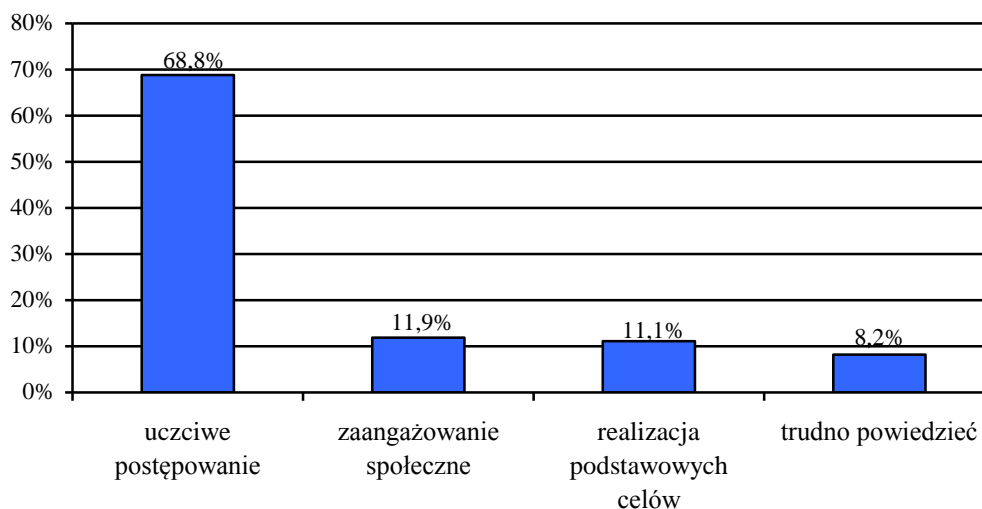
Od kilku lat instytucje zainteresowane społeczną odpowiedzialnością biznesu, takie jak Forum Odpowiedzialnego Biznesu, czy organizacje międzynarodowe, a także same przedsiębiorstwa odpowiedzialne społecznie zlecają przeprowadzanie badań, które pokazują, jakie jest nastawienie Polaków do koncepcji CSR, jak rozumieją samo pojęcie i jakie cechy mu przypisują. Wyniki tych badań pozwalają na wyznaczenie ogólnych tendencji i kierunku, w jakim koncepcja społecznej odpowiedzialności biznesu podąża a także pokazują, gdzie jeszcze trzeba wiedzę o CSR rozszerzyć.

W lutym 2005 roku na zlecenie firmy Danone i Forum Odpowiedzialnego Biznesu, CRS przeprowadziła badanie omnibusowe na ogólnopolskiej reprezentatywnej próbie Polaków (odpowiedzi udzieliło 1025 osób). Celem badania była odpowiedź na pytanie: „Jak odpowiedzialność biznesu jest postrzegana przez Polaków i jakie motywy przypisują firmom podejmującym tego typu działalność?”.

Odpowiedzialny biznes jest pojęciem bardzo szerokim, w skład którego wchodzi z jednej strony działania związane z realizacją podstawowych celów biznesowych przedsiębiorstwa, z drugiej strony inne działania, zarówno te powiązane z biznesem, jak również skierowane na zewnątrz, polegające na społecznym zaangażowaniu firmy.

¹³ M. Żemigala: op. cit., s. 102.

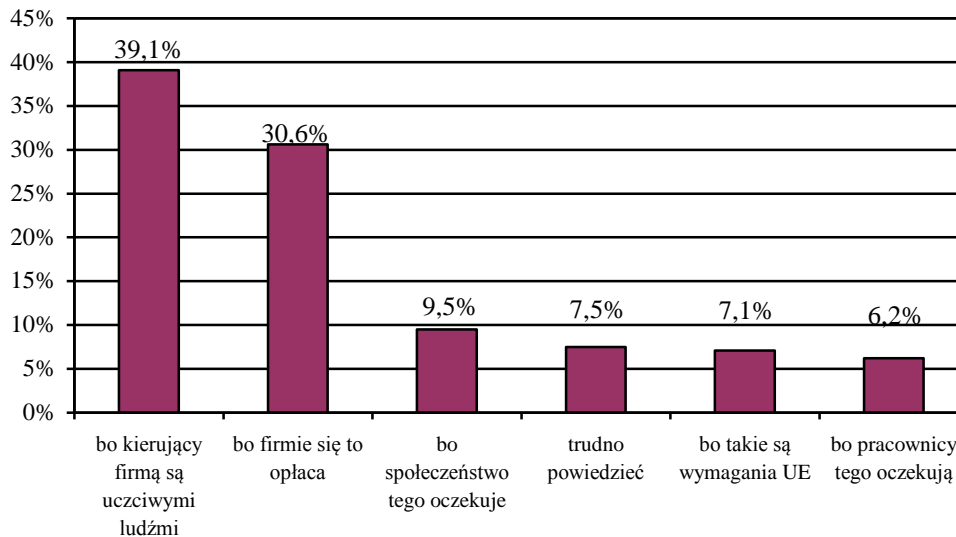
Zdecydowana większość Polaków uznaje za odpowiedzialny biznes działania o charakterze etycznym powiązane z biznesem, czyli uczciwe postępowanie wobec pracowników, kontrahentów i klientów (rysunek 2). Zdecydowanie mniej respondentów wskazuje na realizację podstawowych celów biznesowych, jak również działania związane z zaangażowaniem społecznym.

RYSUNEK 2. Odsetek osób, które zgadzają się z daną definicją „odpowiedzialnego biznesu”
 Źródło: „Odpowiedzialny biznes to przede wszystkim uczciwe postępowanie” Raport z badania przeprowadzonego na zlecenie firmy Danone i Forum Odpowiedzialnego Biznesu, www.odpowiedzialnybiznes.pl

Respondenci w tym pytaniu byli proszeni o dokończenie zdania: „Odpowiedzialny biznes to...” jedną z czterech zaproponowanych odpowiedzi: „uczciwe postępowanie”, „zaangażowanie społeczne”, „realizacja podstawowych celów” i „trudno powiedzieć”. Niewielka liczba wskazań na działania związane z zaangażowaniem społecznym prawdopodobnie wynikało z dwóch faktów. Po pierwsze zadane pytanie wyraźnie dotyczyło „biznesu” a nie działań pozabiznesowych, po drugie prawdopodobnie respondenci uznali, że w pierwszej kolejności firma powinna postępować „odpowiedzialnie” wewnątrz, a dopiero potem podejmować działania skierowane na zewnątrz.

Kolejnym zagadnieniem poruszonym w przytoczonym badaniu było zrozumienie motywów, jakie Polacy przypisywali firmom podejmującym działania w aspekcie odpowiedzialnego biznesu pod kątem uczciwego i sprawiedliwego postępowania w biznesie i zaangażowania w sprawy społeczne. Rozkład odpowiedzi udzielonych przez respondentów przedstawia rysunek 3.

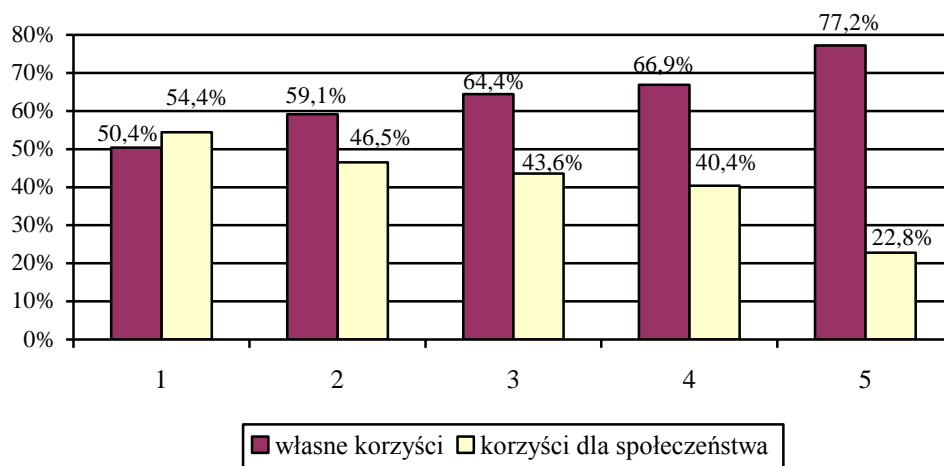

RYSUNEK 3. Motywy przypisywane działaniom związanym z uczciwym i sprawiedliwym postępowaniem firmy oraz zaangażowaniem społecznym

Źródło: „Odpowiedzialny biznes to przede wszystkim uczciwe postępowanie” Raport z badania przeprowadzonego na zlecenie firmy Danone i Forum Odpowiedzialnego Biznesu, www.odpowiedzialnybiznes.pl

W przypadku podejmowania przez firmy działań społecznie odpowiedzialnych zdecydowanie częściej badani przypisywali to motywom wewnętrznym (odpowiedzi: „firmie się to opłaca” i „kierujący firmą są uczciwi”), niż zewnętrznym, wynikających z jakiejś formy nacisku (jak np. wymagania Unii Europejskiej, oczekiwania społeczeństwa czy pracowników). Okazuje się, że uczciwe i sprawiedliwe postępowanie biznesowe było postrzegane jako wynikające częściej z uczciwości osób kierujących firmą (39,1% udzielonych odpowiedzi), niż z nastawienia na korzyści jakie mogą z tego wyniknąć (30,6%).

W ostatnim pytaniu wywiadu respondenci zostali poproszeni o ustosunkowanie się do pięciu rodzajów działań o charakterze społecznym i odpowiedź, czy ich zdaniem działania te są podejmowane przez firmy raczej dla własnych korzyści, czy aby zrobić coś dla społeczeństwa (respondent miał możliwość wskazania obydwu odpowiedzi). Rozkład odpowiedzi prezentuje rysunek 4.

RYSUNEK 4. Odsetek odpowiedzi osób zgadzających się z danym stwierdzeniem (własne korzyści przedsiębiorstwa lub korzyści dla społeczeństwa) odnośnie pięciu różnych działań o charakterze społecznym

Źródło: „Odpowiedzialny biznes to przede wszystkim uczciwe postępowanie” Raport z badania przeprowadzonego na zlecenie firmy Danone i Forum Odpowiedzialnego Biznesu, www.odpowiedzialnybiznes.pl

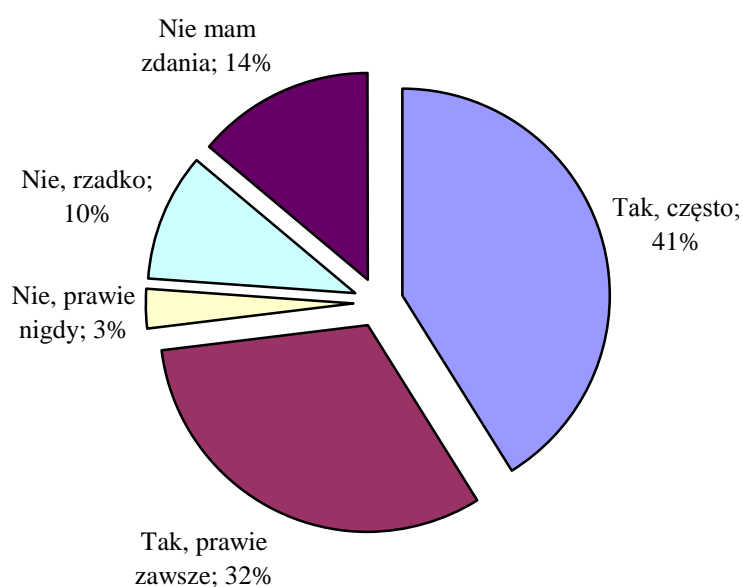
Badani mieli do wyboru następujące formy działalności o charakterze społecznym:

- 1) pomoc biednym i wsparcie celów społecznych;
- 2) ochrona środowiska naturalnego w regionie, gdzie firma jest zlokalizowana;
- 3) sprzedaż produktów połączona z przeznaczaniem części zysku na rzecz celów społecznych;
- 4) sponsoring wydarzeń kulturalnych;
- 5) dbanie o rozwój pracowników.

Wyniki przedstawione na rysunku 4 pokazują, że bezpośrednia pomoc biednym jest postrzegana jako działalność w największym stopniu motywowana dobrem społeczeństwa. Jest to jedyny rodzaj działalności, gdzie przypisywanie motywów wynikających z nastawienia na dobro społeczeństwa przewyższyło przypisywanie motywów wynikających z własnych korzyści firmy.

Tego typu działania przez wiele lat wzbudzały wiele kontrowersji wśród Polaków, wynikających przede wszystkim z przypisywania firmom nieczystych intencji takich działań. Tematyka ta została poruszona w badaniach, których tematem była opinia Polaków na temat filantropii biznesu, przeprowadzonych przez firmy On Board PR – ECCO Network i PBS DGA. Badanie opinii publicznej przeprowadzono w czerwcu 2008 roku na losowo dobranej, reprezentatywnej próbie dorosłych mieszkańców Polski.

Wyniki badania jednoznacznie wskazują, że dobroczynność biznesu nie zawsze spotyka się z uznaniem, na które liczą firmy podejmujące społeczne działania. Zdecydowana większość Polaków była zdania, że firmy często lub prawie zawsze wydają na promocję swojej dobroczynności więcej, niż na same działania społeczne przez nie podejmowane (rysunek 5).

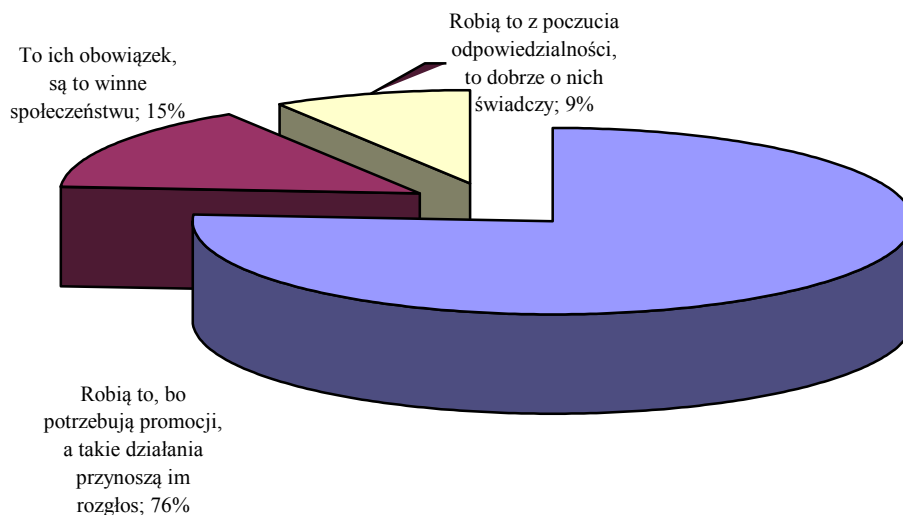

RYSUNEK 5. Wydatki na promocję dobroczynności a wydatki na działalność społeczną
Rozkład odpowiedzi udzielonych przez respondentów na pytanie: „Czy zdarza się, że firmy wydają więcej na promocję swojej dobroczynności niż na samą działalność społeczną?”
Źródło: Raport On Board Network: Odpowiedzialny biznes: sceptycyzm
www.odpowiedzialnybiznes.pl

Firmy podejmowały działania dobroczynne mając nadzieję, że poprawi to ich wizerunek. Niestety nie zawsze rozumieją, że jeśli przesadzą z promocją, ich aktywność będzie budzić raczej niesmak niż zachwyt.

Z przeprowadzonego badania wynika również, że zdaniem 93% Polaków firmy mogłyby robić dużo więcej w obszarze działalności dobroczynnej. Zaledwie 4% respondentów jest przeciwnego zdania.

Wyniki badania pokazują także poglądy dorosłych mieszkańców Polski na temat przyczyn podejmowania przez firmy działalności społecznej (rysunek 6).

RYSUNEK 6. Przyczyny podejmowania przez firmy działalności społecznej
 Źródło: Raport On Board Network: Odpowiedzialny biznes: sceptycyzm
www.odpowiedzialnybiznes.pl

Zdecydowana większość Polaków (76%) jest zdania, że firmy podejmują działalność filantropijną, „bo takie działania przynoszą im rozgłos”. 15% Polaków uważa, prowadzenie takich działań to obowiązek biznesu. Zaledwie 9% Polaków jest zdania, że biznes podejmuje działania dobrotoczne „z poczucia odpowiedzialności”.

Regionalne badania zaangażowania społecznego biznesu w Polsce

Akademia Rozwoju Filantropii w Polsce w ramach programu „Newsweek – Biznes Odpowiedzialny” na przełomie 2007 i 2008 roku przeprowadziła cykl regionalnych badań społecznego zaangażowania przedsiębiorstw w Polsce. Do udziału w badaniu zaproszono przedstawicieli przedsiębiorstw z całego kraju, które regularnie lub okazjonalnie angażują się w działalność społeczną. Celami badania było określenie obszarów działalności społecznej, form społecznego zaangażowania, grup beneficjentów i zasięgu działań społecznych oraz procedur i nakładów na przedsięwzięcia społeczne w polskich przedsiębiorstwach. Badania na próbie dobranej metodą celowo-kwotową, liczącej 325 przedsiębiorstw z całej Polski, były przeprowadzone metodą wywiadu kwestionariuszowego.

Badane przedsiębiorstwa można podzielić na cztery grupy, ze względu na liczbę zatrudnionych w nich pracowników. W badaniu udział wzięło 6% mikroprzedsiębiorstw (zatrudniających do 10 osób), 22% małych przedsiębiorstw (zatrudniających od 11 do 50 pracowników), 35% średnich

przedsiębiorstw (zatrudniających od 51 do maksymalnie 249 pracowników) i 37% dużych przedsiębiorstw (gdzie zatrudnienie przekracza 250 osób).

W badanej grupie firm najczęściej wymienianym obszarem, w którym działa społecznie jest pomoc społeczna i usługi socjalne. Wsparcie takie deklarowało 69% badanych przedsiębiorstw. Równie chętnie wspierane były sport i rekreacja (61%) oraz edukacja (57%). Pomoc humanitarną wspierało 27% badanych firm, a ekologię i ochronę środowiska - 26%. Najrzadziej firmy wspierały naukę i badania (20% wskazań) oraz inicjatywy obywatelskie (14%).

Najczęściej przedsiębiorstwa udzielały wsparcia społecznego poprzez dotacje celowe (taką formę wymienia 71% badanych). Innymi formami działalnościami społecznymi prowadzonymi przez przedsiębiorstwa były: darowizny nadwyżek produkcji (31%), udostępnianie sprzętu i urządzeń (25%) a także szkolenia (16%), fundusze celowe i stypendia (po 15%), użyczenie pomieszczeń (14%) i prowadzenie kampanii społecznych (12%). Najrzadziej wspierane były: doradztwo (10%), wolontariat pracowniczy (8%) i programy grantowe (6%). Kategorie beneficjentów działań CSR polskich przedsiębiorstw zawiera tabela 2.

TABELA 2. Kategorie beneficjentów działań CSR polskich przedsiębiorstw (w%)

Kategoria beneficjentów działań CSR	Odsetek udzielonych odpowiedzi
Instytucje publiczne, domy dziecka, szkoły, szpitale	87
Organizacje pozarządowe	80
Organizacje sportowe	34
Osoby prywatne	27
Organizacje kościelne i religijne	24
Rodziny lub bliscy pracowników	24
Podmioty komercyjne, muzea, galerie	18
Organizacje hobbystyczne	4

Źródło: Regionalne badania zaangażowania społecznego biznesu w Polsce, www.dobrybiznes.info

Z przeprowadzonych badań wynika, że 39% badanych przedsiębiorstw angażowało się w działania społeczne o zasięgu krajowym a 31% o zasięgu wojewódzkim. W przypadku 12% firm, są to działania na terenie miasta, w którym przedsiębiorstwo na co dzień funkcjonuje, a 18% badanych wskazało, że zasięg CSR ogranicza się do powiatu lub gminy.

Większość badanych przedsiębiorstw nie posiadało wewnętrznych procedur współpracy z beneficjentami społecznymi (62%). Działania CSR odbywają się na zasadzie wdrażania strategii społecznej odpowiedzialności w przypadku 37% firm, a w przypadku 1% badanych przedsiębiorstw jest to trudne do jednoznacznego stwierdzenia nawet przez kadrę nimi zarządzającą.

Wartość wsparcia finansowego udzielanego przez firmy w ramach działalności społecznej była różna. Najwięcej, 29% badanych przedsiębiorstw określiło, że w 2007 roku pomoc finansowa przez nie udzielona nie przekroczyła łącznej kwoty 10 tysięcy zł. W przypadku 25% firm wartość ta wahała się

w przedziale między 11 a 50 tysięcy złotych. Nie mniej niż 51 tysięcy i nie więcej niż 100 tysięcy złotych na działania społeczne przeznaczyło 10% badanych przedsiębiorstw. Od 101 do 500 tysięcy złotych wynosiło wsparcie finansowe udzielone przez 8% przedsiębiorstw, a powyżej 500 tysięcy złotych wydało 7% badanych firm. Co ciekawe, aż 22% spośród przedsiębiorstw objętych badaniem odmówiło podania nawet przybliżonej kwoty udzielonej pomocy finansowej.

Podsumowanie

Podsumowując rozważania na temat społecznej odpowiedzialności przedsiębiorstw, należy stwierdzić, iż na znaczeniu zyskują społeczne i ekologiczne funkcje przedsiębiorstwa, które warunkują jego rozwój i przetrwanie w przyszłości.

Zadaniem przedsiębiorców i menedżerów jest działanie w sposób taki, aby ekonomiczne prawa wolnego rynku w coraz większym stopniu służyły człowiekowi.

Organizacja odpowiedzialna społecznie to organizacja nastawiona na kapitał intelektualny, na wiedzę, organizacja ucząca się, służąca otoczeniu, otwarta na zmiany, wrażliwa na zjawiska wewnętrzne i zewnętrzne.

Literatura

- Budzyński W.: Public Relations. Zarządzanie reputacją firmy. Wydaw. Poltext, Warszawa 2005.
Nakonieczna J.: Społeczna odpowiedzialność przedsiębiorstw międzynarodowych. Wydaw. Difin, Warszawa 2008.
Rok B.: Odpowiedzialny biznes w nieodpowiedzialnym świecie. Wydaw. Akademia Rozwoju Filantropii w Polsce, Warszawa 2004.
Sulek M., Świniarski J.: Etyka jako filozofia dobrego działania zawodowego. Wydaw. Bellona, Warszawa 2001.
Zbiegień-Maciąg L.: Etyka w zarządzaniu. Wydaw. Centrum Informacji Menedżera, Warszawa 1997.
Żemigala M.: Społeczna odpowiedzialność przedsiębiorstwa. Wydaw. Wolters Kluwer Polska, Kraków 2007.

Streszczenie

W pierwszej części artykułu przedstawiono teoretyczne podstawy koncepcji społecznej odpowiedzialności biznesu a także dokonano przeglądu definicji CSR w trzech wymiarach: etycznym, ekonomicznym i społecznym. Druga część to analiza wyników dostępnych badań na temat opinii Polaków o koncepcji społecznej odpowiedzialności a także działalności polskich przedsiębiorstw w zakresie CSR.

Summary

The article has two main parts. The first, describes the theoretical approach to the Social Corporate Responsibility as well as performs review of the CSR definition in the three dimensions: ethical, economic and social. Second part provides the results analyse of the available research. The presented studies were conducted on Poles views and opinions about the CSR concept and also regarding polish enterprises activities in range of CSR.

Witold Goszka

Katedra Ekonomiki i Doradztwa w Agrobiznesie
Uniwersytet Technologiczno-Przyrodniczy w Bydgoszczy

Warunki tworzenia i rozwoju mikroprzedsiębiorstw na obszarach wiejskich

The conditions of creating and development of micro enterprises on the rural areas

Wstęp

Dywersyfikacja działalności gospodarczej i wspieranie przedsiębiorczości na obszarach wiejskich stanowi bardzo ważny element w zakresie polityki strukturalnej Unii Europejskiej. Jednym z jej instrumentów jest działanie mające na celu wspieranie procesu tworzenia i rozwoju mikroprzedsiębiorstw.

Celem niniejszego artykułu jest przedstawienie uwarunkowań procesu tworzenia i rozwoju mikroprzedsiębiorstw w świetle istniejących przepisów prawa unijnego i krajowego. W artykule zaprezentowane zostało pojęcie mikroprzedsiębiorstwa, strategia UE wobec tworzenia mikroprzedsiębiorstw na obszarach wiejskich oraz uwarunkowania krajowe.

Pojęcie mikroprzedsiębiorstwa

Zgodnie z postanowieniami ustawy o swobodzie działalności gospodarczej państwo stwarza, z poszanowaniem zasad równości i konkurencji, korzystne warunki dla funkcjonowania i rozwoju przedsiębiorców, w szczególności przez¹:

- 1) inicjowanie zmian stanu prawnego sprzyjających rozwojowi mikroprzedsiębiorców, małych i średnich przedsiębiorców, w tym dotyczących dostępu do środków finansowych pochodzących z kredytów i pożyczek oraz poręczeń kredytowych;
- 2) wspieranie instytucji umożliwiających finansowanie działalności gospodarczej na dogodnych warunkach w ramach realizowanych programów rządowych;
- 3) wyrównywanie warunków wykonywania działalności gospodarczej ze względu na obciążenia publicznoprawne;
- 4) ułatwianie dostępu do informacji, szkoleń oraz doradztwa;

¹ Zob. ustawa z dnia 02.07.2004 r. o swobodzie działalności gospodarczej (Dz.U.04.173.1807).

- 5) wspieranie instytucji i organizacji działających na rzecz przedsiębiorców;
- 6) promowanie współpracy mikroprzedsiębiorców oraz małych i średnich przedsiębiorców z innymi przedsiębiorcami polskimi i zagranicznymi.

W świetle zapisu art. 104 ustawy o swobodzie działalności gospodarczej za mikroprzedsiębiorcę uważa się taką osobę, która w co najmniej jednym z dwóch ostatnich lat obrotowych:

- 1) zatrudniała średniorocznie mniej niż 10 pracowników oraz
- 2) osiągnęła roczny obrót netto ze sprzedaży towarów, wyrobów i usług oraz operacji finansowych nieprzekraczający równowartości w złotych 2 milionów euro lub sumy aktywów jego bilansu sporządzonego na koniec jednego z tych lat nie przekroczył równowartości w złotych 2 milionów euro.

Kluczową kwestią zatem jest wielkość zatrudnienie (mierzona średniorocznie w przeliczeniu na pełne etaty), którą należy analizować w powiązaniu ze sprzedażą netto lub sumą aktywów. Spełnianie dwóch z trzech wcześniej wymienionych kryteriów pozwala na uznanie danego przedsiębiorcy za mikroprzedsiębiorcę.

Definiując pojęcie mikroprzedsiębiorcy należy także wskazać na istnienie pewnych okoliczności, które nie pozwalają na zakwalifikowanie przedsiębiorcy do kategorii mikroprzedsiębiorców, pomimo spełniania warunków ustawowych. Wyłączenia te wynikają z przepisów rozporządzenia Komisji Europejskiej². Nie uznaje się za mikroprzedsiębiorcę, przedsiębiorcy, w którym Skarb Państwa, jednostka samorządu terytorialnego lub inny przedsiębiorca (mały, średni, duży) posiada powyżej 25% udziałów. Ponadto, w przypadku posiadania przez przedsiębiorcę podmiotów zależnych, należy badać spełnianie kryteriów ustawowych w odniesieniu do całej grupy kapitałowej.

Strategia UE wobec rozwoju przedsiębiorczości na obszarach wiejskich

Środki finansowe przeznaczone na różnicowanie gospodarki wiejskiej i poprawę jakości życia na obszarach wiejskich (oś priorytetowa nr 3) powinny wspierać nadrzędny priorytet tworzenia możliwości zatrudnienia i warunków rozwoju³. Środki powinny być stosowane do wspierania tworzenia możliwości, nabywania kwalifikacji i organizowania rozwoju strategii lokalnej, a także przyczyniać się do zapewnienia atrakcyjności obszarów wiejskich dla przyszłych pokoleń. W promowaniu szkoleń, informacji i przedsiębiorczości należy wziąć pod uwagę szczególne potrzeby kobiet, ludzi młodych i starszych pracowników.

² Rozporządzenie nr 70/2001/WE z dnia 12 stycznia 2001 r. w sprawie zastosowania art. 87 i 88 Traktatu WE w odniesieniu do pomocy państwa dla małych i średnich przedsiębiorstw (WE L 10 z 13.01.2001, z późn.zm.).

³ Opracowano na podstawie Decyzji Rady UE z dnia 20 lutego 2006 r. w sprawie strategicznych wytycznych Wspólnoty dla rozwoju obszarów wiejskich (okres programowania 2007-2013 (Dz.U.UE L z dnia 25 lutego 2006 r.).

W celu realizacji tych priorytetów zachęca się państwa członkowskie do skoncentrowania wsparcia na kluczowych działaniach. Takie działania kluczowe mogłyby obejmować:

✓ Mobilizację działalności gospodarczej i podniesienie wskaźnika zatrudnienia w szerzej rozumianej gospodarce wiejskiej.

Różnicowanie jest niezbędne dla wzrostu gospodarczego, zatrudnienia i zrównoważonego rozwoju obszarów wiejskich i tym samym przyczynia się do lepszej równowagi terytorialnej, zarówno w sensie ekonomicznym, jak i społecznym. Turystyka, rzemiosło i zapewnienie udogodnień wiejskich są sektorami rozwijającymi się w wielu regionach, oferując możliwości zarówno dla różnicowania w gospodarstwie rolnym poza rolnictwem, jak i tworzenie mikroprzedsiębiorstw w szerzej rozumianej gospodarce wiejskiej.

✓ Promowanie wchodzenia kobiet na rynek pracy.

W wielu obszarach wiejskich konkretne przeszkody tworzy brak możliwości zapewnienia właściwej opieki nad dziećmi. Lokalne inicjatywy tworzenia ośrodków opieki nad dziećmi mogą ułatwić dostęp do rynku pracy. Mogą one obejmować tworzenie infrastruktury opieki nad dziećmi, potencjalnie w połączeniu z inicjatywami zachęcającymi do tworzenia małych przedsiębiorstw związanych z działalnością wiejską i lokalnymi usługami.

✓ Ożywienie wsi.

Zintegrowane inicjatywy łączące różnicowanie, przedsiębiorczość, inwestowanie w dziedzictwo kultury, infrastrukturę lokalnych usług i odnowę może przyczynić się do poprawy zarówno perspektyw gospodarczych, jak i jakości życia.

✓ Rozwój mikroprzedsiębiorczości i rzemiosła, co może opierać się na tradycyjnych umiejętnościach lub wprowadzać nowe umiejętności, szczególnie gdy jest to związane z zakupem nowego sprzętu, szkoleniem, wspieraniem przedsiębiorczości i rozwojem struktury gospodarczej.

✓ Szkolenie młodych ludzi w umiejętnościach potrzebnych do różnicowania lokalnej gospodarki, co może dopasować się do popytu na turystykę, rekreację, usługi środowiskowe, tradycyjną działalność na wsi i produkty wysokiej jakości.

✓ Zachęcanie do wdrażania i rozprzestrzeniania ICT (technologia informacyjna i komunikacyjna).

Wdrażanie i rozprzestrzenianie ICT ma na obszarach wiejskich zasadnicze znaczenie dla różnicowania, jak również rozwoju lokalnego, zapewnienia miejscowych usług i promowania e-integracji. Efekt skali można osiągnąć poprzez inicjatywy z dziedziny ICT w danej miejscowości łączące zastosowanie sprzętu ICT, tworzenie sieci i e-umiejętności poprzez struktury wspólnotowe. Takie inicjatywy mogą w dużej mierze ułatwić wdrażanie informatyki w miejscowych gospodarstwach rolnych i przedsiębiorstwach wiejskich i przyjmowanie e-biznesu i e-handlu. Trzeba w pełni wykorzystać możliwości stwarzane przez Internet i łączność szerokopasmową, wspierane, przykładowo, ze

strony programów regionalnych w ramach funduszy strukturalnych, aby przewyższyć niekorzyści lokalizacji;

✓ Stworzenie i innowacyjne wykorzystanie odnawialnych źródeł energii, co może przyczynić się do stworzenia nowych rynków zbytu na produkty rolne i leśne, zapewnienia usług lokalnych oraz różnicowania gospodarki wiejskiej;

✓ Promowanie rozwoju turystyki.

Turystyka jest głównym rozwijającym się sektorem w wielu obszarach wiejskich i może opierać się na dziedzictwie kultury i przyrody. Zwiększone wykorzystanie ICT w turystyce do rezerwacji, promocji, marketingu, tworzenia usług i działalności rekreacyjnej może przyczynić się do wzrostu liczby turystów i długości pobytu, szczególnie tam, gdzie zapewnia to dostęp do małych ośrodków i zachęca do agroturystyki.

✓ Modernizację miejscowej infrastruktury, szczególnie w nowych państwach członkowskich.

W nadchodzących latach zostaną poczynione znaczne inwestycje w podstawową infrastrukturę telekomunikacyjną, transportową, energetyczną i wodną. Znaczne wsparcie dostępne będzie z funduszy strukturalnych, począwszy od sieci transeuropejskich poprzez zapewnienie połączenia z biznesem lub z parkami naukowymi. Aby w pełni wykorzystać efekt mnożnikowy w sensie zatrudnienia i wzrostu gospodarczego, lokalna infrastruktura na małą skalę wspierana programami rozwoju obszarów wiejskich może odgrywać zasadniczą rolę w łączeniu tych znacznych inwestycji z lokalnymi strategiami różnicowania i rozwoju potencjału rolnictwa i sektora spożywczego.

Wsparcie dla mikroprzedsiębiorstw w ramach PROW 2007-2013

Polska, z racji członkostwa w UE, objęta została mechanizmami wspólnej polityki rolnej, w tym możliwością korzystania ze środków EFRROW, na zasadach określonych w stosownych przepisach⁴. W związku z nowymi uwarunkowaniami i możliwościami w Ministerstwie Rolnictwa i Rozwoju Wsi opracowany został Program Rozwoju Obszarów Wiejskich 2007-2013, który ma zapewnić właściwe wykorzystanie środków unijnych⁵.

Realizacja działania „Tworzenie i rozwój mikroprzedsiębiorstw” ma przyczynić się do stworzenia warunków dla dywersyfikacji działalności gospodarczej i poprawy możliwości zatrudnienia, przyczyniając się tym samym do zrównoważonego rozwoju ekonomiczno-społecznego obszarów wiejskich. Pomoc

⁴ Rozporządzenie Rady (WE) nr 1290/2005 z dnia 21 czerwca 2005 r. w sprawie finansowania wspólnej polityki rolnej (Dz.U.UE L z dnia 11 sierpnia 2005 r.), Rozporządzenie Komisji (WE) NR 1974/2006 z dnia 15 grudnia 2006 r. ustanawiające szczegółowe zasady stosowania rozporządzenia Rady (WE) nr 1698/2005 w sprawie wsparcia rozwoju obszarów wiejskich przez Europejski Fundusz Rolny na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich (EFRROW) (Dz.U.UE L z dnia 23 grudnia 2006 r.).

⁵ Materiał informacyjny Ministerstwa Rolnictwa i Rozwoju Wsi (www.minrol.gov.pl).

będzie udzielana z tytułu inwestycji, związanych z tworzeniem lub rozwojem mikroprzedsiębiorstw działających w zakresie:

- usług dla gospodarstw rolnych lub leśnictwa,
- usług dla ludności,
- drobnej wytwórczości, rzemiosła lub rękodzieła,
- robót i usług budowlanych oraz instalacyjnych,
- usług turystycznych oraz związanych ze sportem, rekreacją i wypoczynkiem,
- usług transportowych,
- usług komunalnych,
- przetwórstwa produktów rolnych lub jadalnych produktów leśnych,
- magazynowania lub przechowywania towarów,
- wytwarzania materiałów energetycznych z biomasy,
- rachunkowości, doradztwa i usług informatycznych.

Wsparcie może być przyznane, jeżeli projekt jest uzasadniony ekonomicznie, spełnia wymagania wynikające z obowiązujących przepisów prawa, które mają zastosowanie do tego projektu. Wsparcie może być przyznane:

a) osobie fizycznej, jeżeli:

- ma miejsce zamieszkania w miejscowości należącej do gminy wiejskiej, gminy miejsko-wiejskiej z wyłączeniem miast liczących powyżej 5 tys. mieszkańców lub gminy miejskiej z wyłączeniem miejscowości liczących powyżej 5 tys. mieszkańców,
- w przypadku podmiotów świadczących usługi dla gospodarstw rolnych lub leśnictwa dopuszcza się osoby fizyczne, które mają miejsce zamieszkania na terenie gminy miejsko-wiejskiej, z wyłączeniem miast powyżej 20 tys. mieszkańców,
- jeżeli operacja jest związana z nieruchomością, oprócz powyższych, nieruchomość ta znajduje się na terenie w miejscowości należącej do gminy wiejskiej, gminy miejsko-wiejskiej z wyłączeniem miast liczących powyżej 5 tys. mieszkańców lub gminy miejskiej z wyłączeniem miejscowości liczących powyżej 5 tys. mieszkańców,
- w przypadku podmiotów świadczących usługi dla gospodarstw rolnych lub leśnictwa dopuszcza się nieruchomości położone na terenie gminy miejsko-wiejskiej, z wyłączeniem miast powyżej 20 tys. mieszkańców,
- jeżeli w ciągu ostatnich 2 lat poprzedzających złożenie wniosku o przyznanie pomocy nie przyznano pomocy w ramach działania „Wsparcie oraz promocja przedsiębiorczości i samozatrudnienie” objętego Programem Operacyjnym „Kapitał Ludzki, 2007-2013”,

b) osobie prawnej, jeżeli:

- wykonuje we własnym imieniu działalność gospodarczą jako mikroprzedsiębiorca,
- nie podlega przepisom o społ. ubezpieczeniu rolników w pełnym zakresie,
- jest wpisana w Krajowym Rejestrze Sądowym, jej siedziba lub oddział oraz,

w przypadku operacji związanych z nieruchomością, miejsce położenia nieruchomości znajdują się na terenie gminy wiejskiej lub gminy miejsko-wiejskiej z wyłączeniem miast powyżej 5 tys. mieszkańców lub gminy miejskiej z wyłączeniem miejscowości powyżej 5 tys. mieszkańców, a w przypadku grup producentów rolnych, wstępnie uznanych grup producentów owoców i warzyw, organizacji producentów owoców i warzyw oraz podmiotów świadczących usługi dla gospodarstw rolnych lub leśnictwa dopuszcza się dodatkowo miasta do 20 tys. mieszkańców położone na terenie gminy miejsko-wiejskiej,

c) wspólnikom spółki cywilnej, jeżeli:

- każdy ze wspólników wykonuje we własnym imieniu działalność gospodarczą jako mikroprzedsiębiorca,

- każdy ze wspólników jest obywatelem UE, nie ukończył 60 roku życia, nie podlega przepisom o ubezpieczeniu społecznym rolników, nie podlega wykluczeniu w myśl rozporządzenia Rady (WE) nr 1698/2005 oraz spełnia warunki dotyczące miejsca zamieszkania jak w przypadku osoby fizycznej, a siedziba lub oddział, a w przypadku operacji związanej z nieruchomością, miejsce położenia nieruchomości spełnia wymagania analogiczne do wymagań dla os. prawnej.

Pomoc przyznaje się podmiotowi, który spełnia odpowiadające mu warunki wymienione wcześniej oraz został mu nadany numer identyfikacyjny w trybie przepisów o krajowym systemie ewidencji producentów, ewidencji gospodarstw rolnych oraz ewidencji wniosków o przyznanie płatności.

Ponadto pomoc może być przyznana na operację, która jest uzasadniona ekonomicznie, nie jest finansowana z udziałem innych środków publicznych i obejmuje wyłącznie inwestycje związane z podjęciem lub wykonywaniem działalności gospodarczej w zakresie określonym w załączniku do rozporządzenia lub wytwarzania produktów energetycznych z biomasy, której realizacja nie została rozpoczęta przed dniem zawarcia umowy z ARiMR.

Pomoc ma formę zwrotu części kosztów kwalifikowalnych projektu w wysokości do 50%. Maksymalna wysokość pomocy udzielonej jednemu beneficjentowi nie może przekroczyć 300 tys. zł., przy czym maksymalna pomoc wynosi:

- 100 tys. zł jeżeli biznesplan przewiduje utworzenie od 1 do 2 miejsc pracy (w przeliczeniu na pełne etaty średnioroczne),

- 200 tys. zł jeżeli biznesplan przewiduje utworzenie powyżej 2 miejsc pracy (w przeliczeniu na pełne etaty średnioroczne),

- 300 tys. zł jeżeli biznesplan przewiduje utworzenie co najmniej 5 miejsc pracy (w przeliczeniu na pełne etaty średnioroczne).

W przypadku przetwórstwa produktów rolnych lub jadalnych produktów leśnych maksymalna wysokość pomocy udzielonej jednemu beneficjentowi wynosi 100 tys. złotych.

Refundacji ze środków unijnych mogą podlegać koszty:

- budowy, przebudowy lub remontu połączonego z modernizacją niemieszkalnych obiektów budowlanych wraz z zakupem instalacji technicznej oraz koszty rozbiórki i utylizacji materiałów szkodliwych pochodzących z rozbiórki;
- nadbudowy, przebudowy lub remontu połączonego z modernizacją istniejących budynków mieszkalnych wraz z zakupem instalacji technicznej oraz koszty rozbiórki i utylizacji materiałów szkodliwych pochodzących z rozbiórki;
- zagospodarowania terenu;
- zakupu maszyn, urządzeń, narzędzi, wyposażenia i sprzętu;
- zakupu sprzętu komputerowego i oprogramowania służącego wsparciu podejmowanej lub rozwijanej działalności gospodarczej;
- zakupu środków transportu, z wyłączeniem zakupu samochodów osobowych przeznaczonych do przewozu mniej niż 8 osób wraz z kierowcą w wysokości nieprzekraczającej 75% inwestycyjnych kosztów kwalifikowalnych operacji – w przypadku działalności gospodarczej w zakresie świadczenia wyłącznie usług transportowych, lub w wysokości nieprzekraczającej 50% inwestycyjnych kosztów kwalifikowalnych operacji – w przypadku działalności gospodarczej w zakresie świadczenia innych usług niż usługi transportowe;
- koszty ogólne nie przekraczające wysokości 10% kosztów kwalifikowalnych całego projektu, obejmujące m.in. koszty sporządzenia niezbędnej dokumentacji (kosztorysy, projekty architektoniczne i budowlane, dokumentacji technologicznej itp.).

Podsumowanie

Dotacje unijne dla mikroprzedsiębiorców należy postrzegać jako formę premii za inicjatywę i zdecydowane działanie. Organy udzielające dotacji doskonale zdają sobie sprawę z faktu, że pierwsze dwa lata w funkcjonowaniu mikroprzedsiębiorstwa w dobie gospodarki wolnorynkowej są postrzegane dziś jako walka o przetrwanie, walka toczona z dnia na dzień z konkurencją. Bariery jakie napotykają polskie mikroprzedsiębiorstwa na starcie w tzw. okresie inkubacji będą stopniowo niwelowane poprzez udzielanie wsparcia na projekty inwestycyjne oraz doradcze, wprowadzające do tych firm innowacyjne rozwiązania (produktowe i technologiczne). Bezwrotne dotacje nie są jednak formą zapomogi i pozyskają je jedynie wnioskodawcy planujący zrealizować projekty o szczególnym znaczeniu. Rodzajami działalności szczególnie wspieranymi będą przedsięwzięcia w zakresie promocji walorów turystycznych regionów, projekty zakładające badania i rozwój, a także przyczyniające się do ochrony środowiska naturalnego.

W ramach tzw. osi priorytetowej nr 3, zatytułowanej „*Jakość życia na obszarach wiejskich i różnicowanie gospodarki wiejskiej – działanie „Tworzenie i rozwój mikroprzedsiębiorstw”* Polska ma do dyspozycji ogółem ponad 1 mld zł,

z tego ok. 75% będzie pochodzić ze środków EFRROW, a pozostałe 25% to uzupełnienie środkami własnymi budżetu krajowego.

Literatura

Decyzja Rady UE z dnia 20 lutego 2006 r. w sprawie strategicznych wytycznych Wspólnoty dla rozwoju obszarów wiejskich (okres programowania 2007-2013 (Dz.U.UE L z 25 lutego 2006)
Materiał informacyjny Ministerstwa Rolnictwa i Rozwoju Wsi (www.minrol.gov.pl).
Rozporządzenie Komisji (WE) NR 1974/2006 z dnia 15 grudnia 2006 r. ustanawiające szczegółowe zasady stosowania rozporządzenia Rady (WE) nr 1698/2005 w sprawie wsparcia rozwoju obszarów wiejskich przez Europejski Fundusz Rolny na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich (EFRROW) (Dz.U.UE L z dnia 23 grudnia 2006 r.).
Rozporządzenie Rady (WE) NR 1290/2005 z dnia 21 czerwca 2005 r. w sprawie finansowania wspólnej polityki rolnej (Dz.U.UE L z dnia 11 sierpnia 2005 r.).
Ustawa z dnia 02.07.2004 r. o swobodzie działalności gospodarczej (Dz.U.04.173.1807).

Streszczenie

Niniejszy artykuł stanowi próbę wskazania prawnych możliwości w zakresie tworzenia i rozwoju mikroprzedsiębiorstw na obszarach wiejskich w latach 2007-2013. W artykule zaprezentowane zostało pojęcie mikroprzedsiębiorstwa, strategia UE wobec tworzenia mikroprzedsiębiorstw na obszarach wiejskich oraz uwarunkowania krajowe w tym zakresie.

Summary

The present article is an attempt of showing formal condition in process of creating and development of micro enterprises on the rural areas in period 2007-2013. On the base of proper law regulations was presented: the definition of micro enterprises, the strategy of European Union towards development micro enterprises on the rural areas and the condition in polish country.

Renata Marks-Bielska, Rafał Krzywiec
Katedra Polityki Gospodarczej i Regionalnej
Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie

Uwarunkowania rozwoju sektora małych i średnich przedsiębiorstw na przykładzie gminy Łukta

Conditionings of the development of small and medium enterprises sector on example of Łukta municipality

Wstęp

Obecnie istnieje powszechna zgoda co do tego, że kluczem do trwałego rozwoju gospodarki jest rynek i prywatna przedsiębiorczość, państwo zaś powinno odgrywać ważną, ale uzupełniającą rolę w życiu gospodarczym¹. W Polsce ukształtował się „rynek pracodawcy”, charakteryzujący się nadwyżką liczby osób poszukujących pracy nad liczbą miejsc pracy. Zmiany w całej gospodarce potwierdziły znaczenie indywidualnej przedsiębiorczości, która jest coraz szerzej wymieniana w kontekście rozwoju lokalnego, restrukturyzacji i prywatyzacji gospodarki oraz tworzenia nowych, trwałych miejsc pracy².

W małych i średnich przedsiębiorstwach (MSP) dostrzega się powszechne narzędzie modernizacji i unowocześniania procesu produkcji, rozwoju sektora usług i handlu³. Małe i średnie firmy są bardziej elastyczne w swoim działaniu, szybko dostosowują się do potrzeb rynku. Tworzą często otoczenie dużych firm, sprzyjają rozwojowi regionu⁴ i gminy. Często jednak borykają się z wieloma barierami. Ograniczeń rozwoju przedsiębiorczości w gminach jest bowiem wiele. Różna jest ich ranga. Jedne są od gminy niezależne, mają charakter ograniczeń makroekonomicznych, zewnętrznych, związanych z ramami polityki gospodarczej państwa, systemu ekonomicznego oraz rozwiązań formalno-prawnych.

¹ J. E. Stiglitz: *Ekonomia sektora publicznego*. Wyd. Nauk. PWN, Warszawa 2004, s. 6-7.

² B. Fedyszak-Radziejowska: *Szanse i bariery rozwoju indywidualnej przedsiębiorczości wiejskiej*. W: *Ekonomiczne i społeczne uwarunkowania i możliwości wielofunkcyjnego rozwoju wsi w Polsce*, (Grant KBN nr 1H02C05909), Wydaw. SGGW, Warszawa 1997, s. 265-287 i R. Marks-Bielska: *Uwarunkowania rozwoju przedsiębiorczości na obszarach wiejskich*. W: *Uwarunkowania przedsiębiorczości*. Red. naukowa: K. Jaremczuk, Wydaw. Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej im. prof. Stanisława Tarnowskiego w Tarnobrzegu, Tarnobrzeg 2004, s. 156.

³ B. Fedyszak-Radziejowska: *op. cit.*, s.292.

⁴ J. Soboń, J. Rogozińska-Mitruć: *Wspomaganie małych i średnich firm jako priorytetowy element strategii rozwoju lokalnego*. W: *Funkcjonowanie przedsiębiorstw w gospodarce rynkowej. Wybrane problemy*. Wydaw. Wyższej Szkoły Informatyki i Ekonomii TWP w Olsztynie, Olsztyn 2003, s. 243-254.

Mikroekonomiczne uwarunkowania rozwoju przedsiębiorczości na obszarach wiejskich to z jednej strony ekologiczno-społeczny i gospodarczy potencjał gminy (zasoby), który powinien być jak najlepiej wykorzystany, z drugiej zaś, aktywność władz gminy, instytucji i organizacji na szczeblu lokalnym, które powinny zatroszczyć się o te zasoby i wskazać jak najlepiej je wykorzystać⁵.

Działalność MSP kreuje także obraz regionu i gminy na zewnątrz przyciągając lub zniechęcając potencjalnych przedsiębiorców, klientów, inwestorów. Rozwój działalności MSP wyrównuje regionalne dysproporcje w rozwoju oraz wpływa na podniesienie poziomu życia ludności na danym obszarze⁶.

Założenia metodyczne badań

Celem pracy było zidentyfikowanie barier i możliwości rozwoju działalności gospodarczej małych i średnich przedsiębiorstw na terenie rolniczo-turystycznej gminy wiejskiej Łukta, położonej w woj. warmińsko-mazurskim, w powiecie ostródzkim. Opisywana gmina zajmuje powierzchnię 185 km² na styku Pojezierza Olsztyńskiego i Pojezierza Iławskiego. Oddalona jest o ok. 30 km od Olsztyna.

Zakres czasowy badań obejmował lata 2001-2007. Podmiotem badań było 62 prywatnych przedsiębiorstw zarejestrowanych w Urzędzie Gminy Łukta, które należały do sektora małych i średnich przedsiębiorstw.

Przy użyciu kwestionariusza przeprowadzono zestandaryzowany wywiad ankietowy z osobami prowadzącymi działalność gospodarczą. Do podstawowych form prezentacji otrzymanych wyników badań należy forma tabelaryczno-opisowa i graficzna.

Wyniki badań

Wszystkie badane podmioty były własnością prywatną. Spośród 62 badanych 27 podmiotów (43,55%) zajmowało się handlem, 13 prowadziło działalność rolniczą (20,97%), 12 usługową (19,35%) oraz 10 produkcyjną (16,13%). W tabeli 1 zaprezentowano podział badanych firm na mikro-, małe i średnie przedsiębiorstwa w zależności od rodzaju działalności. Wśród badanych znalazło się 48 mikroprzedsiębiorstw (77,42%), 12 małych (19,35%) oraz 2 średnie przedsiębiorstwa (3,23%). Pierwsza grupa w połowie składała się z firm handlowych. Dominowały lokalne sklepy, oferujące różnego rodzaju asortyment.

⁵ K. Duczkowska-Małysz, J. Małysz: Mikroekonomiczne uwarunkowania rozwoju przedsiębiorczości. W: Przedsiębiorczość na obszarach wiejskich. W stronę wsi wielofunkcyjnej. Red.: K. Duczkowskiej-Małysz, IRWiR PAN, Warszawa 1993, s. 23-42.

⁶ R. Kisiel, R. Białobrzeska, R. Marks-Bielska: Sector of small and medium enterprises in Poland. Economics and Management. Liberec, 2/2004; 7.

W grupie tej znalazły się m. in.: sklepy spożywczo-przemysłowe, odzieżowe, obuwnicze i AGD. Nieco ponad 20,00% stanowiły usługi, przede wszystkim: gastronomia, transport, agroturystyka, stolarstwo, usługi naprawcze. W analizowanej grupie mikroprzedsiębiorstw znalazły się również wszystkie badane jednostki, prowadzące działalność rolniczą, które stanowiły 27,08% wszystkich mikroprzedsiębiorstw oraz jedno przedsiębiorstwo produkcyjne, którym był tartak. Dla 2/3 z nich głównym celem był stopniowy rozwój firmy, zaś 1/3 zamierzała przede wszystkim utrzymać się na rynku. Żaden podmiot nie planował ograniczyć swojej działalności. Wśród małych firm 7 na 12 zajmowało się produkcją. Jednocześnie była to najliczniejsza grupa producentów, która wzięła udział w badaniu (70,00%). Obejmowały one: drobiarstwo, produkcję opakowań, 2 tartaki, mleczarnia, oraz 2 zakłady stolarskie. Jedynie dwie firmy spośród badanych zakwalifikowano do średnich przedsiębiorstw. Były to firmy produkujące drób, oraz wyroby mięsne. Pierwsza z nich zatrudniała 130 osób, natomiast druga 110 osób. Wymienione przedsiębiorstwa były największymi pracodawcami w gminie Łukta.

TABELA 1. Charakterystyka badanych przedsiębiorstw według rodzaju działalności i wielkości

Wielkość firmy Rodzaj dział.	Mikro		Małe		Średnie		Razem
	liczba	%	liczba	%	liczba	%	
handel	24	50,00	3	25,00	0	0,00	27
usługi	10	20,83	2	16,67	0	0,00	12
produkcja	1	2,08	7	58,33	2	100,00	10
rolnictwo	13	27,08	0	0,00	0	0,00	13
razem	48	100,00	12	100,00	2	100,00	62

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań

Kolejna klasyfikacja badanych podmiotów gospodarczych dotyczyła zależności między prawną formą firmy i rodzajem działalności. Charakterystykę powyższych relacji przedstawia tabela 2.

TABELA 2. Charakterystyka przedsiębiorstw według formy prawnej i rodzaju działalności

Rodzaj Forma	Handel		Usługi		Produkcja		Rolnictwo		Razem
	liczba	%	liczba	%	liczba	%	liczba	%	
os. fizyczna	25	92,59	10	83,33	7	70,00	13	100,00	55
spółka z o.o.	0	0,00	1	8,33	2	20,00	0	0,00	3
spółka cywilna	1	3,70	1	8,33	0	0,00	0	0,00	2
spółdzielnia	1	3,70	0	0,00	1	10,00	0	0,00	2
razem	27	100,00	12	100,00	10	100,00	13	100,00	62

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań

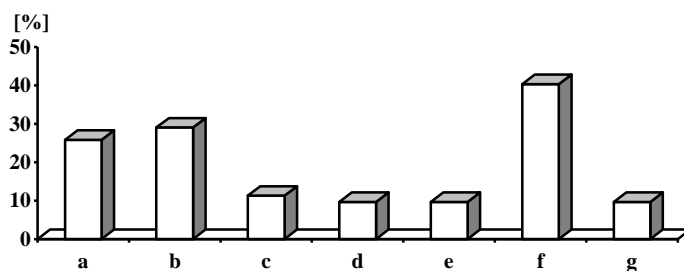
Zdecydowanie najwięcej przedsiębiorstw działało jako osoby fizyczne. Było to 55 podmiotów, co stanowiło 88,71% wszystkich badanych jednostek. W tej formie prawnej działało 25 podmiotów handlowych. Było to 92,59% ogółu firm o tego rodzaju działalności i jednocześnie 40,32% wszystkich badanych. W grupie

tej znaleźli się również wszyscy badani rolnicy. Osoby fizyczne, zajmujące się handlem były najczęściej występującym podmiotem gospodarczym. Jako spółki z o.o. funkcjonowały 2 przedsiębiorstwa produkcyjne i jedno usługowe. Byli to: producent drobiu, mleczarnia oraz hotel. Dwie jednostki gospodarcze prowadziły działalność jako spółki cywilne i zajmowały się handlem i usługami leśnymi. Wystąpiły dwie spółdzielnie.

Wśród badanych były 34 kobiety (54,84%) i 28 mężczyzn (45,16%). Większość badanych osób to mieszkańcy gminy Łukta (61,29%). Zdecydowanie największą grupę (25 osób – 40,32%) stanowiły osoby w średnim wieku w przedziale 41-50 lat. Po 15 osób (24,19%) należało do przedziału 27-40 lat oraz 51-60 lat. Relatywnie niewielki odsetek przedsiębiorców (2 osoby) mieścił się w przedziale wiekowym 18-26 lat. Z badań wynika, że stosunkowo niewielu młodych ludzi decyduje się na prowadzenie własnej działalności gospodarczej. Dużą barierą może być dla nich brak środków finansowych. Jednak trzeba zauważyć, że od czasu wstąpienia Polski do UE istnieje wiele programów, które oferują pomoc finansową również młodym, przedsiębiorczym ludziom. Istotną barierą wydaje się być mentalność. Wśród znacznej części młodych osób panuje przekonanie, że jedyną szansą na wysokie zarobki i lepszy standard życia jest znalezienie pracy dzięki wysokim kwalifikacjom i atrakcyjnemu CV. Niewielu z nich uważa, że równie skuteczną drogą może być dobry pomysł i zaangażowanie w tworzenie działalności na własny rachunek.

Największą grupę stanowili przedsiębiorcy ze średnim wykształceniem (45,16%). Występowała niewielka liczebnie przewaga osób z wykształceniem zawodowym (24,19%) nad osobami z wykształceniem wyższym (22,58%). Przedsiębiorcy z podstawowym wykształceniem stanowili 8,06%.

Na rysunku 1 przedstawiono charakterystykę badanej grupy według motywów, które skłoniły ankietowanych przedsiębiorców do rozpoczęcia działalności gospodarczej.

a – chęć sprawdzenia swojej wiedzy i umiejętności, e – trudności ze znalezieniem pracy
 b – chęć bycia niezależnym od pracodawcy, f – chęć zwiększenia zarobków,
 c – możliwość przejęcia firmy od rodziny, podniesienie standardu życia
 d – okazja rynkowa, mały udział tego typu firm na rynku, g – namowa rodziny, znajomych
 RYSUNEK 1. Motywy rozpoczęcia działalności gospodarczej
 Źródło: opracowanie własne na podstawie badań

Najczęściej wskazaną przesłanką była chęć zwiększenia zarobków i podniesienia standardu życia (40,32%). Relatywnie często zaznaczaną odpowiedzią była chęć bycia niezależnym od pracodawcy oraz chęć sprawdzenia swojej wiedzy i umiejętności. Było to odpowiednio 29,03% i 25,81%. Może to świadczyć o świadomości przedsiębiorczych osób, że własny biznes może dać realne szanse na uzyskiwanie wyższych dochodów. Stosunkowo niewiele osób (9,68%) wskazało trudności ze znalezieniem pracy jako jedną z głównych przesłanek. Wysokie bezrobocie, utrzymujące się w gminie od początku transformacji systemowej, nie stanowiło jednego z głównych motywów podjęcia działalności dla badanych jednostek. Równie mało osób wskazało okazję rynkową, wynikającą z małego udziału tego typu firm, a niewiele więcej (11,29%) możliwość przejęcia firmy od rodziny.

W przeprowadzonych badaniach poproszono o podanie źródeł finansowania prowadzonej działalności. Najwięcej przedsiębiorców finansowało działalność z kapitału własnego (74,19%). Przy czym dla 52,94% tych podmiotów było to jedyne źródło finansowania. Pozostałe źródła miały zdecydowanie mniejszy udział we wskazywanych odpowiedziach. Ze środków Unii Europejskiej, w ramach funduszy strukturalnych, korzystało 17 osób (27,42%). W grupie tej było 11 rolników. Z Programu Operacyjnego Kapitał Ludzki (POKL) skorzystały 2 osoby, 3 osoby z Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich (PROW), 1 osoba z funduszy przedakcesyjnych. Rolnicy natomiast otrzymywali dopłaty bezpośrednio. Na pytanie o dostępność środków z funduszy UE 43,55% ankietowanych określiło ją jako trudną, 8,06% - łatwą, trudności z określeniem miało 17,74% osób. Pozostali nie interesowali się pozyskaniem pieniędzy z UE. Kredytem obrotowym działalność finansowało 22,58% podmiotów, natomiast kredytem inwestycyjnym 19,35%. Tylko dwie osoby zadeklarowały, że pożyczły pieniądze od rodziny.

Ponad połowa badanych firm (54,84%) prowadziła działalność wyłącznie na terenie gminy. Były to mikroprzedsiębiorstwa prowadzące działalność handlową lub usługową. Nie znalazło się w tej grupie żadne przedsiębiorstwo produkcyjne. Druga połowa podmiotów była zróżnicowana pod względem zasięgu działania, bowiem 17,74% firm prowadziła działalność o zasięgu krajowym. Były to następujące przedsiębiorstwa produkcyjne: 2 tartaki, producent wyrobów mięsnych, uboju drobiu i mleczarnia, a ponadto podmioty usługowe: hotel i wszystkie z 5 badanych gospodarstw agroturystycznych. Jedna firma (1,64%), oprócz działalności krajowej, prowadziła również działalność poza granicami kraju. Była nią największa firma w gminie Łukta, zajmująca się ubojem oraz handlem drobiem. Od 2003 r. uzyskała ona prawo do eksportu do krajów UE. Przedsiębiorstwo to sprzedawało swoje produkty również w krajach Europy Wschodniej.

Niezależnie od skali działalności zapytano również o jej główny cel. W odpowiedzi 37 osób (59,68%) wskazało na stopniowy rozwój firmy, 5 osób

(8,06%) planowała szybki rozwój firmy, 20 osób (32,26%) wskazało utrzymanie się na rynku. Nikt nie zamierzał ograniczać działalności. Optymistyczny jest więc fakt, że 67,74% badanych jednostek pozytywnie widzi przyszłość swojej firmy i zamierza dążyć do jej rozwoju. Przy formułowaniu planów dotyczących rozwoju istotny wpływ mogła mieć ocena siły oddziaływania konkurencji. Większość przedsiębiorców (56,45%) wskazała na średnią siłę oddziaływania konkurentów, 22,58% w stopniu silnym, pozostałym trudno było określić ten stopień. Wśród osób planujących rozwój firmy 70,59% określiło oddziaływanie konkurencji na średnim poziomie. Poczucie stabilności na rynku miało więc znaczący wpływ na decyzje dotyczące rozwoju badanych podmiotów. Zapytano również jakie działania służące rozwojowi, firmy planowały podjąć. Wyniki przedstawiono w tabeli 3, w której uwzględniono odpowiedzi wszystkich podmiotów w zależności od wielkości firmy.

TABELA 3. Planowane działania rozwojowe w zależności od wielkości przedsiębiorstwa

Wielkość firmy	Mikro		Małe		Średnie		Razem	
	liczba	%	liczba	%	liczba	%	liczba	%
Działania								
zakup maszyn, urządzeń	18	37,50	4	33,33	1	50,00	23	37,10
zakup samochodu	6	12,50	2	16,67	0	0,00	8	12,90
szkolenia pracowników	9	18,75	5	41,67	2	100,00	16	25,81
reklama	12	25,00	4	33,33	2	100,00	18	29,03
doskonalenie produktu/usługi	24	50,00	10	83,33	2	100,00	36	58,06
zakup sprzętu biurowego	3	6,25	0	0,00	0	0,00	3	4,84
geograficzne poszerzenie działalności	9	18,75	0	0,00	0	0,00	9	14,52

Zródło: opracowanie własne na podstawie badań

Najwięcej osób zamierzało doskonalic produkt lub usługę (58,06%). Drugą odpowiedzią, pod względem liczby wskazań, był zakup maszyn i urządzeń (37,10%). Reklama zaplanowana była przez 29,03% przedsiębiorców. Doskonalenie produktu lub usługi zamierzało wprowadzić 83,33% małych firm. Natomiast jako druga w kolejności odpowiedź to szkolenie pracowników, które zaplanowało 41,67% małych firm. Zakup maszyn i urządzeń oraz reklamę zamierza zrealizować 33,33% tej wielkości podmiotów. Żadna z małych firm, w porównaniu do 9 (18,75%) mikroprzedsiębiorstw, nie planowała geograficznego poszerzenia działalności. W dwóch zbadanych firmach średnich planuje się podjąć szkolenia pracowników, reklamę oraz doskonalenie produktu. Ponadto jedna z nich zamierza kupić nowe urządzenia.

Poza planami zapytano również o podjęte dotychczas działania zmierzające do poprawy efektywności pracy. Otrzymane wyniki przedstawia tabela 4.

TABELA 4. Działania zmierzające do poprawy efektywności w zależności od wielkości firmy

Wielkość firmy	Mikro		Małe		Średnie		Razem	
	liczba	%	liczba	%	liczba	%	liczba	%
Poprawa efektywności								
zakup maszyn i urządzeń	26	54,17	8	66,67	1	50,00	35	56,45
zmiana w organizacji i zarządzaniu	4	8,33	3	25,00	0	0,00	7	11,29
zwolnienia części pracowników	0	0,00	1	8,33	0	0,00	1	1,61
szkolenia pracowników	15	31,25	3	25,00	1	50,00	19	30,65
wprowadzenie nowoczesnych technologii	10	20,83	5	41,67	1	50,00	16	25,81
żadne	10	20,83	0	0,00	1	50,00	11	17,74

Zródło: opracowanie własne na podstawie badań

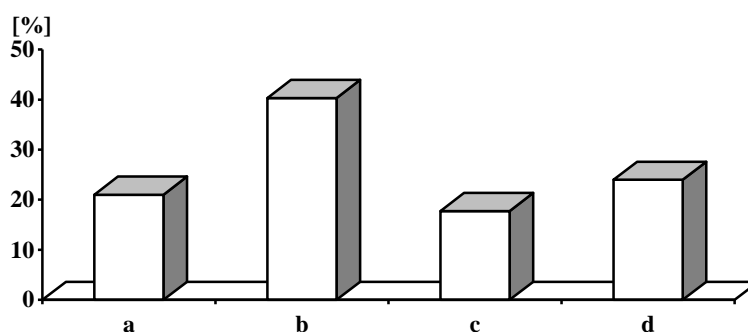
Podobnie jak przedsiębiorcy wskazali w zamierzeniach, w przeszłości najczęściej zwiększali oni efektywność działalności swoich firm poprzez zakup maszyn i urządzeń (56,45%). Szkolenia pracowników odbywały się w 30,65% podmiotów, a nieco ponad ¼ firm wprowadzała nowoczesne technologie. Znacznie większy odsetek firm małych niż mikroprzedsiębiorstw wprowadzał nowoczesne technologie i dokonywał zmian w organizacji i zarządzaniu. Znalazło się jednak 10 (20,83%) mikroprzedsiębiorstw, które nie dokonały żadnego działania w celu poprawy efektywności. Jedna ze średnich firm zakupiła urządzenia, przeprowadziła szkolenie pracowników oraz wprowadziła nowoczesne technologie zaś druga nie zrealizowała żadnych działań, mających na celu poprawę efektywności.

Poproszono ankietowane osoby o ocenę czynników utrudniających działalność gospodarczą w skali od 1 do 5. Wyższa liczba oznaczała bardziej istotną przeszkodę. Poddano ocenie następujące czynniki: niska płynność finansowa przedsiębiorstwa, brak finansów na rozwój, trudności ze znalezieniem odpowiednich pracowników, wysokie podatki, wysokie koszty pracy, niejasne przepisy, częsta zmienność przepisów i biurokracja. Najwyższą średnią ocen uzyskały wysokie koszty pracy (4,20). Połowa osób przyznała temu czynnikowi 5 jednostek. Relatywnie wysokie średnie otrzymała też biurokracja (4,02) oraz wysokie podatki (3,95). Najmniejszym utrudnieniem okazała się niska płynność finansowa, która uzyskała średnią 2,5. Najbardziej uciążliwe okazały się czynniki, które podlegają przede wszystkim regulacjom rządowym. Władze gminy w niewielkim stopniu mogą więc ograniczać najbardziej istotne bariery dla przedsiębiorców.

W badaniu zapytano również o strukturę zatrudnienia w zależności od zamieszkania najemnych pracowników. Okazało się, że połowa przedsiębiorstw zatrudniała wyłącznie pracowników, którzy są mieszkańcami gminy. Większość lokalnych zatrudnionych było w 25,81% podmiotów. Działało jednak 7 firm, zatrudniających wyłącznie osoby spoza gminy. Każde z nich prowadziło detaliczną działalność handlową i ich właściciele nie byli mieszkańcami gminy. Można więc przypuszczać, że właściciele tych podmiotów zatrudniają znanych sobie pracowników spoza gminy. W ramach przewidzianych zmian w zatrudnieniu 62,9% podmiotów zamierzało utrzymać zatrudnienie na dotychczasowym poziomie. W planach 11,29% firm wskazano na ograniczenie liczby pracowników,

zaś 25,81% przedsiębiorstw deklaruowało ich zwiększenie w najbliższym czasie. Trzy podmioty, planujące zatrudnić nowych ludzi, wskazały na potrzebę znalezienia 3 pracowników, cztery firmy po 2 osoby i pozostałe po 1 pracowniku.

W przeprowadzonych badaniach dokonano analizy relacji badanych przedsiębiorstw z lokalnymi władzami. Okazało się, że jedynie 4 podmioty współpracowały z samorządem gminnym. Zapytano również, jakie są utrudnienia w uczestnictwie na rynku zamówień publicznych. Otrzymane wyniki przedstawiono na rysunku 2.

- a – trudności z zebraniem wszystkich dokumentów
 - b – skomplikowane przygotowanie oferty
 - c – niekorzystne dla firmy warunki umowy
 - d – przekonanie o ustanowieniu wyniku postępowania
- RYSUNEK 2. Utrudnienia na rynku zamówień publicznych
Źródło: opracowanie własne na podstawie badań

Głównym utrudnieniem (dla 40,32% badanych) w uczestnictwie na rynku zamówień publicznych okazało się skomplikowane przygotowanie oferty, prawie ¼ przekonana była o „ustawieniu wyniku postępowania z góry”, a 17,74% ankietowanych uważało, że warunki umowy nie przynoszą korzyści firmie. Generalnie bariera ta jest utożsamiana z dużą ilością biurokratycznych procedur oraz z możliwością wystąpienia protekcji. Jeżeli firma, która efektywnie i skutecznie dla siebie i społeczeństwa mogłaby realizować zadania poprzez partnerstwo publiczno-prywatne, rezygnuje z tego z obawy o korupcję, jest to strata dla całego systemu gospodarczego. Rozwój państwa nie może w takiej sytuacji być w pełni efektywny. Niestety można się przekonać o tym w praktyce gospodarczej, dlatego działania rządu nakierowane na tworzenie przejrzystych i prostych zasad uczestnictwa na rynku zamówień publicznych mogą dać pozytywne i wymierne rezultaty.

Poproszono również o ocenę działań lokalnego samorządu we wspieraniu przedsiębiorczości. Ponad połowa badanych (56,45%) oceniła działalność władz gminy za ledwie przeciętnie, 37,1% dobrze i 4,84% bardzo dobrze. Tylko jedna

osoba źle oceniła postępowanie gminy w tej kwestii. W związku z tym, że duże znaczenie w rozwoju przedsiębiorczości pełni infrastruktura techniczna poproszono badane firmy o jej ocenę na terenie gminy. Na bardzo dobry stan wskazało 6,45% respondentów, dobry - 43,55%, przeciętny - 37,10%, a zły - 12,90%. Pozytywną ocenę wystawiła połowa badanych. Okazało się też, że 62,50% badanych przedsiębiorców nie zna strategii rozwoju gminy. Wynik ten może w przyszłości wpłynąć negatywnie na działalność przedsiębiorców. W sytuacji niezajomości strategii rozwoju gminy, przedsiębiorstwa mogą podejmować błędne decyzje, co w konsekwencji może doprowadzić do pogorszenia ich wyników finansowych.

Podsumowanie

Przedsiębiorczość odgrywa istotną rolę w rozwoju społeczno-gospodarczym. Jest podstawowym czynnikiem w ograniczaniu bezrobocia i budowania konkurencyjnej gospodarki opartej na własności prywatnej. Wyniki przeprowadzonych badań wśród przedsiębiorstw sektora MSP na terenie gminy Łukta wykazały, że lokalny rynek tworzyły przede wszystkim handlowe i usługowe mikroprzedsiębiorstwa. Wśród małych firm dominowali producenci. Działali oni w branży związanej z przemysłem drzewnym i spożywczym, zatem w branżach charakterystycznych dla woj. warmińsko-mazurskiego. Produkcją zajmowały się też dwa średnie przedsiębiorstwa i one również produkowały żywność. Na terenie gminy nie funkcjonowało żadne duże przedsiębiorstwo. Głównym powodem lokowania firm zajmujących się produkcją żywności na terenie gminy może być brak zanieczyszczeń związanych z przemysłem miejskim, natomiast usytuowaniu przemysłu drzewnego z pewnością sprzyja wysoki stopień zalesienia terenu gminy.

Okazało się, że głównymi motywami do rozpoczęcia działalności gospodarczej przez badanych przedsiębiorców była chęć zwiększenia zarobków i podniesienia standardu życia, chęć bycia niezależnym od pracodawcy oraz chęć sprawdzenia swojej wiedzy i umiejętności. Pomimo wysokiej stopy bezrobocia istotą w prowadzeniu własnego biznesu okazało się być utożsamianie własnej firmy z wolnością działania, lepszym standardem życia oraz z niezależnością i możliwością realizowania swoich umiejętności. Badane osoby biorąc na siebie ryzyko związane z podjęciem działalności na własny rachunek wykazały się typowymi cechami przedsiębiorcy, takimi jak: skłonność do podejmowania ryzyka, pomysłowość, niezależność.

Prawie $\frac{3}{4}$ firm finansowało swoją działalność za pomocą kapitału własnego. Dla nieco ponad połowy było to jedyne źródło finansowania. Odsetek firm korzystających z kredytu nie przekroczył 25%. Powodem tego może być wciąż trudny dostęp do tego źródła finansowania dla jednostek niecieszących się dostatecznie bogatą historią kredytową, a także zdolnością zabezpieczenia. Nie

można jednak w ten sposób wytłumaczyć, nieprzekraczającego 10% odsetka firm, zdobywających środki finansowe z instytucji pożyczkowych stworzonych specjalnie dla tej grupy podmiotów. Tak niski stopień wykorzystania tego źródła może być spowodowany niewiedzą lokalnych przedsiębiorców na temat możliwości poręczeń i preferencji, z jakich mogą korzystać. Podobnie niekorzystna sytuacja była w kwestii wykorzystania finansowego wsparcia z UE. W badanej próbie skorzystało z niego jedynie 17 osób, przy czym 11 z nich to rolnicy, korzystający z dopłat do produkcji rolnej. W badanej próbie prawie połowa osób określiła dostęp do środków UE jako trudny, $\frac{1}{3}$ badanych w ogóle nie interesowała się pozyskaniem tych środków. W poprawie tego stanu istotne mogłoby być uproszczenie formalnym procedur ubiegania się o fundusze unijne.

Wśród badanych przedsiębiorców $\frac{2}{3}$ planowało rozwój swojej działalności. Wśród nich aż 70,6% określiło siłę oddziaływania konkurencji na średnim poziomie. Lokalny rynek nie cechuje wewnętrzną silną konkurencją, w związku z czym właściciele przedsiębiorstw wykazują poczucie stabilności. Badania wykazały, że tylko 18,8% firm chce poszerzyć geograficzny zasięg swojej działalności i cały ten odsetek stanowiły mikroprzedsiębiorstwa. Do czasu badań najczęściej poprawiano efektywność poprzez zakup maszyn i urządzeń, szkolenia pracowników oraz zastosowanie nowych technologii. Niepokojący może być jednak fakt, że 20,8% mikroprzedsiębiorstw nie podjęło w tym kierunku żadnych kroków.

Najbardziej uciążliwymi czynnikami w rozwoju działalności gospodarczej według badanych były: wysokie koszty pracy, biurokracja oraz wysokie podatki. Są to przede wszystkim determinanty kształtowane przez politykę makroekonomiczną, które tylko w niewielkim stopniu zależą od lokalnych regulacji. Okazało się zatem, że pomimo przypisywania znacznej roli w pobudzaniu przedsiębiorczości jednostkom samorządu terytorialnego, najbardziej znaczącymi dla przedsiębiorców czynnikami są te, które kształtuje polityka makroekonomiczna państwa.

Literatura

- Duczowska-Małysz K., Małysz J.: Mikroekonomiczne uwarunkowania rozwoju przedsiębiorczości. W: Przedsiębiorczość na obszarach wiejskich. W stronę wsi wielofunkcyjnej. Red.: K. Duczkowskiej-Małysz, PAN, IRWiR, Warszawa, 1993.
- Fedyszak-Radziejowska B.: Szanse i bariery rozwoju indywidualnej przedsiębiorczości wiejskiej. W: Ekonomiczne i społeczne uwarunkowania i możliwości wielofunkcyjnego rozwoju wsi w Polsce, (Grant KBN nr 1H02C05909). Wydaw. SGGW, Warszawa 1997.
- Kisiel R., Białobrzaska R., Marks-Bielska R.: Sector of small and medium enterprises in Poland. *Economics and Management*. Liberec, 2/2004.
- Marks-Bielska R. Uwarunkowania rozwoju przedsiębiorczości na obszarach wiejskich. W: Uwarunkowania przedsiębiorczości. Red. naukowa: K. Jaremczuk, Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa im. prof. Stanisława Tarnowskiego w Tarnobrzegu, Tarnobrzeg 2004.

Sektor małych i średnich przedsiębiorstw w Polsce. W: Funkcjonowanie przedsiębiorstw w gospodarce rynkowej. Wybrane problemy. Wydaw. Wyższej Szkoły Informatyki i Ekonomii TWP w Olsztynie, Olsztyn 2003.

Soboń J., Rogozińska-Mitrut J.: Wspomaganie małych i średnich firm jako priorytetowy element strategii rozwoju lokalnego. W: Funkcjonowanie przedsiębiorstw w gospodarce rynkowej. Wybrane problemy. Wydaw. Wyższej Szkoły Informatyki i Ekonomii TWP w Olsztynie, Olsztyn 2003.

Styglitz J.E.: Ekonomia sektora publicznego. PWN, Warszawa 2004.

Streszczenie

Celem pracy było zidentyfikowanie barier i możliwości rozwoju sektora małych i średnich przedsiębiorstw na terenie gminy Łukta. W pracy zastosowano metodę ankietową, w której narzędziem statystycznym był kwestionariusz ankietowy.

Największą grupą wśród zbadanych przedsiębiorców stanowiły osoby prowadzące punkty handlowe i usługowe w średnim wieku, ze średnim wykształceniem. Połowa podmiotów zatrudniała wyłącznie mieszkańców gminy. Obszar działalności większości z nich (54,84%) obejmuje teren gminy. Przedsiębiorcy zdecydowanie najczęściej (74,19%) finansują działalność ze środków własnych. Niewielu z nich poza rolnikami (9,68%) korzystało ze środków UE. Ponad 2/3 badanych podmiotów planowało rozwój swojej działalności, nikt natomiast nie zamierzał jej ograniczać. Przedsiębiorcy ocenili, że lokalny rynek nie jest narażony na silne oddziaływanie konkurencji. Najbardziej uciążliwymi barierami rozwoju w ocenie przedsiębiorców były wysokie koszty pracy, biurokracja i wysokie podatki. W skali punktowej ocen od 1 do 5, gdzie wyższa liczba oznaczała bardziej istotną przeszkodę, wymienione czynniki uzyskały średnie odpowiednio 4,20; 4,02; 3,95.

Summary

Purpose of the thesis was to identify barriers and abilities of the development of small and medium enterprises sector in the area of Łukta municipality. In the thesis there was used a survey method in which the statistic tool was the questionnaire survey, as well as documentary method. The highest group between the researched enterprises were persons leading trade and service points in middle age, with average education. Half of the entities employed only the citizens of the municipality. Activity area of most of them (54,84%) embraces the area of municipality. Enterprisers decidedly most often (74,19%) are financing their activity from own resources. Not many beside farmers (9.68%) benefited from the resources of EU. Over two-third of the researched entities planned development of their activity, while no one planned to limit it. Enterprisers stated that local market is subjected to the strong influence of the concurrence. Most onerous barriers of development in evaluation of the enterprisers were high work costs, bureaucracy and high taxes. In point scale of evaluations gained from 1 to 5, where the highest amount meant more significant hindrance, mentioned factors gained mains relatively 4,20; 4,02; 3,95.

Agata Balińska

Katedra Ekonomiki Edukacji, Komunikowania i Doradztwa
Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego

Turystyka jako forma działalności pozarolniczej w opinii mieszkańców wsi

Tourism as a non-aricultural acivity form in the opinioin of the inhabitants

Wstęp

Obszary wiejskie są coraz częściej miejscem rozwoju różnych form aktywności pozarolniczej. Jednym z nich jest turystyka, która w ostatnich kilkudziesięciu latach odchodzi od modelu „3s” w kierunku form alternatywnych. Obszary rolnicze zdominowane przez małe gospodarstwa rodzinne dysponują znaczącymi zasobami turystycznymi, które coraz częściej stają się przedmiotem zainteresowania turystów i zyskują miano walorów turystycznych. Do walorów tych należy niewątpliwie zaliczyć: przyrodę ożywioną (świat roślin i zwierząt) i nieożywioną (jakość powietrza), kulturę materialną (np. budynki i budowle sakralne, gospodarskie, mieszkalne), kulturę ożywioną (np. obrzędy, zwyczaje). Bogactwo walorów i zasobów turystycznych zachowało się w gminach wschodniego pogranicza Polski. Z uwagi między innymi na słabo rozwiniętą gospodarkę i stosunkowo niską kulturę rolną są one zaliczane do gmin peryferyjnych czy problemowych. Koncepcja turystycznego rozwoju takich obszarów zalecana jest również przez Unię Europejską, co znalazło swoje odzwierciedlenie w polskiej Strategii Rozwoju Turystyki na lata 2007-2013.

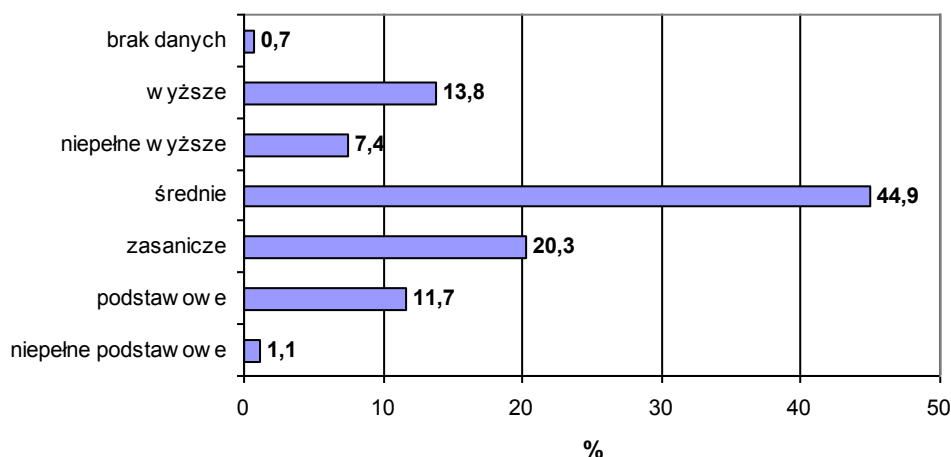
Cel, metoda i organizacja badań

Celem badań było między innymi poznanie opinii mieszkańców wsi na temat roli, jaką może odegrać turystyka w rozwoju ich miejscowości i całych gmin. Badania przeprowadzono w 2006 roku w gminach wiejskich położonych na terenie wschodniego pogranicza Polski. Są to gminy należące do trzech województw: podlaskiego (Giby, Szypliszki, Płaska, Krynki, Dubicze Cerkiewne, Mielnik), lubelskiego (Wola Uhruska, Dorohusk, Horodło, Lubycza Królewska, Hrubieszów) i podkarpackiego (Horyniec, Radymno).

Narzędziem badawczym był kwestionariusz ankiety. Po zweryfikowaniu zebranego materiału do analizy zostało zakwalifikowane 650 ankiet.

Charakterystyka badanych

W badanej próbie mieszkańców gmin przeważały kobiety, które stanowiły 58,6% respondentów. Średni wiek badanych plasował się na poziomie 38,8 lat. Przeważał średni poziom wykształcenia, ale stosunkowo duży odsetek stanowiły osoby z wykształceniem wyższym i zasadniczym.

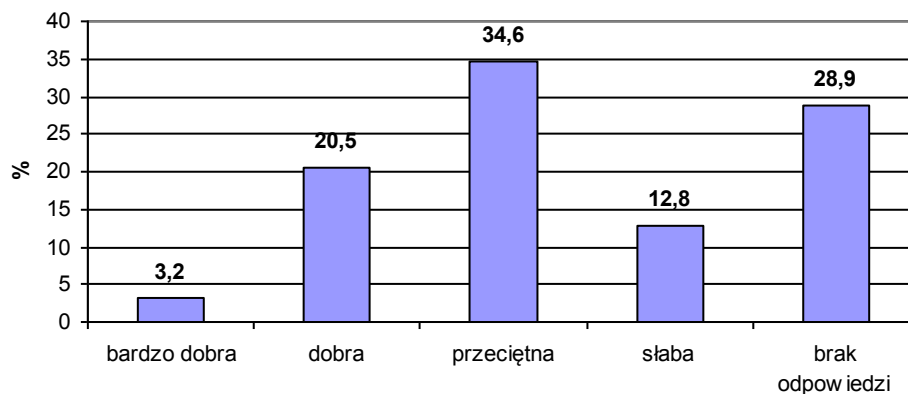
RYSUNEK 1. Poziom wykształcenia badanych (w %)

Źródło: badania własne

Rolniczy kierunek wykształcenia deklarowało 21,4% badanych, a nierolniczy 64,3%. W badanej próbie zaobserwowano bardzo zróżnicowaną wielkość gospodarstw domowych. Znalazły się w niej osoby samotne (5,7% badanych) oraz gospodarstwa 10-osobowe (0,3% badanych). Najliczniejszą grupę stanowiły gospodarstwa 3- i 4-osobowe (odpowiednio 16,6% oraz 20,3 %).

Co czwarty badany nie zadeklarował posiadania gospodarstwa rolnego. W użytkowaniu pozostałych 75% badanych pozostaje łącznie 3759,2 ha użytków rolnych (średnia wielkość gospodarstwa w badanej próbie wynosiła więc 7,73 ha). Tylko 39,2,% ogółu badanych prowadziło produkcję roślinną i zwierzęcą, a pozostałe tylko roślinną. Na własne potrzeby produkowało 34,9% ogółu badanych, a głównie na rynek tylko 12,3 %.

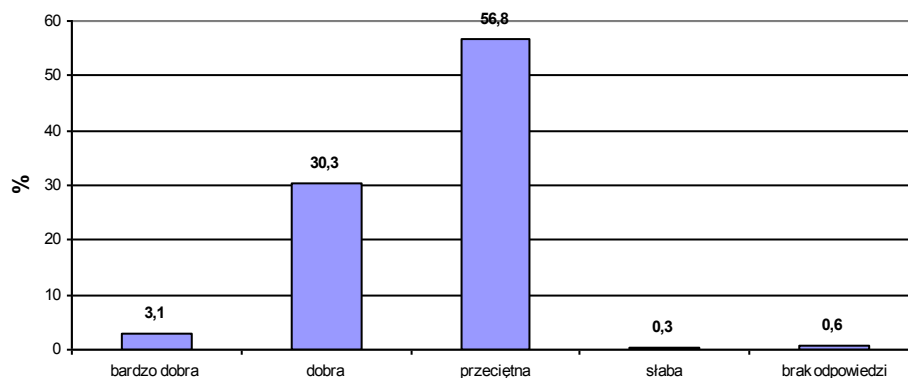
Respondenci proszeni byli o ocenę pozycji własnego gospodarstwa na tle gminy.

RYSUNEK 2. Opinia badanych na temat pozycji ich gospodarstwa na tle gminy (w % badanych)
Źródło: badania własne

Większość postrzegала swoje gospodarstwo jako przeciętne.

Wprawdzie 75% badanych zadeklarowało posiadanie gospodarstwa rolnego, ale tylko 54% deklarowało pozyskiwanie dochodu z produkcji rolniczej. Do pozostałych źródeł dochodu w badanych gospodarstwach należą: praca najemna (50,6% badanych), świadczenia społeczne (44% badanych), własna działalność pozarolnicza (17,1%), praca za granicą (6,9%), praca sezonowa i handel przygraniczny (1,8%). Większość badanych pozyskiwała więc dochód z różnych źródeł.

RYSUNEK 3. Sytuacja finansowa rodziny w opinii badanych (w % badanych)
Źródło badania własne

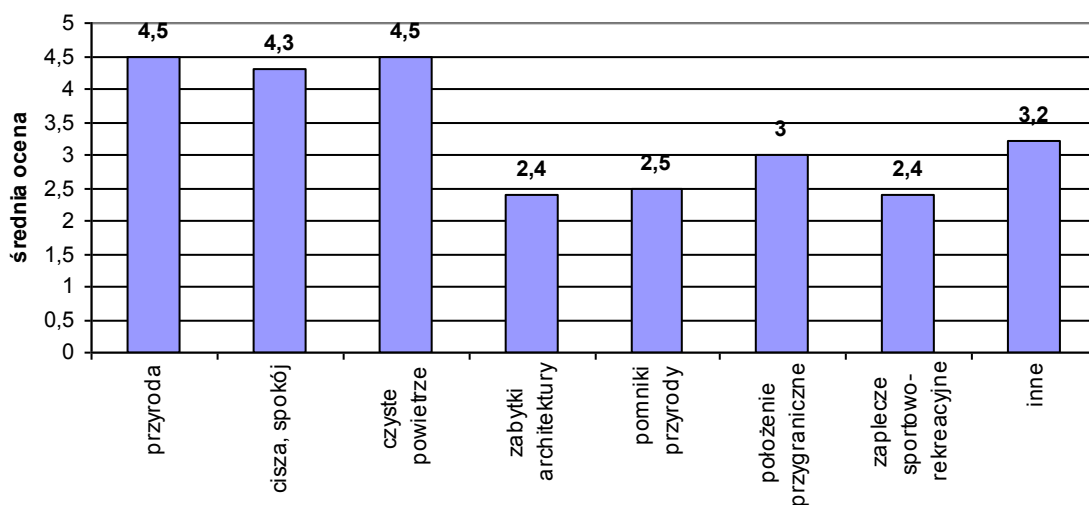
Tylko jedna trzecia badanych dostrzegła możliwość poprawy swojej sytuacji finansowej, poprzez¹:

- lepszą pracę w Polsce (24 wskazania);
- rozpoczęcie działalności turystycznej i agroturystycznej (28 wskazań);
- rozpoczęcie własnej działalności gospodarczej niezwiązanej z turystyką (20 wskazań);
- powiększenie i rozwój gospodarstwa rolnego (14 wskazań);
- podjęcie pracy za granicą (10 wskazań);
- większe wsparcie ze strony Unii Europejskiej (3 wskazania).

Pojedyncze osoby widziały możliwość poprawy sytuacji finansowej w: poprawie sytuacji w kraju, rozwoju edukacji szkolnej i pozaszkolnej (kursy) oraz swobodnym handlu przygranicznym.

Działalność turystyczna w opinii respondentów

Mieszkańcy gminy proszeni byli o zaznaczenie, które atrakcje turystyczne uważają za najważniejsze.

Respondenci przypisywali poszczególnym elementom ocenę w skali 0-5, gdzie 5-ocena najwyższa, 0-ocena najniższa.

RYSUNEK 4. Największa atrakcja turystyczna gminy w ocenie badanych

Źródło: badania własne

¹ Pytanie miało charakter otwarty

Respondenci najwyżej ocenili przyrodę i związane z nią czyste powietrze oraz ciszę i spokój. 22 badanych (3,4%) podało własne propozycje atrakcji turystycznych (np.: kultura i tradycja regionu, ludzie i ich życzliwość czy konkretne atrakcje z własnej okolicy).

Na pytanie czy warto rozwijać turystykę na terenie gminy, badani podawali w większości odpowiedź twierdzącą (61,8% odpowiedziało „tak”, 29,5% - „raczej tak”). Odpowiedzi negatywnej udzieliło tylko 2,2% badanych. Pozostali nie mieli zdania.

Turystyka może powodować w środowisku lokalnym różne skutki. Mogą mieć one charakter pozytywny i negatywny. Dlatego też respondenci mieli za zadanie wskazać korzyści i szkody, jakie może nieść ze sobą rozwój turystyki.

TABELA 1. Korzyści z rozwoju turystyki w opinii badanych

Wyszczególnienie	Średnia ocen
tworzenie nowych miejsc pracy	3,9
poprawa estetyki wsi	3,9
zwiększenie dochodów ludności	3,8
poznanie nowych ludzi i ich kultury	3,8
podniesienie rangi gminy w regionie	3,7
podniesienie poziomu życia mieszkańców gminy	3,7
powstanie lub rozwój podmiotów pośrednio związanych z turystyką	3,6
zwiększenie dochodów w budżecie gminy	3,5
inne	2,8

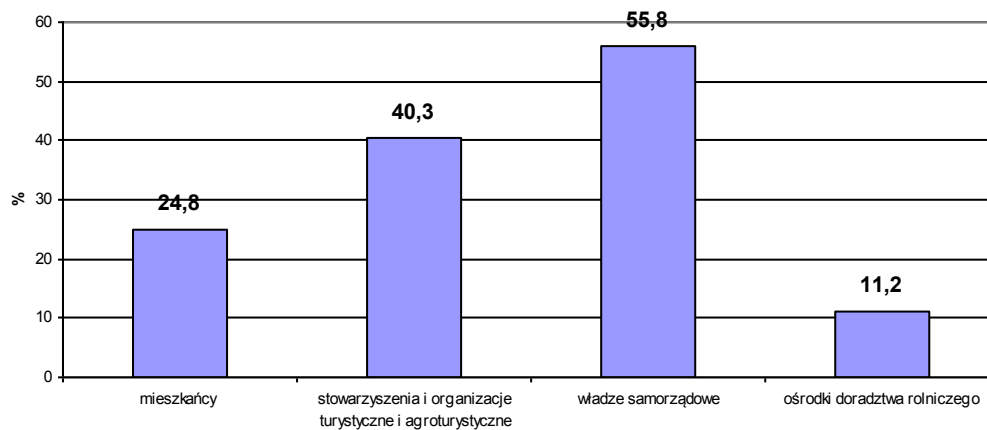
Respondenci przypisywali poszczególnym elementom ocenę w skali 0-5, gdzie 5-bardzo duże, 0-brak korzyści.

Źródło: badania własne

Odpowiedzi respondentów plasują się na zbliżonym poziomie. W grupie „inne” wymieniano między innymi: wprowadzenie nowych technologii, nawiązywanie stosunków międzyludzkich, reklamę całego terenu, zmniejszenie migracji ze wsi do miast.

Tylko co trzeci badany uważał, że rozwój turystyki może spowodować również skutki niekorzystne w postaci:

- zwiększenia zanieczyszczenia środowiska (zwiększenie ilości odpadów, spalin), na które wskazało 27,1% badanych;
- przejmowanie przez ludzi (zwłaszcza młodych) nie zawsze prawidłowych wzorców zachowań – 17,7% badanych;
- wzrost cen – 16,8% badanych;
- inne (m.in. hałas, pożary, przestępczość) - 1,2% badanych.

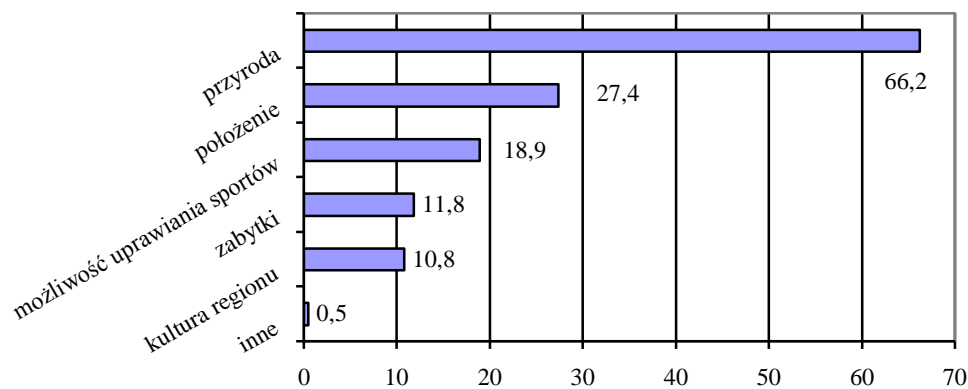

Respondenci mieli możliwość wskazania więcej niż jednej odpowiedzi.

RYSUNEK 5. Podmioty odpowiedzialne za rozwój turystyki na terenie gminy w opinii badanych (w % badanych)

Źródło: badania własne

Zdaniem respondentów za rozwój turystyki powinny odpowiadać przede wszystkim władze samorządowe, a dopiero w dalszej kolejności organizacje branżowe.

RYSUNEK 6. Elementy przyciągające turystów do gminy w opinii badanych (w %)

Źródło: badania własne

Elementem, który zdaniem respondentów najbardziej przyciąga turystów do ich gmin jest przyroda, co koresponduje z odpowiedzią na pytanie o największe atrakcje turystyczne gminy (rysunek 4).

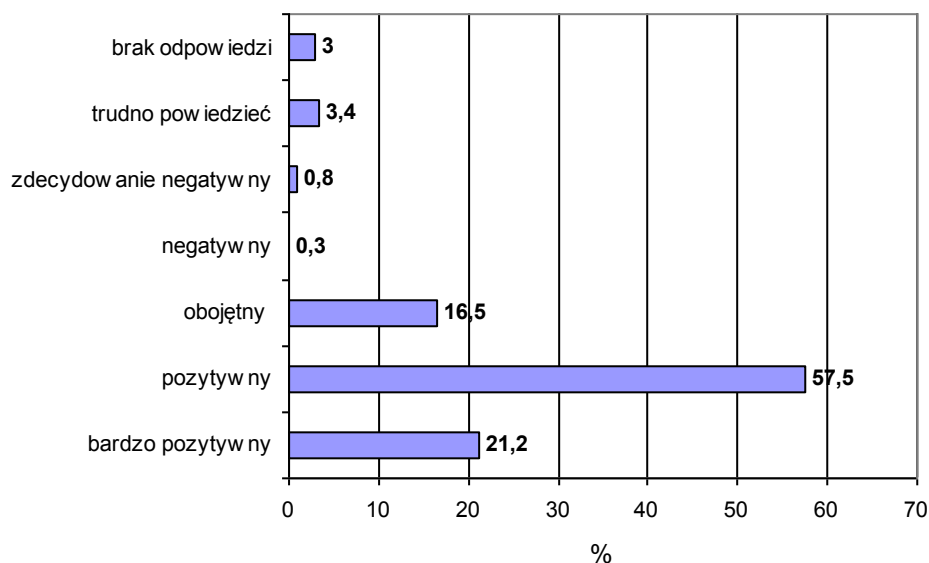
TABELA 2. Elementy zniechęcające turystów do wypoczynku na terenie analizowanych gmin w opinii badanych

Wyszczególnienie	Średnia ocena
słabo rozwinięta sieć gastronomiczna	3,2
niewielka liczba miejsc noclegowych	3,1
słabo rozwinięta sieć komunikacyjna	2,9
brak możliwości ciekawego spędzania czasu	2,3
brak wydawnictw (typu przewodniki, foldery) nt gminy	1,9
brak poczucia bezpieczeństwa	1,3
zanieczyszczone zbiorniki wodne	1,2
przygraniczne położenie	1,1
inne	1,7

Respondenci przypisywali poszczególnym elementom ocenę w skali 0-5, gdzie 5-czynnik najbardziej zniechęcający, 0-czynnik neutralny.

Źródło: badania własne

Zdaniem badanych mieszkańców gmin, turystów najbardziej zniechęca słabo rozwinięta sieć gastronomiczna, a najmniej przygraniczne położenie².

RYSUNEK 7. Stosunek mieszkańców wsi do turystów w opinii badanych (w % badanych)

Źródło: badania własne

² Nie koresponduje to z wynikami badań przeprowadzonych wśród turystów, którzy oczekują przede wszystkim lepszej organizacji czasu wolnego czy podniesienia standardu zakwaterowania.

W opinii zdecydowanej większości badanych stosunek mieszkańców wsi do turystów jest pozytywny, co ma również potwierdzenie w wynikach badań przeprowadzonych wśród turystów.

Przedmiotem zainteresowania badaczy była również opinia mieszkańców gminy na temat jej przyszłości. Większość respondentów chciała, aby rozwijała się ona w kierunku turystycznym.

TABELA 3. Najlepszy kierunek rozwoju gminy w opinii badanych (w % badanych)

Wyszczególnienie	%
turystyczna gmina z bogatym zapleczem sportowo-rekreacyjnym i dobrze rozwiniętą infrastrukturą	52,3
gmina z rozwiniętym przemysłem i handlem	13,7
turystyczna gmina z zachowaną tradycją	38,0
taka sama bez poważnych zmian	8,9
inne	0,5

Respondenci mieli możliwość wskazania więcej niż jednej odpowiedzi

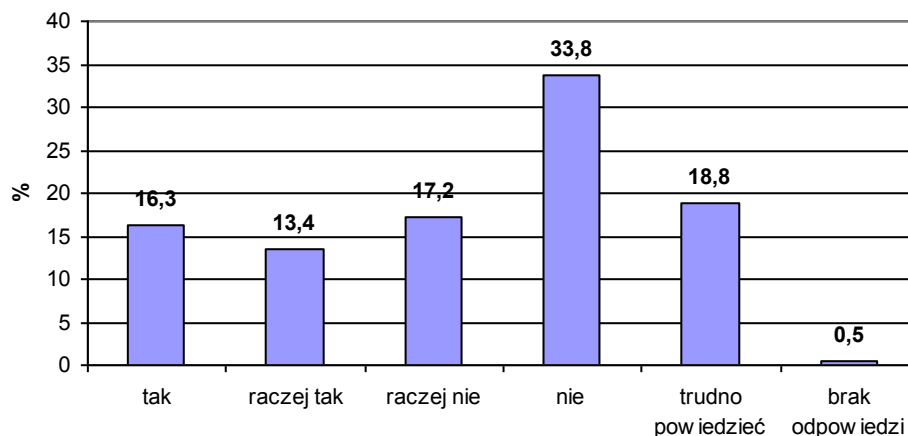
Źródło: badania własne

W opinii 62,6% badanych na terenie gminy powinny powstawać nowe obiekty turystyczne. Wymieniano najczęściej:

- obiekty noclegowe (90 wskazań),
- obiekty gastronomiczne (62 wskazania),
- gospodarstwa agroturystyczne (41 wskazań),
- wypożyczalnie sprzętu sportowego (18 wskazań),
- obiekty sanatoryjno - uzdrowiskowe (13 wskazań),
- punkty informacji turystycznej (8 wskazań),
- obiekty rozrywkowe (7 wskazań),
- stadniny koni (4 wskazania).

Decyzję rolników, którzy świadczą usługi dla turystów badani ocenili jako słuszną (63,7%). Niemal co trzeci badany (34,7%) nie miał zdania, a tylko 1,4% badanych uznała ją za błędną. Również obecność turystów i ich zachowanie odbierane było przez badanych pozytywnie (44%). Jako raczej negatywne i negatywne oceniło je odpowiednio 1,1% i 0,15% badanych. 14,8% odbiera je jako neutralne, a 39,5 % nie miało zdania.

Respondenci byli pytani o to, czy sami rozważali podjęcie działalności turystycznej.

RYSUNEK 8. Rozważania nad podjęciem działalności turystycznej przez badanych (w % badanych)
Źródło: badania własne

Respondenci, którzy nie rozważali podjęcia działalności turystycznej motywowali to brakiem czasu, pracą w innym zawodzie, brakiem odpowiedniej bazy lokalowej, małym zainteresowaniem turystów, nieodpowiednim wiekiem (osoby zbyt młode lub zbyt dojrzałe). Decyzję o prowadzeniu działalności turystycznej rozważało 29,7% badanych. Były to pomysły na prowadzenie:

- gospodarstwa agroturystycznego (13,2% badanych),
- kwatery prywatnej (8,2% badanych),
- punktu gastronomicznego (4% badanych),
- pensjonatu (3,8% badanych),
- wypożyczalni sprzętu sportowego i organizacji imprez sportowych (po 2,3% badanych).

Powodem nie podjęcia takiej działalności były przede wszystkim:

- problemy finansowe (13,7% badanych),
- brak czasu (2,2 % badanych),
- nieodpowiedni wiek (zbyt młody, zbyt dojrzały) (1,7% badanych),
- brak turystów (1,1% badanych).

Pojedyncze osoby podawały też: brak odpowiedniej bazy, brak pomocy doradczej, brak informacji na temat zasad prowadzenia, sprzeciw pozostałych członków rodziny.

Największą barierę w podjęciu działalności turystycznej stanowiły finanse. Niemal połowa badanych (49,5%) nie słyszała też o środkach pomocowych na działalność turystyczną. Jednakże tylko 4,5 % ogółu badanych podjęłoby działalność turystyczną, gdyby uzyskało takie środki.

Przedmiotem zainteresowań badawczych była również ocena przygranicznego położenia badanych gmin przez respondentów. Położenie takie może być jednocześnie atutem, ale i barierą w rozwoju turystyki. W opinii niemal połowy badanych (48,8%) przygraniczne położenie przynosi gminie korzyści w postaci handlu przygranicznego oraz podnosi poczucie bezpieczeństwa z uwagi na obecność straży granicznej. Taka lokalizacja niesie też za sobą zagrożenia. Respondenci wskazali następujące: przemyt (9,8% badanych), hałas spowodowany natężonym ruchem samochodowym (6,5%), nielegalni imigranci (5,2%), wypadki samochodowe (5,1%), zanieczyszczenie przyrody (4,2%), przestępczość (2,3%), alkoholizm i narkotyki (1,5%). Jedna czwarta badanych nie przekraczała granicy państwa, a pozostali robili to z różną częstotliwością, przy czym najliczniejsza grupa 1-3 razy w roku (19,7%). Respondenci deklarowali następujące cele wyjazdu: turystyka (18,5% ogółu badanych), zakupy i handel (18,6%), odwiedziny u krewnych i znajomych (2,2%).

Podsumowanie

Przeprowadzone badania pozwalają na sformułowanie wniosku, iż turystyka może być szansą rozwoju badanych gmin. Rozwój turystyki uwarunkowany jest nie tylko występowaniem walorów przyrodniczych i antropogenicznych, ale również zaangażowaniem samych mieszkańców, władz lokalnych, ośrodków doradztwa rolniczego czy organizacji branżowych. Konieczne wydaje się wsparcie w zakresie szkoleń, doradztwa, promocji, pozyskiwania unijnych środków finansowych.

Streszczenie

W referacie zaprezentowano wyniki badań przeprowadzone wśród 650 mieszkańców gmin wiejskich pogranicza wschodniego. Badania miały na celu uzyskanie informacji na temat możliwości rozwoju turystycznego tego obszaru. Z badań wynika, iż turystyka jest rozważanym (czasem pożądanym) kierunkiem rozwoju.

Summary

The paper tries to present the research results which were conducted among 650 inhabitants of agricultural communes in the eastern borderland. The information about tourist development opportunity in this area were the purpose of this research. The tourism is a considered (sometimes expected) development direction.

Sylwia Gołąb
Zakład Pedagogiki,
Akademia Rolnicza w Szczecinie

Znaczenie poradnictwa w podejmowaniu decyzji zawodowych

The role of counseling in taking career decisions

Wstęp

Transformacja systemowa, która rozpoczęła się w Polsce w 1989 roku spowodowała wiele przemian zarówno w sferze politycznej, gospodarczej, jak i społecznej. Ważnym elementem polityki zatrudnienia i polityki edukacyjnej stało się tworzenie, jak również efektywne funkcjonowanie systemu orientacji i poradnictwa zawodowego, który byłby dostosowany do nowych wymagań.

W artykule przybliżono istotę orientacji i poradnictwa zawodowego w Polsce oraz analizę stopnia przygotowania zawodowego studentów.

Istota orientacji i poradnictwa zawodowego

W literaturze przedmiotu istnieje wiele definicji orientacji i poradnictwa zawodowego. Najczęściej występuje pojęcie dwuczłonowe „orientacja i poradnictwo zawodowe”. Są to pojęcia zbieżne, jednak niejednoznaczne, różnią się bowiem zakresem treści. Zdaniem W. Rachalskiej „poradnictwo zawodowe traktowane jest obecnie jako długotrwały, systematyczny, celowo realizowany proces wychowawczy”¹. Towarzyszyć ma on człowiekowi przez całe jego życie zawodowe, począwszy od poszukiwania pierwszej pracy, aż do zakończenia działalności zawodowej.

Inna definicja podaje, że termin poradnictwo zawodowe odnosi się do usług i czynności mających na celu asystowanie jednostkom w każdym wieku, które są w dowolnym momencie swojego życia, w dokonywaniu wyborów edukacyjnych, szkoleniowych i zawodowych oraz w zarządzaniu ich karierami².

¹ W. Rachalska: Doradca zawodowy w warunkach przemian gospodarczych. Wydaw. Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Częstochowie, Częstochowa 1997, s. 26.

² W. Kref: Rola poradnictwa zawodowego w procesie uczenia się przez całe życie. W: Poradnictwo zawodowe. Doświadczenia pierwszych lat w Unii Europejskiej, Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej, Warszawa 2006, s. 40.

Obecnie pod pojęciem doradztwa rozumie się nie tylko udzielanie jednostkom i grupom pomocy w podejmowaniu decyzji zawodowych dotyczących wyboru kierunku kształcenia, zawodu czy pracy, ale pomoc w szerszym rozumianym zakresie kwestii związanych z rozwojem zawodowym. Zalicza się tu między innymi pomoc w odnalezieniu się na rynku pracy, zdobywaniu dodatkowych kwalifikacji i poszerzaniu już posiadanych, wspieranie w sytuacji bezrobocia. W szczególnych przypadkach doradztwo zawodowe może być pomocą udzielaną pracodawcom (zakładom pracy). Problem doradztwa zawodowego obejmuje niemal wszystkie kwestie ludzkiej egzystencji: ekonomię, politykę, psychologię, filozofię, a także postęp społeczny³.

Doradztwo zawodowe nie ogranicza się do jakiegokolwiek szczególnej grupy wiekowej lub zawodowej. Może mieć zastosowanie dla wszystkich osób na dowolnym etapie rozwoju zawodowego. Zatem skierowane jest:

- do młodych ludzi, którzy nie wiedzą, jaki zawód jest dla nich odpowiedni;
- dorosłych pracowników, którzy muszą zmienić lub dostosować się do nowych zajęć ze względu na zwolnienia grupowe, przebranżowienia, postęp techniczny lub z przyczyn osobistych;
- kobiet, które wchodziły lub wracają na rynek pracy, po dłuższej przerwie w zatrudnieniu;
- osób pozostających na zasiłku i powracających po dłuższym okresie bezrobocia, które potrzebują pomocy w dostosowaniu i zmianie kwalifikacji zawodowych⁴.

Czynności związane z poradnictwem kariery to przede wszystkim:

- dostarczanie informacji edukacyjno-zawodowej;
- stosowanie narzędzi służących do oceny bądź samooceny, przeprowadzanie rozmów doradczych, edukacja na temat planowania kariery (rozwój samowiedzy, wiedzy na temat możliwości i szans zawodowych oraz umiejętności zarządzania własną karierą);
- organizowanie staży i praktyk zawodowych;
- realizacja programów nauki poszukiwania pracy;
- świadczenie usług wspomagających płynne przejście ze szkoły na rynek pracy, bądź ze stanu bezrobocia w zatrudnienie⁵.

Poradnictwo zawodowe jest działalnością ogólnowychowawczą, a decyzje zawodowe podejmowane przez człowieka powinny być oparte nie tylko na znajomości zawodów, ale także samego siebie, umiejętności brania

³ R. Gerlach: Edukacja wobec rynku pracy. Realia – możliwości – perspektywy. Wydaw. Akademii Bydgoskiej, Bydgoszcz 2003, s. 389-397.

⁴ R. Lamb: Doradztwo zawodowe w zarysie, Warszawa 1993, s. 7-8.

⁵ W. Kref: Rola poradnictwa zawodowego w procesie uczenia się przez całe życie W: Poradnictwo zawodowe. Doświadczenia pierwszych lat w Unii Europejskiej, Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej, Warszawa 2006, s. 40.

odpowiedzialności za skutki decyzji, ważne zarówno z własnego, jak i społecznego punktu widzenia⁶.

Zadania stojące przed poradnictwem zawodowym realizowane są w pięciu etapach:

- 1) poznawania świata zawodów,
- 2) poznawania siebie.
- 3) konfrontowania swoich możliwości z wymaganiami zawodu.
- 4) Określenie dróg prowadzących do zdobycia zawodu.
- 5) Określenie dróg poszukiwania pracy po zakończeniu nauki lub utracie pracy⁷.

Realizacja powyższych zadań jest możliwa dzięki zawodoznawstwu, które „w wąskim znaczeniu obejmuje wiedzę o czynnościach zawodowych i społeczno-ekonomicznych konsekwencjach wykonywania zawodu, a także o drogach prowadzących do zdobycia odpowiedniego zasobu wiadomości i umiejętności, umożliwiających wykonywanie zawodu”⁸.

W literaturze przedmiotu pojęcie orientacji zawodowej definiuje się jako „całokształt zabiegów wychowawczych, mających pomóc młodzieży w samodzielnym, właściwym i uzasadnionym wyborze zawodu”⁹. Orientacja zawodowa obejmuje wszystkie działania wychowawcze, zarówno szkoły, rodziców, jak i innych osób, grup i instytucji, które mają na celu przygotowanie młodzieży do podejmowania trafnych decyzji edukacyjnych oraz planowania kariery zawodowej.

Przygotowanie do podejmowania decyzji i planowania kariery zawodowej następuje przez:

- przekazywanie uczniom informacji o możliwościach kształcenia na różnych poziomach oraz etapach rozwoju zawodowego oraz o możliwościach zatrudnienia po ukończeniu nauki i zawodu,
- kształtowanie umiejętności samopoznania i samooceny predyspozycji psychofizycznych,
- kształtowanie aktywnej postawy wobec własnej kariery zawodowej na podstawie wskazywania roli aspiracji edukacyjnych i zawodowych w życiu jednostki oraz roli pozytywnej motywacji co do dalszego kształcenia¹⁰.

Poradnictwo zawodowe odgrywa bardzo ważną rolę w procesie przygotowania młodzieży do wyboru zawodu i szkoły. Wpływa również w zasadniczy sposób na jakość decyzji podejmowanych przez młodych ludzi.

⁶ Z. Szymanek: Poradnictwo zawodowe wobec wyzwań współczesności. *Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska*, Lublin 2001, s. 79.

⁷ G. Sołtyśńska, W. Trzeciak: Jak wybierać zawód. WSIP, Warszawa 1996, s. 34.

⁸ S. Szajek: Orientacja i poradnictwo zawodowe. PWN, Warszawa 1979, s. 9-10.

⁹ B. Wojtasik: Doradca zawodu. Studium teoretyczne z zakresu poradnictwa. Wydaw. Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 1993, s. 32.

¹⁰ W. Rachalska: Problemy orientacji zawodowej. WSIP, Warszawa 1987, s. 34.

Orientacja i poradnictwo zawodowe w Polsce

W Polsce funkcjonują systemy orientacji i poradnictwa zawodowego w resorcie edukacji i pracy. Ministerstwo Edukacji Narodowej jest odpowiedzialne za organizację poradnictwa dla młodzieży uczącej się, które jest realizowane przy pomocy poradni psychologiczno-pedagogicznych oraz przez szkoły¹¹. Natomiast Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej jest odpowiedzialne za poradnictwo dla dorosłych i młodzieży. Współpracuje w tym zakresie z instytucjami rynku pracy którymi są między innymi: urzędy pracy, centra informacji i planowania kariery zawodowej, funkcjonujące przy wojewódzkich urzędach pracy, oraz Ochotnicze Hufce Pracy, jak również agencje zatrudnienia¹².

Konsekwencją zmian na rynku pracy i w szkolnictwie zawodowym jest rosnące zapotrzebowanie na profesjonalne poradnictwo zawodowe.

Szkoły znajdują się obecnie w sytuacji zwiększonego zapotrzebowania na rozwijanie dostępności i powszechności usług doradczych, adresowanych do dzieci i młodzieży. Przygotowanie kompetentnych kadr dla systemu poradnictwa zawodowego, podniesienie usług doradczych oferowanych w zakresie szkolnego poradnictwa zawodowego, zwiększy skuteczność edukacji w odniesieniu do potrzeb i wymagań rynku pracy¹³.

Cele poradnictwa zawodowego w Polsce¹⁴:

1. Umożliwianie obywatelom planowanie własnych ścieżek edukacyjnych i zawodowych i kierowanie nimi zgodnie z własnymi celami życiowymi. Odnoszenie swoich kompetencji i zainteresowań do istniejących możliwości w zakresie edukacji, szkoleń, rynku pracy oraz samozatrudnienia, przyczyniając się w ten sposób do zwiększenia ich satysfakcji z życia i poczucia osobistego spełnienia.
2. Wspieranie instytucji edukacyjnych i szkoleniowych poprzez zwiększanie motywacji uczniów, studentów i uczestników szkoleń w taki sposób, aby brali na siebie odpowiedzialność za własne kształcenie oraz wyznaczyli swoje własne cele do realizacji.
3. Wspieranie przedsiębiorstw i organizacji poprzez zwiększanie motywacji pracowników, poprawę ich zdolności do zatrudniania oraz umiejętności

¹¹ Zadania dla poradnictwa zawodowego w systemie edukacji regulują Ustawa o systemie oświaty z 7 września 1991 r. oraz Rozporządzenie MEN z 11 czerwca 1993 r. w sprawie organizacji i zasad działania poradni psychologiczno-pedagogicznej oraz innych publicznych poradni specjalistycznych.

¹² Obowiązek prowadzenia poradnictwa zawodowego dla młodzieży znajdującej się poza systemem szkolnym oraz osób dorosłych nakłada na administrację ustawa z 14 grudnia 1994 r. o zatrudnieniu i przeciwdziałaniu bezrobociu.

¹³ R. Ponczek: Poradnictwo zawodowe dla młodzieży. W: Poradnictwo zawodowe. Doświadczenia pierwszych lat w Unii Europejskiej, Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej, Warszawa 2006, s. 20.

¹⁴ Doskonalenie polityki i systemów poradnictwa przez całe życie – Stosowanie wspólnych europejskich narzędzi referencyjnych, Europejskie Centrum Rozwoju Szkolenia Zawodowego (CEDEFOP), 2006, s. 12.

adaptacji, aby potrafili korzystać z możliwości kształcenia zarówno w miejscu pracy, jak i poza nim.

4. Dostarczanie osobom odpowiedzialnym za kształtowanie polityki ważnych narzędzi do realizacji szerokiego spektrum celów polityki publicznej.
5. Wspieranie gospodarki na szczeblu lokalnym, regionalnym, krajowym i ogólnoeuropejskim poprzez rozwój zawodowy pracowników oraz kształtowanie umiejętności przystosowywania się do zmieniających się wymogów gospodarczych i uwarunkowań społecznych.
6. Wspomaganie kształtowania takiego społeczeństwa, w którym obywatele aktywnie przyczyniają się do jego społecznego, demokratycznego i trwałego rozwoju.

Wyniki badań

Ważnym kierunkiem rozwoju demokracji w Polsce stało się podmiotowe traktowanie jednostki, jej aspiracji, potrzeb i oczekiwań. Prowadzi to do wyzwolenia i upowszechnienia grupowych i indywidualnych inicjatyw, pomysłowości i przedsiębiorczości. Bezrobocie powoduje wiele społecznego niepokoju, a swymi negatywnymi skutkami dotyka wielu ludzi, również młodych, wykształconych, w pełni aktywnych. W tej sytuacji problematyka poradnictwa zawodowego nabrała szczególnego znaczenia. Można również zaobserwować niedostosowanie do potrzeb rynku pracy kwalifikacji zawodowych i aspiracji, zarówno wśród osób młodych poszukujących pracy i bezrobotnych, jak również brak odpowiednich wzorców zachowań i funkcjonowania w obszarze pozyskiwania pracownika i zarządzania zasobami ludzkimi u pracodawców¹⁵.

Znaczenie rozwoju orientacji i poradnictwa zawodowego potwierdzają wyniki przeprowadzonych badań¹⁶, którymi objęto 194 studentów V roku kierunku ekonomia Akademii Rolniczej w Szczecinie. Ostatni rok studiów to okres podejmowania decyzji dotyczących dalszego rozwoju zawodowego i zatrudnienia. Ponadto osoby kończące ten etap edukacji mają już własne zdanie na temat realizacji oczekiwań związanych z kierunkiem kształcenia i potrafią ocenić stopień ich realizacji.

W badanej populacji przeważały kobiety (80,9 %). Respondenci pochodzili z różnych środowisk, z miast powiatowych (30,4 %) , wojewódzkich (29,9 %), ze wsi (24,7 %). Najmniej liczną grupę stanowiły osoby pochodzące z małych miast.

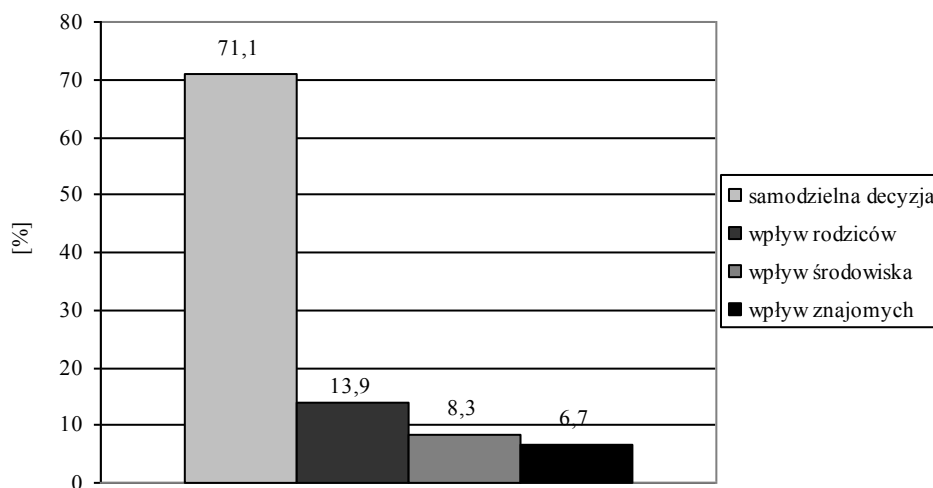
Metodą badawczą zastosowaną do osiągnięcia założonego celu była metoda sondażu diagnostycznego. Narzędziem badawczym - autorski kwestionariusz ankiety.

¹⁵ R. Ponczek: Poradnictwo zawodowe dla młodzieży. W: Poradnictwo zawodowe. Doświadczenia pierwszych lat w Unii Europejskiej, Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej, Warszawa 2006, s. 20.

¹⁶ W artykule prezentowane są jedynie wybrane wyniki badań.

Młodzi ludzie w sprawach rozwoju zawodowego zwracali się często do osób ze swojego najbliższego otoczenia. Nie musieli pokonywać barier administracyjnych, z którymi wiąże się korzystanie z instytucji specjalizującej się w poradnictwie zawodowym. Jednak często trudności z planowaniem własnej kariery wymagają fachowej pomocy doradców zawodowych, zatrudnionych w instytucjach, które dysponują odpowiednimi metodami i środkami. Rodzice, znajomi, czy krewni powinny być osobami wspierającymi jednostkę w jej rozwoju zawodowym, ale trzeba pamiętać o tym, że często może brakować im wiedzy i doświadczenia, mogą również kierować się subiektywnymi odczuciami.

Zdecydowana większość respondentów decyzję dotyczącą kierunku kształcenia podjęła samodzielnie (rysunek 1). Prawie 14% badanych decyzję o wyborze kierunku studiów podjęło pod wpływem rodziców.

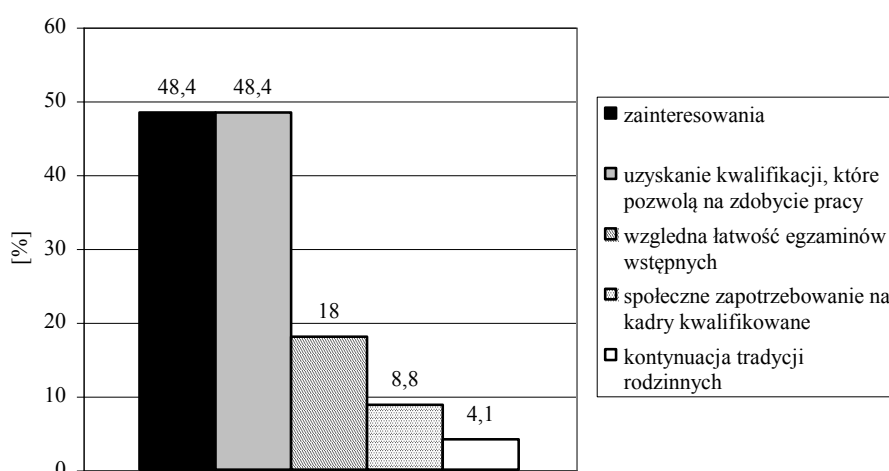

RYSUNEK 1. Czynniki wpływające na wybór kierunku kształcenia (%)
Źródło: badania własne

W badaniach nad młodzieżą pojecie motywacji jest jednym z ważniejszych. Od nich w dużym stopniu zależy przyszłość młodych ludzi, a co za tym idzie całego społeczeństwa. Społeczeństwo bowiem przekazuje wartości, które uważa za szczególnie wartościowe. Konieczne zatem jest właściwe ukierunkowanie młodzieży w podejmowaniu decyzji dotyczących kierunku kształcenia oraz wyboru zawodu.

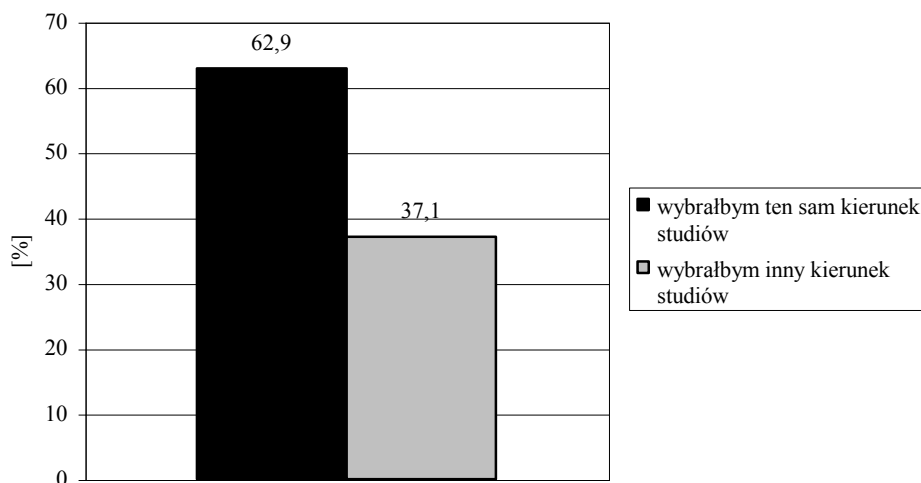
Zdecydowana większość respondentów przy wyborze kierunku studiów kierowała się zainteresowaniami oraz uzyskaniem kwalifikacji, które pozwolą na

zdobycie satysfakcjonującej pracy (rysunek 2). Jedynie 8,8 % badanych wybrała kierunek kształcenia ze względu na zapotrzebowanie rynku pracy na wykwalifikowane kadry. Wyniki mogą wskazywać na niski poziom przygotowania młodzieży do wyboru zawodu i kierunku kształcenia. Świadczy o tym uzależnianie wyboru zawodu jedynie od zainteresowań. Pomijane są tak ważne czynniki, jak chociażby społeczne zapotrzebowanie na kadry kwalifikowane czy cechy psychofizyczne kandydata na studia, fizyczne i zdrowotne przeciwwskazania.

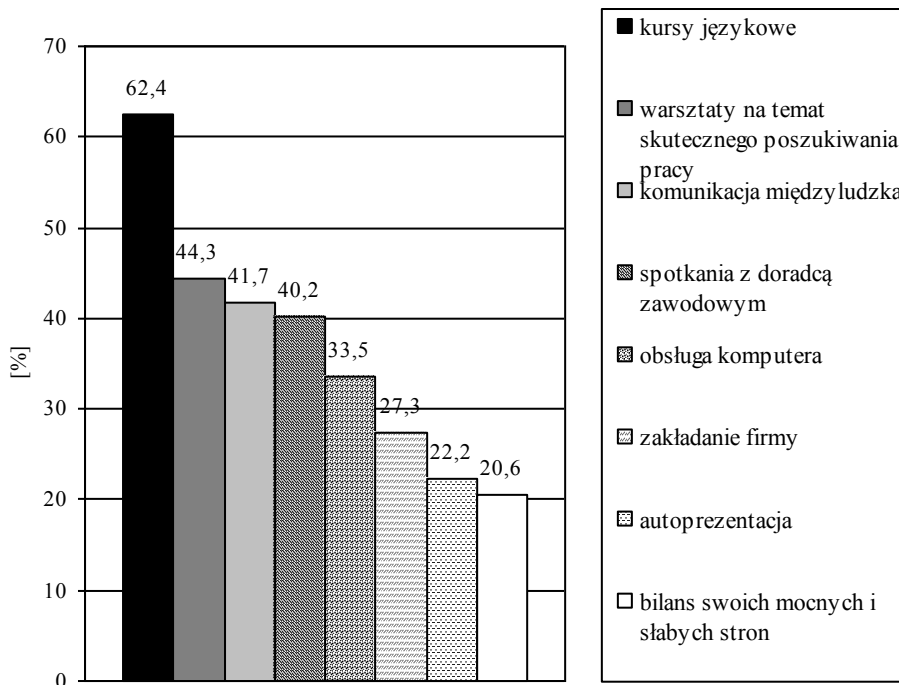
RYSUNEK 2. Motywy wyboru kierunku studiów (%)
Źródło: badania własne

Wybór zawodu jest jedną z najważniejszych decyzji podejmowanych przez człowieka. Nie jest ona tylko jednorazowym aktem wyboru lecz długofalowym procesem decyzyjnym. Ma ona wpływ na całe późniejsze życie człowieka. Aż 37,1% badanych gdyby mogło ponownie rozpocząć studia wyższe wybrałoby inny kierunek studiów. Respondenci jako przyczynę podawali najczęściej zmianę zainteresowań, jak również małe szanse na znalezienie interesującej pracy po ukończeniu studiów. Wśród powodów niezadowolenia z wybranego kierunku studiów były błędy popełnione przy wyborze studiów. Studenci często rozpoczynali studia, gdyż chcieli uciec od obowiązku służby wojskowej, czy też nie dostali się na wymarzony kierunek studiów (rysunek 3).

RYSUNEK 3. Deklaracja ponownego wyboru kierunku studiów (%)
 Źródło: badania własne

Obecny rynek pracy stawia wysokie wymagania wobec kandydatów do pracy. Wykształcenie staje się elementem koniecznym do znalezienia pracy, lecz nie jest gwarancją zatrudnienia. Dlatego tak ważne jest przygotowanie młodzieży do płynnego wejścia na rynek pracy. Studentom zadano pytanie o zajęcia, które mogłyby być szczególnie przydatne w wejściu na rynek pracy oraz przyszłej pracy zawodowej (rysunek 4). Zdecydowana większość respondentów chętnie uczestniczyłaby w kursach językowych. Ponad 40 % badanych widziało potrzebę spotkań z doradcą zawodowym, jak również warsztatów na temat skutecznego poszukiwania pracy oraz komunikacji międzyludzkiej.

RYSUNEK 4. Zajęcia, które mogłyby być przydatne w przygotowaniu zawodowym (%)
Źródło: badania własne

Niezbędne jest więc wprowadzenie do systemu kształcenia zajęć, które przygotowałyby studentów do skutecznego wejścia na rynek pracy. Powinny one obejmować programy aktywnego kształtowania postaw absolwentów, wiedzy o zmieniającej się sytuacji na rynku pracy. Powinny też uczyć metod poszukiwania pracy i sposobów autoprezentacji¹⁷.

Podsumowanie

Intensywne zmiany zawodowe charakteryzujące gospodarkę rynkową, dynamika rynku pracy, zróżnicowane rynki pracy, a także ciągły rozwój człowieka wzmacniają rolę poradnictwa zawodowego¹⁸. Doradztwo zawodowe stanowi niezbędny warunek jakościowej naprawy systemu edukacji zawodowej. Jest ono pomocne w wyborze zawodu, określaniu przebiegu kariery zawodowej, kształtowaniu życia zawodowego na różnych jego etapach. Stanowi również ważny element aktywnych polityk rynku pracy, ze względu na jego skuteczność, zarówno na poziomie mikro- jak i makroekonomicznym¹⁹.

¹⁷ Nowacka E. : Perspektywy młodzieży na rynku pracy. „Rynek Pracy”, 1995 nr 6, s. 12.

¹⁸ Jeruszka U.,: Efektywność kształcenia zawodowego a rynek pracy. IPiSS, Warszawa 2000, s. 68.

¹⁹ U. Jeruszka, I. Lichniak: Problemy współczesnego doradztwa zawodowego. IPiSS, Warszawa 2007, s. 5.

Należy jednak pamiętać o tym, że doradztwo zawodowe nie rozwiąże problemów bezrobocia, a jedynie może pomóc osobom w trudnej sytuacji zawodowej, przygotować do radzenia sobie na rynku pracy, zaktywizować do samodzielnych działań. Jest to jedna z możliwych form działalności polegająca na przygotowaniu młodzieży i dorosłych do radzenia sobie na rynku pracy, poprzez działalność doradczą, przeciwdziałaniu bezrobociu i łagodzenie jego skutków.

Literatura

- Gerlach R.: Edukacja wobec rynku pracy. Realia – możliwości – perspektywy. Wydaw. Akademii Bydgoskiej, Bydgoszcz 2003.
- Jeruszka U., Efektywność kształcenia zawodowego a rynek pracy, IPiSS, Warszawa 2000.
- Jeruszka U., Lichniak I.: Problemy współczesnego doradztwa zawodowego. IPiSS, Warszawa 2007.
- Kreft W.: Rola poradnictwa zawodowego w procesie uczenia się przez całe życie. W: Poradnictwo zawodowe. Doświadczenia pierwszych lat w Unii Europejskiej, Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej, Warszawa 2006.
- Nowacka E.: Perspektywy młodzieży na rynku pracy. „Rynek Pracy”, 1995 nr 6.
- Ponczek R.: Poradnictwo zawodowe dla młodzieży. W: Poradnictwo zawodowe. Doświadczenia pierwszych lat w Unii Europejskiej, Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej, Warszawa 2006.
- Rachalska W.: Doradca zawodowy w warunkach przemian gospodarczych. Wydaw. Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Częstochowie, Częstochowa 1997.
- Doskonalenie polityki i systemów poradnictwa przez całe życie – Stosowanie wspólnych europejskich narzędzi referencyjnych, Europejskie Centrum Rozwoju Szkolenia Zawodowego (CEDEFOP), 2006.
- Sołtyśńska G., Trzeciak W.: Jak wybierać zawód. WSIP, Warszawa 1996.
- Szajek S.: Orientacja i poradnictwo zawodowe. PWN, Warszawa 1979.
- Szymanek Z.: Poradnictwo zawodowe wobec wyzwań współczesności. Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska, Lublin 2001.
- Wojtasik B.: Doradca zawodu. Studium teoretyczne z zakresu porady zawodowej. Wydawnictwa Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 1993.

Streszczenie

Sytuacja na rynku pracy powoduje wzrost znaczenia doradztwa zawodowego. Kształtowanie umiejętności planowania kariery zawodowej przez młodzież jest najważniejszym zadaniem szeregu instytucji edukacyjnych i rynku pracy zajmujących się doradztwem i poradnictwem zawodowym. Niniejszy artykuł wskazuje na konieczność wychodzenia naprzeciw potrzebom młodzieży dotyczących pracy – pomocy w wyborze zawodu, określaniu przebiegu kariery zawodowej, planowaniu życia zawodowego w różnych jego fazach.

Summary

The situation on the labour market raises the importance of occupational guidance. Forming the skills of planning a professional career by young people is the most important objective for a considerable number of educational institutions and labour market, dealing with occupational counselling and guidance. This paper proves the necessity for making efforts to meet the employment needs of young people – by helping them choose their profession, scheduling their professional career and planning their professional life at particular stages.

Część II

Doradztwo rolnicze w stymulowaniu rozwoju przedsiębiorczości

Józef Kania, Barbara Kielbasa
Katedra Rolnictwa Światowego i Doradztwa
Uniwersytet Rolniczy w Krakowie

Doradztwo rolnicze w upowszechnianiu zasady wzajemnej zgodności

Agricultural extension in propagating the cross-compliance principle

Wstęp

Przygotowanie rolników do spełnienia wymogów wynikających z członkostwa Polski w Unii Europejskiej jest obecnie jedną z najważniejszych kwestii, również w obszarze pracy doradcy rolnego. Konieczny zatem jest sprawny system informowania rolników, nie tylko poprzez organizowanie szkoleń, ale również zachęcanie ich do bezpośrednich wizyt w instytucjach doradczych¹. Zadania ośrodków doradztwa rolniczego skupiają się nie tylko na świadczeniu porad czy rozwiązywaniu problemów rolników, ale ich zadaniem jest także wspieranie rozwoju lokalnego, stymulowanie przedsiębiorczości oraz współpraca we wdrażaniu i upowszechnianiu innowacji w rolnictwie. Ma to szczególne znaczenie obecnie, gdy Polska jest członkiem Unii Europejskiej². W krajach Unii Europejskiej system oddzielenia płatności bezpośrednich od produkcji jest wdrażany od 2005 r. W nowych państwach członkowskich pierwotnie zasada wzajemnej zgodności miała obowiązywać od 2009 r., jednak na mocy rozporządzenia Rady (WE) Nr 2012/2006 termin ten został przesunięty do 1 stycznia 2011 r. Podstawą prawną wprowadzenia zasady wzajemnej zgodności są następujące akty prawne³:

- Rozporządzenie Rady (WE) Nr 1782/2003 z 29 września 2003 r. ustanawiające wspólne zasady dla systemów wsparcia bezpośredniego

¹ J. Kania: Organizacja i zadania zreformowanego systemu doradztwa rolniczego w Polsce oraz próba jego oceny. Acta Agraria et Silvestria, ser. Agraria, Sekcja Ekonomiczna, XLVI/2, 2006.

² A. Wiatrak: Instytucje doradztwa rolniczego a rozwój przedsiębiorczości na terenach wiejskich. PAN IRWiR. Warszawa 2001. Kierunki rozwoju doradztwa rolniczego w Polsce na tle tendencji światowych, pod red. nauk. M. Drygas, J. Kania, A. Wiatrak, Warszawa 2001 oraz Kania J.: Doradztwo rolnicze w Polsce w świetle potrzeb i doświadczeń zagranicznych. Zeszyty Naukowe Akademii Rolniczej im. Hugona Kołłątaja w Krakowie, Zeszyt 318, 2007.

³ E. Matuszak: Minimalne wymagania wzajemnej zgodności dla gospodarstw rolnych. Zagadnienia Doradztwa Rolniczego Nr 3-4, 2007.

w ramach wspólnej polityki rolnej i ustanawiające określone systemy wsparcia dla rolników (Dz. Urz. WE L 270 z 21.10.2003, str.1),

- Rozporządzenie Komisji (WE) Nr 796/2004 z 21 kwietnia 2004 r. ustanawiające szczegółowe zasady wdrażania wzajemnej zgodności, modulacji oraz zintegrowanego systemu administracji i kontroli przewidzianych w rozporządzeniu Rady (WE) Nr 1782/2003 ustanawiającego wspólne zasady dla systemów pomocy bezpośredniej w zakresie wspólnej polityki rolnej oraz określonych systemów wsparcia dla rolników (Dz. Urz. WE L 141 z 30.4.2004 str.18. Polskie wydanie specjalne, Rozdział 3 Tom 44 str. 243),

- Rozporządzenie Rady 1698/2005 w sprawie wsparcia rozwoju obszarów wiejskich przez Europejski Fundusz Rolny na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich (EFRROW) (Dz. Urz. WE L 277 z 21.10.2005),

- Rozporządzenie Rady (WE) Nr 2012/2006 z dnia 19 grudnia 2006 r. zmieniające i poprawiające rozporządzenie (WE) Nr 1782/2003 ustanawiające wspólne zasady dla systemów wsparcia bezpośredniego w ramach wspólnej polityki rolnej i ustanawiające określone systemy wsparcia dla rolników oraz zmieniające rozporządzenie (WE) Nr 1698/2005 w sprawie wsparcia rozwoju obszarów wiejskich przez Europejski Fundusz Rolny na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich (EFRROW) (Dz. Urz. WE L 384 z 29.12.2006).

Rozporządzenie Rady (WE) Nr 1782/2003 wprowadza obowiązek przestrzegania przez rolnika określonych wymagań dotyczących zarządzania gospodarstwem tzw. SMR – Statutory Management Requirements czyli „podstawowych wymogów w zakresie zarządzania”, które zawierają cztery główne elementy⁴:

- ochronę środowiska przed zanieczyszczeniami wynikającymi z prowadzonej w gospodarstwie działalności,
- wytwarzanie produktów rolniczych w sposób nie zagrażający zdrowiu ludzi i zwierząt oraz zdrowotności roślin,
- dobrostan zwierząt,
- użytkowanie gruntów w sposób nie pogarszający ich jakości.

Nieprzestrzeganie wymogów zasady cross-compliance skutkuje określonymi sankcjami, uzależnionymi od zasięgu, trwałości, powtarzalności oraz dotkliwości danej niezgodności. Nieumyślne zaniedbanie powoduje obniżenie kwoty dopłaty bezpośredniej o 3 do 15%, natomiast w przypadku celowej niezgodności jest to 20% i więcej. Gdy celowe uchybienie się powtarza, rolnik może utracić całą kwotę płatności bezpośredniej lub też może zostać wykluczony z programu (programów) pomocy w których uczestniczył⁵.

⁴ Z. Krzyżanowska, H. Skórnicki, E. Matuszak, J. Lesisz: Minimalne wymagania wzajemnej zgodności (cross-compliance) dla gospodarstw rolnych – przewodnik dla doradców. Druk CDR w Brwinowie Oddział w Radomiu, Radom 2007.

⁵ E. Matuszak: Co to jest „Wzajemna zgodność”. Materiały szkoleniowe. Wydaw. CDR Oddział Poznań, Poznań 2006.

Cel i metodyka badań

Celem badań było określenie roli doradztwa rolniczego w upowszechnianiu wiedzy na obszarach wiejskich w zakresie nowych wymogów wynikających z członkostwa w strukturach Unii Europejskiej. Skupiono się głównie na opinii w zakresie wdrażania nowych zasad przyznawania dopłat bezpośrednich (zasada wzajemnej zgodności), którą badano w grupie rolników oraz doradców biur powiatowych Małopolskiego Ośrodka Doradztwa Rolniczego (MODR).

Podmiotem badań były dwie grupy celowe:

- rolnicy – uczestnicy szkoleń realizowanych w województwie małopolskim w ramach projektu pt. „Spełnienie standardów w dziedzinie ochrony środowiska, zwierząt i konsumenta a uzyskanie dopłat bezpośrednich (konieczność przestrzegania wymogów tzw. cross-compliance)”, przez Małopolskie Stowarzyszenie Doradztwa Rolniczego zs. w Uniwersytecie Rolniczym w Krakowie (MSDR). Uzyskano 921 ankiet przeprowadzonych bezpośrednio wśród rolników podczas realizowanych szkoleń.
- doradcy z biur powiatowych MODR - uzyskano 102 ankiety przesłane pocztą tradycyjną lub elektroniczną.

Badania przeprowadzono za pomocą formularza ankietowanego skierowanego do rolników w okresie od października 2007 do marca 2008 r. oraz do doradców w czerwcu 2008 r. Przedstawione w niniejszej pracy wyniki stanowią część szerszych badań nad zagadnieniem wdrażania zasady cross-compliance w gospodarstwach rolnych.

Możliwości spełnienia wymogów zasady wzajemnej zgodności przez rolników w opinii doradców

Ankietowani doradcy to przeważnie osoby starsze, posiadające wieloletnie doświadczenie w pracy. Średni wiek ankietowanego to 48 lat, zaś staż pracy wynosi średnio 20,8 lat. Prawie 70% doradców posiada wykształcenie wyższe. W badanej grupie dominują kobiety (62%), które są lepiej wykształcone niż analizowana grupa mężczyzn oraz bardziej przywiązane do swojego miejsca pracy. Szczegółowe dane na ten temat zawiera tabela 1.

TABELA 1. Charakterystyka badanej grupy doradców

Wykształcenie doradcy	Liczba	%	Średni wiek w danej grupie	Płeć (w %)	
				kobieta	mężczyzna
średnie	31	30,4	52,0	20,6	9,8
wyższe licencyjne	3	2,9	42,6	2,9	0
wyższe inżynierskie	19	18,6	54,3	7,8	9,8
wyższe magisterskie	49	48,1	45,0	30,5	18,6
Razem	102	100,0	x	100,0	

Zródło: badania własne

O potrzebie upowszechniania wiedzy na temat zasad funkcjonowania Wspólnej Polityki Rolnej świadczą wyniki rankingu najczęściej udzielanych porad przez doradcę. Na pierwszym miejscu ankietowani wskazali porady na temat zasad uzyskiwania środków finansowych z programów Unii Europejskiej. Następnie plasuje się wiedza w zakresie podejmowania działalności na własny rachunek oraz zasady nowoczesnej produkcji zwierzęcej. Niemniej istotna jest wiedza na temat nowoczesnych metod prowadzenia produkcji rolnej zgodnej z ochroną środowiska. Doradcy udzielają również porad prawnych i często pomagają w zakładaniu stowarzyszeń lub grup producenckich (tabela 2).

TABELA 2. Ranking najczęściej udzielanych porad przez doradcę rolnego

Miejsce w rankingu	Rodzaj porady	Waga porady (od 1 do 6, gdzie 1 oznacza najczęściej udzielaną, 6-najrzadziej)
1	Zasady uzyskiwania środków finansowych z UE (SPO-Rol, PROW)	1,8
2	Przedsiębiorczość (otwieranie biznesu, agroturystyka)	3,2
2	Nowoczesne technologie produkcji zwierzęcej	3,2
3	Nowoczesne technologie produkcji roślinnej	3,3
3	Ochrona środowiska	3,3
4	Porady prawne	3,9
5	Marketing produktów rolnych	4,2
5	Organizacja i funkcjonowanie zespołowych form działalności (związki, stowarzyszenia, grupy producenckie, spółdzielnie)	4,2
6	Ekonomika i organizacja produkcji	4,3
6	Rachunkowość rolna, VAT	4,3

Źródło: badania własne

Na podstawie badań stwierdzono również, iż opinia doradców na temat stanu przygotowania gospodarstw do przestrzegania nowych wymagań jest pozytywna. Doradcy posiadający bezpośredni kontakt z rolnikami (szkolenia, bezpośrednie wizyty w gospodarstwie) mają pogląd na rzeczywistą sytuację mieszkańców obszarów wiejskich. Dlatego 30% doradców jest przekonanych, iż

ponad połowa posiadaczy gospodarstw rolnych jest w stanie spełnić wszystkie wymagania zasady wzajemnej zgodności. Uzyskane wyniki badań pozwalają na stwierdzenie, iż problem wynika obecnie z braku wystarczającej wiedzy, skonkretyzowanych wymogów oraz odpowiedniej procedury doradczej i kontrolnej. Przeszkoleni w zakresie zasady cross-compliance doradcy, bardzo często mający kontakt z rolnikiem również w jego gospodarstwie, są przekonani, iż wiele wymogów jest już spełnianych przez rolników, a właściciele gospodarstw nie są jeszcze tego świadomi. W niektórych przypadkach wystarczająca będzie porada doradcy oraz wskazanie, co niewielkim kosztem należy zmienić, aby spełnić poszczególne wymogi.

Analiza wyników badań ankietowych potwierdziła przypuszczenia, iż zapewnienie dobrostanu utrzymywanych w gospodarstwie zwierząt będzie najtrudniejszym zadaniem dla rolnika (tabela 3). W opinii doradców element ten wymaga dużych nakładów finansowych na modernizację i przystosowanie budynków inwentarskich dla potrzeb zapewnienia zwierzętom odpowiednich warunków. W sporządzonym rankingu na drugim miejscu doradcy umieścili przestrzeganie odpowiedniej jakości i bezpieczeństwa produkowanej żywności. Natomiast przestrzeganie dobrej kultury rolnej oraz przeciwdziałanie erozji jest elementem zasady cross-compliance uznawanym przez doradców za stosunkowo łatwy do spełnienia. Jest on związany najczęściej ze zmianą technologii uprawy, nawożenia roślin czy odpowiednim zmianowaniem po to, aby zachować właściwą strukturę gleby.

TABELA 3. Poziom trudności we wdrożeniu poszczególnych aspektów zasady cross-compliance w opinii doradców rolnych województwa małopolskiego

Miejsce w rankingu	Zagadnienie zasady wzajemnej zgodności	Waga problemu (1- najtrudniejsze do spełnienia, 4-najłatwiejsze)
1	Dobrostan zwierząt i minimalne normy ich ochrony w gospodarstwie	1,89
2	Zdrowie publiczne, zdrowie zwierząt oraz zdrowotność roślin	2,28
3	Ochrona środowiska przez zanieczyszczeniami wynikającymi z prowadzenia działalności rolniczej	2,31
4	Dobra kultura rolna zgodna z ochroną środowiska oraz przeciwdziałanie erozji	3,34

Źródło: badania własne

Zapewnienie bezpieczeństwa żywnościowego, odpowiedniej jakości żywności, przestrzeganie zasad higieny oraz ochrona zwierząt i roślin przed chorobami jest szczególnie trudna i pracochłonna, gdyż wiąże się nie tylko z wydatkami finansowymi, ale także ze znajomością prawa żywnościowego, ochrony zdrowia zwierząt oraz procedur postępowania w zakresie zapewnienia bezpieczeństwa produkcji żywności w gospodarstwie.

Potrzeby doradcze rolników a nowe wymagania

Ankietowani rolnicy uczestniczący w szkoleniach, to przeważnie osoby starsze. Co trzeci rolnik kwalifikuje się do grupy młodych rolników, gdyż nie ukończył jeszcze 40 lat (tabela 4). Powoli daje się zaobserwować tendencję do zmniejszania średniej wieku właściciela gospodarstwa rolnego z powodu wdrażania programów unijnych, które mają na celu przeciwdziałanie procesowi wyludniania obszarów wiejskich oraz starzenia się wsi (Młody Rolnik, Renty Strukturalne).

TABELA 4. Wiek i płeć ankietowanych uczestników szkoleń

Wiek ankietowanych	Liczba	%	Płeć	Liczba	%
do 40 lat	295	33,1	kobieta	415	45,7
powyżej 40 lat	597	66,9	mężczyzna	494	54,3

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań ankietowych

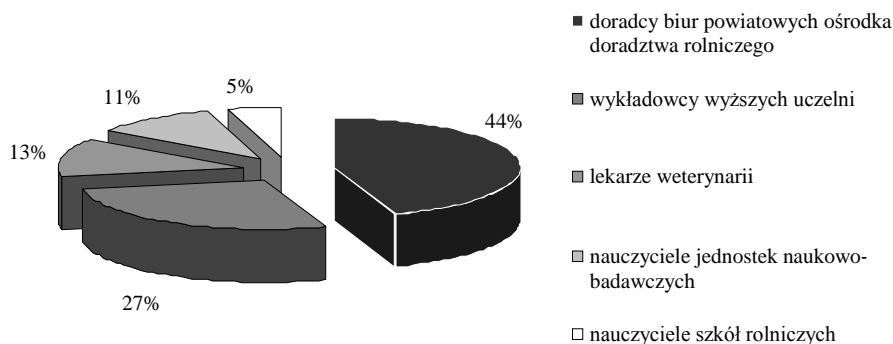
Z uwagi na swój wiek, badani rolnicy posiadali istotne zasoby wiedzy praktycznej w zakresie zarządzania gospodarstwem rolnym. Tylko 10% respondentów przyznało, iż dopiero co rozpoczęli prowadzenie gospodarstwa rolnego, lub prowadzą je nie dłużej niż 5 lat. Natomiast co drugi rolnik zajmował się produkcją rolną już od ponad 15 lat. Rolnicy ci charakteryzowali się tym, iż posiadali potwierdzoną długim stażem pracy wiedzę praktyczną, jednak z drugiej strony były to osoby z reguły powyżej 40 roku życia (około 70% ankietowanych), często kierujące się przestarzałymi metodami i technologiami produkcji.

Wykształcenie rolników ma duże znaczenie przy określaniu potrzeb doradczych, nie tylko w zakresie motywacji do zdobywania wiedzy, ale również do wprowadzania innowacji w gospodarstwie. Obecne działania zawarte w Programie Rozwoju Obszarów Wiejskich (PROW) na lata 2007-2013 wymagają od właściciela gospodarstwa rolnego specjalistycznej wiedzy w zakresie zarządzania gospodarstwem rolnym, bądź też udokumentowanego stażu pracy w gospodarstwie. Analiza uzyskanych 921 ankiet pozwala na określenie struktury wykształcenia uczestników szkoleń pt. „Spełnienie standardów w dziedzinie ochrony środowiska, zwierząt i konsumenta a uzyskanie dopłat bezpośrednich

(konieczność przestrzegania wymogów tzw. cross-compliance)”. Co drugi ankietowany posiadał wykształcenie zawodowe, a tylko co dwudziesty – wyższe. Biorąc pod uwagę tylko młodych rolników (do 40 lat) obserwujemy bardzo podobny obraz: 48% młodych rolników posiadało wykształcenie zawodowe, 35% średnie oraz 5% wyższe (n=295).

Średnia powierzchnia użytków rolnych posiadanych przez ankietowane gospodarstwa to prawie 7 ha, z tym że można zaobserwować przestrzenne zróżnicowanie tej wielkości. Największe gospodarstwa zlokalizowane były w północnej części województwa w powiatach miechowskim (5,6 ha), proszowickim (4,6 ha), dąbrowskim (4,0 ha) oraz w powiatach beskidzkich (limanowski i nowotarski), natomiast najmniejsze (około 1 ha) w powiatach miejskich oraz tych, w których rozwijają się przemysł, handel i usługi (wielicki, myślenicki, oświęcimski, chrzanowski, olkuski). Ponadto zdecydowana większość rolników prowadziła produkcję rolną metodą tradycyjną (konwencjonalną). Tylko co piąty właściciel gospodarstwa zdecydował się na metody niekonwencjonalne (ekologiczne), bądź też integrowany system prowadzenia produkcji rolnej.

Ankietowani rolnicy bardzo często aktywnie uczestniczyli w szkoleniach organizowanych na obszarach wiejskich. Cenili sobie przygotowanie wykładowców oraz ich zdolności pedagogiczne w zakresie nauczania dorosłych. Ponad połowa rolników (56%) twierdziło, iż uczestniczyła już przynajmniej w jednym szkoleniu organizowanym na obszarach wiejskich. Były to m.in. szkolenia dotyczące wdrażania Kodeksu Dobrej Praktyki Rolniczej, prowadzenie ekologicznej produkcji, zasad funkcjonowania PROW 2004-2006, specjalizacji w chowie zwierząt (trzoda, bydło, owce), zakładania gospodarstwa agroturystycznego i innych. Głównym źródłem informacji na obszarach wiejskich województwa małopolskiego są powiatowe biura doradztwa rolniczego i zatrudnieni tam doradcy. Mają oni bezpośredni kontakt z rolnikiem, jego otoczeniem oraz warunkami życia. Nierzadko sami pochodzą z obszarów wiejskich, dlatego bardzo często posiadają istotne cechy potrzebne do pracy z rolnikiem, takie jak empatia, elastyczność oraz umiejętności związane z oddziaływaniem na rolników. Rolnicy, dokonując oceny wykładowców szkoleń, w których brali udział, najbardziej pozytywne opinie wyrażali pod adresem pracowników Małopolskiego Ośrodka Doradztwa Rolniczego i jego biur powiatowych (rysunek 1).

RYSUNEK 1. Opinia respondentów na temat preferencji wykładowcy na szkoleniach z zakresu wiedzy rolniczej

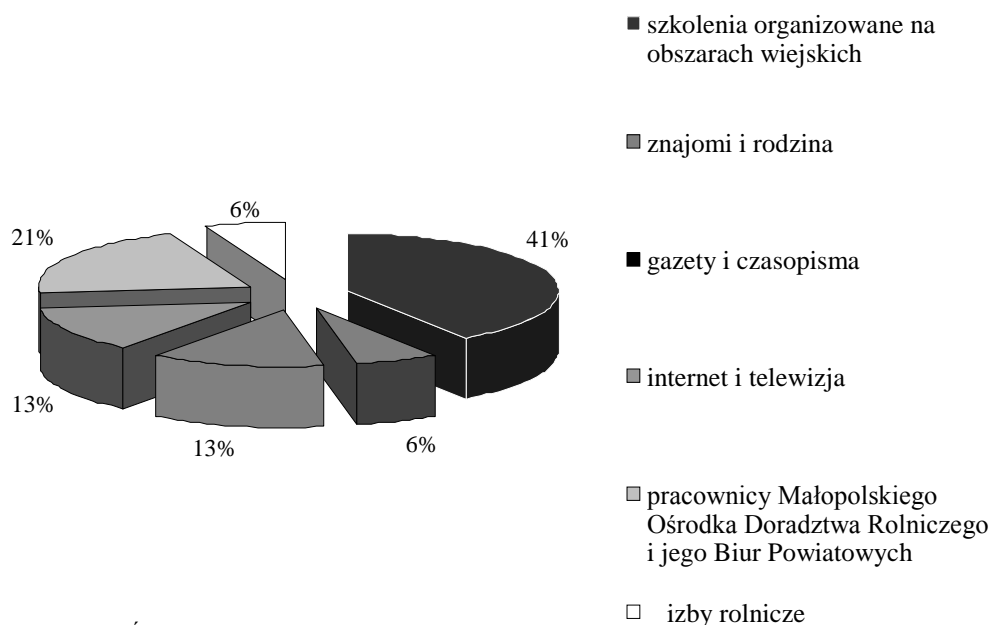
Źródło: opracowanie własne na podstawie badań ankietowych, (n=921)

Można stwierdzić, iż pozytywna opinia o pracownikach biur powiatowych MODR wyrażona przez większość ankietowanych dobrze świadczy o roli, jaką odgrywa ta instytucja w procesie modernizacji i dostosowania obszarów wiejskich do przestrzegania nowych wymogów. Doradca bardzo często ma bezpośredni kontakt z rolnikiem poprzez rozmowy oraz wizyty w gospodarstwie, dzięki czemu posiada rozległą wiedzę nie tylko teoretyczną, ale i pogląd na rzeczywistość. Dlatego też pracownik ośrodka doradztwa jest pod tym względem najbardziej ceniony przez właścicieli gospodarstw (44%). Prawie co trzeci uczestnik (27%) szkolenia na temat wdrażania zasady wzajemnej zgodności cross-compliance, najbardziej ufają wykładowcy wyższej uczelni, jako osobie posiadającej umiejętności pedagogiczne, doświadczenie w nauczaniu oraz szeroki zasób wiedzy, często popartej wynikami badań naukowych.

Głównym źródłem informacji w zakresie wiedzy o zasadzie cross-compliance były szkolenia organizowane na obszarach wiejskich. Szkolenia te prowadzone były w województwie małopolskim przez Małopolski Ośrodek Doradztwa Rolniczego, Izbę Rolniczą, urzędy gmin oraz organizacje współpracujące, w tym Małopolskie Stowarzyszenie Doradztwa Rolniczego zs. w Uniwersytecie Rolniczym w Krakowie.

Na podstawie przeprowadzonej analizy można stwierdzić, iż to kontakty z doradcą ODR były oceniane jako najlepsze i najbardziej wiarygodne źródło informacji o nowych wymogach, głównie dzięki temu, iż bardzo często są oni nie tylko organizatorami czy wykładowcami szkoleń, ale również prowadzą doradztwo bezpośrednie w gospodarstwie rolnym (rysunek 2). Poza tym to doradcy są postrzegani jako osoby kompetentne, posiadające aktualne informacje oraz na

bieżąco podnoszące swoją wiedzę poprzez szkolenia, wyjazdy studyjne, konferencje itp.

RYSUNEK 2. Źródło informacji o wymogach zasady wzajemnej rolników

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań ankietowych

Rolnikom, podobnie jak doradcom zadano pytanie dotyczące przestrzegania zasady cross-compliance w gospodarstwach. Ankietowani podczas szkoleń rolnicy zgodnie stwierdzili, że zasada wzajemnej zgodności powinna być przestrzegana przez wszystkich rolników (87,1% wypowiedzi), co świadczy o ich świadomości ekologicznej i pewnym zasobie wiedzy na temat dostosowań do wymogów Unii Europejskiej. Na pytanie czy gospodarstwo ma szansę na spełnienie zasad wzajemnej zgodności tylko 18% ankietowanych odpowiada przecząco. Jednak nie oznacza to, iż ponad 80% gospodarstw województwa małopolskiego jest pod tym względem odpowiednio przygotowana i jest w stanie spełnić wszystkie obowiązki. W rzeczywistości jeszcze wielu rolników posiada mały zasób wiedzy na temat zasady wzajemnej zgodności, wiele gospodarstw wymaga modernizacji i inwestycji, aby można było mówić o ich dostosowaniu do wymaganych zasad (głównie w obszarze produkcji towarowej i zapewnienia dobrostanu zwierząt)⁶.

⁶ Kielbasa B.: Charakterystyka rolników jako odbiorców szkoleń w zakresie wdrażania zasady wzajemnej zgodności cross-compliance. „Więś i Doradztwo”, 2007 nr 2-3 (50-51).

Podsumowanie

Działalność ośrodków doradztwa rolniczego w Polsce nakierowana jest w pełni na rozwój rolnictwa i obszarów wiejskich. Najczęściej realizują one działania o charakterze edukacyjnym, doradczym i informacyjnym, a ich nowymi wyzwaniami są: wspomaganie rozwoju lokalnego na obszarach wiejskich, kreowanie nowych źródeł dochodu, przeciwdziałanie wyludnianiu wsi oraz ożywienie społeczno-gospodarcze. Nowe wymagania w zakresie produkcji rolnej wynikające z członkostwa w strukturach Unii Europejskiej determinują rozwój systemu doradztwa rolniczego w Polsce. Obecnie z uwagi na słabo jeszcze wykształcone prywatne firmy konsultingowe ośrodki doradztwa stanowią główne źródło informacji, oceniane przez rolników jako najbardziej wiarygodne i rzetelne. Dlatego też służby doradcze WODR pełnią ważną rolę w przekazywaniu wiedzy na obszarach wiejskich w zakresie wymogów zasady cross-compliance. Zadania doradcze można realizować nie tylko poprzez organizowanie szkoleń, ale także podczas bezpośrednich konsultacji udzielanych rolnikom w biurach powiatowych i gminnych punktach konsultacyjnych MODR, Izbie Rolniczej bądź też w trakcie wizyt doradców w gospodarstwach rolnych.

Ponad 80% ankietowanych rolników deklaroowało, iż spełnia wszystkie wymogi zasady cross-compliance, jednak wypowiedzi te często są dowodem braku wiedzy i świadomości o nowych wymaganiach. Faktem jednak jest, iż wielu rolników, którzy uczestniczyli w szkoleniach organizowanych na obszarach wiejskich posiada już wiedzę z zakresu Kodeksu Dobrej Praktyki Rolniczej, dobrostanu zwierząt i dobrej kultury rolnej. Zasada cross-compliance łączy te praktyki oraz wnosi dodatkowe elementy, dlatego tak ważne jest obecnie informowanie o tym rolników, aby uniknęli oni ewentualnych sankcji finansowych. Należy przypuszczać, iż rolnicy szybko przyswoją wiedzę z tego zakresu i będą starali się przystosować swoje gospodarstwa do nowych wymogów, które bardzo często w dużej części już spełniają. Wszystkie instytucje działające na obszarach wiejskich, mające bezpośredni kontakt z producentami rolnymi, powinny lepiej wykorzystać swoje zasoby intelektualne, by informować rolników o zasadzie wzajemnej zgodności, pomóc w dokonaniu diagnozy stosownych praktyk rolniczych w oparciu o tzw. listy kontrolne oraz przygotować dla nich plany dostosowań gospodarstw do wymogów cross-compliance.

Literatura

- Kania J.: Organizacja i zadania zreformowanego systemu doradztwa rolniczego w Polsce oraz próba jego oceny. *Acta Agraria et Silvestria*, ser. *Agraria*, Sekcja Ekonomiczna, XLVI/2, 2006.
- Kania J.: Doradztwo rolnicze w Polsce w świetle potrzeb i doświadczeń zagranicznych. *Zeszyty Naukowe Akademii Rolniczej im. Hugona Kołłątaja w Krakowie*, Zeszyt 318, 2007.
- Kiełbasa B.: Charakterystyka rolników jako odbiorców szkoleń w zakresie wdrażania zasady wzajemnej zgodności cross-compliance. „*Więś i Doradztwo*”, 2007 nr 2-3 (50-51).

Krzyżanowska Z., Skórnicki H., Matuszak E., Lesisz J.: Minimalne wymagania wzajemnej zgodności (cross-compliance) dla gospodarstw rolnych – przewodnik dla doradców. Druk CDR w Brwinowie Oddział w Radomiu, Radom 2007.

Matuszak E.: Co to jest „Wzajemna zgodność”? Materiały szkoleniowe. Wydawnictwo CDR Oddział Poznań, Poznań 2006.

Matuszak E.: Minimalne wymagania wzajemnej zgodności dla gospodarstw rolnych. Zagadnienia Doradztwa Rolniczego Nr 3-4, 2007.

Wiatrak A.: Instytucje doradztwa rolniczego a rozwój przedsiębiorczości na terenach wiejskich. PAN IRWiR. Warszawa 2001. Kierunki rozwoju doradztwa rolniczego w Polsce na tle tendencji światowych, pod red. nauk. Drygas M., Kania J., Wiatrak A., Warszawa 2001.

Streszczenie

W niniejszym opracowaniu zaprezentowano wstępne wyniki badań dotyczące wiedzy rolników w zakresie zasady cross-compliance oraz roli służb doradczych w procesie upowszechniania tej wiedzy. Dokonano analizy 921 ankiet uzyskanych bezpośrednio od rolników, uczestniczących w szkoleniach organizowanych w ramach projektu pt. „Spełnienie standardów w dziedzinie ochrony środowiska, zwierząt i konsumenta a uzyskanie dopłat bezpośrednich (konieczność przestrzegania wymogów tzw. cross-compliance)” oraz 102 ankiet uzyskanych od doradców biur powiatowych Małopolskiego Ośrodka Doradztwa Rolniczego. Analiza danych empirycznych oraz informacji uzyskanych w drodze wywiadu bezpośredniego z rolnikami wskazują na istotną rolę doradców rolnych w procesie kształtowania świadomości oraz przekazywania istotnych informacji bezpośrednio do producentów rolnych. Ankietowani doradcy stosunkowo dobrze ocenili stan gospodarstw rolnych w kontekście przygotowania ich do spełnienia zasady wzajemnej zgodności. Z uwagi na to, iż województwo małopolskie charakteryzuje się rozdrobnioną strukturą agrarną, wyjątkowo trudne ich zdaniem będzie spełnienie wymogów w aspekcie przestrzegania dobrostanu zwierząt, szczególnie w przypadkach sprzedaży przez rolników produktów na wolnym rynku. Rolnicy również pozytywnie ocenili swoje gospodarstwa w kontekście przygotowania się do nowych zasad przyznawania dopłat. Wielu z nich od dawna przestrzega dobrych praktyk oraz uczestniczy w szkoleniach z tego zakresu organizowanych na obszarach wiejskich. Istotną rolę mają do spełnienia doradcy z ośrodków doradztwa oraz Izba Rolnicza, po to aby pomóc rolnikom w dostosowaniu gospodarstw i dokonaniu często drobnych zmian, a tym samym uniknięcia przez nich sankcji finansowych.

Summary

In the present study the results of the research related to passing on the knowledge from the range of the cross-compliance principle and the part of advisory services in this process were presented. 921 inquiries filled in by farmers, participating in the training course „The fulfillment of standards in the field of the protection of environment, animals and consumer and obtainment of direct extra subsidies (the necessity of following the warning of requirements so-called cross-compliance)” and 102 inquiries sent via post (e-mail and traditional) to the advisers of the Advisory Agricultural Center in the Malopolska Province were analyzed. The analysis of given empirical data and information from direct interviews with farmers shows on the essential part of advisory institutions in the process of formation the consciousness and passing on essential information directly to the agricultural manufacturer. It so because these institutions possess many years' tradition and the agricultural adviser profession specialized from the farmer occupation. Questioned advisers comparatively well estimated the condition of farms in the context of the preparation to the fulfillment of the cross-compliance principle. It should be stressed, that the Malopolska Province is characterized by the crumbled agrarian structure what causes that the fulfillment of requirements will be exceptionally difficult in the aspect of following animal welfare, particularly when delivering products on the market by the farmer. Farmers favorably estimated their farms in the context of the

preparation to the new principles of granting extra subsidies. They are not wrong very often, because many of them have followed good practices for a long time and have participated in trainings organized on country areas. That is why the role of advisory institutions is so essential to help the farmers in adaptation of the farm and accomplishment of often small changes, and at the same time avoidance of the sanction by them.

Bogdan Kościak, Monika Kwapisz, Adam Malinowski
Uniwersytet Przyrodniczy w Lublinie

Doradztwo rolnicze w zakresie agroenergetyki na Zamojszczyźnie

Agricultural advisory in the field of bioenergy in Zamość region

Wstęp

Doradztwo rolnicze definiowane jest na wiele sposobów. Najogólniej można stwierdzić, że doradztwo to udzielanie rolnikom fachowej pomocy w zakresie spraw zawodowych, doskonalenie ich kwalifikacji, pomoc w rozwiązywaniu problemów, kształtowanie ich postawy, rozwijanie zdolności, ale także pomoc w wyborze trafnych decyzji, przekazywanie aktualnych wiadomości o nowych osiągnięciach nauk rolniczych, innowacjach technicznych i szeroko rozumianym postępie technologicznym, technicznym, organizacyjnym i ekonomicznym.

Doradztwo odegrało ważną rolę bezpośrednio po wstąpieniu Polski do struktur Unii Europejskiej, wspierając rolników głównie w przygotowywaniu wniosków o uzyskanie dopłat. Z czasem jednak zakres zadań dla doradztwa znacznie się powiększył, a zmieniająca się polityka państwa wymusiła zmiany jakościowe w sposobie funkcjonowania doradztwa rolniczego¹. Chodzi tu zwłaszcza o podejmowanie zadań nie tylko doradczych, ale również informacyjnych i upowszechnieniowych². Staje się to szczególnie istotne w kontekście prawa wspólnotowego, które duży nacisk kładzie m.in. na ochronę środowiska (redukcja zanieczyszczeń powietrza), w tym wykorzystanie odnawialnych źródeł energii. Unia Europejska swoje stanowisko w kwestii wykorzystywania odnawialnych źródeł energii (OZE) określa w wielu dokumentach, takich jak Biała Księga, Zielona Księga czy dyrektywy. Podobnie czynią też kraje członkowskie.

Agroenergetyka, czyli produkcja biomasy na cele energetyczne, staje się ważnym elementem gospodarki narodowej. Pozwala nie tylko na większe uniezależnienie się od zewnętrznych źródeł energii, ale również przynosi

¹ A. P. Wiatrak: Doradztwo rolnicze i doradztwo w zakresie rozwoju obszarów wiejskich w Polsce w procesie integracji europejskiej. „Wieś i Rolnictwo” 2004 nr 3/4.

² W. Kujawiński: Nowy zawód – doradca rolniczy. „Zagadnienia Doradztwa Rolniczego” 2003 nr 1/2.

społeczeństwu (w tym rolnikom) szereg korzyści środowiskowych, gospodarczych i społecznych.

Istotnymi zadaniami doradztwa, wynikającymi m.in. ze zmian legislacyjnych, a mającymi na celu dostosowanie się do prawodawstwa wspólnotowego, są: popularyzacja odnawialnych źródeł energii, organizacja i prowadzenie szkoleń dla rolników, pomoc w uzyskiwaniu dopłat. Ważne i pożądane jest czynne uczestnictwo służb doradczych w osiągnięciu zamierzonych celów. Aby przyniosło to zadowalające efekty należy przede wszystkim zapewnić lub ułatwić rolnikom dostęp do doradców.

Cel i metodyka badań

Celem badań i analiz było poznanie stanu doradztwa w zakresie agroenergetyki. Dotyczy to zarówno oczekiwań rolników (co jest związane z poziomem wiedzy w zakresie agroenergetyki), jak również oferty doradców.

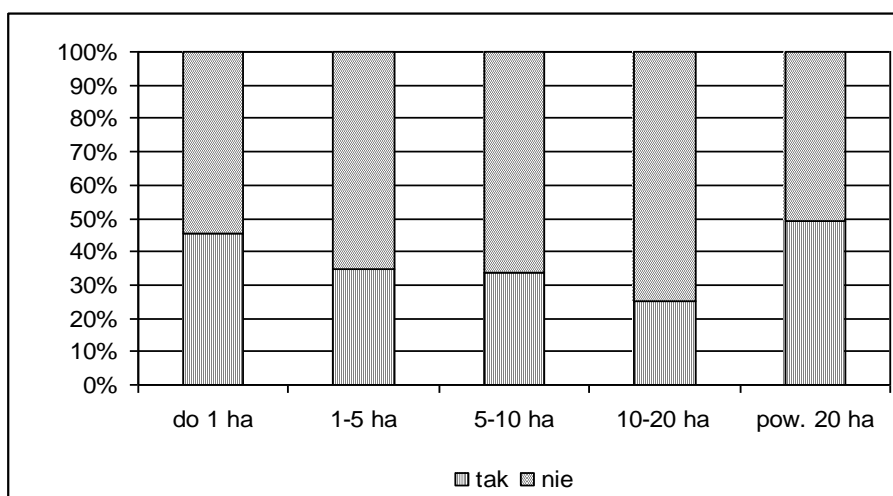
Badania ankietowe zostały przeprowadzone w 2008 roku, w 343 losowo wybranych gospodarstwach położonych na terenie byłego województwa zamojskiego. Gospodarstwa zostały podzielone na pięć grup, zaś kryterium podziału stanowiła powierzchnia gospodarstwa. W ogólnej liczbie 343 analizowanych gospodarstw 3,2% stanowiły gospodarstwa o powierzchni poniżej jednego hektara; gospodarstw o powierzchni od 1 do 5 hektarów było 24,5%, od 5 do 10 hektarów – 26,8%, od 10 do 20 hektarów – 30%, zaś powyżej 20 hektarów – 15,5%.

W każdym ankietowanym gospodarstwie ustalano: zainteresowanie uprawą roślin energetycznych (z zaznaczeniem gatunku), skłonność rolników do wyłączenia części arealu w celu wprowadzenia roślin wieloletnich na cele energetyczne, zainteresowanie przetwórstwem płodów rolnych (w tym wytwarzanie brykietu i peletu), a także wiedzę rolników na temat istniejących w okolicy zakładów skupu i przetwórstwa biomasy. Ponadto analizowano wpływ odległości od najbliższego ośrodka doradztwa rolniczego na częstotliwość korzystania z usług doradców, zainteresowanie tematami poruszonymi przez doradców oraz zainteresowanie szkoleniami. Wyniki zostały przedstawione w formie wykresów i omówione.

Wyniki badań

Istotne z punktu widzenia celu badań jest określenie stopnia zainteresowania rolników uprawą tzw. roślin energetycznych, co ilustruje rysunek 1. Zgodnie z Rozporządzeniem Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dnia 14 marca 2008 w sprawie plonów reprezentatywnych roślin energetycznych do takich roślin należą np. róża wielokwiatowa, ślaziovec pensylwański, miskant olbrzymi, topinambur, spartina preriowa, wierzba, rzepak, rzepik, burak cukrowy, ziemniak,

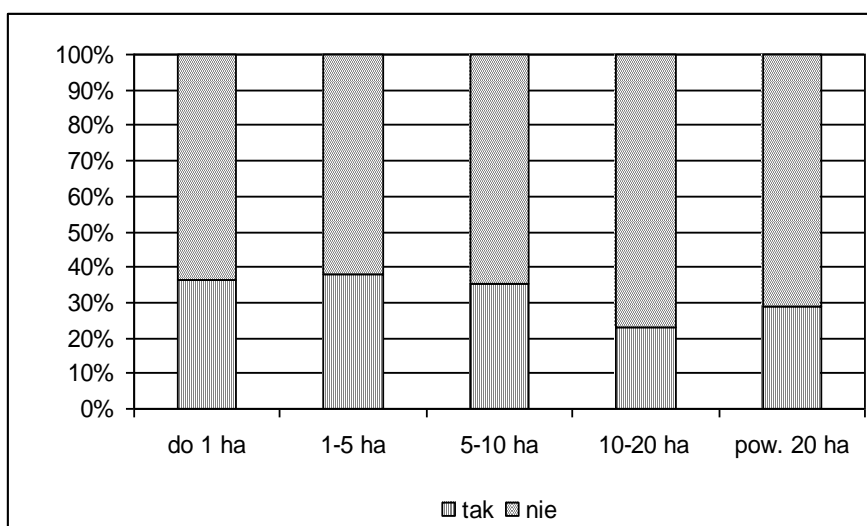
Inicznik siewny, len oleisty, gorczyca, proso, gryka, groch, a także zboża i ich mieszanki. Największe zainteresowanie uprawą tych gatunków na cele energetyczne wystąpiło w gospodarstwach o powierzchni powyżej 20 ha (ok. 50%) i w grupie gospodarstw poniżej 1 ha (ok. 45%). W pozostałych grupach zainteresowanie spadało wraz ze wzrostem powierzchni i wyniosło ok. 35% (gospodarstwa 1-5 ha oraz 5-10 ha) i ok. 25% (gospodarstwa 10-20 ha). Wśród wymienianych gatunków roślin, które rolnicy chcieliby uprawiać, zaznacza się dominacja dwóch z nich: rzepaku i wierzby, przy czym częściej wymieniana jest wierzba. Jedynie w grupie gospodarstw o powierzchni powyżej 20 hektarów rzepak byłby uprawiany chętniej niż wierzba. Bardzo rzadko pojawiają się w odpowiedziach inne gatunki roślin energetycznych, np. miskant, ślazier pensylwański czy topinambur. Warto zatem zastanowić się nad kwestią informowania rolników zainteresowanych zakładaniem plantacji roślin wieloletnich z przeznaczeniem na cele energetyczne o innych gatunkach tzw. roślin energetycznych, zwłaszcza w świetle najnowszych wyników badań naukowych w zakresie energetycznego ich wykorzystania. Skuteczna informacja przyniesie nie tylko zyski finansowe z upraw, ale także zadowolenie rolników.

RYSUNEK 1. Zainteresowanie uprawą roślin energetycznych w zależności od wielkości gospodarstwa
Zródło: badania własne

Kolejne pytanie ankietowe miało na celu uzyskanie informacji czy rolnicy tylko interesują się relatywnie nowym zagadnieniem, czy też skłonni byłiby uprawiać te gatunki. Dlatego też analizowano chęć wyłączenia przez rolników części areálu z przeznaczeniem na uprawę roślin wieloletnich na cele energetyczne co przedstawiono na rysunku 2. Głównymi przesłankami za takim rozwiązaniem

było: posiadanie odpowiednich gruntów (tj. gruntów niskiej klasy lub zalewanych łąk i pastwisk, odpowiednich dla uprawy wierzby), opłacalność upraw wieloletnich, mniejsza pracochłonność niż w przypadku innych roślin, a także możliwość pozyskania taniego opału do użycia we własnym zakresie. Badania wykazały, że w grupach gospodarstw o powierzchni do 1 ha i 1-5 ha oraz 5-10 ha chęć wyłączenia części areалу zadeklarowało blisko 40% badanych, wśród posiadaczy gospodarstw o powierzchni powyżej 20 ha było to ok. 30%, zaś gospodarstw 10-20 ha – ok. 25%. Charakterystyczne jest jednak, że zainteresowanie szkoleniami z tego zakresu było mniejsze niż deklarowane wyłączenie gruntów pod uprawę roślin wieloletnich.

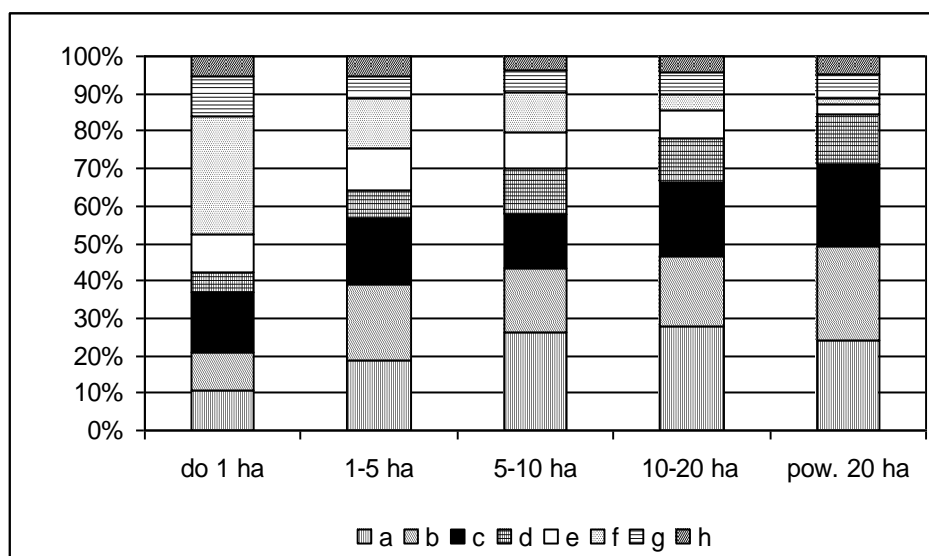

RYSUNEK 2. Skłonność do wyłączenia części areálu z płodozmianu w celu wprowadzenia roślin wieloletnich na cele energetyczne
Źródło: badania własne

Jako główne przyczyny niechęci do wyłączenia areálu wymieniane były następujące kwestie: zbyt mała powierzchnia gospodarstwa, niska opłacalność upraw wieloletnich, brak odpowiednich gruntów (także posiadanie zbyt dobrych gleb, aby przeznaczać je pod uprawy wieloletnie), specjalizacja gospodarstwa, problemy ze zbytem biomasy i brak zakładów przetwarzających biomasę, kosztowne założenie plantacji i trudna uprawa po jej likwidacji, a ponadto: mała popularność, nieznanostwo technologii uprawy, brak maszyn oraz brak ogólnej wiedzy w tym zakresie.

W tej sytuacji zasadne było pytanie dotyczące potrzeby konsultowania z doradcami problemów wynikających z wprowadzania nowej działalności w gospodarstwie (rysunek 3). Zainteresowanie agroenergetyką wyraziło 10% posiadaczy gospodarstw o powierzchni do 1 ha. W pozostałych grupach utrzymało

się na poziomie ok. 5%. Generalnie daje się zauważyć, że wraz ze wzrostem powierzchni rośnie zainteresowanie rozmowami z doradcami na następujące tematy: nowe rodzaje środków ochrony roślin (od ok. 10% - gospodarstwa o powierzchni poniżej 1 ha do prawie 30% - gospodarstwa o powierzchni 10-20 ha), nawożenie (od ok. 10% do 25% - gospodarstwa o powierzchni powyżej 20 hektarów), chów i hodowla zwierząt (od ok. 5% do ponad 10%). Wydaje się to być zjawiskiem normalnym i powszechnym. Odwrotną tendencję zauważa się w przypadku zainteresowania problematyką ochrony środowiska i agroturystyką, spada ono bowiem znacząco wraz ze wzrostem powierzchni gospodarstw. Zainteresowanie konsultacjami na temat agroturystyki wyraziło aż 30% rolników prowadzących gospodarstwa do 1 hektara, zaś w grupie gospodarstw o powierzchni powyżej 20 hektarów jedynie około 2%. Konsultacje na temat ochrony środowiska chciałoby podjąć ok. 10% posiadaczy gospodarstw o powierzchni poniżej 1 ha i ok. 2% - gospodarstw o powierzchni powyżej 20 hektarów. Zachodzi obawa, iż właściciele gospodarstw wielkoobszarowych nie wykazują zainteresowania ochroną środowiska, gdyż wiąże się to z ekonomiką gospodarstwa „towarowego”.

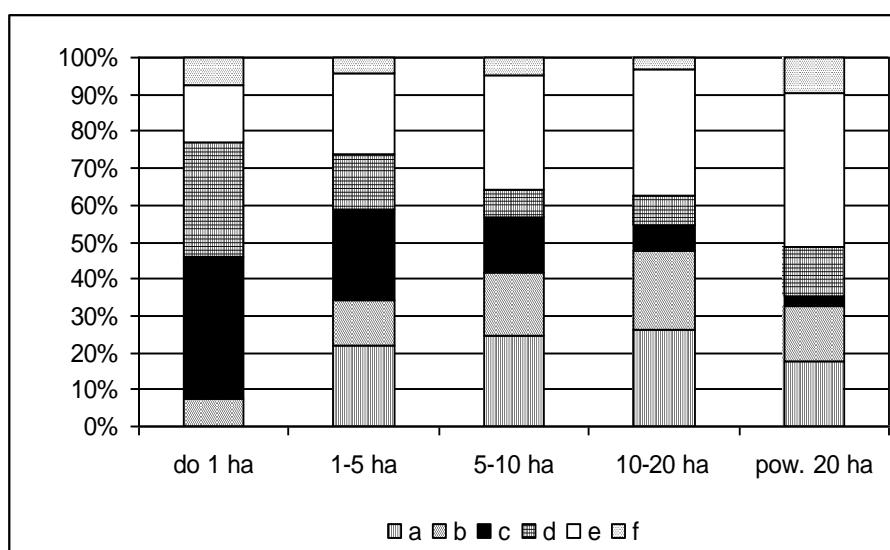
Objaśnienia: a – nowe rodzaje środków ochrony roślin, b – nawożenie, c – technologie uprawy nowych roślin, d – chów i żywienie zwierząt, e – ochrona środowiska, f – agroturystyka, g – agroenergetyka, h – inne

RYSUNEK 3. Tematyka konsultacji z doradcą rolniczym

Źródło: badania własne

Charakterystyczne jest relatywnie niewielkie zainteresowanie uczestnictwem w kursach (rysunek 4). Badania wykazały, że kursami w zakresie agroenergetyki zainteresowanych było ok. 30% rolników prowadzących

gospodarstwa o powierzchni do 1 ha, ok. 15% - prowadzących gospodarstwa 1-5 ha i powyżej 20 ha. Najmniejszym zainteresowaniem cieszyły się one w grupach gospodarstw o powierzchni 5-10 ha i 10-20 ha (po ok. 10%). Ważnym zadaniem doradztwa rolniczego może okazać się zatem organizacja kursów, w tym agroenergetycznych, przede wszystkim dla właścicieli średniej wielkości gospodarstw. Zainteresowanie kursami z dziedziny agroturystyki malało wraz ze wzrostem powierzchni gospodarstw. Odwrotną tendencję zauważa się w przypadku tematyki rachunkowości rolnej. Ciągłe dużym zainteresowaniem cieszą się kursy z dziedziny obsługi opryskiwaczy i kombajnowania.

Objaśnienia: a – kurs obsługi opryskiwaczy, b – kurs kombajnowania, c – kurs agroturystyczny, d – kurs agroenergetyczny, e – kurs rachunkowości rolnej, f – inne

RYSUNEK 4. Deklaracja uczestnictwa w kursach

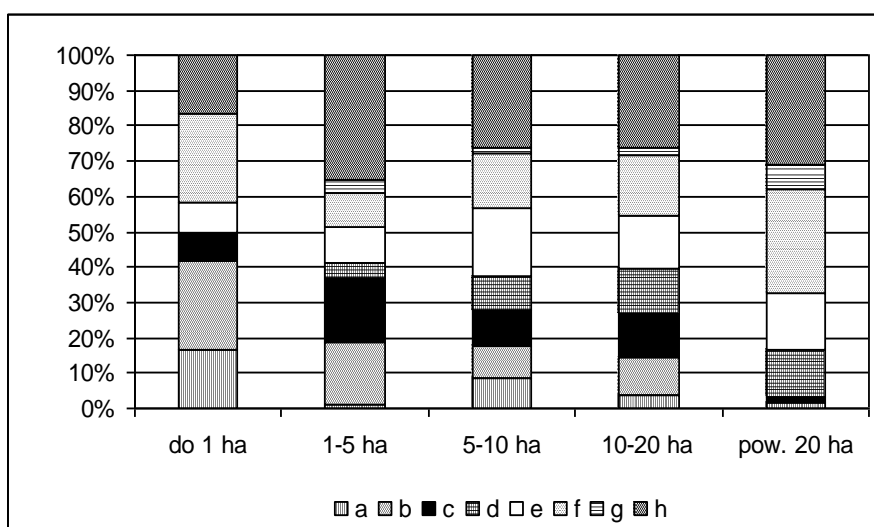
Źródło: badania własne

Analizie poddano także chęć podjęcia się przez rolników przetwórstwa płodów rolnych (rysunek 5), a przede wszystkim wytwarzania brykietów lub peletów. W ogólnej liczbie 343 badanych gospodarstw aż 20,1% ankietowanych deklarowało zainteresowanie przetwórstwem biomasy (najwięcej w grupie gospodarstw o powierzchni powyżej 20 ha).

Tłoczenie olejów cieszyło się zainteresowaniem gospodarstw o większej powierzchni (zerowe było w grupie gospodarstw o powierzchni poniżej 1 ha, zaś najwyższe w gospodarstwach o powierzchni większej niż 20 ha). Wydaje się, iż jest to spowodowane bardzo dużym zapotrzebowaniem na paliwo w gospodarstwach wielkoobszarowych, zaś produkty pochodzące z przetwórstwa rzepaku mogłyby służyć jako komponenty do produkcji biopaliw we własnym zakresie. Stałoby się ono po części uniezależnione od paliw pochodzących

z zakupu. Za taką interpretacją odpowiedzi na to pytanie przemawia także większe zainteresowanie uprawą rzepaku niż wierzby energetycznej.

Granulowania biomasy (wytwarzania brykietów i peletów) najchętniej podjęliby się właściciele gospodarstw o powierzchni większej niż 20 ha (30%). Nieco mniejsze zainteresowanie było w grupie gospodarstw poniżej 1 ha (ok. 25%) oraz 5-10 ha i 10-20 ha (po ok. 15%). Jedynie ok. 10% rolników prowadzących gospodarstwa o powierzchni 1-5 ha byłoby skłonnych do podjęcia się takiej działalności. Oni również wyrazili niewielką chęć uczestnictwa w konsultacjach z doradcą rolniczym o tej tematyce.

Objaśnienia: a – produkcja serów, b – produkcja domowych przetworów, c – suszenie owoców i warzyw, d – tłoczenie olejów, e – przetwórstwo zbóż, f – wytwarzanie brykietów i peletów, g – inne, h – niezainteresowany przetwórstwem

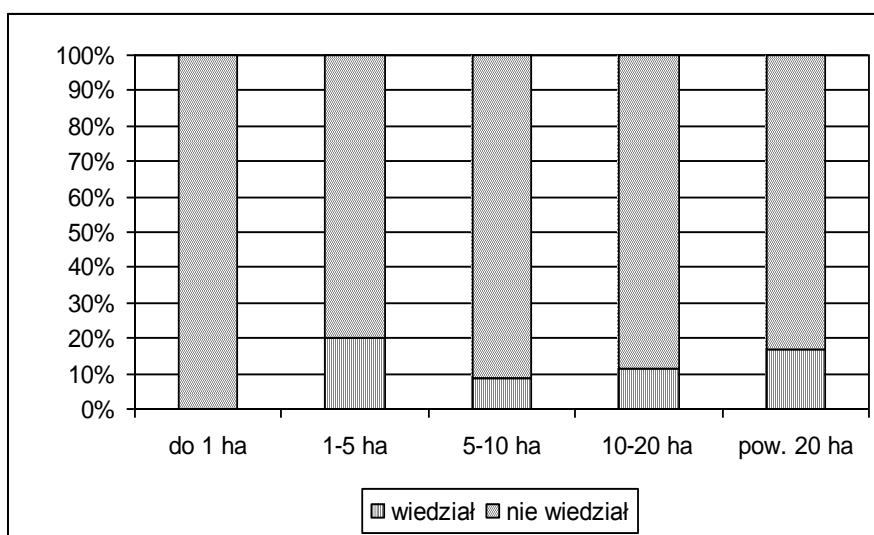
RYSUNEK 5. Zainteresowanie przetwórstwem płodów rolnych

Źródło: badania własne

Wiedza rolników na temat zakładów przetwarzających biomasę, działających w okolicy okazała się niska (rysunek 6). Żaden z właścicieli gospodarstw o powierzchni do 1 ha nie wiedział o istnieniu zakładów przetwórczych, pomimo wcześniejszej deklaracji chęci uprawy roślin energetycznych. O zakładach przetwórczych w okolicy wiedziało ok. 20% właścicieli gospodarstw o powierzchni 1-5 ha, ok. 18% - gospodarstw powyżej 20 ha, ok. 15% - gospodarstw 10-15 ha i jedynie 10% właścicieli gospodarstw o powierzchni 5-10 ha. Należy jednak podkreślić, że zakłady takie istnieją, lecz informacja o nich nie dotarła do rolników.

Według danych Agencji Rynku Rolnego w województwie lubelskim istnieje (na dzień 26. 08. 2008 r.) 12 zatwierdzonych podmiotów skupujących

i zatwierdzonych pierwszych jednostek przetwórczych, przy czym niektóre z nich wykonują swoją działalność w wielu miejscach. Ponadto jest 9 zatwierdzonych podmiotów skupujących i zatwierdzonych pierwszych jednostek przetwórczych, które prowadzą działalność na terenie województwa lubelskiego, ale ich siedziby znajdują się poza województwem lubelskim. Na terenie województwa istnieją zatem 34 miejsca skupu lub przetwórstwa biomasy. Problem leży w niedostatecznym informowaniu rolników. Uwidacznia się to w ich odpowiedziach, gdy niechęć do uprawy roślin energetycznych motywują ich niepopularnością, brakiem wiedzy i zakładów przetwórczych. Popularyzacja OZE wśród rolników, docieranie do rolników zwłaszcza w gospodarstwach położonych w dużej odległości od ODR może być jednym ze znaczących kierunków działań doradców.

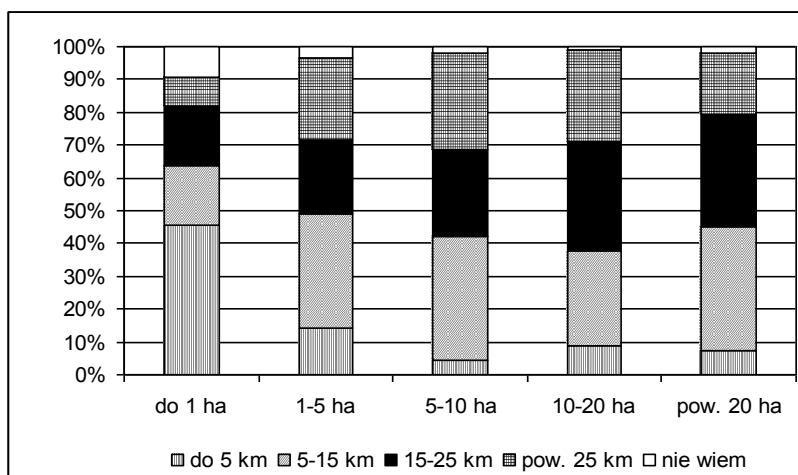
RYSUNEK 6. Stan wiedzy o okolicznych zakładach przetwarzających biomasę
Źródło: badania własne

O negatywnym wpływie odległości od ODR na przepływ informacji do rolników świadczą wyniki wielu badań. Odległość ankietowanych gospodarstw od Oddziału Lubelskiego Ośrodka Doradztwa Rolniczego w Sitnie przedstawia rysunek 7.

Z badań własnych wynika, że 33,8% wszystkich gospodarstw poddanych badaniu położonych było w odległości 5-15 km od tego ośrodka, 28,3% w odległości 15-25 km, a 25,7% powyżej 25 km. Oznacza to, że 87,8% ogólnej liczby gospodarstw położonych jest w odległości co najmniej 5 km od ODR.

Wśród gospodarstw o powierzchni do 1 hektara większość stanowiły gospodarstwa położone w odległości do 5 km od ODR. Gospodarstwa te tworzyły jednocześnie najmniejszą grupę (ok. 10%) wśród gospodarstw położonych

powyżej 25 km od najbliższego ODR. W pozostałych grupach wielkości gospodarstw przeważają gospodarstwa położone w odległości 5-15 km. Istnieje też znaczny odsetek gospodarstw położonych dalej niż 15 km od ODR. Tak znaczne oddalenie od instytucji doradczych może stanowić istotne utrudnienie w korzystaniu z ich usług.

RYSUNEK 7. Odległość gospodarstw od ODR w poszczególnych grupach wielkości
Źródło: badania własne

Podsumowanie

1. Agroenergetyka, jako stosunkowo nowa dziedzina, powinna być ze szczególną intensywnością rozpowszechniana wśród rolników. Powinni oni być informowani zarówno o korzyściach jak i zagrożeniach płynących ze zwiększenia powierzchni uprawy tzw. roślin energetycznych i przetwarzania uzyskanej biomasy w energię użytkową.
2. Wyniki badań własnych wykazały, że stan wiedzy z zakresu energetyki generalnie jest niski, choć zróżnicowany w zależności od powierzchni gospodarstwa i odległości od ODR.
3. Wierzba energetyczna i rzepak to najbardziej znane, wśród rolników z Zamojszczyzny, gatunki roślin energetycznych. Wierzba interesują się głównie właściciele bądź dzierżawcy mniejszych gospodarstw, zaś wiedza o wykorzystaniu rzepaku na cele energetyczne przeważa w gospodarstwach dużych.
4. Wiedza rolników na temat istniejących zakładów przetwarzających biomasę rolniczą jest mała. Niewielkie jest też zainteresowanie podjęciem się przetwórstwa we własnym gospodarstwie. Wyjątek mogą stanowić olejarnie w dużych gospodarstwach (produkcja biodiesla na własne potrzeby). Związane jest to jednak z opłacalnością przedsięwzięcia i unormowaniami

prawnymi. Relatywnie duże jest też zainteresowanie granulowaniem biomasy (produkcja brykietu i peletu).

5. Pełna informacja, oparta na strategii wykorzystywania odnawialnych źródeł energii, powinna jak najszybciej dotrzeć do rolników. Jest to ważne głównie z uwagi na konieczność przestrzegania zasad zrównoważonego rozwoju a także właściwe relacje pomiędzy produkcją żywności i energii przez polskie rolnictwo.

Powyższe opracowanie może posłużyć instytucjom doradczym na terenie Zamojszczyzny do poznania problemów rolników, głębszego ich rozpoznania i dopasowania działalności do potrzeb współczesnego rolnictwa.

Literatura

Kujawiński W.: Nowy zawód – doradca rolniczy. „Zagadnienia Doradztwa Rolniczego” 2003 nr 1/2.
Rozporządzenie Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dnia 14 marca 2008 w sprawie plonów reprezentatywnych roślin energetycznych w 2008 r., Dz. U. z 2008 r. Nr 44, poz. 267.
Wiatrak A. P.: Doradztwo rolnicze i doradztwo w zakresie rozwoju obszarów wiejskich w Polsce w procesie integracji europejskiej. „Wieś i Rolnictwo” 2004 nr 3/4.
www.arr.gov.pl/data/01597/lista_podmioty_2008.pdf
www.arr.gov.pl/data/01597/lista_re_2008_lubel.pdf

Streszczenie

Artykuł zawiera wyniki badań sondażowych, przeprowadzonych w 2008 roku, w losowo wybranych gospodarstwach, położonych na terenie Zamojszczyzny. Badania dotyczyły wiedzy rolników na temat roślin energetycznych, chęci uprawy takich roślin oraz uczestnictwa w szkoleniach. Okazało się, że większość badanych osób nie była zainteresowana ani uprawą roślin energetycznych, ani wyłączaniem arealu pod uprawę roślin wieloletnich. Niewielkie było również zainteresowanie kursami doszkalającymi w zakresie agroenergetyki. Dość duża liczba ankietowanych zadeklarowała zainteresowanie wytwarzaniem brykietów i peletów. Natomiast respondenci w zdecydowanej większości nie wiedzieli o istnieniu zakładów przetwarzających biomase, znajdujących się w okolicy ich gospodarstwa.

Summary

The article includes results of poll research made in year 2008 on random chosen agricultural farms, placed in Zamosc region. Research concerned questions about farmers general knowledge about energy crops, their willing to cultivate such plants as well as willing to take part in training courses. Research proved that most of farmers wasn't interested in either cultivation of energy crops or fixing acreage under perennial crops cultivation. Not large was also interest of training courses in the field of bioenergy. Significant amount of farmers declared interest of briquette and pellets production. However respondents didn't know in most cases about units converting biomass placed in their farm neighbourhood.

Andrzej Bułatowicz

Instytut Ochrony Roślin – Państwowy Instytut Badawczy
Terenowa Stacja Doświadczalna w Białymstoku

Współpraca rolników prowadzących gospodarstwa ekologiczne z doradcami rolniczymi w województwie podlaskim

The cooperation between organic farmers and agricultural advisors in podlaskie voivodeship

Wstęp

Naczelna zasada rozwoju zrównoważonego – zachowanie równowagi między systemami: społecznym, ekonomicznym i przyrodniczym, szczególnej wagi nabiera w rolnictwie, działalności bezpośrednio powiązanej z przyrodą. W wymiarze teoretycznym jak i praktycznym, ideę zrównoważonego rolnictwa najlepiej realizują systemy rolnictwa ekologicznego oraz integrowanego¹. W województwie podlaskim idea rolnictwa ekologicznego znajduje coraz większe zainteresowanie. Świadczy o tym m. in. dynamiczny w ostatnich latach wzrost liczby gospodarstw rolnych stosujących ekologiczne metody produkcji². Z danych Głównego Inspektoratu Jakości Handlowej Artykułów Rolno-Spożywczych wynika, że w latach 2003 – 2007 w województwie podlaskim liczba takich gospodarstw zwiększyła się z 122 do 845, co stanowiło wzrost o prawie 600%. W tym okresie jedynie w 4 województwach dynamika wzrostu liczby gospodarstw ekologicznych była większa.

Wzrastająca liczba rolników ekologicznych powoduje, że służby doradcze muszą zaspokoić potrzeby nowo pojawiających się producentów. Opinia rolników o wywiązywaniu się doradców z tego zadania może mieć duży wpływ na utrzymanie (bądź nie) dynamiki przyrostu liczby gospodarstw prowadzących produkcję metodami ekologicznymi. W artykule przybliżono formy współpracy rolników prowadzących gospodarstwa ekologiczne z doradcami na terenie województwa podlaskiego.

¹ A. Bednarek: Wielofunkcyjny i zrównoważony rozwój obszarów wiejskich. W: Marketing produktów ekologicznych w północno-wschodniej Polsce. Red. naukowa D. Metera, A. Bednarek, Fundacja IUCN Poland, Warszawa 1999.

² Stan i tendencje rozwoju rolnictwa ekologicznego w Polsce. GIJHAR-S, Warszawa 2006 - 2008.

Metodyka badań

Celem badań było przybliżenie uwarunkowań współpracy pomiędzy rolnikami prowadzącymi gospodarstwa metodami ekologicznymi z województwa podlaskiego oraz służbami doradztwa rolniczego, a także oceny tej współpracy w opinii badanych rolników ekologicznych.

Material i metody

W badaniach zastosowano metodę sondażu diagnostycznego, na którą złożyły się techniki wywiadu według standaryzowanego kwestionariusza, obserwacja swobodna oraz analiza dokumentów źródłowych. Doboru rolników i doradców dokonano w sposób celowy. W badanej próbie znaleźli się rolnicy prowadzący gospodarstwa metodami ekologicznymi na terenie województwa podlaskiego, którzy byli objęci systemem kontroli w 2003 roku oraz doradcy przygotowani merytorycznie do współpracy z rolnikami prowadzącymi gospodarstwa w tym systemie produkcji. Badania empiryczne wśród 122 rolników zostały przeprowadzone w czerwcu, a wśród 10 doradców jesienią 2005 roku.

Charakterystyka badanych doradców oraz rolników i ich gospodarstw

Wśród badanych 10 doradców, posiadających uprawnienia doradcy rolnośrodowiskowego, współpracujących z rolnikami ekologicznymi, ośmiu było doradcami terenowymi zatrudnionymi w powiatowych zespołach doradztwa rolniczego, jeden pracował w centrali Podlaskiego Ośrodka Doradztwa Rolniczego w Szepietowie, a jeden działał na własny rachunek. Połowa badanych doradców nie przekroczyła 30 roku życia, po dwóch doradców było w wieku od 31 do 40 lat oraz od 41 do 50 lat, a jeden doradca był w wieku powyżej 51 lat. Doświadczenie zawodowe badanych doradców nie mogło więc być duże. Staż pracy dwóch z nich przekraczał 20 lat. Wszyscy pozostali pracowali w zawodzie krócej niż 10 lat, przy czym sześciu doradców nie posiadało nawet pięcioletniego stażu pracy jako doradca rolniczy. Wszyscy doradcy legitymowali się wykształceniem wyższym. Przeważało wykształcenie rolnicze (rolnictwo, agronomia, zootechnika), a wśród kierunków nierolniczych: administracja i ochrona środowiska.

Większość badanych rolników należała do grupy osób młodych (40% badanych rolników nie przekroczyło jeszcze 41 roku życia) oraz dobrze wykształconych. Prawie 2/3 badanych z wykształceniem wyższym bądź średnim posiadało formalne wykształcenie rolnicze. Doświadczenie zawodowe kierowników gospodarstw ekologicznych w prowadzeniu gospodarstw rolnych było duże. Prawie 80% rolników miało przynajmniej dziesięcioletni staż pracy w rolnictwie.

Szczegółową charakterystykę badanych doradców i rolników ekologicznych zawiera tabela 1.

TABELA 1. Charakterystyka społeczno-demograficzna doradców i rolników

Cechy społeczno-demograficzne	Doradców		Rolników	
	N = 10	%	N = 122	%
Płeć:				
• mężczyzna	7	70,0	101	82,8
• kobieta	3	30,0	21	17,2
Wiek:				
• do 30 lat	5	50,0	12	9,8
• 31 – 40 lat	2	20,0	37	30,3
• 41 – 50 lat	2	20,0	45	36,9
• 51 lat i więcej	1	10,0	28	23,0
Wykształcenie:				
• podstawowe	-	-	7	5,7
• zasadnicze	-	-	28	23,0
• średnie	-	-	53	43,4
• wyższe	10	100,0	34	27,9
Staż pracy w doradztwie / rolnictwie:				
• do 5 lat	6	60,0	9	7,4
• od 6 do 10 lat	2	20,0	17	13,9
• od 11 do 20 lat	-	-	42	34,4
• od 21 do 30 lat	2	20,0	35	28,7
• 31 lat i więcej	-	-	18	14,8
• Brak danych	-	-	1	0,8

Źródło: badania własne

Badana grupa gospodarstw była bardzo zróżnicowana pod względem wielkości powierzchni użytków rolnych (UR) (tabela 2). Najmniejsze gospodarstwo miało 2,2 ha, a największe 240,6 ha UR. Średnia powierzchnia użytków rolnych w badanych gospodarstwach wynosiła 20,34 ha.

TABELA 2. Charakterystyka badanych gospodarstw

Kategorie wielkości gospodarstw (w ha UR)	Ogółem		Posiadających certyfikat	
	N = 122	100%	N = 85	69,7%
1,01 – 5,0	7	5,7	4	3,3
5,01 – 10,0	24	19,7	16	13,1
10,01 – 15,0	33	27,0	22	18,0
15,01 – 20,0	18	14,8	11	9,0
20,01 – 50,0	34	27,9	27	22,1
50,01 – 100,0	4	3,3	4	3,3
100,01 i więcej	2	1,6	1	0,8

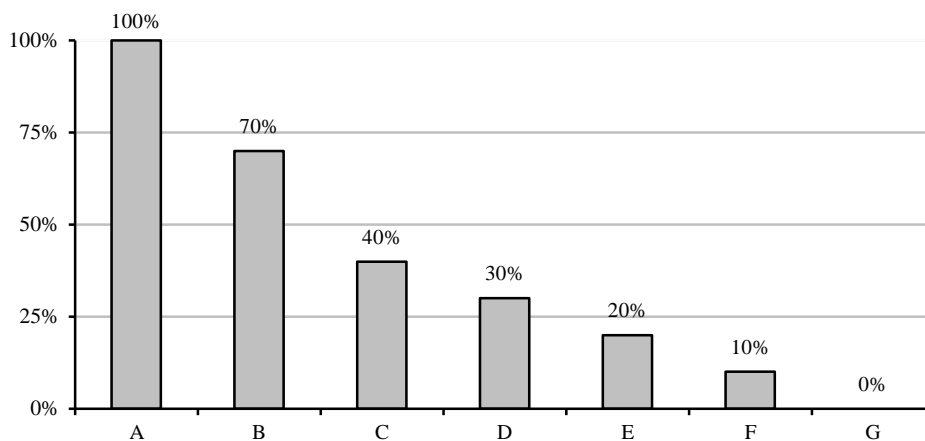
Źródło: badania własne

W badanej grupie znalazło się 85 gospodarstw posiadających certyfikaty zgodności w zakresie rolnictwa ekologicznego oraz 37 będących w kontrolowanym okresie przestawiania na ekologiczne metody produkcji (tabela 2).

Przygotowanie doradców do współpracy z rolnikami ekologicznymi

Siedmiu badanych doradców rolnośrodowiskowych oceniło, że są przygotowani do współpracy z rolnikami ekologicznymi w stopniu dobrym bądź bardzo dobrym. Dwóch, oceniło swoje przygotowanie jako dostateczne, a tylko jeden doradca przyznał, że jego przygotowanie zawodowe nie osiągnęło poziomu dostatecznego. Doradcy swoje opinie uzasadniali przede wszystkim posiadaniem odpowiedniej wiedzy zdobytej i poszerzanej dzięki aktywnemu uczestnictwu w różnych formach doskonalenia zawodowego, rzadko natomiast doświadczeniem praktycznym zdobytym podczas pracy z rolnikami.

Za najistotniejszą doradcy uznali wiedzę z zakresu ekologicznych technologii produkcji w rolnictwie (100% wskazań). Na drugim miejscu znalazła się wiedza dotycząca wdrażania w gospodarstwach programu rolnośrodowiskowego (70% wskazań). Wiedza ekonomiczna, marketingowa, prawna i z zakresu metodyki doradztwa zostały przez badanych doradców uznane za mniej ważne. Żaden z doradców nie uznał wiedzy z zakresu psychologii za jedną z trzech najistotniejszych przy wykonywaniu swojego zawodu. Szczegółowe dane w tym zakresie przedstawia rysunek 1.

Rodzaje wiedzy: A – technologiczna, B – dotycząca programów rolnośrodowiskowych, C – ekonomiczna, D – marketingowa, E – Prawna, F – z zakresu metodyki doradztwa, G – psychologiczna.

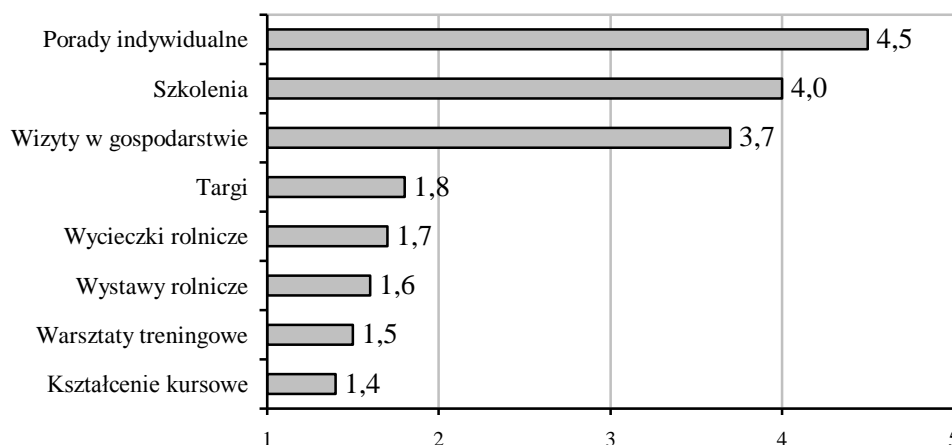
Badany mógł wskazać maksymalnie 3 najważniejsze rodzaje wiedzy.

RYSUNEK 1. Rodzaj wiedzy potrzebny doradcy we współpracy z rolnikami ekologicznymi (w % wskazań)

Źródło: badania własne

Formy i metody pracy doradczej stosowane przez badanych doradców współpracujących z rolnikami ekologicznymi

Badani doradcy wśród najczęściej stosowanych form i metod pracy doradczej wymieniali: porady indywidualne, szkolenia oraz wizyty w gospodarstwach rolników. Rzadko bądź bardzo rzadko stosowane były przez badaną grupę doradców takie formy i metody pracy doradczej, jak: targi rolnicze (ogrodnicze, ekologiczne i inne), wycieczki rolnicze, wystawy rolnicze, warsztaty treningowe oraz kształcenie kursowe (rysunek 2). Wynikało to głównie ze stosunkowo niewielkiego stażu pracy w doradztwie.

Oceny częstotliwości wykorzystywania poszczególnych form i metod pracy doradczej dokonano w skali Likerta (gdzie: 1 – wykorzystywana bardzo rzadko, 5 – wykorzystywana bardzo często).

RYSUNEK 2. Częstotliwość stosowania wybranych form i metod pracy doradczej

Źródło: badania własne

Badani doradcy wykorzystywali w swojej pracy wszystkie rodzaje metod edukacyjnych (podające, poszukujące i aktywizujące). Nie robili jednak tego zbyt często. Jedyne w przypadku wykładu, pogadanki i pracy w grupach dyskusyjnych częstotliwość ich stosowania była większa a współczynniki w skali Likerta osiągnęły wartość na poziomie odpowiednio: wykład 3,2, grupy dyskusyjne 3,1 oraz pogadanka 2,8.

Szkolenia organizowane przez badanych doradców dla rolników ekologicznych z reguły koncentrowały się na dwóch podstawowych zagadnieniach: ekologicznych technologiach produkcji oraz programach rolnośrodowiskowych.

Pomoc doradcza świadczona przez PODR w Szepietowie na rzecz gospodarstw ekologicznych z województwa podlaskiego była mocno zróżnicowana w poszczególnych latach. Formy i zakres świadczonej pomocy wynikał w dużej

mierze z realizowanych w danych latach zadań priorytetowych. W latach 2004 i 2005 ciężar współpracy z rolnikami ekologicznymi został przeniesiony z działań inspiracyjnych na pomoc w wykorzystaniu nowych źródeł wsparcia finansowego dostępnego dla prowadzonych przez nich gospodarstw w ramach PROW 2004 – 2006.

Najważniejsze ze skierowanych do gospodarstw ekologicznych działań zawiera tabela 3.

TABELA 3. Wybrane działania realizowane przez WPODR w Szepietowie skierowane głównie do rolników ekologicznych w latach 2002 – 2005

Realizowane działania	Liczba (współpracujących gospodarstw, grup dyskusyjnych, zrealizowanych szkoleń)			
	2002	2003	2004	2005
Inspirowanie rolników do podjęcia działalności w rolnictwie ekologicznym	70	115	30	
Doradztwo z zakresu nawożenia i ochrony roślin	5	4	–	
Doradztwo technologiczne i marketingowe	13	10	40	
Upowszechnianie elementów technologii upraw zalecanych w rolnictwie ekologicznym.	15	20	6	14*
Szkolenia z zakresu: <ul style="list-style-type: none"> • podstaw rolnictwa ekologicznego, ekologii itp. • pilotażowego programu rolnośrodowiskowego • SPO i PROW (2004-2006) 	4	18	652	1
Konsultacje indywidualne i pomoc w przygotowaniu programu rolnośrodowiskowego dla gospodarstwa			199	1295**

* - Doradztwo grupowe w formie grup dyskusyjnych.

** - Z ogólnej liczby programów rolnośrodowiskowych pakietu „rolnictwo ekologiczne” dotyczyło niespełna 300 – a na 275 z nich zostały wypłacone przez ARiMR środki finansowe.

Źródło: opracowanie własne na podstawie sprawozdań z rocznej działalności WPODR w Szepietowie za rok 2002, 2003, 2004 i 2005

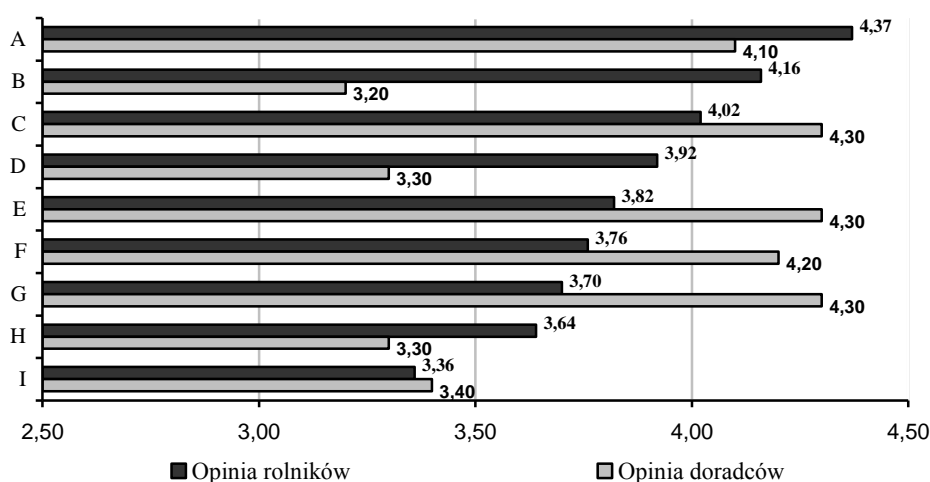
Cechy osobowościowe kierowników gospodarstw ekologicznych

Gospodarstwo rolne może być traktowane jako projekcja wiedzy, umiejętności i zachowań rolnika, który tworzy ją by realizować dwa zasadnicze cele: długotrwale użytkować rolniczą ziemię oraz zaspakajać potrzeby żywnościowe własnej rodziny i najbliższego otoczenia³. Ekologiczne gospodarstwo rolne ma ponadto przynosić korzyści o charakterze środowiskowym – chronić lokalne środowisko naturalne przed zanieczyszczeniami i zniszczeniami, które mogą powstawać podczas korzystania ze środowiska w trakcie procesów produkcyjnych prowadzonych w rolnictwie.

³ G. Preuschen, N. Osswald: Betriebslehre für den ökologischen Landbau. Stiftung „Ökologie und Landbau”, 1993
za E. Jaska: Społeczno – ekonomiczne uwarunkowania ekologicznego sposobu gospodarowania w rolnictwie. Praca doktorska. SGGW, Warszawa 1995.

Zróznicowany zakres oraz charakter zadań kierownika gospodarstwa rolnego, a w szczególności ekologicznego, stawia mu wysokie wymagania w zakresie kompetencji zawodowych (m. in. szerokiej wiedzy: technologicznej, ekologicznej, ekonomicznej, marketingowej, menedżerskiej oraz ciągłego podnoszenia kwalifikacji), ale i predyspozycji osobowościowych.

Podjęto próbę określenia sylwetki osobowej kierującego gospodarstwem ekologicznym. Ocena poszczególnych cech dokonana przez badanych rolników i doradców została zaprezentowana na rysunku 3.

A - rzetelność w pracy; B - miłość do ziemi; C - wytrwałość w stawianiu i realizacji celów; D - wiara we własne możliwości; E - skłonność do wprowadzenia zmian w gospodarstwie; F - odporność na krytykę otoczenia; G - potrzeba samokształcenia i doskonalenia zawodowego; H - odwaga; I - szybkość reagowania na zmiany w otoczeniu gospodarstwa.

RYSUNEK 3. Ranga cech osobowych kierowników gospodarstw ekologicznych

Źródło: badania własne

Większość badanych cech w opinii rolników uzyskała wartości średnie zbliżone, bądź niewiele przekraczające ocenę 4 – cecha ważna. Za najbardziej pożądane u kierowników gospodarstw ekologicznych rolnicy uznali rzetelność w wykonywanej pracy oraz miłość do ziemi. Najmniej cenioną przez nich cechą była umiejętność szybkiego reagowania na zmieniające się warunki zewnętrzne.

Wyżej wymienione cechy odmiennie oceniali pracownicy służb doradczych. Najwyżej zostały ocenione: wytrwałość w stawianiu i realizacji celów, skłonność do wprowadzenia zmian w gospodarstwie oraz potrzeba samokształcenia i doskonalenia zawodowego. Doradcy najniżej ocenili natomiast miłość do ziemi.

Doradcy ocenili także kierowników gospodarstw ekologicznych, z którymi współpracują, pod kątem posiadania przez nich wyżej wymienionych cech osobowościowych w porównaniu do innych rolników prowadzących działalność na

tym samym terenie. Pozwoliło to na skonfrontowanie opinii doradców o pożądanych cechach osobowych u rolników ekologicznych z faktycznie posiadanymi przez takich rolników w ich środowisku pracy.

Okazało się, że rolnicy kierujący gospodarstwami ekologicznymi nie wyróżniali się zdecydowanie wśród innych rolników. Cechy osobowościowe w stopniu ponadprzeciętnym, w opinii doradców, posiadał następujący odsetek rolników:

- 35,0% - potrzeba samokształcenia,
- 28,9% - śmiałość, odwaga,
- 24,9% - rzetelność w pracy,
- 23,4% - szybkość reagowania na zmiany,
- 22,3% - wiara we własne możliwości,
- 19,3% - skłonność do wprowadzania zmian w gospodarstwie,
- 15,7% - konsekwencja w działaniu.

Źródła informacji preferowane przez właścicieli gospodarstw ekologicznych

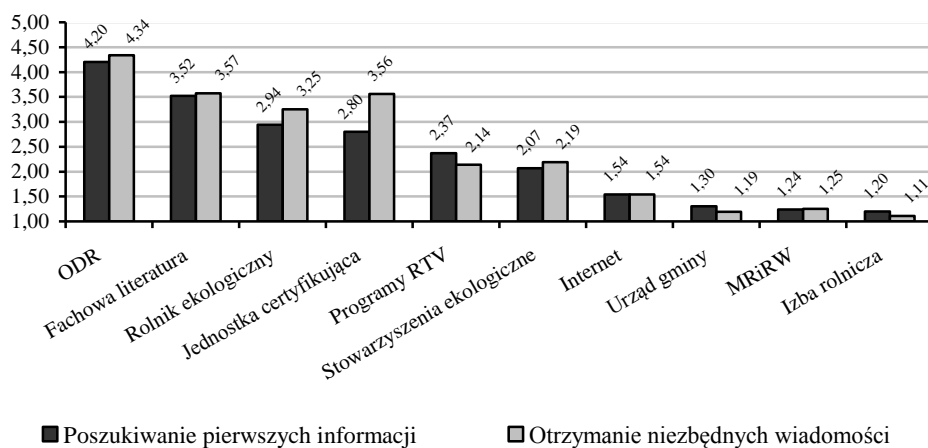
Preferowane źródła informacji, wykorzystywane przez rolników ekologicznych były badane pod kątem:

- zdobywania (poszukiwania) pierwszych informacji o nowości, jaką było dla nich rolnictwo ekologiczne;
- uzyskania niezbędnej wiedzy (informacji) potrzebnej do przedstawienia gospodarstwa na ekologiczne metody produkcji.

Rangi przyznane źródłom, w których poszukiwano pierwszych informacji na temat rolnictwa ekologicznego oraz tych, z których udało im się uzyskać niezbędne wiadomości do przedstawienia swego gospodarstwa na ekologiczne metody produkcji przedstawia rysunek 4.

Źródłem, w którym rolnicy najczęściej poszukiwali informacji był ODR (ranga – 4,20), a następnie książki i czasopisma fachowe (3,52), inny rolnik ekologiczny (2,94) oraz jednostka certyfikująca (2,80). Rolnicy na początku nie poszukiwali wstępnych informacji o ekologicznym sposobie gospodarowania w takich źródłach jak: Internet (1,54), urząd gminy (1,30), Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi (1,24) i izba rolnicza (1,20).

Badani rolnicy przyznali, że informacje potrzebne im do przedstawienia swego gospodarstwa na ekologiczne metody produkcji najczęściej otrzymywali także od pracowników ośrodków doradztwa rolniczego (ranga – 4,34). Następnymi ze względu na znaczenie źródłami były: literatura fachowa (3,57), jednostki certyfikujące (3,56) oraz inni rolnicy ekologiczni (3,25). Badani rolnicy ponownie nisko cenili takie źródła jak: Internet (1,54), MRiRW (1,25), urząd gminy (1,19) oraz izbę rolniczą (1,11).

Rangi źródeł w skali Likerta: 1 – nieistotne, 2 – mało istotne, 3 – średnio istotne, 4 – istotne, 5 – bardzo istotne.

RYSUNEK 4. Ranga źródeł pierwszej informacji o ekologicznym sposobie gospodarowania w opinii badanych rolników

Źródło: badania własne

Współpraca ze służbą doradczą w opinii badanych rolników

Wszystkie badane gospodarstwa utrzymywały kontakty ze służbami doradczymi. Z usług ODR korzystali wszyscy badani rolnicy. Dla większości z nich (ponad 80%) państwowe służby doradcze były jedynymi, z którymi współpracowali.

Informacje o częstotliwości utrzymywanych kontaktów z pracownikami służby doradczej przedstawiono w tabeli 4.

TABELA 4. Częstotliwość kontaktów z doradcami badanych rolników ekologicznych

Częstotliwość kontaktów	Liczba gospodarstw	
	N = 122	%
Raz w tygodniu	4	3,3
Raz na dwa tygodnie	11	9,0
Raz w miesiącu	46	37,7
Raz na dwa miesiące	17	13,9
Raz w kwartale	14	11,5
Raz na pół roku	6	4,9
Brak precyzyjnej odpowiedzi	24	19,7

Źródło: badania własne

Kontakt rolników ekologicznych z pracownikami służb doradczych z częstotliwością jeden raz w miesiącu, należał do najczęstszych. Częściej niż raz

w miesiącu z doradcami kontaktowało się 12,3% właścicieli badanych gospodarstw. Prawie 1/3 badanych rolników z usług doradczych korzystało rzadziej.

W ponad 50% wypadków inicjatorem tych spotkań był rolnik. Doradcę jako głównego inicjatora spotkań wskazywało prawie 28% badanych rolników. Zdaniem 18% badanych inicjatywa ta rozkładała się po równo na rolnika i doradcę.

Ważny jest fakt, że prawie 3/4 badanych rolników stwierdziło, iż częstotliwość ich kontaktów z doradcami wzrosła po podjęciu decyzji o przestawieniu gospodarstwa na ekologiczne metody produkcji. Decyzja o przestawieniu gospodarstwa, często prowadzi więc do zwiększenia intensywności współpracy ze służbami doradczymi.

Oceniając, jaki rodzaj pomocy był dla nich najważniejszy, badani rolnicy wskazali na pomoc doradczą dotyczącą przygotowania programu rolnośrodowiskowego dla gospodarstwa. Dla 94,3% badanych pomoc w przygotowaniu takiego planu była „bardzo istotna (ważna)” lub „istotna”. Jedynie dla 3,3% badanych gospodarstw pomoc z tego zakresu nie miała znaczenia.

Ważną była także pomoc doradcza z zakresu technologii produkcji rolniczej metodami ekologicznymi, 74,6% respondentów uznało ją za „bardzo istotną” oraz „istotną”. Doradztwo technologiczne za „nieistotne” lub „mało istotne” uznało jedynie 4,9% badanych. Za najmniej ważne badani rolnicy uznali doradztwo z zakresu organizacji i prowadzenia wiejskiego gospodarstwa domowego.

Szczegółowe dane, dotyczące ocen przyznanych przez badanych rolników świadczonej pomocy doradczej z danego zakresu prezentowane są w tabeli 5.

TABELA 5. Pomoc doradcza z danego zakresu w opinii badanych kierowników gospodarstw

Doradztwo z zakresu:	Ocena średnia*	Liczba rolników oceniających pomoc jako:		
		bardzo istotną lub istotną	średnio istotną	mało istotną lub nieistotną
Przystąpienia do programu rolnośrodowiskowego - „rolnictwo ekologiczne”	4,53	115	3	4
Prowadzenia produkcji metodami ekologicznymi	3,90	91	25	6
Prowadzenia rachunkowości, dokumentacji ilościowej i finansowej	3,52	72	12	38
Organizacji zbytu produktów z gospodarstwa	3,45	75	22	25
Rozwijania działalności przedsiębiorczej	2,54	22	51	49
Organizacji gospodarstwa domowego	1,87	6	22	94

* Oceny dokonywano w skali Likerta: 1 – pomoc nieistotna, 2 – mało istotna, 3 – średnio istotna, 4 – istotna, 5 – bardzo istotna.

Źródło: badania własne

Na takie oceny duży wpływ miał fakt, że programy rolnośrodowiskowe były nowym instrumentem w polityce państwa i Unii Europejskiej. Rolnicy chcący uzyskać dotacje do ekologicznej produkcji muszą posiadać tego typu program w swoim gospodarstwie. Istotna jest tu także konieczność kontaktu z doradcą rolnośrodowiskowym, jedyną osobą uprawnioną do zatwierdzenia przyjętego przez gospodarstwo programu. Zrozumiała jest też ocena przyznana doradztwu technologicznemu. Charakter prowadzenia produkcji metodami ekologicznymi wymaga od rolnika bardzo dużej wiedzy rolniczej, co bardzo często zmusza go do poszukiwania jej u doradcy. Niskie zapotrzebowanie na doradztwo z zakresu gospodarstwa domowego wynika z wyznawanych przez rolników priorytetów: najistotniejsze jest wykorzystanie w możliwie największym stopniu pomocy finansowej dostępnej w ramach WPR i programów sektorowych, następnie – jak najlepsza organizacja gospodarstwa, uzyskiwanie dobrych efektów produkcyjnych.

Powszechność korzystania z usług doradczych, zwiększenie częstotliwości korzystania z nich, a także fakt, że usługi te (przynajmniej w niektórych zakresach) są istotnymi dla badanych gospodarstw, sprawia, że dodatkowej wagi nabiera ocena udzielanej pomocy. Ocenie rolników poddano usługi doradcze dotyczące czterech sfer działalności badanych gospodarstw oraz trzech etapów związanych z przestawianiem gospodarstw na ekologiczną produkcję.

Badanym zadano pytanie: czy w podanych sferach i etapach przestawiania gospodarstwa pomoc instytucji doradczej była wystarczająca?

TABELA 6. Pomoc doradcza w wybranych sferach i etapach działalności w opinii badanych kierowników gospodarstw

Pomoc doradcza na etapie:	Ocena średnia	Liczba rolników oceniających pomoc jako*:				
		5	4	3	2	1
• przestawiania gospodarstwa na ekologiczne metody produkcji	4,02	33	67	16	4	2
• dostosowywania gospodarstwa do nowych warunków gospodarowania (po akcesji Polski do UE)	3,98	40	49	24	9	0
• zbierania informacji o prowadzeniu gospodarstwa ekologicznego	3,90	24	71	20	5	2
w sferze:						
• doskonalenia zawodowego	3,37	15	37	53	12	5
• działalności inwestycyjnej	3,07	8	27	63	13	11
• współpracy między gospodarstwami ekologicznymi	2,96	7	33	45	23	14
• działalności marketingowej	2,62	2	19	49	35	17

* - 1 – brak pomocy, 2 – pomoc dalece niewystarczająca, 3 – pomoc na średnim poziomie, 4 – pomoc zadawalająca, 5 – pełna fachowa pomoc
Źródło: badania własne

Na każdym z badanych etapów większość rolników oceniała poziom pomocy doradczej przynajmniej jako „zadawalający”. Było to odpowiednio:

prawie 82% badanych dla kontrolowanego okresu przestawiania, około 78% rolników dla okresu poprzedzającego decyzję o przestawieniu oraz prawie 73% - w przypadku pomocy dotyczącej dostosowywania się gospodarstwa do wymogów unijnych. Znacznie słabiej badani rolnicy ocenili poziom pomocy doradczej w konkretnej sferze działalności (najlepiej – dotyczącą podnoszenia kwalifikacji zawodowych przez rolników, a najslabiej – pomoc w sferze marketingowej).

Podniesienia jakości oferowanej pomocy doradczej badani rolnicy ekologiczni upatrywali przede wszystkim w większej dostępności świadczonych usług. Zapewnienie jej, według rolników powinno dokonać się głównie dzięki:

- zwiększeniu liczby doradców – specjalistów z zakresu rolnictwa ekologicznego i programów rolnośrodowiskowych (23,8%),
- zwiększeniu częstotliwości kontaktów z doradcą, a więc i zwiększeniu czasu poświęcanego rolnikowi (11,5%),
- rozszerzeniu oferty oświatowej skierowanej do rolników ekologicznych (11,5%).

Rolnicy uważali także, że jakość usług doradczych podniosłoby lepsze przygotowanie merytoryczne kadry doradczej (2,5%) oraz większa specjalizacja poszczególnych doradców w dziedzinie rolnictwa ekologicznego (4,1%). Badani uważali, że lepiej jest, gdy współpracujący z nimi doradca nie jest specjalistą „od wszystkiego” w rolnictwie ekologicznym. Pomoc doradcza byłaby skuteczniejsza w sytuacji współpracy z kilkoma doradcami specjalizującymi się w różnych sferach prowadzenia takiego gospodarstwa, np. technologii produkcji, prowadzenia rachunkowości, marketingu.

Zwraca uwagę jednak fakt, że według 18% badanych nie potrzeba żadnych zmian w organizacji i działalności służb doradczych, gdyż świadczona przez nie pomoc jest wystarczająca.

Podsumowanie

W wyniku przeprowadzonych badań ustalono, że:

- doradcy specjalizujący się w zakresie rolnictwa ekologicznego często legitymowali się małym doświadczeniem zawodowym;
- w opinii doradców część współpracujących z nimi rolników ekologicznych posiada odpowiednie cechy osobowe szczególnie przydatne w ich opinii dla kierowników takich gospodarstw;
- głównymi partnerami w zakresie doradztwa rolniczego dla badanych rolników ekologicznych byli pracownicy ODR, z którymi utrzymali oni dość częste, regularne kontakty, a decyzja o przestawieniu gospodarstwa na ekologiczne metody produkcji prowadziła z reguły do zwiększenia ich częstotliwości;
- rolnicy ekologiczni raczej pozytywnie oceniali oferowaną im przez ODR pomoc doradczą (szczególnie w zakresie technologii produkcji oraz

przygotowania programu rolnośrodowiskowego), jedynie doradztwo marketingowe oraz z zakresu organizacji współpracy między gospodarstwami ekologicznymi (wspieranie tworzenia grup producenckich) ocenione zostało jako niewystarczające;

- zdaniem badanych rolników poprawa oferowanych usług doradczych powinna koncentrować się głównie na zwiększaniu ich dostępności.

Literatura

Bednarek A.: Wielofunkcyjny i zrównoważony rozwój obszarów wiejskich. W: Marketing produktów ekologicznych w północno-wschodniej Polsce. Red. naukowa D. Metera, A. Bednarek, Fundacja IUCN Poland, Warszawa 1999.

Jaska E.: Społeczno-ekonomiczne uwarunkowania ekologicznego sposobu gospodarowania w rolnictwie. Praca doktorska. SGGW, Warszawa 1995.

Raport o stanie rolnictwa ekologicznego w Polsce w latach 2005-2006. GIJHAR-S. Warszawa 2007.

Sprawozdanie z rocznej działalności WPODR w Szepietowie. Szepietowo 2003, 2004, 2005 i 2006.

Stan i tendencje rozwoju rolnictwa ekologicznego w Polsce na dzień 31.12.2005. GIJHAR-S. Warszawa 2006. www.ijhar-s.gov.pl/index.php?idkat=122

Stan i tendencje rozwoju rolnictwa ekologicznego w Polsce na dzień 31.12.2006. GIJHAR-S. Warszawa 2007. www.ijhar-s.gov.pl/index.php?idkat=122

Stan i tendencje rozwoju rolnictwa ekologicznego w Polsce na dzień 31.12.2007. GIJHAR-S. Warszawa 2008. www.ijhar-s.gov.pl/index.php?idkat=122

Streszczenie

W opracowaniu przedstawiono badania dotyczące współpracy pomiędzy doradcami rolniczymi a rolnikami ekologicznymi z województwa podlaskiego oraz jej oceny przez badanych. Wyniki badań pozwalają stwierdzić, że rolnicy prowadzący gospodarstwa ekologiczne są przekonani do zasadności korzystania z usług służb doradczych. Oceniają pozytywnie oferowaną im pomoc, akcentując jednocześnie konieczność zwiększanie jej dostępności oraz podniesienia jakości, szczególnie w sferach związanych ze zbytem produktów ekologicznego rolnictwa.

Summary

This paper contents results of survey concerned on cooperation between agricultural advisors and organic farmers in Podlasie voivodeship. The results of survey on valuation of this cooperation allow to state that the organic farmers find it very important to use agricultural advisory service. The farmers appreciate advisors' help and suggest increasing accessibility and quality of advice. They specially need advices on sale of organic products.

Magdalena Mądra

Katedra Ekonomiki i Organizacji Przedsiębiorstw
Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego

Uwarunkowania decyzji finansowych podejmowanych przez rolników a rola doradztwa w działalności gospodarstw indywidualnych

The determinant of the financial decisions accepted by farmers in relation to consultancy role in activity of individual farms

Wstęp

Wzrost konkurencyjności na rynku rolnym potęguje problemy rolników z podejmowaniem szybkich i trafnych decyzji finansowych dotyczących wyboru odpowiedniej do istniejącego popytu, struktury kapitału czy zaangażowanych czynników produkcji takich jak ziemia, praca i kapitał¹. Doradztwo w rolnictwie wspiera zarządzających gospodarstwami zarówno w umocnieniu pozycji konkurencyjnej, jak i wykorzystaniu efektywnym zasobów, jakimi dysponują wraz z zagospodarowaniem dostępnych źródeł finansowania. Decyzje finansowe podejmowane przez rolników wiążą się z realizacją planów finansowych, które mają prowadzić do maksymalizacji dochodu z rodzinnego gospodarstwa rolnego² poprzez wzrost efektywności przy założeniu stabilnego rozwoju prowadzonej produkcji. Pozyskanie środków finansowych z programów pomocowych Unii Europejskiej (UE) wymaga od zarządzających znacznej wiedzy technicznej, produkcyjnej oraz ekonomicznej, co przekłada się na wzrost zapotrzebowania wśród rolników na doradztwo w tym zakresie³.

Celem doradztwa rolniczego jest realizacja czterech funkcji: doradczej, wdrożeniowo-upowszechnieniowej, informacyjnej oraz oświatowej. Wszystkie te funkcje są jednakowo ważne i powinny być wdrażane z jednakowym

¹ Praca naukowa finansowana ze środków na naukę w latach 2008-2010 jako projekt badawczy nr N N113 116734.

² Kategoria dochodu rolnego w systemie FADN.

³ T. Miś: Oddziaływanie doradztwa na zmiany w gospodarstwach w aspekcie zwiększania ich konkurencyjności. Roczniki Naukowe SERiA, tom X, zeszyt 1. Wydaw. „Wież Jutra”, Warszawa 2008, s. 271.

zaangażowaniem⁴. Zatem rolą doradcy jest ukierunkowanie swych działań na skuteczną pomoc rolnikowi przy uwzględnieniu uwarunkowań funkcjonowania danego gospodarstwa rolnego⁵. Doskonalenie doradców i rolników w zakresie kredytowania i wykorzystywania kredytów pochodzenia krajowego, jak i zagranicznego jest koniecznością dla prawidłowego rozwoju działalności gospodarstw rolniczych⁶. Kredyty rolnicze, z uwagi na niskie zasoby kapitału własnego, stanowią ważne narzędzie przedsiębiorczości rolnej, które powinno być wspierane przez system finansowy uwzględniający uwarunkowania rolnictwa w Polsce. Do najsłabszych stron polskiego systemu doradztwa rolnicy zaliczyli brak ogólnonarodowej instytucji o jednej strategii i metodyce działania, pozwalającej na realizację usług doradczych adresowanych do konkretnych odbiorców rynku rolnego⁷.

Podjęcie trafnych decyzji wiąże się z posiadaniem przez rolnika aktualnych danych o bieżącej sytuacji na rynku rolnym. Szczególnie ważna jest tu informacja rynkowa dotycząca m.in.: aktualnych cen, kształtowania się popytu i podaży, kredytów, ubezpieczeń, podatków, przepisów prawnych i obsługi bankowej⁸. Rezultatem podejmowanych decyzji finansowych przez zarządzających oprócz optymalizacji ponoszonych nakładów do otrzymywanych efektów, charakteryzujących efektywność prowadzonej produkcji, jest wspieranie rozwoju gospodarstwa wraz z realizacją strategii inwestycyjnej. Największe trudności planowania finansowego przez rolników związane są z oceną opłacalności inwestycji rzeczowych wraz z oszacowaniem rozkładu przewidywanych przepływów pieniężnych w czasie. Wiąże się to ze zmiennymi warunkami produkcji rolniczej oraz brakiem stabilności cen na rynku rolnym. W ocenie opłacalności inwestycji należy uwzględnić również przyszłe wydatki, które zostaną poniesione po podjęciu decyzji o realizacji inwestycji⁹. Pozwala to na prawidłowe zarządzanie przepływem środków pieniężnych w celu utrzymywania płynności finansowej na pożądanym i bezpiecznym poziomie.

Rozwój gospodarstwa połączony jest ze wzrostem produktywności zaangażowanych czynników produkcji. Jeżeli zakładany wzrost sprzedaży w gospodarstwie przekracza aktualne zdolności produkcyjne, niezbędne jest wprowadzenie inwestycji powiększających majątek trwały. Poza wzrostem

⁴ A. J. Parzonko: Doradztwo i komunikowanie się w działalności przedsiębiorczej. Wydaw. SGGW, Warszawa 2006, s. 36.

⁵ K. Tabor, Kierunki doskonalenia systemu doradztwa rolniczego w zakresie pozarolniczej przedsiębiorczości rolników. W: Doradztwo rolnicze a kształtowanie się przedsiębiorczości rolników. Wydaw. SGGW, Warszawa 1995, s. 131.

⁶ Ibidem, s. 141.

⁷ E. K. Chylek: Rola doradztwa w rozwoju obszarów wiejskich w Polsce. W: Doradztwo rolnicze jako ogniwo systemu wiedzy rolniczej w procesach modernizacji wsi i rolnictwa oraz integracji z Unią Europejską. Wydaw. Centrum Doradztwa i Edukacji w Rolnictwie, Poznań 1996, s. 81.

⁸ I. Sikorska-Wolak: Przedsiębiorczość jako przejaw innowacyjności. W: Doradztwo rolnicze a kształtowanie się przedsiębiorczości rolników. Wydaw. SGGW, Warszawa 1995, s. 21.

⁹ J. M. Gryko, M. Kluzek, J. Kubiak, T. Nowaczyk: Planowanie finansowe w przedsiębiorstwie. Wydaw. Akademii Ekonomicznej w Poznaniu, Poznań 2008, s. 71.

składników majątkowych, zapotrzebowanie na zewnętrzne źródła finansowania określają również: poziom efektywności finansowej (rentowność kapitału własnego), udział zobowiązań w strukturze kapitału oraz wysokość odpisów amortyzacyjnych¹⁰. Czynniki te w zależności do typu prowadzonej produkcji kształtują się na zróżnicowanym poziomie, co świadczy o różnym zaangażowaniu poszczególnych składników majątku w działalności gospodarstwa rolnego¹¹.

Specjalizacja gospodarstwa rolnego w produkcji jednego wiodącego dobra narażona jest w większym stopniu na ryzyko produkcyjne i ekonomiczne¹². W gospodarstwach wyspecjalizowanych fluktuacja cen wybranych produktów rolnych, a także brak gwarancji ich zbycia, może nie tylko zwiększać niebezpieczeństwo poniesienia strat z działalności rolniczej, ale również ograniczać poziom inwestycji¹³. Zatem w gospodarstwach o jednokierunkowej produkcji rolnej błędnie przeprowadzona analiza ekonomiczno-finansowa może spowodować podjęcie nieefektywnych decyzji podwyższających ryzyko działalności operacyjnej.

Metodyka badań

Celem badań jest określenie roli doradztwa w zakresie decyzji finansowych rolników, przybliżenie systemu finansowania instytucjonalnego oraz bankowego a także ocena czynników kształtujących potrzeby inwestycyjne w gospodarstwie rolnym.

Badania z wykorzystaniem kwestionariusza wywiadu zostały przeprowadzone w 2008 na grupie 100 rolników prowadzących indywidualne gospodarstwa rolnicze, uczestniczące w systemie Farm Accountancy Data Network (FADN)¹⁴ w województwie mazowieckim we współpracy z Mazowieckim Ośrodkiem Doradztwa Rolniczego Oddział w Poświętnem. Dobór próby badawczej był celowy i odzwierciedlał strukturę prowadzonej działalności rolniczej w tym regionie, z uwzględnieniem typów rolniczych, powierzchni UR oraz siły ekonomicznej (ESU¹⁵). Województwo to zostało wybrane z uwagi na

¹⁰ J. Kowalczyk, A. Kusak: Decyzje finansowe firmy – metody analizy. Academia Oeconomica. Wydaw. C.H. Beck, Warszawa 2006, s. 260-261.

¹¹ M. Wasilewski, M. Mądra: Efektywność wykorzystywania czynników produkcji w gospodarstwach indywidualnych. Zeszyty SERiA, tom VIII, zeszyt 1, Wydaw. „Wieś Jutra”, Warszawa 2007, s. 530.

¹² M. Jerzak: Instrumenty stabilizowania dochodów gospodarstw w obliczu zmieniającego się rynku zbóż w Polsce. W: Czy grozi Polsce kryzys zbożowy? Wydaw. „Wieś Jutra”, Warszawa 2007, s. 6, oraz M. Zieliński: Sytuacja ekonomiczna gospodarstw wyspecjalizowanych na tle wielostronnych o wielkości 8-16 ESU. Roczniki Naukowe SERiA, tom X, zeszyt 3. Wydaw. „Wieś Jutra”, Warszawa 2008, s. 591.

¹³ M. Zieliński: Sytuacja ekonomiczna gospodarstw wyspecjalizowanych na tle wielostronnych o wielkości 8-16 ESU. Roczniki Naukowe SERiA, tom X, zeszyt 3. Wydaw. „Wieś Jutra”, Warszawa 2008, s. 591.

¹⁴ Europejski system zbierania danych rachunkowych z gospodarstw rolnych formalne kształtowanie rozpoczęł w 1965 r. Unikalność FADN polega na gromadzeniu danych zaliczanych do grupy wrażliwych z racji, iż opisują przede wszystkim sytuację ekonomiczną i finansową gospodarstw rolnych [L. Goraj i inni, 2006, s. 6-7].

¹⁵ Ang. European Size Unit.

lokalizację w środkowej części Polski oraz przeciętne warunki działalności rolniczej na tle pozostałych województw w tym makroregionie. Region Mazowsze i Podlasie, w którym położone jest województwo mazowieckie, charakteryzuje się gospodarstwami średnimi o przeciętnym poziomie intensywności produkcji¹⁶.

Dane FADN ustawowo gromadzi Instytut Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej - Państwowy Instytut Badawczy (IERiGŻ-PIB). W polu obserwacji FADN znajdują się gospodarstwa towarowe, mające zasadniczy udział w tworzeniu wartości dodanej w rolnictwie¹⁷. W ramach każdego pytania rolnik mógł zaznaczyć więcej niż jedną odpowiedź, dlatego też ich suma nie wynosi 100%. Badaną populację podzielono według dwóch kryteriów: powierzchni użytków rolniczych (UR) oraz wielkości ekonomicznej.

W klasyfikacji grup obszarowych przyjęto podział FADN wykorzystywany w wynikach standardowych gospodarstw indywidualnych. W celu zachowania zbliżonej liczebności w badanych grupach połączono najmniejsze i największe przedziały obszarowe UR. Pierwsza grupa obejmuje gospodarstwa o powierzchni UR 5-10 ha, druga 10-20 ha, trzecia 20-30 ha i ostatnia powyżej 30 ha (powstała poprzez połączenie grup gospodarstw dużych i bardzo dużych). W badanej próbie nie znalazły się gospodarstwa posiadające mniej niż 5 ha UR, co wynika z niskiego udziału tej grupy obszarowej w próbie badawczej FADN.

Podział gospodarstw według siły ekonomicznej (ESU) uwzględnił kryterium przyjętego grupowania w wynikach standardowych FADN¹⁸. W badaniach wyróżniono cztery grupy wielkości ekonomicznej: 2-8 ESU (powstała poprzez połączenie grup gospodarstw bardzo małych i małych), 8-16 ESU, 16-40 ESU i powyżej 40 ESU (powstała poprzez połączenie grup gospodarstw dużych (40-100 ESU) i bardzo dużych (powyżej 100 ESU)).

Wyniki badań

Ocenie rolnikom poddano system finansowy zarówno instytucjonalny jak i bankowy wraz z usługami skierowanymi do rolnictwa (tabela 1). Rolnicy nie wskazali jednoznacznie na zadowolenie z usług oferowanych przez banki i pozostałe instytucje. Poparcie dla istniejącego systemu finansowania wyraziło 59% rolników, natomiast 41% zarządzających gospodarstwem rolniczym wskazało

¹⁶ D. Osuch, L. Goraj, A. Skarżyńska, K. Grabowska: Plan wyboru próby gospodarstw rolnych polskiego FADN. Wydaw. IERiGŻ-PIB, Warszawa 2004, s. 6.

¹⁷ SGM jest nadwyżką wartości produkcji danej działalności rolniczej nad wartością kosztów bezpośrednich w przeciętnych dla danego regionu warunkach produkcji [L. Goraj i inni, 2006, s. 9]. Wielkość ESU ta została zestandaryzowana i w każdym kraju Unii Europejskiej poziom tej jednostki wynosi 1200 €. System FADN w Polsce zbiera dane gospodarstw rolniczych, które uzyskały ESU na poziomie równym bądź wyższym niż 2 ESU.

¹⁸ Klasyfikacja przyjęta w grupowaniu gospodarstw rolniczych FADN według ESU dzieli je na: bardzo małe ESU<4, małe 4≤ESU≤18, średnio małe 8≤ESU≤16, średnio duże 16≤ESU≤40, duże 40≤ESU≤100, bardzo duże ESU≥100.

na negatywny odbiór zasad funkcjonowania tego systemu. Wśród przyczyn takiej oceny rolnicy w całej populacji wyróżnili trzy zalecenia koniecznych zmian w systemie finansowym. Zaliczono do nich między innymi: uproszczenie procedur bankowych, które było najczęściej wskazywaną niezbędną modyfikacją postępowania o udzieleniu kredytu - 36%. Wyróżniono również niezbędną zmianę w zakresie możliwości wydłużenia terminów spłaty bądź wstrzymanie na określony czas płatności rat kredytów w sytuacji zachwiania płynności finansowej w gospodarstwie (30%). Wśród wskazanych odpowiedzi wyróżniono kwestię obniżenia poziomu środków własnych w opinii 28% rolników. Wynika to z problemów przy pozyskaniu dotacji i dopłat UE z powodu zbyt wysokiego wkładu własnego lub wartości majątku będącego zabezpieczeniem zaciągniętego kredytu preferencyjnego.

Długi cykl operacyjny w rolnictwie powoduje rozłożenie w czasie zarówno ponoszonych kosztów jak i uzyskiwanych korzyści. Wiąże się to z wydłużonym cyklem konwersji gotówki w produkcji rolniczej, która jest kosztochłonna jak i obciążona wysokim ryzykiem operacyjnym. Specyfika prowadzonej produkcji, powoduje iż rolnicy wybierają konserwatywną strategię finansowania minimalizując tym samym ryzyko niewypłacalności. Utrzymując wyższy poziom kapitału obrotowego netto zwiększają koszty prowadzonej działalności. Najbardziej pożądanym poziomem kapitału obrotowego utrzymują gospodarstwa wielkoobszarowe, które generują najwyższą nadwyżkę bezpośrednią¹⁹.

W gospodarstwach pogrupowanych według powierzchni użytków rolniczych najwyższy udział wskazań rolników zadowolonych z funkcji spełnianych przez system finansowy odnotowano w grupie 20-30 ha UR (73,7%). Natomiast na wady tego systemu najczęściej wskazywali rolnicy z gospodarstw o powierzchni 10-20 ha UR (45,5%). Wśród koniecznych zmian w tej grupie zarządzający w 43,2% wskazali na przeprowadzenie modyfikacji procedur bankowych w celu ich uproszczenia. Ten problem nie został wskazany przez rolników na pierwszym miejscu w gospodarstwach o najmniejszej powierzchni (5-10 ha UR). Natomiast w tej grupie gospodarstw dominowały odpowiedzi dotyczące możliwości modyfikacji terminu spłaty rat kredytów w sytuacji przejściowych problemów finansowych. Świadczyć to może o problemach z synchronizacją przepływów pieniężnych prowadzących do powstania luki finansowej.

W gospodarstwach podzielonych według siły ekonomicznej największe zadowolenie z obecnego systemu finansowania odnotowano w tych o ESU z przedziału 8-16 (64,5%), a najniższe - w najsłabszych ekonomicznie (51,6%). W gospodarstwach najsilniejszych ekonomicznie rolnicy nie ocenili za konieczne wprowadzenie zmian dotyczących podwyższenia udziału dotacji do odsetek płaconych od kredytów preferencyjnych. W grupie tej nie odnotowano również

¹⁹ M. Mądra: Zapotrzebowanie na kapitał obrotowy w gospodarstwach rolniczych. W: Konkurencyjność gospodarki Polski. Wydaw. Adam Marszałek, Toruń 2008, s. 310.

problemów ze zbyt wysokim udziałem środków własnych będących zabezpieczeniem kredytu. Wynikać to może z lepszej sytuacji finansowej tych gospodarstw powiązanej z większą skalą prowadzonej działalności, jak i wyższą efektywnością. W gospodarstwach rolniczych najslabszych ekonomicznie 38,7% badanych rolników wskazało na konieczność uproszczenia procedur jak, i możliwości renegocjacji warunków kredytowania z bankiem poprzez wydłużenie terminu regulowania zobowiązań. Również w tych gospodarstwach rolnicy opowiedzieli się za brakiem pomocy z zakresu udzielenia poręczeń kredytowych ze strony instytucji państwowych (19,4%). Wynika to z ograniczonych zasobów własnych, braku historii kredytowej oraz ograniczonej dostępności do kapitału obcego w tych jednostkach. W gospodarstwach najsilniejszych ekonomicznie w przyjętych klasyfikacjach najwięcej rolników (14,3%) opowiedziało się za dofinansowywaniem ubezpieczeń kredytów w porównaniu do pozostałych badanych grup (w których udział odpowiedzi w tym zakresie wynosił jedynie od 3,2% do 6,5%). Wynika to z wyższego zaangażowania kapitału obcego w tej grupie gospodarstw, w których rolnicy preferują długoterminowe kredyty preferencyjne związane z wyższymi kosztami ubezpieczenia. Zarządzający tymi gospodarstwami nie wskazywali na problemy z regulowaniem płatności wynikających z zatorów płatniczych²⁰.

Według badań przeprowadzonych przez T. Miś poziom aktywności rolników w kwestii ubiegania się o środki finansowe UE uzależnione są od wielu czynników tkwiących wewnątrz gospodarstwa. Do czynników ograniczających wykorzystanie wsparcia finansowego z funduszy UE w regionach rozdrobnionego rolnictwa zaliczono: niski poziom wykształcenia rolników, niekorzystną sytuację ekonomiczną gospodarstw, słabe powiązanie gospodarstw z rynkiem, brak umiejętności właściwego wykorzystania informacji o programach pomocowych oraz słabe zainteresowanie uzyskaniem pomocy ze strony lokalnych instytucji doradczych²¹. Rolnicy według badań T. Miś z pomocy instytucjonalnej ośrodków doradztwa rolniczego (ODR) w 57,8% korzystali w ramach ubiegania się o pozyskanie funduszy unijnych oraz w planowaniu strategii rozwoju. Pozostałe instytucje jak Agencja Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa (ARiMR), Izba Rolnicza, Agencja Rynku Rolnego (ARR) pełniły w tym aspekcie znikomą rolę²².

²⁰ M. Mądra: Struktura kapitału i ryzyko prowadzonej działalności w zależności od siły ekonomicznej indywidualnych gospodarstw rolniczych w opinii rolników. Studia i Praca Wydziału Nauk Ekonomicznych i Zarządzania Uniwersytetu Szczecińskiego, Szczecin 2008 nr 6, s. 206.

²¹ T. Miś: Wykorzystanie wsparcia finansowego z funduszy UE przez gospodarstwa rolne w regionie rozdrobnionego rolnictwa. Zeszyty Naukowe Ekonomia i Organizacji Gospodarki Żywnościowej. Wydaw. SGGW, Warszawa 2008 nr 65, s. 111-112.

²² Tamże, s. 117.

TABELA 1. Możliwości bankowego i instytucjonalnego systemu finansowania

Wyszczególnienie	Powierzchnia UR				Wielkość ekonomiczna				\bar{X}
	5-10	10-20	20-30	>30	2-8	8-16	16-40	>40	
Czy jest Pan/i zadowolony/a z możliwości jakie daje bankowy oraz instytucjonalny system finansowania?									
a) tak	58,3	54,5	73,7	56,0	51,6	64,5	61,3	57,1	59
b) nie	41,7	45,5	26,3	44,0	48,4	35,5	38,7	42,9	41
Jeśli zaznaczył/a Pan/i odpowiedź „nie” to jakich zmian w tym zakresie Pan/i oczekiwał(a)by?									
a) uproszczenia procedur w banku	25,0	43,2	31,6	32,0	38,7	35,5	35,5	28,6	36
b) powołania specjalnych doradców finansowych w banku specjalizujących się w kredytach dla rolnictwa	16,7	15,9	0,0	4,0	9,7	9,7	9,7	14,3	10
c) organizowanie szkoleń dla rolników dotyczących finansowania działalności gospodarstwa kapitałem obcym	16,7	11,4	10,5	20,0	12,9	9,7	19,4	14,3	14
d) wyższe dotacje do odsetek od zaciągniętych kredytów preferencyjnych	8,3	13,6	10,5	16,0	12,9	16,1	12,9	0,0	13
e) obniżenie poziomu wnoszonych środków własnych	25,0	36,4	21,1	20,0	32,3	29,0	29,0	0,0	28
f) możliwość wydłużenia terminu spłaty bądź wstrzymania na pewien czas spłaty kredytu	33,3	29,5	31,6	28,0	38,7	22,6	32,3	14,3	30
g) dofinansowywanie ubezpieczeń kredytów	0,0	4,5	5,3	12,0	3,2	6,5	6,5	14,3	6
h) pomoc w udzieleniu poręczeń kredytowych ze strony instytucji państwowych	16,7	11,4	5,3	16,0	19,4	3,2	16,1	0,0	12
i) rozpowszechnianie ulotek informacyjnych, tworzenie specjalnych stron internetowych	0,0	0,0	0,0	4,0	3,2	0,0	0,0	0,0	1
j) inne	0,0	0,0	5,3	0,0	0,0	3,2	0,0	0,0	1

Źródło: opracowanie własne

W tabeli 2 przedstawiono relacje występujące w gospodarstwach rolnych w procesie podejmowania decyzji finansowych. Badani rolnicy wskazali głównie na podejmowanie decyzji po konsultacjach z rodziną (91%) oraz przy pomocy doradcy z ośrodka doradztwa rolniczego (56%), co wskazywałoby na zbliżone wyniki do badań uzyskanych przez T. Miś. Natomiast 40% wskazań dotyczyło wykorzystywania danych, jakie otrzymują z tytułu uczestnictwa w FADN w ramach dostępnego systemu rachunkowości rolnej. Informacje z uzyskanych raportów pozwalają na porównywanie sytuacji finansowej i ekonomicznej gospodarstwa z innymi o zbliżonym profilu działalności w obrębie danego województwa, makroregionu oraz kraju.

W gospodarstwach poklasyfikowanych według powierzchni UR 100% rolników z grupy 20-30 ha wskazało na konsultacje decyzji finansowych z rodziną. Natomiast w grupie o największej powierzchni UR rolnicy w największym stopniu wyróżnili pomoc doradcy z ODR (68% odpowiedzi) oraz w 52% informację pochodzącą z systemu FADN. Świadczy to o bardziej zaawansowanej analizie finansowo-ekonomicznej będącej jednym z narzędzi optymalizujących podejmowaną decyzję w celu maksymalizacji osiąganego dochodu z rodzinnego gospodarstwa rolnego. Użyteczność otrzymywanych raportów FADN w najniższym udziale poparli rolnicy z najmniejszych obszarowo gospodarstw (5-10 ha UR). Wynikać to może z mało wiarygodnych w ich opinii danych finansowych uzyskiwanych w ramach rachunkowości rolnej FADN.

W klasyfikacji gospodarstw według siły ekonomicznej w grupie o ESU z przedziału 8-16 rolnicy w 100% wskazali na konsultację z rodziną w procesie podejmowania decyzji. Rolnicy z gospodarstw o ESU od 16 do 40 wyróżnili natomiast: konsultację z rodziną 96,8%, z doradcą z banku 74,2% oraz korzystanie z danych raportu FADN 51,6%. Gospodarstwa najsilniejsze ekonomicznie odnotowały odmienną zależność w odniesieniu do raportów FADN wspierających podejmowanie decyzji 71,4% i pomoc doradcy ODR 57,1% odpowiedzi. W grupie gospodarstw o sile 16-40 ESU rolnicy w 16,1% wskazali na konsultację z doradcą w banku, natomiast w gospodarstwach najsłabszych ekonomicznie 22,6% rolników wskazało na samodzielne podejmowanie decyzji bez dodatkowych konsultacji. Natomiast 19,4% rolników z tej grupy opowiedziało się za konsultowaniem podejmowanych decyzji również z osobami trzecimi.

Według badań przeprowadzonych przez T. Miś największe oczekiwania rolników kierowane były pod adresem instytucji lokalnych, położonych w bliskim otoczeniu: ODR, banki, ARiMR, urzędy gmin, izby rolnicze które oferują doradztwa z zakresu zarówno finansów, jak i udostępniania informacji¹³⁵. Rolnicy,

¹³⁵ T. Miś: Oddziaływanie doradztwa na zmiany w gospodarstwach w aspekcie zwiększania ich konkurencyjności. Roczniki Naukowe SERiA, tom X, zeszyt 1. Wydaw. „Wiś Jutra”, Warszawa 2008, s. 273.

którzy wykorzystują pomoc instytucjonalną w swej działalności według badań D. Zając wskazali na wzrost korzyści finansowych i uzyskiwanych przychodów. Wyniki badań wskazują, iż współpraca ta przyczynia się do poprawy pozycji konkurencyjnej gospodarstw na rynku rolnym¹³⁶.

Rolnicy oceniali potrzeby inwestycyjne (tabela 2) będące częścią procesu podejmowania decyzji finansowych. Wysoki udział odpowiedzi wśród respondentów dotyczył dwóch motywów: 69% wskazało na cel, na który mają być przeznaczone pozyskiwane środki finansowane oraz 63% na przyszłe dochody z wprowadzonej inwestycji. Z przeprowadzonych badań wynika, że większość rolników nie posiada strategii inwestycyjnych.

W podziale gospodarstw według powierzchni użytków rolniczych najczęściej rolników z gospodarstw o powierzchni 10-20 ha (75%) wskazało na cel na jaki przeznaczone będą środki pieniężne stanowiące główną determinantę decyzji inwestycyjnych. Czynniki ten dominował w większości grup obszarowych z wyjątkiem tych o powierzchni 20-30 ha UR, w których rolnicy wskazali na prognozę przyszłych dochodów będącą kluczową determinantą przy planowaniu przyszłych inwestycji (73,7%). Świadczyć to może o zaawansowanym etapie wdrażania w tych gospodarstwach inwestycji.

W gospodarstwach rolniczych wyróżnionych ze względu na siłę ekonomiczną, najwyższy udział odpowiedzi związanych z przyjmowaniem strategii inwestycyjnych przy ustalaniu potrzeb inwestycyjnych wystąpił w grupie gospodarstw najsilniejszych ekonomicznie (28,6%). Cel na jaki mają być wydatkowane środki pieniężne był uznany za najważniejszą determinantę kształtującą potrzeby inwestycyjne w gospodarstwach o ESU 16-40 (77,4%). W gospodarstwach najsłabszych ekonomicznie rolnicy wskazali głównie na zmienność warunków panujących na rynku rolnym oraz łatwiejsze dopasowanie produkcji rolnej do aktualnych warunków gospodarowania (45,3%). Pozwala to na utrzymanie przychodów operacyjnych na stałym, zbliżonym poziomie pomimo zmiennych warunków produkcji.

¹³⁶ D. Zając: Efekty współpracy rolników z otoczeniem instytucjonalnym jako czynnik konkretyzacji gospodarstw. Roczniki Naukowe SERiA, tom X, zeszyt 1. Wydaw. „Wież Jutra”, Warszawa 2008, s. 492-493.

TABELA 2. Doradztwo w decyzjach finansowych (%)

Wyszczególnienie	Powierzchnia UR				Wielkość ekonomiczna				\bar{X}
	5-10	10-20	20-30	>30	2-8	8-16	16-40	>40	
W jaki sposób podejmuje Pan/i swoje decyzje finansowe?									
a) podejmuje je sam/a, wykorzystując jedynie własne doświadczenia	16,7	11,4	10,5	24,0	22,6	6,5	16,1	14,3	15
b) konsultuję się z rodziną	83,3	90,9	100,0	88,0	77,4	100,0	96,8	85,7	91
c) konsultuję się z osobami trzecimi	16,7	9,1	10,5	8,0	19,4	9,7	3,2	0,0	10
d) konsultuję się z doradcą w banku	0,0	11,4	5,3	16,0	6,5	9,7	16,1	0,0	10
e) konsultuję się z doradcą w ośrodku doradztwa rolniczego	41,7	54,5	52,6	68,0	38,7	54,8	74,2	57,1	56
f) wykorzystuję w tym celu dane uzyskane z raportu systemu FADN	25,0	34,1	47,4	52,0	22,6	38,7	51,6	71,4	40
Czym kieruje się Pan/i przy ustaleniu potrzeb inwestycyjnych, niezbędnych w gospodarstwie:									
a) strategią inwestycyjną	0,0	2,3	26,3	16,0	3,2	12,9	9,7	28,6	10
b) celem na jaki mają być wydatkowane środki pieniężne	58,3	75,0	57,9	72,0	64,5	67,7	77,4	57,1	69
c) prognozą przyszłych dochodów z danej inwestycji	50,0	59,1	73,7	68,0	54,8	71,0	64,5	57,1	63
d) szacunkowym zapotrzebowaniem na zewnętrzne finansowanie	33,3	31,8	31,6	28,0	22,6	45,2	25,8	28,6	31
e) szacunkowym kosztem związanym z pozyskaniem zewnętrznych środków pieniężnych	16,7	25,0	21,1	32,0	32,3	29,0	12,9	28,6	25
f) sytuacją na rynku i możliwością ewentualnej zmiany kierunku produkcji przy niewielkim nakładzie finansowym	33,3	29,5	31,6	28,0	45,2	16,1	29,0	28,6	30
g) inne	8,3	0,0	0,0	0,0	3,2	0,0	0,0	0,0	1

Zródło: opracowanie własne

Podsumowanie

W opracowaniu przedstawiono opinie rolników dotyczące procesu podejmowanych w gospodarstwie decyzji finansowych oraz koniecznych zmian w systemie instytucjonalnego i bankowego finansowania rolnictwa. Zbadano również determinanty, jakimi zarządzający gospodarstwami kierowali się przy ustalaniu potrzeb inwestycyjnych. Na podstawie przeprowadzonych badań sformułowano kilka uogólnień i wniosków:

1. Rolnicy z gospodarstw mniejszych obszarowo wskazywali na konieczność zmian w istniejącym systemie finansowania z uwzględnieniem możliwości wydłużenia terminów spłaty kredytów. Natomiast w gospodarstwach największych obszarowo zarządzający za wadę istniejącego systemu uznali zbyt skomplikowane

procedury w banku, stanowiące tym samym barierę pozyskiwania środków finansowych. W gospodarstwach największych obszarowo rolnicy częściej korzystali z konsultacji z doradcą ODR, natomiast tylko niewielki odsetek z nich wskazał na opracowywanie strategii inwestycyjnych.

2. Największy udział odpowiedzi rolników zadowolonych z systemu finansowania zewnętrznego odnotowano w grupie gospodarstw o ESU 8-16. Zarządzający w gospodarstwach najsilniejszych ekonomicznie wskazywali na węższy zakres koniecznych do przeprowadzenia zmian w funkcjonującym systemie finansowania obcego. W gospodarstwach o najniższej wartości nadwyżki bezpośredniej rolnicy wskazywali na potrzebę rozszerzenia dostępności poręczeń kredytowych. Wynika to z ograniczonych zasobów majątkowych w tej grupie jednostek, co stanowi barierę w rozwoju prowadzonej działalności. W gospodarstwach rolniczych o najwyższej sile ekonomicznej zarządzający preferowali informacje wygenerowane z raportów FADN dotyczące możliwości uzyskania pomocy od doradcy ODR. W gospodarstwach, które odnotowały najniższą nadwyżkę bezpośrednią rolnicy opowiedzieli się w największym zakresie za samodzielnym podejmowaniem tego typu decyzji.

3. Rolnicy z gospodarstw o powierzchni poniżej 30 ha UR oraz o ESU 16-40 wyrazili chęć udziału w szkoleniach organizowanych przez ODR. Natomiast na powołanie specjalnych doradców finansowych w banku obsługujących jedynie kredyty rolnicze wskazali głównie zarządzający z gospodarstw o powierzchni 5-20 ha UR. Rola doradcy wzrastała wraz z większą skalą produkcji, powierzchnią UR oraz wzrostem siły ekonomicznej. Z przeprowadzonych badań wynika, że wzrasta znaczenie informacji uzyskiwanych z raportów FADN wraz ze wzrostem powierzchni użytków rolniczych i siły ekonomicznej.

Literatura

- Chylek E. K.: Rola doradztwa w rozwoju obszarów wiejskich w Polsce. W: Doradztwo rolnicze jako ogniwo systemu wiedzy rolniczej w procesach modernizacji wsi i rolnictwa oraz integracji z Unią Europejską. Wydaw. Centrum Doradztwa i Edukacji w Rolnictwie, Poznań 1996.
- Goraj L., Osuch D., Suska M., Bańkowska K., Grabowska K., Madej P., Małanowska B., Smolik A., Żurakowska J.: Wyniki standardowe uzyskane przez gospodarstwa rolne uczestniczące w polskim systemie FADN w 2005 roku. Wydaw. IERIGŻ-PIB, Warszawa 2006.
- Gryko J. M., Kluzek M., Kubiak J., Nowaczyk T.: Planowanie finansowe w przedsiębiorstwie. Wydaw. Akademii Ekonomicznej w Poznaniu, Poznań 2008.
- Jerzak M.: Instrumenty stabilizowania dochodów gospodarstw w obliczu zmieniającego się rynku zbóż w Polsce. W: Czy grozi Polsce kryzys zbożowy? Wieś Jutra, Warszawa 2007.
- Kowalczyk J., Kusak A.: Decyzje finansowe firmy – metody analizy. Academia Oeconomica. Wydaw. C.H. Beck, Warszawa 2006.
- Mądra M.: Zapotrzebowanie na kapitał obrotowy w gospodarstwach rolniczych. W: Konkurencyjność gospodarki Polski. Wydaw. Adam Marszałek, Toruń 2008.
- Mądra M.: Struktura kapitału i ryzyko prowadzonej działalności w zależności od siły ekonomicznej indywidualnych gospodarstw rolniczych w opinii rolników. W: Studia i Praca Wydziału Nauk

Ekonomicznych i Zarządzania Uniwersytetu Szczecińskiego, nr 6. Wydaw. Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, Szczecin 2008.

Miś T.: Oddziaływanie doradztwa na zmiany w gospodarstwach w aspekcie zwiększania ich konkurencyjności. Roczniki Naukowe SERiA, tom X, zeszyt 1. Wydaw. „Wieś Jutra”, Warszawa 2008.

Miś T.: Wykorzystanie wsparcia finansowego z funduszy UE przez gospodarstwa rolne w regionie rozdrobnionego rolnictwa. Zeszyty Naukowe Ekonomika i Organizacji Gospodarki Żywnościowej. Wydaw. SGGW, Warszawa 2008 nr 65.

Osuch D., Goraj L., Skarżyńska A., Grabowska K., Plan wyboru próby gospodarstw rolnych polskiego FADN, Wydaw. IERIGŻ-PIB, Warszawa 2004.

Parzonko A. J.: Doradztwo i komunikowanie się w działalności przedsiębiorczej. Wydaw. SGGW, Warszawa 2006.

Sikorska-Wolak I.: Przedsiębiorczość jako przejaw innowacyjności. W: Doradztwo rolnicze a kształtowanie się przedsiębiorczości rolników. Wydaw. SGGW, Warszawa 1995.

Tabor K., Kierunki doskonalenia systemu doradztwa rolniczego w zakresie pozarolniczej przedsiębiorczości rolników. W: Doradztwo rolnicze a kształtowanie się przedsiębiorczości rolników. Wydaw. SGGW, Warszawa 1995.

Wasilewski M., Mądra M.: Efektywność wykorzystywania czynników produkcji w gospodarstwach indywidualnych. Zeszyty SERiA, tom VIII, zeszyt 1, Wydaw. „Wieś Jutra”, Warszawa 2007.

Zajac D.: Efekty współpracy rolników z otoczeniem instytucjonalnym jako czynnik konkurencyjności gospodarstw. Roczniki Naukowe SERiA, tom X, zeszyt 1. Wydaw. „Wieś Jutra”, Warszawa 2008.

Zieliński M.: Sytuacja ekonomiczna gospodarstw wyspecjalizowanych na tle wielostronnych o wielkości 8-16 ESU. Roczniki Naukowe SERiA, tom X, zeszyt 3. Wydaw. „Wieś Jutra”, Warszawa 2008.

Streszczenie

Celem opracowania było przedstawienie opinii rolników dotyczących procesu decyzyjnego, doradztwa oraz istniejącego instytucjonalnego i bankowego systemu finansowego. Badania z wykorzystaniem kwestionariusza wywiadu zostały przeprowadzone w 2008 roku na grupie 100 rolników uczestniczących w systemie FADN w województwie mazowieckim. Większość rolników oceniła istniejący system finansowania jako dobry, a za główną jego wadę uznali zbyt skomplikowane procedury bankowe. Zarządzający gospodarstwami rolnymi w prowadzonej działalności wspomagali swoje decyzje poprzez konsultacje z rodziną, doradcą ODR oraz uzyskiwanymi w ramach FADN informacjami z raportów. Przy ustalaniu potrzeb inwestycyjnych rolnicy kierowali się głównie celem na jaki środki pieniężne mają być przeznaczone.

Summary

The aim of this research is to present farmers opinions concerning the decision process, financial consultancy and existing in Poland banking and institutional finance system. The research was performed with the usage of the questionnaire interview and became remained in 2008 on the group of 100 farmers who are involved in the system FADN in Mazovia province. Most of farmers assessed existing finance system as good, however they also stated the negative aspect acknowledged as too complicated bank-procedures. Managers of holdings performed their activity by supporting their decisions with family, ODR adviser consultations and within the information obtained from FADN report. Farmers decided about the settlement of the investment-needs by directing with the aim of the investments purchase.

Teresa Miś
Katedra Polityki Gospodarczej
Uniwersytet Rzeszowski

Wpływ doradztwa na rozwój przedsiębiorczości zespołowej rolników

Effect of advisory services on development of farmers' team entrepreneurship

Wstęp

Integracja z Unią Europejską spowodowała konieczność dostosowania się wszystkich sfer życia gospodarczego i społecznego do nowych warunków. Zespołowe gospodarowanie rolników jest jednym ze sposobów, który może poprawić kondycję polskiego rolnictwa.

Jednym z przejawów przedsiębiorczych zachowań rolników jest ich zrzeszanie się w grupy producenckie i marketingowe oraz zespoły wspólnego użytkowania maszyn. Doświadczenia innych krajów europejskich podkreślają słabość indywidualnych producentów rolnych, zaś łączenie się rolników w grupy jest podstawą systemu rynkowego. Forma przedsiębiorczych zachowań rolników, jaką są grupy producenckie rozwija się stosunkowo wolno, na co mają wpływ regionalne i lokalne uwarunkowania ekonomiczne, społeczne i instytucjonalne¹. Również S. Stańko uważa, że działanie zespołowe jest dużym wyzwaniem dla polskich rolników, ponieważ wymaga określonych postaw i umiejętności od każdego uczestnika, w tym także podporządkowania się i przestrzegania zasad czy ustaleń technologicznych i produkcyjnych². Grupowe przedsięwzięcia rolników stają się obecnie w Polsce koniecznością. Jednak sami rolnicy nie są do końca co do tego przekonani. Wielu z nich uznaje co prawda potrzebę i sens łączenia wysiłków oraz kapitału, ale kiedy trzeba podjąć praktyczne działanie, mają pewne wątpliwości i zahamowania. Szczególne znaczenie w procesie rozwoju działań zespołowych mają i będą miały instytucje doradcze, animujące rozwój grup

¹ I. Sikorska-Wolak: Przedsiębiorczość w ujęciu normatywnym, funkcjonalnym i opisowym. W: Rola doradztwa rolniczego w rozwoju przedsiębiorczości zespołowej rolników. Wydaw. SGGW, Warszawa 2000, s. 28-29.

² S. Stańko: Instytucjonalne aspekty rynku rolnego i żywnościowego w Polsce. Roczniki Naukowe Stowarzyszenia Ekonomistów Rolnictwa i Agrobiznesu, Tom VIII, z. 4, 2006.

producentkich, finansowe (banki) i publiczne (ARiMR)³. Brak pewnych instytucji lub ich słabość należy uznać za barierę w przekształceniach strukturalnych rolnictwa i obszarów wiejskich. Duże znaczenie w rozwoju gospodarki danego kraju odgrywają instytucje lokalne znajdujące się w bliskim sąsiedztwie danej jednostki⁴. Szczególne znaczenie dla tych procesów mają lokalne instytucje doradcze, które poprzez bliski kontakt z rolnikiem i przedsiębiorcą wiejskim mogą skuteczniej wpływać na kierunek przeobrażeń jednostek⁵. Dla wzmocnienia swojej pozycji na rynku, niwelowania skutków globalizującej się gospodarki rolnicy muszą przełamać kryzys zaufania do samych siebie i działać w porozumieniu. Ważne aby rolnicy rozumieli potrzebę organizowania się i byli przekonani o takiej a nie innej formie współpracy⁶. To stanowi zaś wyzwanie dla instytucji doradczych, które powinny wspierać rolników w podejmowaniu tej formy przedsiębiorczości.

W tym kontekście celem opracowania było przedstawienie roli doradztwa w kreowaniu rozwoju przedsiębiorczości zespołowej rolników i pozyskiwaniu dofinansowania z funduszy UE na przykładzie Podkarpackiego Ośrodka Doradztwa Rolniczego oraz ustalenie czy występuje zainteresowanie rolników w regionie podkarpackim organizowaniem się w grupy producentkie i jakie czynniki na to wpływają. Zakres przestrzenny badań obejmuje specyficzny region rozdrobnionego rolnictwa, do jakich należy województwo podkarpackie, gdzie dominują małe i słabe ekonomicznie gospodarstwa rolne. Według B. Wawrzyniaka województwo podkarpackie zaliczane jest do regionów o największej koncentracji drobnych gospodarstw⁷. Badania ankietowe, przy użyciu kwestionariusza wywiadu przeprowadzono w pierwszej połowie 2007 roku, na próbie 300 rolników nie zrzeszonych w grupy producentkie z terenu wspomnianego już wcześniej województwa podkarpackiego⁸. W opracowaniu wykorzystano także materiały udostępnione przez Urząd Marszałkowski w Rzeszowie, opracowania Głównego Urzędu Statystycznego oraz dane Podkarpackiego Ośrodka Doradztwa Rolniczego.

³ K. Krzyżanowska: *Przedsiębiorczość zespołowa rolników i jej uwarunkowania*. Wydaw. SGGW, Warszawa 2003, s. 12.

⁴ Y. Rydin, E. Falleth: *Networks and Institutions in Natural Resource Management*. Edward Elgar Publishing, Inc. Cheltenham, UK Northampton, MA USA 2006.

⁵ T. Miś : *Wykorzystanie wsparcia finansowego z funduszy UE przez gospodarstwa rolne w regionie rozdrobnionego rolnictwa*. Zeszyty Naukowe Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie, *Ekonomika i Organizacja Gospodarki Żywnościowej*, nr 65, Wydaw. SGGW, Warszawa 2008, s. 109-120.

⁶ *Organizacja i funkcjonowanie grup producentów rolnych*. Poradnik Informacyjno-szkoleniowy. Red.: Witold Boguta, Krajowa Rada Spółdzielcza, Warszawa 2006.

⁷ B. Wawrzyniak: *Kierunki ewolucji struktury agrarnej w Polsce w świetle spisów rolnych z 1996 i 2002 roku*. *Acta Oeconomia*, 2004 nr 3, s. 131-132.

⁸ Badania przeprowadzono w ramach projektu badawczego, pt.: "Rola lokalnych instytucji w przekształceniach rolnictwa o rozdrobnionej strukturze gospodarstw (po przystąpieniu Polski do Unii Europejskiej)" finansowanym przez MNiSW w ramach grantu: nr N114 009 31/2320, realizowanego w Katedrze Polityki Gospodarczej, Wydziału Ekonomii Uniwersytetu Rzeszowskiego od 2006 r.

Przedsiębiorczość zespołowa rolników i możliwości jej dofinansowania na Podkarpaciu

Słaba pozycja konkurencyjna rolników w Polsce wynika z nacisku rynkowych sił konkurencyjnych, w tym głównie z dużej liczby producentów, wysokich kosztów stałych, barier wejścia na rynki zbytu, stagnacji popytu oraz zagrożeń rynku zagranicznymi produktami substytucyjnymi. Tworzenie grup producenckich stwarza możliwości przezwyciężenia tych słabych stron i stworzenia z producentów rolnych silnego i znaczącego ogniwa rynku rolnego⁹. Organizacje producentów rolnych odgrywają znaczącą rolę w zakresie rozwiązywania problemów rolnictwa i reprezentowania interesów zrzeszonych w nich podmiotów. Mogą to być różnego rodzaju związki, stowarzyszenia, izby, cechy, zrzeszenia, grupy i inne formy reprezentowania interesów poszczególnych producentów w układzie branżowym lub regionalnym. Samoorganizowanie się producentów ma wpływ na utrwalanie kondycji rolników jako producentów rolnych, zwiększenie ich siły przetargowej oraz zmniejszenie trudności w adaptacji do wymogów współczesnej gospodarki¹⁰. W literaturze można spotkać wiele definicji grupy producenckiej. Według A. P. Wiatraka grupa producencka jest dobrowolnym związkiem ludzi, a nie kapitału, zorganizowanym w celu prowadzenia wspólnej produkcji jednego lub kilku produktów, a następnie po ich przygotowaniu i standaryzacji dużych partii sprzedania nabywcy, najczęściej w drodze wcześniej zawartych kontraktów. Grupa taka zwykle jest tworzona przez małe podmioty gospodarcze, które w formie wzajemnych kontraktów pomocowych, zawierają umowy dotyczące przygotowania produktu, jego doskonalenia i sprzedaży, wymiany technologii i informacji, itp. Podstawowym celem takiego zespołu jest koncentracja oferty rynkowej, zwiększenie konkurencyjności produktów i doskonalenie ich jakości. Grupa powstaje wtedy, gdy jakaś osoba lub zespół widzi możliwości zwiększenia produkcji i/lub sprzedaży, uzyskania korzystnych cen przez wspólne działanie¹¹.

Po akcesji Polski do struktur UE dodatkowym czynnikiem zachęcającym producentów rolnych do tworzenia grup producenckich jest znacząco większy zakres pomocy finansowej. Według informacji Ministerstwa Rolnictwa i Rozwoju Wsi (stan na 2007 r.) na terenie kraju zarejestrowane były 152 grupy producenckie, zrzeszające 17 789 członków. Zarejestrowane grupy producenckie mają różne formy prawne, w tym najwięcej było spółek z o.o. (37%), zrzeszenia stanowiły 30%, spółdzielnie 27%, stowarzyszenia zaś 6%.

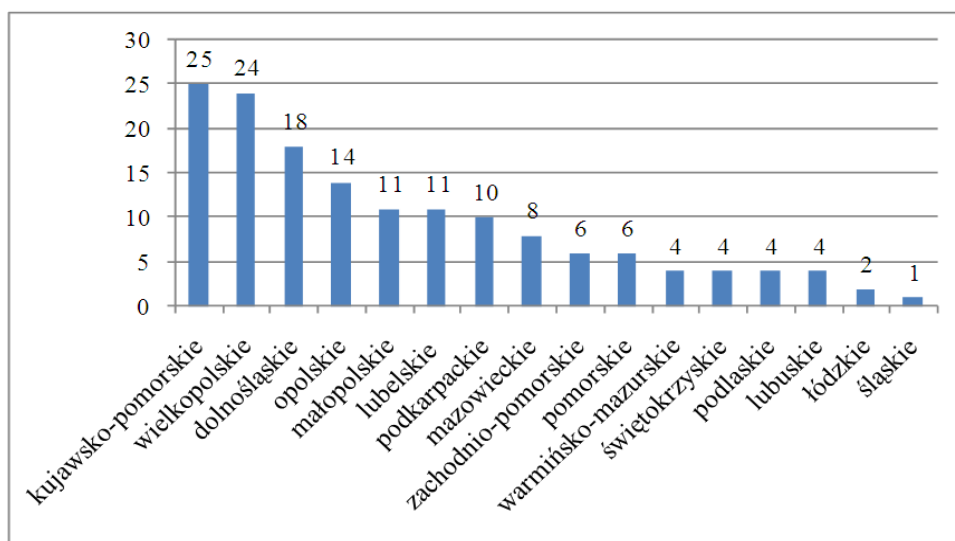
Rozmiary grup są różne: od zrzeszających kilku członków dysponujących niewielkim potencjałem, przez liczące niewielu członków, ale będących dużymi

⁹ M. Lemanowicz: Mechanizm udzielania pomocy finansowej grupom producentów rolnych (budżet krajowy i PROW). W: Kwestia agrarna w Polsce i na świecie. Wydaw. SGGW, Warszawa 2005, s. 565.

¹⁰ K. Niewiadomski: Agrobiznes. Podstawowe zagadnienia z elementami marketingu. Białystok 2003, s. 65-70.

¹¹ A.P. Wiatrak: Grupy producentów rolnych - istota działania i zarządzania nimi. W: Roczniki Naukowe Stowarzyszenia Ekonomistów Rolnictwa i Agrobiznesu, 2006, Tom VIII, Zeszyt 4, s. 361.

lub bardzo dużymi producentami, po liczące kilkudziesięciu drobnych członków. Pomimo dużego rozdrobnienia produkcji liczba grup producentów jest niewielka i zróżnicowana regionalnie. Najwięcej grup jest w tych regionach, w których są większe gospodarstwa i wyższa kultura rolna, w tym najczęściej w województwach kujawsko-pomorskim i wielkopolskim (rysunek 1).

RYSUNEK 1. Liczba grup producentów rolnych w poszczególnych województwach w 2007 roku
Źródło: www.krs.com.pl/grupy/fotki/gpr

W regionie Podkarpacia funkcjonuje tylko 10 grup producentów rolnych, co stanowi 6,6% ogółu grup producenckich w kraju, w tym dominującymi branżami są trzoda chlewna i ziarno zbóż (odpowiednio po 2 grupy). W Polsce najczęściej jest grup producentów trzody chlewnej (41), ziarna zbóż i nasion roślin oleistych (23), ziarna zbóż (21) oraz suszonych liści tytoniu (11 grup).

Łącznie w grupach producenckich zrzeszonych jest blisko 18 tysięcy producentów rolnych. Należy mieć nadzieję, że możliwość ubiegania się o wsparcie finansowe ze środków UE oraz ze środków budżetu krajowego powinna zdecydowanie wpłynąć na zwiększenie liczby grup w przyszłości oraz umocnienie pozycji już istniejących¹². W UE wspiera się powstawanie i funkcjonowanie grup producenckich. Znalazło to również odzwierciedlenie w Polsce, zarówno jeśli chodzi o ustawodawstwo w tym zakresie, jak i narzędzia wdrażania, zwłaszcza związane z powstaniem grupy. W Polsce nie obserwuje się jednak dużego zainteresowania działalnością zespołową, co wynika z różnych przyczyn, między

¹² E. Baran, T. Miś, D. Zając: Wybrane przesłanki i uwarunkowania rozwoju grup producenckich w województwie podkarpackim. W: Ogólne problemy rozwoju grup producenckich w rolnictwie. Red. naukowa: Kazimierza Łęczyskiego, Monografie nr 89, Wydaw. Akademii Podlaskiej, Siedlce 2007, s. 112.

innymi niskiej siły ekonomicznej gospodarstw, braku dostatecznej świadomości w tym zakresie, trudności i konfliktów występujących w trakcie funkcjonowania grupy¹³.

Pomoc finansowa dla grup producenckich ma na celu podniesienie dochodów rolników przez zmniejszenie kosztów produkcji, poprawę jej jakości, wykształcenie wspólnego systemu sprzedaży produktów, ustalenie wspólnych zasad informowania o produkcji ze szczególnym uwzględnieniem zbiorów i dostępności produktów. Płatności są realizowane w formie rocznych płatności przez okres 5 lat. Wysokość pomocy ustalana jest indywidualnie dla każdej grupy na podstawie wartości netto rocznej produkcji, która została sprzedana. Wysokość pomocy finansowej nie może przekroczyć: w pierwszym i drugim roku - 100.000 EURO, w trzecim roku - 80.000 EURO, w czwartym roku - 60.000 EURO, w piątym - 50.000 EURO. Do końca czerwca 2007 r. do ARiMR wpłynęło 102 wnioski o przyznanie pomocy finansowej na wspieranie grup producentów rolnych, w tym Agencja wydała 99 decyzji administracyjnych przyznających pomoc. Ponadto beneficjenci złożyli 89 wniosków o wypłatę środków, zaś Agencja wydała 78 decyzji o przyznaniu środków finansowych. Do końca czerwca 2007 r. wypłacono środki dla 49 grup producenckich na łączną kwotę 12 mln 294 tys. zł (tabela 1). Liczba złożonych wniosków o pomoc na Podkarpaciu wyniosła 5, o płatność 6 - pozytywnie rozpatrzono 5 wniosków na sumę 271 779 zł.

TABELA 1. Korzystanie z pomocy finansowej przez grupy producenckie

Województwo	Liczba wniosków o pomoc	Liczba wniosków o płatność	Decyzje przyznające płatność	Kwota zrealizowanych płatności (PLN)
dolnośląskie	12	6	4	273 161
kujawsko-pomorskie	20	22	21	3 355 027
lubelskie	4	5	2	157 346
lubuskie	4	5	5	1 265 849
łódzkie	-	-	-	-
małopolskie	3	5	5	626 394
mazowieckie	3	3	2	442 885
opolskie	12	11	10	1 189 435
podkarpackie	5	6	5	271 779
podlaskie	-	-	-	-
pomorskie	4	5	5	884 568
śląskie	1	-	-	-
świętokrzyskie	1	-	-	-
warmińsko-mazurskie	3	2	2	385 493
wielkopolskie	23	17	15	3 048 416
zachodniopomorskie	7	2	2	393 289
Razem	102	89	78	12 293 642

Źródło: opracowanie na podstawie danych ARiMR (dane na 30.06.2007 r.) ARiMR – Trzy lata po akcesji, ARiMR, Warszawa 2007

¹³ A. P. Wiatrak: Grupy producentów rolnych - istota działania i zarządzania nimi. W: Roczniki Naukowe Stowarzyszenia Ekonomistów Rolnictwa i Agrobiznesu, 2006, Tom VIII, Zeszyt 4, s. 361-365.

Instrumenty pomocy w ramach PROW 2007-2013 oraz obowiązujące od 1 stycznia 2007 roku zwolnienie z podatku dochodowego grupy w części wydanej na zakup środków produkcji mogą wpłynąć na przyspieszenie pożądaných zmian w tym zakresie.

Istnieje wiele barier hamujących proces powstawania grup producenckich, głównie z zakresu braku wiedzy ekonomicznej i zrozumienia mechanizmów rynkowych, niechęci do pokonywania przeszkód formalnoprawnych, jak również psychologicznych, takich jak obawa przed dokonywaniem zmian. Dlatego ważne jest aby tę lukę pomagali wypełniać dobrze wyszkoleni i kompetentni doradcy, służący wiedzą i pomocą zainteresowanym tą formą zespołowej współpracy właścicielom gospodarstw. Jest to zadanie dla pracowników ośrodków doradztwa rolniczego, izb rolniczych, urzędów marszałkowskich zajmujących się rejestrowaniem grup, nauczycieli szkół średnich i wyższych. Szkolenia dla doradców organizuje Krajowa Rada Spółdzielcza, która organizuje kursy w ramach projektu PROW 2007-2013 „Promocja tworzenia grup producentów rolnych”¹⁴.

Instytucje doradcze w rozwoju rolniczych grup producenckich

W Polsce, tak jak w wielu innych krajach, doradztwo rolnicze musi sprostać wyzwaniom związanym z pojawiającymi się w Europie i na świecie nowymi trendami, jak globalizacja i liberalizacja rynków rolnych, ograniczanie wydatków budżetowych kierowanych na zadania doradcze oraz komercjalizacja usług doradczych¹⁵. Pomimo zmian ciągle najważniejszą instytucją doradztwa rolniczego w Polsce są ośrodki doradztwa rolniczego (ODR), które starają się jak najlepiej dostosować do nowych warunków funkcjonowania, zwłaszcza dbając o poziom przygotowania kadry doradczej¹⁶.

Podkarpacki Ośrodek Doradztwa Rolniczego (PODR) w latach 2004-2006, a także w 2007 r. prowadził szereg działań zmierzających do konsolidacji rolników w grupy producenckie, co zaowocowało powstaniem 6 grup wspólnego działania, z czego dwie uzyskały w 2006 r. wpis do rejestru Marszałka. Przeprowadzono ponad 50 szkoleń dotyczących tej tematyki, kilkanaście konsultacji i 1 konferencję wojewódzką „Organizacja i funkcjonowanie grup producentów rolnych”. Ponadto realizowano szkolenia z zakresu nowoczesnej technologii i ekonomiki produkcji oraz dostosowania jej do standardów UE. Ważnym elementem pracy doradczej było wskazywanie rolnikom na możliwość pozyskania środków finansowych z funduszy unijnych, głównie z PROW i SPO oraz na konieczność powiązania

¹⁴ P. Prus.: Rola grup producenckich w podnoszeniu konkurencyjności gospodarstw rolniczych. Roczniki Naukowe Stowarzyszenia Ekonomistów Rolnictwa i Agrobiznesu, 2008, Tom X, zeszyt 3, s. 460.

¹⁵ J. Kania: Doradztwo rolnicze w Polsce w świetle potrzeb i doświadczeń zagranicznych. Zeszyty Naukowe Akademii Rolniczej im. Hugona Kołłątaja w Krakowie 440, Rozprawy, z. 318, Wydaw. AR, Kraków 2007.

¹⁶ S. Zawisza: Działalność Łódzkiego Ośrodka Doradztwa Rolniczego w Bratoszewicach w opinii współpracujących rolników. Roczniki Naukowe Stowarzyszenia Ekonomistów Rolnictwa i Agrobiznesu, 2008, Tom X, zeszyt 2, s. 290.

producentów z przetwórcami, np. w 2006 r. w tym zakresie z pomocy kadry doradczej PODR skorzystało prawie 101 600 zainteresowanych mieszkańców obszarów wiejskich. Ponadto doradcy pomogli w sporządzeniu 3 wniosków o wsparcie dla grup producentów rolnych (do ARiMR wpłynęło 5 wniosków – tabela 1), a kwota przyznanej pomocy na 1 rok działalności wyniosła ogółem 211 757,55 zł. Świadczone także fachową pomoc przy kompletowaniu wymaganej dokumentacji i nadzorowano terminowość w składaniu wniosków. Zorganizowano i prawidłowo udokumentowano 3 064 spotkań grupowych z rolnikami w ramach doradztwa grupowego, z którego skorzystało ponad 16 000 zainteresowanych rolników. Wydano 3 tytuły ulotek doradczych o łącznym nakładzie 130 000 sztuk oraz afisze informacyjne w nakładzie 6 400 sztuk, w tym ulotki pt.: „Grupy producenckie” w nakładzie 10 tys. sztuk (co stanowi 7,7% ogółu ulotek).

W pracy doradczej podkarpackich pracowników ODR ważną kwestią było tworzenie kompleksowego doradztwa ekonomicznego dla rolników. W ramach tego zadania prowadzono działalność informacyjną i doradczą ze wskazaniem możliwości pozyskiwania środków finansowych na inwestycje w warunkach konkretnych gospodarstw i grup producenckich. Zakres doradztwa obejmował informacje o dotacjach i kredytach preferencyjnych. Przygotowywano opinie (według wzorów ARiMR) dla banków kredytujących inwestycje, realizowane z udziałem kredytu z dopłatami Agencji. Prowadzono pełną obowiązującą dokumentację w zakresie rejestrowania wniosków, wydawania opinii, opracowywano również szczegółowe miesięczne informacje do Agencji z terenu woj. podkarpackiego.

Doradztwo ekonomiczne dla gospodarstw ubiegających się o kredyty dofinansowywane przez ARiMR obejmowało przyjęcie od kredytobiorcy przedłożoną do zaopiniowania analizę ekonomiczną określającą zasadność ekonomiczną i organizacyjną planowanej do kredytowania inwestycji (biznes plan). W 2006 roku wydano dla woj. podkarpackiego 342 pozytywne opinie dla podmiotów gospodarczych (gospodarstw indywidualnych, spółdzielni, grup producentów rolnych, zakładów przetwórstwa rolno-spożywczego), ubiegających się o kredyty z dopłatami Agencji, w tym tylko jedną opinię dla grupy producenckiej na wartość inwestycji 79,5 tys. zł, przy kredycie 55,6 tys. zł. Średnia wartość wnioskowanych w 2006 r. kredytów wynosiła 125,0 tys. zł na 1 podmiot gospodarczy. Zwiększone zainteresowanie kredytami (o 118 opinii więcej niż w 2005 roku i o 252 opinie więcej niż planowano na 2006 r.) wynikało głównie z faktu, że skończyły się środki na dotacje do inwestycji z SPO.

Działalność oświatowa nakierowana była na podnoszenie wiedzy zawodowej rolników i osób odpowiedzialnych za rozwój obszarów wiejskich, restrukturyzację i modernizację rolnictwa. W związku z tym w tematyce szkoleń dominowały takie zagadnienia, jak: zwykła dobra praktyka rolnicza, standardy produkcji, nowoczesne i proekologiczne technologie produkcji, wielofunkcyjny rozwój wsi i mała przedsiębiorczość, organizacja grup producenckich i rynków

rolnych, programy rolnośrodowiskowe, prawo finansowe, pozyskiwanie środków finansowych UE. Formami edukacji były: kursy, seminaria, konferencje, szkolenia lektorskie i wyjazdy oraz szkolenia praktyczne, czyli warsztaty.

W celu scharakteryzowania działalności szkoleniowej PODR w tabeli 2 zaprezentowano dane, dotyczące form szkoleniowych i liczby osób w nich uczestniczących. Wynika z nich, że lata 2004-2006 cechuje ogólny spadek form szkoleniowych, wyjątkiem są pokazy i konferencje oraz seminaria wojewódzkie.

TABELA 2. Formy szkoleniowe prowadzone przez PODR w latach 2004-2006

Formy szkoleniowe	Liczba szkoleń			Dynamika zmian (2004=100%)	Liczba uczestników			Dynamika zmian (2004=100%)
	Rok				Rok			
	2004	2005	2006		2004	2005	2006	
Szkolenia lektorskie	2389	872	1255	52,5	38430	16508	1852	4,8
Szkolenia wyjazdowe	60	26	24	40,0	1852	1008	945	51,0
Szkolenia praktyczne	205	16	13	6,3	1581	423	238	15,0
Pokazy	282	303	549	194,7	6203	6161	7487	120,7
Kursy	155	68	54	34,8	2459	1885	1576	64,1
Konferencje i seminaria wojewódzkie	18	12	21	116,7	756	620	1092	144,4
Suma	3109	1297	1916	61,6	51281	26605	13190	25,72

Źródło: opracowanie na podstawie rocznych sprawozdań PZDR w Boguchwale z lat 2004-2006

Liczba pokazów w roku 2006 w porównaniu z 2004 wzrosła o 94,6% a konferencji i seminariów prawie o 17%, co należy uznać za zjawisko pozytywne, z uwagi na to, że klienci doradztwa preferują formy szkoleniowe, odbywające się w rzeczywistych warunkach. Największe zmiany dotyczyły szkoleń praktycznych (warsztatów), ich liczba spadła o 93,7%, a liczba przeszkolonych o 85%. Uzasadnieniem tak dużych dysproporcji w prezentowanych formach szkoleniowych w roku 2004 w porównaniu z 2006 może być fakt, iż pracownicy ODR zmniejszyli liczbę metod grupowych na rzecz doradztwa indywidualnego, polegającego na udzielaniu pomocy w wypełnianiu wniosków o fundusze unijne.

Dla nowoczesnego rolnika ważne znaczenie ma znajomość zagadnień prawnych, podejmowania działań przedsiębiorczych, marketingu, zarządzania finansami, gospodarstwem oraz możliwość uzyskania wsparcia instytucjonalnego. Dlatego interesującą kwestią wydawało się poznanie opinii rolników z regionu Podkarpacia, czy i w jakim zakresie korzystają z pomocy instytucji. Z uzyskanych wyników badań własnych wynika, że rolnicy dostrzegają potrzebę współpracy z otoczeniem instytucjonalnym. Najwięcej respondentów (ponad 69%) deklarowało stałe kontakty z bankami, w tym głównie spółdzielczymi, z ODR – 63,0%, samorządem lokalnym – 32,7%, ARiMR – 26,7%, IR – 8,3%, organizacjami branżowymi – 1,7%. Należy tu jednak nadmienić, że częste

kontakty z bankami i ODR zostały niejako narzucone rolnikom jako efekt wprowadzenia podatku VAT w rolnictwie oraz objęcia rolnictwa zasadami WPR. O nawiązywaniu współpracy z instytucjami decyduje szereg czynników o charakterze zewnętrznym, niezależnych od klienta lub takich, na które ma on niewielki wpływ. Czynniki najczęściej postrzegane przez badanych rolników jako bariery i ograniczenia rozwoju współpracy okazały się brak doświadczenia we współpracy z instytucjami oraz utrudniony dostęp do instytucji, polegający na dużej odległości, na co wskazywali głównie rolnicy, których gospodarstwa były położone w rejonie Bieszczadów. Jednocześnie ci rolnicy, których gospodarstwa były położone w niekorzystnej odległości od instytucji wykazywały największą chęć i potrzebę korzystania z pomocy różnego rodzaju instytucji. Prawie, co piąty badany rolnik jako ważne ograniczenia wskazywał słabą informację o ofercie ze strony instytucji oraz brak zachęt w nawiązywaniu współpracy z instytucją (tabela 3).

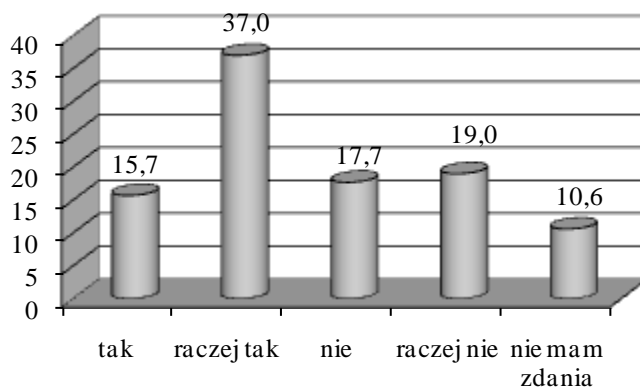
TABELA 3. Bariery (ograniczenia) we współpracy z instytucjami w opinii rolników

Rodzaj bariery	Ogółem	
	Liczba wskazań	% ogółu rolników
Brak doświadczenia we współpracy z instytucjami	83	27,7
Utrudniony dostęp do instytucji (np. duża odległość)	81	27,0
Brak zachęt w nawiązaniu współpracy z instytucją	58	19,3
Słaba informacja o ofercie ze strony instytucji	56	18,7
Niedostosowanie oferty do potrzeb gospodarstwa	48	16,0
Brak osoby pierwszego kontaktu z rolnikiem	22	7,3
Brak oferty współpracy	21	7,0
Wysokie koszty korzystania z usług	16	5,3
Niska jakość oferty ze strony instytucji	6	2,0
Inne (biurokracja, brak zainteresowania współpracą, brak perspektyw gospodarowania, brak potrzeby)	10	3,3

Zródło: badania własne

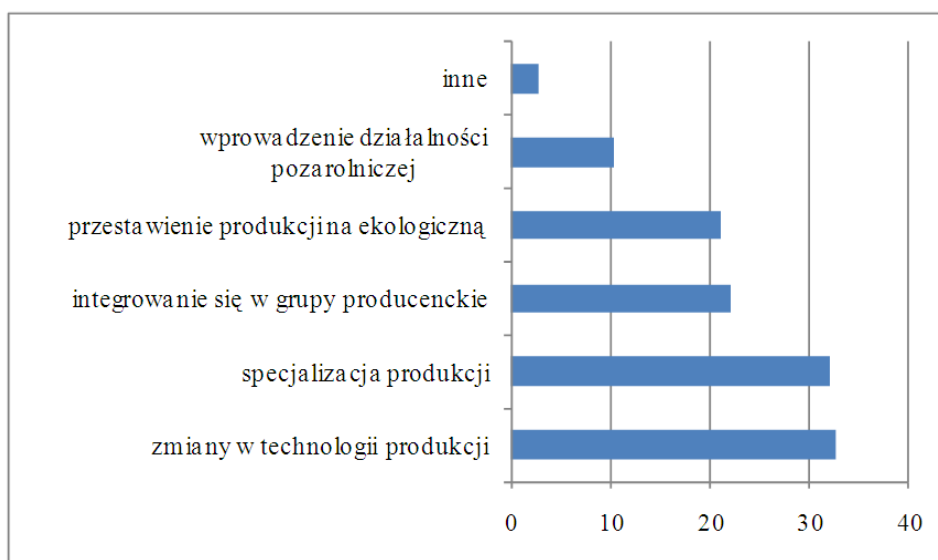
Ważną kwestią wydawało się także poznanie opinii rolników na temat możliwości rozwoju gospodarstwa po przystąpieniu Polski do UE (rysunek 2). Co drugi badany uznał swoje gospodarstwo za rozwojowe i w tej grupie znaleźli się rolnicy, którzy zainteresowani byli organizowaniem się w zespoły producenckie. Praca nad poszerzaniem i ubogacaniem kompetencji mieszkańców wsi ma głęboki sens. Najlepszym tego dowodem jest obserwowana przez pracowników PODR wzmoczona aktywność absolwentów kursów, pod kątem podejmowania przedsiębiorczości. Tak naprawdę, przed i po ukończeniu kursu nie zmieniły się przecież zasoby, nie pojawiły się też nagle nadzwyczajne okazje. Jednak ożywienie zainteresowania przedsiębiorczością występuje i jest rezultatem pełniejszych kompetencji zdobytych dzięki uczestniczeniu w szkoleniu. Oznacza to, że nieodzowna jest ciągła praca od podstaw i upowszechnianie wiedzy

o przedsiębiorczości, w tym także zespołowej nie tylko w trybie szkoleń i kursów, ale też wiedza ta winna mieścić się w programach szkół wszystkich szczebli.

RYSUNEK 2. Opinie rolników na temat możliwości rozwojowych gospodarstwa (w %)
Źródło: badania własne

Korzystnym aspektem wynikającym z opinii rolników jest chęć integrowania się z innymi rolnikami w grupy producenckie, a także przestawienie produkcji rolnej na ekologiczną i podjęcie dodatkowo działalności pozarolniczej (rysunek 3).

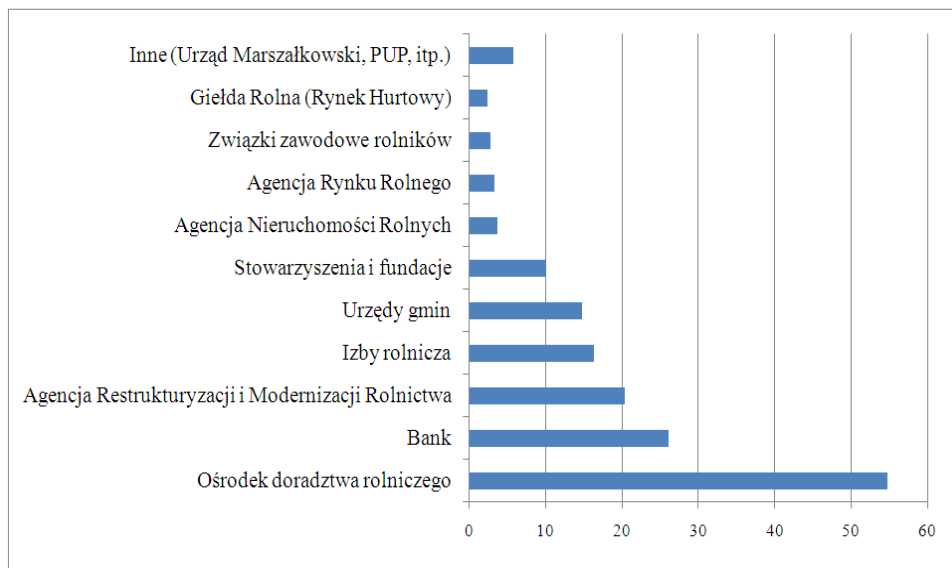
RYSUNEK 3. Zamierzenia rolników do 2010 roku (w %)
Źródło: badania własne

Analiza zamierzeń na najbliższą przyszłość (do 2010 r.) ujawniła ponadto, że badani rolnicy deklarują zmiany inwestycyjne w swoich gospodarstwach, w tym specjalizację produkcji i zmiany w technologii produkcji (odpowiednio po 32% rolników). Rolnicy zainteresowani są także wytwarzaniem oraz promocją produktów regionalnych i lokalnych, a także nawiązaniem współpracy z zakładami przemysłu przetwórczego. Należy tutaj zaznaczyć, że najwięcej zmian w swoich gospodarstwach zamierzają przeprowadzić właściciele większych obszarowo gospodarstw i legitymujący się wyższym wykształceniem. Interesującą kwestią wydaje się poznanie sposobu finansowania przyszłych zmian w gospodarstwach. Z opinii rolników wynika, że w większości (62,7%) chcą finansować zmiany kredytem inwestycyjnym preferencyjnym, tylko 4,7% ze środków własnych, a pozostali, tj. 32,6% badanych chce skorzystać ze środków finansowych dostępnych w działaniach PROW na lata 2007-2013.

Gdy chodzi o chęć organizowania się w grupy producenckie, z wywiadów z rolnikami wynika, że mają pewne obawy iż w dobie ciągle zachodzących zmian w przepisach prawnych i wymogach unijnych nie podołają swoim przedsięwzięciom. Zwracają także uwagę na braki w stanie wiedzy, jaką posiadają w zakresie procedur rejestracji grupy. Najwięcej osób - 30,3% ogółu rolników zainteresowanych wstąpieniem do grupy producenckiej chce utworzyć grupę producentów trzody chlewnej, innymi branżami o dużym zainteresowaniu były: tytoń (25,8%), bydło mleczne (15,2%), owoce i warzywa (12,1%), zboża (7,6%) oraz inne – 9,1% (głównie owce, wikliniarstwo).

Badani rolnicy zwracali uwagę na potrzebę podnoszenia swojej wiedzy z zakresu etapów tworzenia grup producenckich, pomocy w zebraniu właściwej dokumentacji, rejestracji grupy, ubieganiu się o wsparcie ze środków unijnych i preferencyjnych kredytów. Dlatego też w przyszłości chcieli korzystać z usług doradczych, związanych głównie z poradnictwem prawnym, ekologicznym, ale przede wszystkim obejmującym uzyskanie pomocy w sporządzeniu wniosków aplikacyjnych i gromadzeniu właściwej dokumentacji. Pomocy oczekiwali głównie od instytucji lokalnych, położonych w bliskim otoczeniu rolnika, typu: ODR, banki, ARiMR, urzędy gmin, izby rolnicze (rysunek 4), które oferują wsparcie doradcze, finansowe, informacyjne i szkoleniowe.

Rolnicy oczekiwali od ODR głównie działalności informacyjno-promocyjnej oraz poradnictwa prawnego i ekonomicznego, w tym głównie związanego z podatkami, ubieganiem się o wsparcie unijne oraz preferencyjne kredyty, a także wskazywali na kompleksowość usług, począwszy od technologii produkcji poprzez marketing, ekonomikę, rachunkowość, podatki po kwestie związane z ochroną środowiska. Są nawet skłonni płacić za usługi doradcze, byleby uzyskać pełne i fachowe wsparcie doradcze.

RYSUNEK 4. Instytucje, które mogłyby pomóc w rozwoju gospodarstwa w opinii rolników (w %)

Źródło: badania własne

Przygotowanie rolników do nowego okresu programowania 2007-2013 to obecnie jedno z najważniejszych wyzwań stojących przed jednostkami doradczymi, bowiem co drugi badany deklaruje, że w przyszłości skorzysta z usług świadczonych przez ODR.

Podsumowanie

Proces tworzenia się grup producentów rolnych, a także jak wynika z opinii rolników współpraca z instytucjami napotyka ciągle na bariery i ograniczenia, dlatego konieczne jest propagowanie grupowego współdziałania rolników, przekazywania szybkich i trafnych informacji o procesie powstawania, funkcjonowania i rozwoju różnych form współpracy, a także o możliwości uzyskania wsparcia instytucjonalnego. Te zadania są realizowane przez ośrodki doradztwa rolniczego, które dysponują odpowiednim przygotowaniem i wieloletnim doświadczeniem w tym zakresie. Podkarpacki Ośrodek Doradztwa Rolniczego w latach 2004-2006 organizował kursy, seminaria i konferencje z zakresu powstawania i funkcjonowania grup producenckich, świadczył doradztwo ekonomiczne, związane z ubieganiem się o kredyty i fundusze UE, a także realizował działalność informacyjno-wydawniczą.

Zespołowe gospodarowanie rolników jest jednym ze sposobów poprawy konkurencyjności polskich gospodarstw na wspólnym europejskim rynku.

Przeprowadzone badania potwierdzają zainteresowanie rolników z regionu rozdrobnionego rolnictwa integrowaniem się w grupy producenckie. Wydawało się, że czynnikiem wspierającym funkcjonowanie grup jest możliwość dofinansowania ich działalności w ramach funduszy UE, jednak dostępne środki nie zostały w pełni wykorzystane, czego potwierdzeniem jest mała liczba wniosków złożonych w latach 2004-2006. Świadczy to o tym, że pobudzanie aktywności rolników w kierunku działalności zespołowej, w tym tworzenia grup producenckich jest dużym wyzwaniem dla doradztwa i wskazuje na konieczność podjęcia szybkich i efektywnych działań informacyjnych, doradczych i edukacyjnych ze strony jednostek doradczych.

Literatura

- ARiMR – Trzy lata po akcesji, ARiMR, Warszawa 2007.
- Baran E., Miś T., Zając D.: Wybrane przesłanki i uwarunkowania rozwoju grup producenckich w woj. Podkarpackim. W: Ogólne problemy rozwoju grup producenckich w rolnictwie. Red. naukowa: K. Łęczyckiego. Monografie nr 89, Wydaw. Akademii Podlaskiej, Siedlce 2007.
- Kania J.: Doradztwo rolnicze w Polsce w świetle potrzeb i doświadczeń zagranicznych. Zeszyty Naukowe Akademii Rolniczej im. Hugona Kołłątaja w Krakowie 440, Rozprawy, z. 318, Wydaw. AR, Kraków 2007.
- Krzyżanowska K.: Przedsiębiorczość zespołowa rolników i jej uwarunkowania. Wydaw. SGGW Warszawa 2003.
- Lemanowicz M.: Mechanizm udzielania pomocy finansowej grupom producentów rolnych (budżet krajowy i PROW). W: Kwestia agrarna w Polsce i na świecie. Wydaw. SGGW Warszawa 2005.
- Miś T.: Wykorzystanie wsparcia finansowego z funduszy UE przez gospodarstwa rolne w regionie rozdrobnionego rolnictwa. Zeszyty Naukowe SGGW w Warszawie, Ekonomika i Organizacja Gospodarki Żywnościowej, nr 65, Wydaw. SGGW Warszawa 2008.
- Niewiadomski K.: Agrobiznes. Podstawowe zagadnienia z elementami marketingu. Białystok 2003.
- Praca zbiorowa pod red. Boguty: Organizacja i funkcjonowanie grup producentów rolnych. Poradnik Informacyjno-szkoleniowy. Krajowa Rada Spółdzielcza, Warszawa 2006.
- Prus P.: Rola grup producenckich w podnoszeniu konkurencyjności gospodarstw rolniczych. Roczniki Naukowe Stowarzyszenia Ekonomistów Rolnictwa i Agrobiznesu, tom X, z. 3, 2008
- Rydin Y., Falleth E.: Networks and Institutions in Natural Resource Management. Edward Elgar Publishing, Inc. Cheltenham, UK Northampton, MA USA 2006.
- Sikorska-Wolak I.: Przedsiębiorczość w ujęciu normatywnym, funkcjonalnym i opisowym. W: Rola doradztwa rolniczego w rozwoju przedsiębiorczości zespołowej rolników. Wydaw. SGGW Warszawa 2000.
- Sprawozdanie z działalności PODR w Boguchwale, Boguchwała 2004, 2005, 2006.
- Stańko S.: Instytucjonalne aspekty rynku rolnego i żywnościowego w Polsce. Roczniki Naukowe Stowarzyszenia Ekonomistów Rolnictwa i Agrobiznesu, tom VIII, z. 4, 2006.
- Wawrzyniak B.: Kierunki ewolucji struktury agrarnej w Polsce w świetle spisów rolnych z 1996 i 2002 roku. Acta Oeconomia, nr 3, 2004.
- Wiatrak A.P.: Grupy producentów rolnych - istota działania i zarządzania nimi. W: Roczniki Naukowe Stowarzyszenia Ekonomistów Rolnictwa i Agrobiznesu, 2006, tom VIII, z. 4.
- Zawisza S.: Działalność Łódzkiego Ośrodka Doradztwa Rolniczego w Bratoszowicach w opinii współpracujących rolników. Roczniki Naukowe Stowarzyszenia Ekonomistów Rolnictwa i Agrobiznesu, 2008, tom X, z. 2.

Streszczenie

Po przystąpieniu Polski do UE zespołowe gospodarowanie rolników jest jednym ze sposobów poprawy konkurencyjności polskich gospodarstw na wspólnym europejskim rynku, zwłaszcza że istnieje możliwość wsparcia tego rodzaju działań ze środków finansowych Unii Europejskiej oraz przez otoczenie instytucjonalne. W Polsce, w tym także na Podkarpaciu funkcjonuje jednak niewiele grup producenckich. W tym kontekście w opracowaniu przedstawiono znaczenie doradztwa w kreowaniu rozwoju przedsiębiorczości zespołowej rolników. Zakres przestrzenny badań obejmuje specyficzny region rozdrobnionego rolnictwa, do jakich zaliczane jest województwo podkarpackie. Z badań własnych wynika, że rolnicy z województwa podkarpackiego widzą potrzebę przystąpienia do grup producenckich, wskazują jednak na obawy i utrudnienia, dla pokonania których niezbędny jest szybki przepływ właściwej informacji, a to stanowi duże wyzwanie dla instytucji doradczych. W otoczeniu instytucjonalnym agrobiznesu najbardziej aktywne wsparcie dla producentów rolnych świadczą ośrodki doradztwa rolniczego, których pomoc dla grup producenckim polega na organizowaniu szkoleń, kursów, konferencji, przekazywaniu informacji w formie elektronicznej (poprzez internet) i wydawniczej (ulotki) oraz świadczeniu doradztwa bezpośredniego, polegającego na przygotowaniu właściwej dokumentacji związanej z rejestracją grupy, a także ubieganiem się o wsparcie unijne i kredyty.

Summary

After Poland has accessed the European Union, the entrepreneurship of farmers is one of the ways to improve the competitiveness of Polish farms on common European market, the more that support for such efforts is available from the EU funds and through surrounding institutions. However, up to now, few producers groups function in Poland, Podkarpacie region being no exception. In this context, this paper presents the importance of advisory services in creating and developing of team entrepreneurship of farmers. The spatial range of the study covers specific, small-farm-dominated region of Poland, to which Podkarpackie province belongs as well. Own research by the author shows that farmers here see the necessity to join producers' groups, but they also indicate their concerns and some obstacles. To overcome the latter, a rapid flow of correct information is necessary, quite a challenge for institutions providing advisory services. In the institutional environment of agro-business, Agricultural Advisory Centers (ODRs) offer active support for agricultural producers. Their assistance for groups of producers consists in organizing of training courses, conferences and by transferring information in electronic form (through Internet) and publishing activities (leaflets), as well as rendering direct advice, as in preparing correct documentation related to registration of such groups, or in their efforts to acquire EU subsidies and credits.

Kazimierz Tabor

Katedra Ekonomiki Edukacji, Komunikowania i Doradztwa
Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego

Rola doradztwa we wzroście poziomu konkurencyjności i harmonijnym rozwoju obszarów wiejskich

Function of advisory in development of rural areas

Wstęp

Przemiany społeczno-gospodarcze, jakie się dokonują w naszym kraju obejmują swoim zakresem środowiska miejskie i wiejskie. Środowiska wiejskie cierpiące na wieloletni niedorozwój gospodarczy spowodowany historycznym zapóźnieniem, a także specyfiką oddziaływania realnego socjalizmu na rolnictwo, powoli zaczynają włączać się w nurt przemian. Dodatkowymi elementami opóźniającymi rozwój obszarów wiejskich było peryferyjne ich położenie względem prężnych ośrodków przemysłowych oraz istniejąca struktura agrarna. Wskazane przyczyny dysharmonii rozwoju nie są jedynymi i można zauważyć jeszcze takie, jak: bariery związane z komunikacją (drogi i nie tylko), dostępność przestrzenna do usług i wiele innych.

Wskazując słabości obszarów wiejskich nasuwa się pytanie, jakie czynniki mogą odgrywać istotną rolę w przywracaniu harmonijnego ich rozwoju, a rolnictwa w szczególności, czyniąc je konkurencyjnymi. Zakładamy, że doradztwo rolnicze szeroko pojmowane, jest jednym z tych czynników, który może odgrywać skuteczną rolę w harmonijnym rozwoju obszarów wiejskich.

Doradztwo we współczesnym rolnictwie

Doradztwo rolnicze jest działalnością, która dotyczy upowszechniania wiedzy i postępu w rolnictwie i to jest jego zasadnicza zarazem tradycyjna funkcja. Od samego początku (tj. początku XX w.) kształtowania się systemów doradczych w krajach anglosaskich, funkcja ta stanowiła podstawową treść pracy doradcy i organizacji, w której był on umocowany. W Polsce system doradztwa kształtuje się po dziś dzień, gdyż długo nie było jednoznacznych uregulowań prawnych, a i obecne są dalekie od potrzeb w tym zakresie.

Współczesne działania doradcze uległy znaczącej przemianie w stosunku do tych, z jakimi mieliśmy do czynienia w ostatnim ćwierćwieczu dwudziestego wieku.

Przybyło nowe ogniwo systemu upowszechniania wiedzy i postępu rolniczego - izby rolnicze, które do pewnego stopnia są konkurentem w stosunku do istniejących ośrodków doradztwa rolniczego. Zmieniła się też struktura organizacyjna systemu doradztwa, która nadal nie jest dostatecznie czytelna, uległy zadania ich metody działania. Na przestrzeni przeszło stu lat doradztwo ewoluowało i obejmowało coraz to nowe obszary działalności.

Konkludując, można stwierdzić, że współczesne doradztwo obejmuje takie dziedziny, jak: technologia produkcji rolniczej, ekologia, ekonomika i marketing, opracowywanie wniosków dotyczących dopłat rolniczych UE i rent strukturalnych, działalność oświatową i szkoleniową, zagadnienia socjalne, agroturystykę, budownictwo wiejskie, a nawet profilaktykę zdrowotną ludności wiejskiej. Z powyższego zestawienia wynika spektrum problemów, z jakimi działalność doradczą musi się zmierzać w codziennej pracy.

Problem kierunków zmian w obszarach wiejskich podnoszony był na konferencji poświęconej „*Rolnictwu i przemysłowi spożywczemu cztery lata po rozszerzeniu Unii Europejskiej*”¹. K. Duczkowska-Małysz wskazała, że *”zmiany w obszarach wiejskich i sektorze rolno-spożywczym będą przebiegać pod wpływem dwóch sprzecznych ze sobą tendencji:*

- *globalizacji, której w coraz większym stopniu katalizatorem będzie Unia Europejska[...],*

- *podtrzymywania specyfiki narodowych struktur, cech i zjawisk, będących skutkiem chęci zachowania własnej tożsamości, tradycyjnego typu społeczności lokalnych, niechęci do zmian i braku gotowości adaptacyjnych do nowych warunków.* Wypowiedź ta świadczy o trudnościach, z jakimi mogą spotykać się w przyszłości rolnicy. K. Duczkowska-Małysz stwierdziła również, że: *Wzrost konkurencyjności obszarów wiejskich i ich atrakcyjności będzie się opierał o nowe atrybuty – nie o dopłaty bezpośrednie i ceny interwencyjne oraz o skup, ale o innowacje, wiedzę, społeczeństwo informatyczne, co musi stać się udziałem wsi.* Można więc przypuszczać, że w niedalekiej perspektywie należy spodziewać się zmian we Wspólnej Polityce Rolnej UE. Stąd nasuwa się wniosek, że doradztwo rolnicze będzie miało swoiste wyzwanie, aby sprostać nowym wymaganiom wynikającym z ewentualnych przekształceń. Potencjalnie nowe zadania będą się koncentrować na upowszechnianiu innowacji rolniczych w innym niż dotychczas wymiarze, a zatem musi zaistnieć bardziej kompleksowe podejście, rozumiane jako wprowadzanie nowości połączone ze zmianami w organizacji przedsiębiorstwa rolnego (gospodarstwa), zmianami towarzyszącymi (zgodnie z teorią zmian kumulatywnych). Wymagać to będzie od doradców dalszej zmiany postaw, metod i kierunków doradzania i wpływania na zachowania produkcyjne producentów. Ze strony rolników producentów będą jawić się potrzeby większego zapotrzebowania na wiedzę.

¹ Wzmiankowana konferencja odbyła się w dniu 5 maja 2008 w SGH Warszawa.

W systemie doradztwa występują znaczne osiągnięcia w zakresie informatyzacji, co oznacza, że ośrodki doradztwa rolniczego w szerokim zakresie korzystają już ze specjalistycznego oprogramowania, aby ich działalność była skuteczniejsza i bardziej odpowiadała potrzebom doradczym. Jednocześnie istnieje niezbyt liczna grupa producentów rolnych korzystających z zasobów internetowych i głównie są to młodzi rolnicy. Niestety starsi za tą techniką nie nadążają. W najbliższej perspektywie *e-doradztwo* wymaga dalszego rozszerzenia, aby Internet mógł stawać się elementem siły wytwórczej w rolnictwie.

Doradztwo rolnicze, w obecnych warunkach, wpływa na rozwój obszarów wiejskich poprzez rozwiązywanie barier narosłych w minionym okresie. Do niektórych ważniejszych ograniczeń ich rozwoju można zaliczyć:

- Nadmierne zatrudnienie w rolnictwie, które jest rozwiązywane poprzez przedsięwzięcia w zakresie przedsiębiorczości, wspierane polityką państwa, mogące w dużej mierze zdjąć trochę nadwyżki ludzi pracujących w rolnictwie. W konsekwencji możliwy byłby wpływ na polepszenie struktury obszarowej gospodarstw.
- Rozproszona zabudowa obszarów wiejskich (ok. 60 tys. skupisk ludzkich o przeciętnym zaludnieniu 250 osób) może być lepiej zagospodarowana poprzez rozwój drobnych form przedsiębiorczości.
- Istnienie różnych form przedsiębiorczości (np. grupy producenckie) przyczynia się do wyszukiwania nowych nisz rynkowych i ściślejsze powiązanie gospodarstw z rynkiem rolnym.
- Przedsiębiorczość wpływa na podnoszenie jakości produktów rolnych i rozwój specjalizacji.
- Działania w zakresie przedsiębiorczości dostarczają dochodów pozwalających na reprodukcję rozszerzoną i potencjalne inwestycje.
- Rozwijanie przedsiębiorczości wiąże się z posiadaniem odpowiednich kwalifikacji i umiejętności stosowania nowych technik i technologii jak również poruszania się w realiach rynkowych.

Przedsiębiorczość pozarolnicza jako rozwijająca się działalność, postrzegana jest jako jeden z kierunków reorientacji rolnictwa w procesach dostosowawczych do wymagań rynku i europejskiej integracji polskiej gospodarki. Rozwijanie przedsiębiorczości wśród rolników jest zagadnieniem ważnym dla całej gospodarki, z wielu względów. Przynosi korzyści dla samego rolnika, pobudza do większej aktywności zawodowej, wzmacnia naśladownictwo innych, wpływa na podniesienie poziomu produkcji rolnej. W tej dziedzinie system doradztwa ma wiele liczących się osiągnięć i doświadczeń, na szczególną uwagę zasługują ośrodki doradztwa rolniczego.

Doradztwo rolnicze czeka kolejny dylemat związany z tym, że po okresie 4 lat kiedy Polska przystąpiła do UE w gospodarce światowej wystąpiły nasilające się, w różnym stopniu, procesy recesji gospodarczej. Najbardziej wyrazistym symptomem tego zjawiska jest kryzys ekonomiczny w sektorach bankowych

poszczególnych krajów. Mocne ekonomicznie państwa łatwiej radzą sobie z rozwiązywaniem problemów, jakie w związku z tym narastają. Sytuacja ta może również dotknąć polską gospodarkę i wszyscy odczujemy tego skutki.

Rozwój obszarów wiejskich

Według danych statystycznych z 2005 r. powierzchnia obszarów wiejskich wynosiła 199689 km² na terenach gmin wiejskich oraz 99013 km² na terenach gmin miejsko-wiejskich. Ogółem powierzchnia wsi według danych GUS wynosiła 291399 km², co stanowi 93,19% powierzchni kraju. Zamieszkuje tam 14,69 mln osób tj. prawie połowa ludności kraju, około 66% tej ludności związana jest z rolnictwem. Gęstość zaludnienia na terenach wiejskich wynosi ok.50 osób na km². W 2005 roku (dane GUS) na obszarach wiejskich w Polsce z pracy utrzymywało się 8,98 mln (pow. 61,46%) osób, z niezarobkowych źródeł utrzymania 5,51 mln, z dochodów własności utrzymuje się 12312 osób.

Polska wieś liczy 56803 jednostek cechujących się zdecydowanym rozproszeniem, natomiast, według kryteriów OECD, 70% powiatów kwalifikuje się jako obszary wiejskie. Taka sytuacja wpływa niekorzystnie na rozbudowę infrastruktury technicznej ponieważ rozproszenie znacząco podnosi koszty jej budowy. Dalszą konsekwencją takiego rozproszenia jest opóźnienie i hamowanie rozwoju gospodarczego oraz negatywne wpływanie na atrakcyjność alokacji inwestycji w obszary wiejskich.

Przestrzeń obszarów wiejskich obejmuje różnorodne interakcje społeczne, aktywność ludzką, działania ekonomiczne, doradztwo zmierzające do polepszenia standardu życia ludzi tam mieszkających. Wśród różnorodnych działań istotne znaczenie ma doradztwo, w szczególności w zakresie turystyki wiejskiej jako formy wspomagania ludzi zajmujących się organizowaniem, przyjmowaniem na wypoczynek osób zainteresowanych taką formą spędzania wolnego czasu. Można stwierdzić, że rozwój obszarów wiejskich może dokonywać się wieloma drogami, a działalność agroturystyczna wspierana, między innymi, przez istniejące doradztwo jest niezwykle atrakcyjna. W tym przypadku ośrodki doradztwa jako organizacje o dużym i wieloletnim doświadczeniu w zakresie działalności doradczej spełniają się poprzez realizację głównych zadań, do których można zaliczyć:

- udzielanie fachowej pomocy w zakresie racjonalnego prowadzenia działalności turystycznej,
- wdrażanie i upowszechnianie innowacji turystycznych,
- prowadzenie informacji,
- rozwijanie pracy oświatowo-fachowej wśród osób trudniących się turystyką jak i wśród innych zainteresowanych.

Zatem rośnie ranga ośrodków doradztwa, które rozwijają swoją działalność w różnych dziedzinach na obszarach wiejskich, aspirując do wiodących organizacji w przestrzeni turystycznej.

Na podstawie tego co zostało powiedziane można stwierdzić, że doradztwo rolnicze w obecnej swojej postaci organizacyjnej jest w stanie wzmacniać konkurencyjność i harmonijny rozwój obszarów wiejskich. System doradztwa posiada wiele instrumentów do skutecznego oddziaływania na otoczenie rolnicze, generalnie można powiedzieć, że będą to dwie grupy instrumentów jedna to oddziaływanie na człowieka (ludzi), druga grupa to oddziaływanie poprzez postęp techniczny i technologiczny, biologiczny, ekonomiczny. Wymienione grupy harmonijnie ze sobą sprzężone niewątpliwie mogą wpływać na ogólny ład na obszarach wiejskich.

Kapitał społeczny

Kapitał społeczny (M. Halamska - wystąpienie na wspomnianej wcześniej konferencji) pojmowany jest jako ważniejszy zasób rozwojowych społeczności i społeczeństw. Na obszarach wiejskich występuje jako jeden z wielu: kapitał ekonomiczny, kapitał ludzki, kapitał kulturowy i kapitał społeczny. Wszystkie wymienione rodzaje kapitału mają zasadniczą cechę, a mianowicie: w odróżnieniu od kapitału finansowego, który w procesie użytkowania ulega zużyciu, nie zmniejszają się a wręcz przeciwnie, ulegają pomnażaniu i decydują wspólnie o harmonijności relacji w środowiskach wiejsko-rolniczych. Skuteczność ich wpływania na rozwój tych środowisk zależy od wewnętrznych możliwości tkwiących w miejscowych warunkach. Według M. Halamskiej *kapitał społeczny wyróżnia się wśród pozostałych i definiowany jest jako pewna właściwość, cecha społeczności sprzyjająca efektywnym działaniom indywidualnych i zbiorowych aktorów społecznych. Analiza kapitału społecznego obejmuje sześć wymiarów:*

- 1) *organizacje, uczestnictwo organizacyjne, zakres sieci,*
- 2) *zaufanie i solidarność społeczna,*
- 3) *współdziałanie, jego zakres oraz gotowość do współdziałania,*
- 4) *istnienie sieci informacyjnych i komunikacyjnych (prasa, media, Internet),*
- 5) *wewnętrzna spójność i rozwarstwienie wsi,*
- 6) *upodmiotowienie, przejawiające się w poczuciu wpływu na sprawy publiczne (także lokalne) oraz rzeczywiste korzystanie z możliwości tego wpływu.*

Biorąc pod uwagę wymienione wymiary kapitału społecznego można dokonać oceny, na ile dana społeczność zamieszkująca określony obszar wiejski zaangażowana jest w działanie organizacji tam występujących poprzez pełnienie ról, aktywność osobistą, dobrowolny udział w zebraniach czy też innych działaniach na rzecz całego środowiska.

Rozwój obszarów wiejskich może być oceniany za pomocą socjologicznych instrumentów pomiaru uwzględniając parametry ścisłości naukowej.

Podsumowanie

Zmiany zachodzące w naszym rolnictwie obejmują swoim zasięgiem samo rolnictwo i obszary wiejskie. Analizując bliżej te przemiany odkrywamy równocześnie liczne problemy związane z rozwojem rolnictwa i obszarów wiejskich, na których żyje prawie połowa społeczeństwa polskiego. Potrzeby ludzi tam zamieszkujących są bardzo zróżnicowane bo ludzie zajmują się działalnością wytwórczą szeroko pojętą, w zakresie gospodarki żywnościowej oraz działalnością pozarolniczą, usługową. Życie w przestrzeni rolniczej ma wiele walorów. Przede wszystkim toczy się z dala od zgiełku miast, ludzie na co dzień obcuja z przyrodą, mniej są narażeni na występujące stresy cywilizacyjne. Niesie również liczne problemy związane z niedorozwojem tej przestrzeni objawiającym się w dziedzinie produkcji rolniczej, infrastruktury technicznej, kulturowej i społecznej. Obszary wiejskie wymagają przebudowy struktur sektora rolniczego poprzez poprawę struktury obszarowej gospodarstw i ich modernizację. Innym kierunkiem działania w tym zakresie jest kształtowanie zrównoważonego rozwoju obszarów wiejskich obejmujące ochronę środowiska naturalnego i dziedzictwa kulturowego.

W niniejszym opracowaniu szczególną uwagę zwrócono na działania doradcze, które potencjalnie przyczyniają się do rozwoju głównie rolnictwa, ale również ogólnego rozwoju tej przestrzeni. Działania te przyczyniają się do wprowadzania innowacji, upowszechniania wiedzy co jest ważnym czynnikiem przemian środowiska.

Na całokształt zrównoważonego i harmonijnego rozwoju obszarów w znacznej mierze wpływają takie czynniki jak: kapitał ekonomiczny, kapitał ludzki, kulturowy i społeczny. W artykule zwrócono szerszą uwagę na kapitał społeczny uwzględniając jego sześciowymiarowość.

Wydaje się, że wykorzystanie efektu synergii może przyczynić się do wzrostu konkurencyjności obszarów wiejskich.

Literatura

- Dyoniziak, K. Iwanicka, A. Kwiecińska, A. Nikołajew, Z. Pucek: Społeczeństwo w procesie zmian. Hamilton W. H., Conelly D. F., Doster D. H.: Przedsiębiorczość w agrobiznesie. (Tłum.) Józef Kania, Małopolskie Stowarzyszenie Doradztwa Rolniczego, Kraków 1995.
- Kargulowa A.: O teorii i praktyce poradnictwa. PWN, Warszawa 2004.
- Ostrowski L.: Przedsiębiorczość pozarolnicza chłopów jako czynnik budowania wielofunkcyjności obszarów wiejskich. W: Węzłowe kwestie społeczne wsi polskiej u progu XXI wieku. Red.: K. Gorlach i A. M. Pyrc. Wydaw. UJ, Kraków 2000.
- Panasiuk A. (red.): Ekonomia turystyki. PWN, Warszawa 2006.
- Sikorska - Wolak I.: Doradztwo rolnicze w stymulowaniu rozwoju agroturystyki. W: Kwestia agrarna w Polsce i na świecie. Wydaw. SGGW, Warszawa 2005.
- Sikorska - Wolak I.: Turystyka w rozwoju lokalnym. Wydaw. SGGW, Warszawa 2004.
- Tabor K.: Turystyka wiejska jako przestrzeń doradcza. W: Ekonomiczne i społeczne aspekty rozwoju turystyki wiejskiej. Red naukowa: I. Sikorska-Wolak, Wydaw. SGGW, Warszawa 2008.

Zawisza S.: Procesy komunikowania w doradztwie. Wydaw. Uczeln. TR Bydgoszcz, Bydgoszcz 2003.

Zegar A. M.: Pozarolnicza działalność gospodarza mieszkańców wsi. W: Procesy dostosowawcze do gospodarki rynkowej we wsiach badanych przez IERiGŻ w 1996 r. Z. 2, Warszawa 1997.

Streszczenie

W artykule zaprezentowano znaczenie doradztwa rolniczego harmonijnym w rozwoju obszarów wiejskich. Wskazano tu na przyczyny dysharmonii rozwoju obszarów wiejskich, tkwiące w zapóźnieniu historycznym i traktowaniu rolnictwa jako źródła do eksploatacji surowców bez potrzebnego inwestowania. Dodatkowymi barierami rozwoju terenów wiejskich są: niedostateczna infrastruktura, komunikacja, przestrzenna dostępność do usług, niedorozwój infrastruktury w dziedzinie kultury i inne. Główny problem w rolnictwie jest wskazanie najważniejszych czynników mogących odegrać istotną rolę w przywracaniu harmonijnego rozwoju obszarów wiejskich. Harmonijny rozwój to właściwe proporcje pomiędzy takimi czynnikami jak: kapitał ludzki, kapitał ekonomiczny, kapitał kulturowy i szczególnie kapitał społeczny na obszarach wiejskich.

Summary

This article presents meaning of agricultural advisory in smooth development of rural areas. Article addresses reasons of disharmony in development, resulting from historical holdups and exploitation without required investments. Additional limits of rural areas development are: lack of infrastructure, communication and services accessibility, lack of cultural infrastructure etc. The main question which should be answered, is what are the main reasons, which can play important role in recovery of smooth development of rural areas. This article tries to prove that advisory services can play important role in smooth development of rural areas. Smooth development means that there are adequate proportions between such factors like human capital, economical capital, cultural capital and especially social capital on rural areas.

Część III

Instytucje wspierające rozwój przedsiębiorczości na wsi

Anita Szczykutowicz
Dyrektor Biura Ministra
Ministerstwa Rolnictwa i Rozwoju Wsi

Komunikowanie i doradztwo w działalności Ministerstwa Rolnictwa i Rozwoju Wsi

Communication and extension in activity of Ministry of Agriculture and Rural Development

Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi zakresem swoich działań obejmuje: rolnictwo, rozwój wsi, rynki rolne oraz rybołówstwo. Ponadto Minister Rolnictwa i Rozwoju Wsi sprawuje nadzór nad jednostkami podległymi, w tym Agencją Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa, Agencją Rynku Rolnego, Agencją Nieruchomości Rolnych i Kasą Rolniczego Ubezpieczenia Społecznego.

W ramach podejmowanych działań komunikacyjnych i promocyjnych wykorzystywane są liczne narzędzia służące przekazywaniu informacji wszystkim zainteresowanym, w tym min.: spotkania tematyczne, publikacje, media i Internet czy też bezpośredni kontakt z rolnikiem.

Promocja działań podejmowanych w Ministerstwie Rolnictwa i Rozwoju Wsi jest zagadnieniem wieloaspektowym, wymagającym określenia strategicznego celu, przygotowania często długoterminowego programu działań, opierającego się na współpracy środowisk związanych zarówno z samym rolnictwem, jak i rozwojem obszarów wiejskich. Działania, ich cele oraz strategia to wspólna praca departamentów w resorcie rolnictwa, jednostek podległych i nadzorowanych przez Ministra, ośrodków doradztwa rolniczego, organizacji, związków i samorządu rolniczego, ale także administracji rządowej, ambasad i wielu innych.

Planowanie podejmowanych działań komunikacyjnych i promocyjnych ma na celu ustalenie najkorzystniejszych sposobów postępowania w możliwej do przewidzenia przyszłości, a zwłaszcza szans ich powodzenia oraz skuteczności przekazu.

Termin „promocja” pochodzący od łacińskiego słowa „promovere” (pobudzać, rozwijać, lansować) ma znaczenie szczególne w działaniach podejmowanych w resorcie rolnictwa.

Celem promocji i komunikacji jest zarówno informowanie, jak i przekonywanie o atrakcyjności oraz korzyściach płynących z zastosowania

działań opracowywanych w resorcie i służących rozwojowi rolnictwa i obszarów wiejskich.

Jednym z naszych zadań jest efektywne promowanie walorów dobrej żywności zarówno w kraju, jak i poza jej granicami. W tym celu opracowano program „Poznaj Dobrą Żywność”, którego celem jest wyróżnienie produktów wysokiej i stabilnej jakości zarówno pod względem technologii produkcji, jak i pochodzenia surowca oraz wskazanie ich doskonałych walorów smakowych i zdrowotnych.

Znak PDŻ („Poznaj Dobrą Żywność”) jest przyznawany wyrobom, które spełniają kryteria, opracowane przez Kolegium Naukowe d.s. jakości produktów żywnościowych. W skład tego gremium wchodzi wybitni naukowcy z dziedziny żywienia, uprawy roślin i hodowli zwierząt.

Oznaczenie produktu znakiem jakości PDŻ jest wyróżnieniem dla producentów oraz informacją dla konsumentów o wysokiej jakości produktu. Dzięki niemu producenci zwiększają prestiż swoich wyrobów, nadają im większą rangę poprzez wskazanie nadzoru Ministerstwa Rolnictwa i Rozwoju Wsi nad jakością. Konsumentom natomiast otrzymują informację, że produkt który wybrali jest przebadany od pierwszego etapu jego cyklu życia i wytwarzania poprzez dobór wysokiej i sprawdzonej jakości surowców oraz wysokiej technologii produkcji. Produkt finalny kontrolowany jest więc „od pola do stołu”. Obecność znaku PDŻ Poznaj Dobrą Żywność na etykietach zwiększa zaufanie konsumentów do tych produktów.

Globalnym celem programu „Poznaj Dobrą Żywność” jest zwiększenie opłacalności sektora rolno – spożywczego poprzez generowanie wysokich obrotów w każdej płaszczyźnie działalności. Przedsiębiorca sprzedając więcej swoich wyrobów musi więcej produkować, a więc kupować więcej surowca od rolnika. Poprzez program „Poznaj Dobrą Żywność” realizowany jest jednocześnie cel wspólnotowej polityki w zakresie żywności, polegający na poszerzaniu obszaru produktów wysokiej jakości i różnorodności na rynku europejskim. Minister Rolnictwa czyni wiele starań, w celu ułatwienia przedsiębiorcom możliwości sprzedaży swoich produktów w krajach unijnych ze wskazaniem, poprzez charakter logo programu, na Polskę.

Zachowania konsumentów w Europie ulegają stopniowej zmianie. Kupujący wybierają nie tylko produkty o wyższych standardach higienicznych i zdrowotnych, ale szukają również takich, które posiadają świadectwa potwierdzające ich pochodzenie lub gwarancję odpowiedniej metody produkcji. Coraz częściej hasłem przewodnim staje się „jakość” produktu, a nie jego cena.

Przy opracowywaniu strategii komunikacji i promocji w Ministerstwie Rolnictwa i Rozwoju Wsi stosuje się różne metody współpracy z jednostkami podległymi i nadzorowanymi oraz innymi, dzięki którym udrożnione zostają kanały informacyjne również pomiędzy samorządami zarówno szczebla wojewódzkiego, jak i powiatowego i gminnego, instytucjami oraz różnego rodzaju

organizacjami. Metoda współpracy wnosi wiele pożytecznych aspektów, w tym m.in. element integracji, motywacji oraz identyfikacji stron zaangażowanych w proces przekazywania informacji o działaniach podejmowanych przez resort.

Jedną z najistotniejszych kwestii w zaplanowanych kampaniach promocyjnych i komunikacyjnych jest spójność podejmowanych działań.

W Programie Rozwoju Obszarów Wiejskich 2007-2013 przewidziano i realizowane są dwa działania: "Uczestnictwo rolników w systemach jakości żywności" oraz "Działania informacyjne i promocyjne", które obejmować będą m.in. produkty spożywcze zarejestrowane na szczeblu UE jako chronione nazwy pochodzenia, chronione oznaczenia geograficzne i gwarantowane tradycyjne specjalności oraz uczestniczące w systemie rolnictwa ekologicznego i produkcji integrowanej.

W ramach "Działań informacyjnych i promocyjnych" wspierane są także grupy producentów uczestniczących w systemach jakości żywności oraz realizujące projekty z zakresu informacji i promocji, między innymi produktów zarejestrowanych.

Wśród licznie wspierających kampanię komunikacyjną i promocyjną Ministerstwa Rolnictwa i Rozwoju Wsi są także ośrodki doradztwa rolniczego.

Doradztwo rolnicze w Polsce ma długoletnią historię i duże osiągnięcia. W ostatnim czasie należy podkreślić duże zaangażowanie służb doradczych na rzecz przygotowania rolników i polskiej wsi do akcesji ze strukturami Unii Europejskiej. Ośrodki doradztwa rolniczego oraz Centrum Doradztwa Rozwoju Rolnictwa i Obszarów Wiejskich w Brwinowie aktywnie włączyły się w kampanię przedreferendalną. Wcześniej odnotowano duże zaangażowanie tych podmiotów w proces sporządzania i oceny wniosków składanych w ramach przedakcesyjnego programu SAPARD (zwłaszcza w działanie „Inwestycje w gospodarstwach rolnych”).

Obecnie, zgodnie z ustawą o jednostkach doradztwa rolniczego (Dz. U. nr 251, poz. 2507 z 2004 r.) – w Polsce działa 16 wojewódzkich ośrodków doradztwa rolniczego, w których zatrudnionych jest 4410 doradców. Ponadto na mocy ustawy funkcjonuje Centrum Doradztwa Rolniczego w Brwinowie, zajmujące się doskonaleniem zawodowym doradców rolniczych oraz udzielaniem wsparcia metodycznego w celu zapewnienia jednolitych sposobów działania ODR.

Do najważniejszych zadań ODR należy: prowadzenie działalności edukacyjnej, informacyjnej wśród rolników i mieszkańców obszarów wiejskich. W ustawie określona została osobowość prawna ośrodków doradztwa rolniczego. Mogą one prowadzić samodzielną gospodarkę finansową i za niektóre usługi pobierać opłaty (np. za wypełnianie wniosków lub innych dokumentów niezbędnych do ubiegania się o przyznanie pomocy finansowej lub współfinansowanej ze środków pochodzących z funduszy Unii Europejskiej lub innych instytucji krajowych i zagranicznych).

Coraz większego znaczenia nabiera pomoc doradcza mająca na celu dostosowanie gospodarowania do wymogów Unii Europejskiej, co wiąże się ze wzrostem znaczenia doradztwa technologicznego, uwzględniającego zasady bezpieczeństwa żywności, zdrowia ludzi, zwierząt i roślin oraz ochrony środowiska i dobrostanu zwierząt.

Ponieważ planowane jest wsparcie rozwoju rolnictwa ekologicznego, w oddziale Centrum Doradztwa Rolniczego w Radomiu utworzono ośrodek edukacji ekologicznej wraz z ekologicznym gospodarstwem pokazowym. Do niedawna ODR były głównymi podmiotami, promującymi agroturystykę, teraz zajmują się tym w dużym stopniu stowarzyszenia agroturystyczne. Niemniej jednak zagadnienia związane ze wspieraniem przedsiębiorczości na obszarach wiejskich oraz wielofunkcyjnym rozwojem wsi są ważnym obszarem aktywności, zwłaszcza w kontekście wdrażania takich działań Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007 – 2013 jak „Odnowa wsi” czy „Leader”. Wynika to z faktu, że publiczne ośrodki doradztwa rolniczego współpracują ze wszystkimi podmiotami, działającymi w obszarze rolnictwa, dostosowując swoje plany działania do potrzeb danego województwa.

W najbliższym czasie szczególnie ważne będzie doradztwo rolnicze w zakresie tzw. cross-compliance czyli wymogów wzajemnej zgodności, wynikających z przepisów Unii Europejskiej. Ponieważ wszystkie gospodarstwa rolnicze, otrzymujące płatności obszarowe, będą musiały te wymogi spełniać, więc pomocy doradczej może oczekiwać około 1,5 mln gospodarstw. Postanowiono, że usługi doradcze w tym zakresie, oprócz ośrodków doradztwa rolniczego i izb rolniczych, będą również świadczyć prywatne podmioty doradcze pod warunkiem uzyskania przez nie akredytacji Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi. Stworzony w ten sposób system doradztwa rolniczego pozwoli rolnikom na szeroki dostęp do usług doradczych, a tym samym na uniknięcie kar z tytułu niedostosowania gospodarstwa do wymogów cross-compliance.

Streszczenie

W opracowaniu zaprezentowano działania komunikacyjne i promocyjne podejmowane przez Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi. Szczególną uwagę zwrócono na program „Poznaj Dobrą Żywność”, współpracę z ośrodkami doradztwa rolniczego, w tym na doradztwo rolnicze w zakresie cross-compliance.

Summary

Communication and promotion action of Ministry of Agriculture and Rural Development have been shown in this article. The programme “The good food” which has been run by agriculture extension centers and cross-compliance extension has been emphasized.

Sławomir Zawisza, Anna Tomczyk
Katedra Ekonomiki i Doradztwa w Agrobiznesie
Uniwersytet Technologiczno-Przyrodniczy w Bydgoszczy

Działalność prywatnych biur doradztwa rolniczego w opinii kadry doradczej Ośrodka Doradztwa Rolniczego w Bratoszewicach

Activities of private agricultural advisory offices in the opinion of counselors from Consultative Agricultural Centre in Bratoszewice

Wstęp

Ewolucja systemu doradztwa rolniczego w Polsce nabrała nowego wymiaru wraz z wstąpieniem w 2004 roku do struktur Unii Europejskiej. W Polsce, tak jak w wielu innych krajach, doradztwo rolnicze musi sprostać wyzwaniom związanym z pojawiającymi się w Europie i na świecie nowymi trendami, jak globalizacja i liberalizacja rynków rolnych, ograniczanie wydatków budżetowych kierowanych na zadania doradcze oraz komercjalizacja usług doradczych¹. W bogatszych krajach UE systemy doradztwa rolniczego są bardziej zaawansowane w procesie przekształcania w systemy oparte na odpłatności za świadczone usługi. W ostatnich latach znacznym wyzwaniem dla doradztwa funkcjonującego na terenie naszego kraju było wejście w życie z dniem 1 stycznia 2007 roku Rozporządzenia KE 1782 z 2003 roku, które nałożyło na każde państwo członkowskie obowiązek ustanowienia doradztwa dla rolników w zakresie zarządzania gruntami i gospodarstwem². W Polsce zgodnie z zapisami w projekcie Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007-2013 usługi doradcze mogą być świadczone przez podmioty publiczne i prywatne³.

Powołanie Systemu Doradztwa Rolniczego należy do każdego państwa członkowskiego i nie ma w tym zakresie identycznych zasad. Jednakże ustanowiony system powinien zapewnić: (1) obowiązkową akredytację

¹ Kania J.: Doradztwo rolnicze w Polsce w świetle potrzeb i doświadczeń zagranicznych. Zeszyty Naukowe Akademii Rolniczej im. H. Kołłątaja w Krakowie. Z. 318. Kraków 2007.

² Wiatrak A.P.: Wizja i misja doradztwa rolniczego jako wyznaczniki struktury organizacyjnej jednostek doradczych. „Zagadnienia Doradztwa Rolniczego” 2006 nr 1, s.39-49.

³ Odrobińska B.: Priorytetowe zadania Centrum Doradztwa Rolniczego w opinii ośrodków doradztwa rolniczego. „Zagadnienia Doradztwa Rolniczego”, 2007 nr 2, s. 94-98.

(certyfikację) prywatnych organizacji doradczych, po spełnieniu przez nie minimalnych kryteriów certyfikacji jednostki doradczej wymaganych przez Komisję Europejską, (2) wyznaczenie podmiotu, który będzie prowadził certyfikację i rejestr doradców i firm doradczych, (3) kompleksowość prowadzonych usług, (4) kalkulację usług na podstawie faktur dla rolnika, (5) powszechny dostęp, (6) wprowadzenie monitoringu i kontroli jakości usług doradczych, (7) rozdzielenie zadań w pełnieniu funkcji doradcy rolniczego, (8) odpowiedzialność cywilną instytucji doradczej za jakość świadczonych usług⁴. Akredytacja prywatnych podmiotów świadczących usługi doradcze prowadzona będzie przez Ministra Rolnictwa, zaś certyfikacją i rejestrem doradców oraz firm doradczych zajmie się Centrum Doradztwa Rolniczego. Warunkiem uzyskania akredytacji jest posiadanie kadry z odpowiednim doświadczeniem i kwalifikacjami. O wpis na listę podmiotów akredytowanych nie będą mogły ubiegać się te, których celem działania jest produkcja, obrót lub dystrybucja środków, materiałów i urządzeń dla rolnictwa⁵. Pomimo zmian, jakie następują w ostatnim okresie, nieustannie najważniejszą instytucją doradztwa rolniczego w Polsce pozostają ODR, które starają się jak najlepiej dostosować do nowych warunków funkcjonowania, zwłaszcza dbając o poziom przygotowania kadry doradczej w celu świadczenia usług doradczych dla rolników na jak najwyższym poziomie. Celem prezentowanych badań było dokonanie oceny poglądów i postaw kadry doradczej w badanym ODR na temat nowego zjawiska w postaci pojawiania się w coraz większej liczbie prywatnych biur doradztwa, stwarzających nową konkurencję dla ODR.

Metodyka i organizacja badań

Badania terenowe zostały wykonane we wrześniu 2007 roku⁶. Populacja generalna doradców województwa łódzkiego wynosiła 286 osób, a wśród nich znajdowała się: kadra zarządzająca, specjaliści zakładowi i doradcy terenowi. Podstawę do oceny funkcjonowania ośrodka stanowił przygotowany i zweryfikowany w badaniach pilotażowych kwestionariusz ankiety. Arkusze pomiarowe dostarczone zostały do ośrodka w Bratoszewicach, spośród przekazanych do badań ankiet otrzymano 181 wypełnionych kwestionariuszy. Z Bratoszewic otrzymano 76 ankiet, z Kościerzyna 57 arkuszy, a z Piotrkowa Trybunalskiego zwrócono 48 kwestionariuszy ankiet. Przy takiej liczbie arkuszy pomiarowych (181) uzyskane wyniki były analizowane z prawdopodobieństwem 90%, a błąd pomiaru wynosił 4%.

⁴ Skórnicki H.: Doradztwo rolnicze w świetle reformy Wspólnej Polityki Rolnej. „Zagadnienia Doradztwa Rolniczego”, 2005 nr 4, s.7-13.

⁵ Michalak E.: Korzystanie z usług doradczych. RADA- Rolnictwo Aktualności Doradztwo Analizy. Miesięcznik Łódzkiego Ośrodka Doradztwa Rolniczego z siedzibą w Bratoszewicach, Bratoszewice 2007.

⁶ Badania terenowe przeprowadziła Anna Tomczyk w ramach przygotowywania pracy inżynierskiej pod kierunkiem Sławomira Zawiszy.

Część merytoryczna ankiety dla doradców zawierała 36 specjalnie przygotowanych pytań. W większości miały one charakter pytań półotwartych, tzn. 12 z nich zawierało gotowy zestaw odpowiedzi do wyboru przez respondenta oraz dodatkową możliwość udzielenia własnej, indywidualnej odpowiedzi. Badana osoba udzielała również odpowiedzi na 7 pytań zamkniętych, tzn. zawierających gotowy zestaw odpowiedzi. W celu dokładnego zbadania stopnia intensywności badanego zjawiska wykorzystano w 15 pytaniach skalę Likerta. Dzięki temu osoba badana mogła dokładniej wyrazić swoją opinię. W części końcowej kwestionariusza znajdowała się metryczka złożona z 7 pytań.

W badaniu ogółem wzięło udział 181 doradców. Populację badanych doradców stanowiło 60,2% kobiet i 39,8% mężczyzn. We wszystkich oddziałach dominującą była płeć żeńska. Wśród respondentów przeważały osoby z wykształceniem wyższym (84%) wobec 16% osób posiadających wykształcenie średnie. Najwięcej doradców z wyższym wykształceniem zatrudniały oddziały w Piotrkowie Trybunalskim (93,8%) i Bratoszewicach (80,3%). Najmniejszy odsetek z wykształceniem wyższym stanowili doradcy oddziału w Kościerzynie (70,2%). Wśród badanych pracowników dominowały osoby w wieku 40-49 lat, wyjątek stanowili doradcy z oddziału w Kościerzynie, gdzie występował największy odsetek osób w wieku 50-59 lat. Najliczniejszą młodą kadram pracowniczą (18,8%) dysponował oddział w Piotrkowie Trybunalskim. Pod względem długości zatrudnienia najliczniejszą grupą byli respondenci legitymujący się stażem pracy od 16 do 25 lat (34,3%) następnie od 6 do 15 lat (27,1%), oraz najstarsi doradcy pracujący powyżej 26 lat (18,2%). Najmniejszy odsetek stanowili najkrócej pracujący tj. do 5 lat (18,2%). Z tak kształtujących się danych wynika, że kadra doradcza zatrudniona w badanym ośrodku posiadała znaczne doświadczenie zawodowe. Wśród respondentów największy był udział osób na stanowisku doradcy terenowego (72,4%), nieco mniej pełniło funkcję specjalisty zakładowego (21,5%). Osoby na stanowisku kierowniczym stanowiły zaledwie 6,1%.

Wyniki badań

Nowym zjawiskiem, jakie pojawiło się wraz ze zmianą sytuacji gospodarczej wsi i rolnictwa po włączeniu Polski w 2004 roku do Unii Europejskiej, jest rozwój prywatnych biur doradczych. Jak wynika z badań, poglądy na temat powstawania konkurencyjnych instytucji oraz firm związanych z agrobiznesem były zróżnicowane. Prawie połowa (45,8%) badanej populacji doradców nie deklarowała lęku przed prywatnymi firmami. Najbardziej zdecydowaną pod tym względem grupę stanowili mężczyźni (51,4%) Osoby obawiające się konkurencji stanowiły 42,0% respondentów, a wśród nich dominowały kobiety. Grupa 12,2% badanych doradców nie potrafiła wypowiedzieć

się w tej kwestii, a największy odsetek stanowili mężczyźni (12,5%). Dokładne dane zawiera tabela 1.

TABELA 1. Obawy doradców dotyczące powstawania prywatnych firm doradczych w zależności od płci respondentów

Wyszczególnienie	Kobieta		Mężczyzna		Ogółem	
	L	%	L	%	L	%
Tak	16	14,7	10	13,9	26	14,4
Raczej tak	34	31,2	16	22,2	50	27,6
Nie mam zdania	13	11,9	9	12,5	22	12,2
Raczej nie	27	24,8	21	29,2	48	26,5
Nie	19	17,4	16	22,2	35	19,3
Razem	109	100,0	72	100,0	181	100,0

Źródło: badania własne

Największe obawy (59,4%) przed prywatnymi firmami doradczymi ujawniali doradcy, którzy nie ukończyli 30 lat. Całkowicie odmiennego zdania były osoby, które ukończyły 60 rok życia, bowiem 53,6% z nich nie dostrzegą zagrożenia (tabela 2).

TABELA 2. Obawy doradców dotyczące powstawania prywatnych firm doradczych w zależności od wieku respondentów

Wyszczególnienie	do 29 lat		30- 39 lat		40- 49 lat		50- 59 lat		>60 lat	
	L	%	L	%	L	%	L	%	L	%
Tak	5	18,5	3	7,3	12	18,5	6	14,0	0	0,0
Raczej tak	11	40,7	17	41,5	11	16,9	9	20,9	2	40,0
Nie mam zdania	4	14,9	6	14,6	7	10,7	5	11,6	0	0,0
Raczej nie	3	11,1	8	19,5	23	35,4	13	30,2	1	20,0
Nie	4	14,8	7	17,1	12	18,5	10	23,3	2	40,0
Razem	27	100,0	41	100,0	65	100,0	43	100,0	5	100,0

Źródło: badania własne

Złe przecucia odnośnie prywatnych firm miały osoby legitymujące się wyższym wykształceniem. Brak jakichkolwiek lęków deklarowało 45,8% respondentów, wśród nich dominowali doradcy z wykształceniem średnim. Jednoznacznej odpowiedzi nie udzieliło 12,2% badanych osób. Szczegółowe informacje zawiera tabela 3.

TABELA 3. Obawy doradców dotyczące powstawania prywatnych firm doradczych w zależności od wykształcenia respondentów

Wyszczególnienie	Wyższe		Średnie		Ogółem	
	L	%	L	%	L	%
Tak	24	20,4	2	8,8	26	14,4
Raczej tak	39	29,3	11	29,4	50	27,6
Nie mam zdania	19	21,1	3	11,8	22	12,2
Raczej nie	40	17,0	8	20,6	48	26,5
Nie	25	12,2	10	29,4	35	19,3
Razem	147	100,0	34	100,0	181	100,0

Źródło: badania własne

Zagrożenie z powodu konkurencji prywatnych firm doradczych w najmniejszym stopniu (51,6%), odczuwali doradcy ze stażem pracy 16-25 lat. Więcej takich obaw wyrażała kadra rozpoczynająca pracę (51,5%) oraz doradcy z nieco większym stażem, bo 6-15 lat (49,0%), jak również osoby pełniące funkcje doradcy ponad 26 lat (43,2%). Dokładne dane zawarto w tabeli 4.

TABELA 4. Obawy doradców dotyczące powstawania prywatnych firm doradczych w zależności od stażu pracy respondentów

Wyszczególnienie	do 5 lat		6-15 lat		16-25 lat		> 26 lat		Ogółem	
	L	%	L	%	L	%	L	%	L	%
Tak	4	12,1	9	18,4	8	13,0	5	13,5	26	14,4
Raczej tak	13	39,4	15	30,6	11	17,7	11	29,7	50	27,6
Nie mam zdania	1	3,0	6	12,2	11	17,7	4	10,9	22	12,2
Raczej nie	9	27,3	10	20,4	21	33,9	8	21,6	48	26,5
Nie	6	18,2	9	18,4	11	17,7	9	24,3	35	19,3
Razem	33	100,0	49	100,0	62	100,0	37	100,0	181	100,0

Źródło: badania własne

Za pomocą testu χ^2 sprawdzono, czy istnieje związek między obawami doradców, wynikającymi z rozwoju firm doradczych, a płcią doradcy, jego wiekiem, wykształceniem i długością czasu pracy w jednostce. Dla sprawdzenia zależności przyjęto następujące hipotezy:

H_0 = nie ma związku między występowaniem obaw, a płcią doradców, ich wiekiem, wykształceniem i stażem pracy.

H_1 = istnieje związek między wyrażanymi obawami, a płcią doradców, ich wiekiem, wykształceniem i stażem pracy.

Z tablic rozkładu χ^2 odczytano dla $\alpha = 0,05$ i liczby stopni swobody $ss = 16$ wartość 26,296. Ponieważ $\chi^2 = 37,134 > \chi^2_{\alpha=0,05} = 26,296$, to na poziomie 0,05 odrzucamy H_0 . Wynika z tego, że istnieje związek między obawami dotyczącymi powstawania prywatnych firm doradczych, a wiekiem respondentów. O sile

zależności mówi współczynnik kontyngencji C Pearsona, który w tym przypadku wyniósł 0,212 i oznacza, że zależność nie jest zbyt silna. Sprawdzono również zależność między obawami a płcią, wykształceniem i stażem pracy doradców. Jednak jak wynika z badań tego typu zależności nie wystąpiły. Szczegółowe informacje zawiera tabela 5.

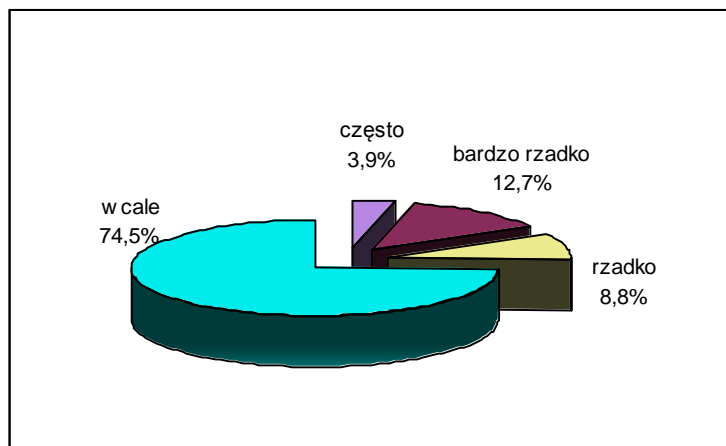
TABELA 5. Obawy doradców dotyczące rozwoju prywatnych firm doradczych – wyniki testu χ^2

Wyszczególnienie	χ^2	$\chi^2_{\alpha=0,05}$	ss	C
Wiek doradców	37,134*	26,296	16	0,212
Płeć doradców	2,137	9,488	4	-
Wykształcenie doradców	5,164	9,488	4	-
Staż doradców	2,791	21,026	12	-

* - wynik istotny na poziomie $\alpha=0,05$

Źródło: badania własne

Rozwój prywatnych firm doradczych stworzył dla państwowych ośrodków doradztwa rolniczego pewną konkurencję, jak również przyczynił się do wzrostu oczekiwań klientów. Rolnicy stanęli przed samodzielnym wyborem jednostki, z której usług będą korzystać. Znamienny jest fakt, że zdecydowana większość rolników (74,5%) korzystających z usług łódzkiego ośrodka nie ubiegała się o poradę w prywatnych firmach doradczych. Tylko 3,9% respondentów deklarowało, że współpraca z jednostkami prywatnymi jest dla nich niezbędna⁷. Graficzną prezentacją wniosków jest rysunek 1.

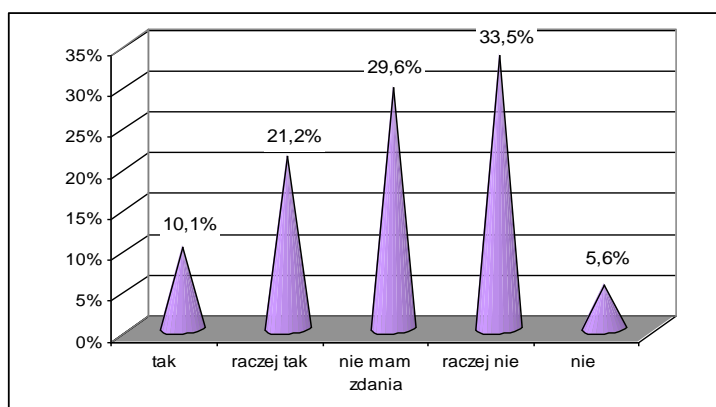

RYSUNEK 1. Częstotliwość ubiegania się rolników o porady w prywatnych firmach doradczych

Źródło: badania własne

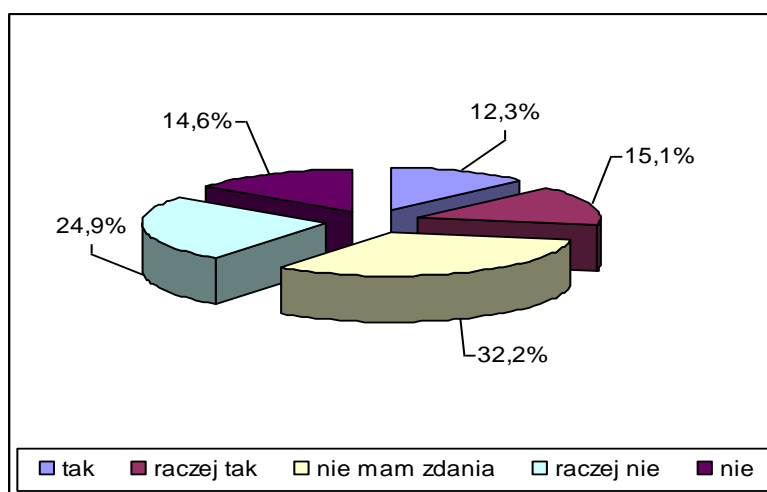
⁷ Badania te zostały przeprowadzone w populacji 204 rolników współpracujących z ODR w Bratoszewicach we wrześniu 2007 roku w ramach tego samego cyklu badań wykonywanych przez A. Tomczyk.

Zdaniem większości doradców (39,1%) biorących udział w badaniach, powstanie prywatnych firm świadczących usługi doradcze nie przyniesie rolnikom pożytku. Zdecydowanie stwierdziło to jednak tylko 5,6% respondentów (rysunek 2).

RYSUNEK 2. Korzyści dla rolników z powstawania prywatnych firm doradczych w opinii badanych doradców
Źródło: badania własne

Sami zainteresowani, czyli rolnicy, twierdzili podobnie. Pesymistyczne nastawienie w kwestii korzyści wyraziło aż 39,5% respondentów. Należy zwrócić uwagę, że aż 32,2% badanych osób nie potrafiło udzielić odpowiedzi na temat jakichkolwiek pozytywnych stron dla rolników wynikających z faktu rozwoju prywatnych biur doradztwa rolniczego (rysunek 3).

RYSUNEK 3. Korzyści z powstania prywatnych firm doradczych według rolników
Źródło: badania własne

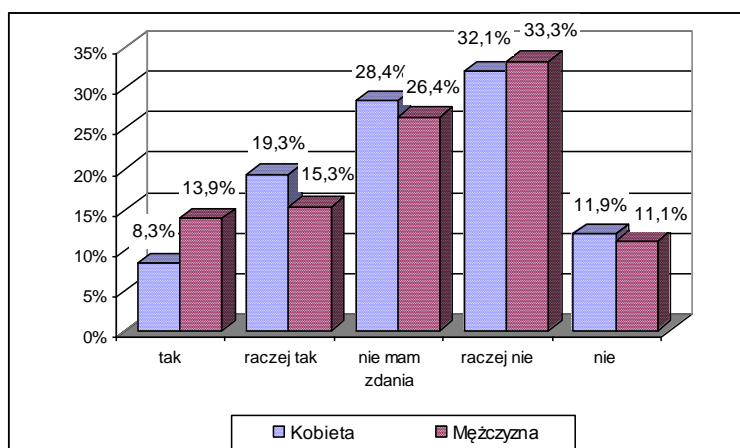
Dynamiczny rozwój prywatnych firm na rynku usług doradczych może w przyszłości stanowić istotne zagrożenie dla doradztwa państwowego z powodu stopniowego przejmowania, przez nowo powstałe podmioty, wykwalifikowanej kadry doradczej. Najlepszym i najszybszym sposobem na pozyskanie kadry doradczej byłoby zwrócenie się z ofertą pracy do osób zatrudnionych w ODR. Ponad połowa (51,4%) respondentów biorących udział w badaniach nie była jednak zainteresowana pracą w prywatnych firmach, a wśród nich największy odsetek (64,8%) stanowili doradcy pracujący w ODR już ponad 26 lat. Chęć pracy w nowo powstałych firmach doradczych deklarowało 30,9% respondentów, największe zainteresowanie (45,4%) występowało u osób o najkrótszym stażu pracy. Szczegółowe informacje zawiera tabela 6.

TABELA 6. Chęć pracy w prywatnych firmach doradczych w zależności od stażu pracy respondentów

Wyszczególnienie	do 5 lat		6-15 lat		16-15 lat		> 26 lat		Ogółem	
	L	%	L	%	L	%	L	%	L	%
Tak	7	21,2	6	12,2	6	9,7	4	10,8	23	12,7
Raczej tak	9	24,2	9	20,4	7	11,3	8	21,6	33	18,2
Nie mam zdania	10	30,3	11	22,5	10	16,1	1	2,8	32	17,7
Raczej nie	5	15,2	15	30,6	28	45,2	15	40,5	63	34,8
Nie	3	9,1	7	14,3	11	17,7	9	24,3	30	16,6
Razem	33	100,0	49	100,0	62	100,0	37	100,0	181	100,0

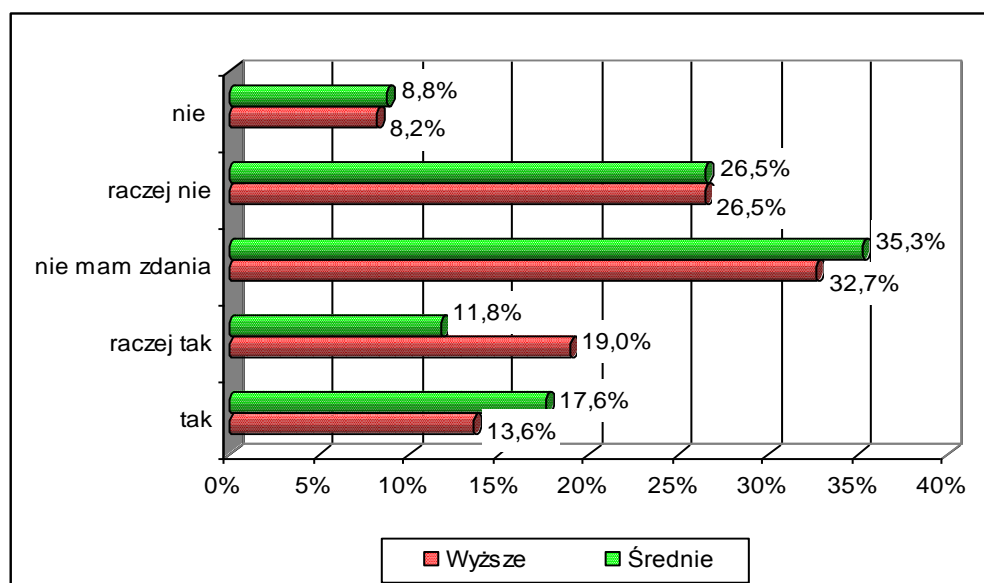
Źródło: badania własne

Biorąc pod uwagę płeć respondentów należy stwierdzić, iż zarówno mężczyźni (44,4%) jak i kobiety (44,0%) nie widzieli się jako ewentualni przyszli pracownicy prywatnych biur doradztwa rolniczego. Wśród osób wyrażających gotowość do pracy znajdowało się nieco tylko więcej mężczyzn (29,2%) niż kobiet (27,6%). Graficzną ilustrację powyższych wyników przedstawia rysunek 4.

RYSUNEK 4. Chęć pracy w prywatnych firmach doradczych w zależności od płci respondentów
Źródło: badania własne

Analiza problemu w powiązaniu z wykształceniem respondentów wykazała, że badani z wyższym wykształceniem (32,6%) byli nieco bardziej skłonni do podjęcia pracy w firmach prywatnych aniżeli osoby legitymujące się wykształceniem średnim (29,4%). Uchylenie się od jednoznacznej odpowiedzi występowało trochę częściej u doradców ze średnim wykształceniem (35,3%) niż z wyższym (32,7%). Graficzną prezentację powyższych rezultatów badań przedstawia rysunek 5.

RYSUNEK 5. Chęć pracy w prywatnych firmach doradczych w zależności od wykształcenia respondentów

Źródło: badania własne

Wyniki te wskazują na zjawisko gotowości do zmiany pracy i podjęcia współpracy z prywatnymi biurami doradztwa rolniczego przez osoby lepiej wykształcone, co może być powodem osłabienia potencjału kadrowego ODR w przyszłości.

Podsumowanie

Doradztwo rolnicze zajmuje czołową pozycję we wspieraniu i stymulowaniu przemian na wsi. Rozwój ODR jako instytucji następuje równocześnie z przemianami zachodzącymi w rolnictwie. Współcześnie kierunki pracy doradczej związane są z procesem integracji Polski z Unią Europejską. Dostosowanie się do zasad wspólnego rynku sprawia, że zmieniają się warunki gospodarowania rolników oraz cele ich działania, w związku z tym następuje

modyfikacja oczekiwań w stosunku do instytucji doradczej, jak również wzmożone zapotrzebowanie na świadczone przez nią usługi.

Fakt przystąpienia Polski do Unii Europejskiej zainicjował nowe zadania i obowiązki w pracy doradczej ale także nowe wyzwania choćby w postaci konkurencji ze strony powstających w coraz większej liczbie prywatnych biur doradztwa rolniczego. Badani doradcy wyrażali różne opinie wynikające z faktu powstawania prywatnych firm doradczych. Prawie połowa kadry doradczej nie deklarowała lęku przed prywatnymi firmami. Najbardziej zdecydowaną pod tym względem grupę stanowili mężczyźni. Największy niepokój przed prywatnymi firmami doradczymi ujawniali doradcy, którzy nie ukończyli 30 roku życia, stanowili oni najmłodszą stażem kadrę. Krótkie doświadczenie zawodowe powodowało, iż czuli się oni zagrożeni, uważając równocześnie, że nie sprostają konkurencji.

Chęć pracy w nowo powstałych firmach doradczych deklarowało niewielu respondentów, największe zainteresowanie występowało u osób o najkrótszym stażu pracy. Stąd należy wnioskować, iż wraz z pojawieniem się korzystniejszej oferty pracy osoby te mogą zrezygnować z dotychczasowego zatrudnienia. Problem ten jest dość istotny gdyż tę grupę osób stanowiła znaczna część pracowników zatrudnionych w badanym ośrodku. Badani rolnicy, zadowoleni z funkcjonowania ośrodka, w większości nie deklarowali, że będą ubiegać się o pomoc w prywatnych firmach doradczych, które w obecnej sytuacji mogą stanowić pewną konkurencję dla ODR. Uzyskane wyniki pozwoliły na potwierdzenie zaprojektowanej w badaniach hipotezy mówiącej, że powstawanie prywatnych firm doradczych nie budziło obaw wśród doradców Łódzkiego Ośrodka Doradztwa Rolniczego w Bratoszewicach.

Zaprezentowane badania pozwoliły także na pewną analizę efektów zmian w doradztwie rolniczym, jednocześnie dając obraz funkcjonowania systemu doradztwa rolniczego w nowych uwarunkowaniach. Ocena działalności Łódzkiego Ośrodka Doradztwa Rolniczego w Bratoszewicach, zarówno od strony zatrudnionej w nim kadry, jak i osób będących w bezpośredniej z nim współpracy, pozwala stwierdzić, iż dostosował się on do wymagań i oczekiwań wynikających z nowych wyzwań, takich jak różnicowanie się rynku usług doradczych i pojawienie się konkurencji ze strony prywatnych biur doradztwa rolniczego.

Literatura

- Kania J.: Doradztwo rolnicze w Polsce w świetle potrzeb i doświadczeń zagranicznych. Zeszyty Naukowe Akademii Rolniczej im. H. Kołłątaja w Krakowie. Z. 318. Kraków 2007.
- Michalak E.: Korzystanie z usług doradczych. RADA - Rolnictwo Aktualności Doradztwo Analizy. Miesięcznik Łódzkiego Ośrodka Doradztwa Rolniczego z siedzibą w Bratoszewicach, Bratoszewice 2007.

Odrobińska B.: Priorytetowe zadania Centrum Doradztwa Rolniczego w opinii ośrodków doradztwa rolniczego. „Zagadnienia Doradztwa Rolniczego”, 2007 nr 2.

Skórnicki H.: Doradztwo rolnicze w świetle reformy Wspólnej Polityki Rolnej. „Zagadnienia Doradztwa Rolniczego”, 2005 nr 4.

Wiatrak A.P.: Wizja i misja doradztwa rolniczego jako wyznaczniki struktury organizacyjnej jednostek doradczych. „Zagadnienia Doradztwa Rolniczego”, 2006 nr 1.

Streszczenie

Artykuł prezentuje wyniki badań ankietowych przeprowadzonych we wrześniu 2007 roku w populacji 181 pracowników ODR w Bratoszowicach w województwie łódzkim. Celem wykonanych badań była ocena nowego zjawiska na rynku usług doradczych, jakim jest powstawanie coraz większej liczby prywatnych biur doradztwa rolniczego, w świetle opinii kadry doradczej państwowej jednostki doradztwa - ODR. Badani doradcy wyrażali różne opinie na temat powstawania prywatnych firm doradczych. Prawie połowa kadry doradczej nie deklarowała lęku przed prywatnymi firmami doradczymi. Podobnej wielkości populacja takie obawy jednak formułowała. Najbardziej zdecydowaną pod tym względem grupę stanowili mężczyźni, którzy rzadziej wyrażali obawy niż kobiety. W badaniach stwierdzono także, że istnieje związek między obawami dotyczącymi powstawania prywatnych firm doradczych, a wiekiem respondentów. Największy niepokój przed prywatnymi firmami doradczymi ujawniali doradcy, którzy nie ukończyli 30 roku życia. Chęć pracy w nowo powstałych firmach doradczych deklarowało niewielu respondentów, zaś największe zainteresowanie występowało u osób o najkrótszym stażu pracy. Stąd należy wnioskować, iż wraz z pojawieniem się korzystniejszej oferty pracy, osoby te mogą zrezygnować z dotychczasowego zatrudnienia. Niepokojącym zjawiskiem było jednak wyrażanie gotowości do podjęcia w przyszłości pracy w prywatnych biurach doradztwa rolniczego przez lepiej wykształconych doradców w badanej populacji.

Summary

This article presents results of surveys carried out in September 2007, on the population of 181 counselors of Agricultural Advisory Center in Bratoszewice, in the Łódzkie Province. The purpose of the surveys was to examine the opinion of ODR (Agricultural Advisory Center) workers on a new phenomenon on the agricultural counseling market, i.e. appearance of private advisory offices. The respondents' opinions varied considerably. Almost half of the surveyed counselors were of the opinion that the newly founded private firms were of no threat for the already existing ones. However, the remaining part of respondents were of the opposite opinion. Men were less afraid of competition from private advisory offices than women. The examination results also proved that there is a link between the degree of fear and the age of respondents. Counselors who were younger than 30 were most concerned about the emergence of new private firms. Few respondents declared willingness to take up work in new private firms, whereas the most interested were those ones whose job seniority was the shortest. Hence, it can be concluded that with emergence of new, more attractive job offers these persons may resign from their present employment. However, the willingness to take up a job in new private advisory centers expressed by more experienced and better educated counselors may appear to be worrying.

Anna Sammel
Akademia Rolnicza w Szczecinie

**Działalność doradcza Zachodniopomorskiego Ośrodka
Doradztwa Rolniczego w Barzkowicach
w latach 2005 – 2008**

**An advisory activity of Zachodniopomorskie Consultative
Agricultural Centre in Barzkowice
in the years 2005-2008**

Wstęp

Zachodniopomorski Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Barzkowicach jest państwową jednostką organizacyjną posiadającą osobowość prawną. Pracownicy Ośrodka prowadzą doradztwo rolnicze na terenie województwa zachodniopomorskiego obejmujące działania w zakresie: rolnictwa, rozwoju wsi, rynków rolnych oraz wiejskiego gospodarstwa domowego. Celem tej działalności jest m.in. zwiększenie dochodów rolniczych, rozwój przedsiębiorczości i podnoszenie konkurencyjności rynkowej gospodarstw rolnych, wspieranie zrównoważonego rozwoju obszarów wiejskich, a także podnoszenie kwalifikacji zawodowych rolników i innych mieszkańców obszarów wiejskich. W publikacji dokonano analizy funkcjonowania ODR w Barzkowicach w zakresie działalności doradczej w latach 2005 – 2008.

Do realizacji przyjętego w publikacji celu zastosowano analizę dokumentów udostępnionych przez Zachodniopomorski Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Barzkowicach w postaci sprawozdań podsumowujących działalność doradczą za lata 2005 – 2008 (I półrocze).

Zadania realizowane przez doradców

Na mocy Ustawy z dnia 22 października 2004 r. o jednostkach doradztwa rolniczego¹ na bazie Regionalnego Centrum Doradztwa Rozwoju Rolnictwa i Obszarów Wiejskich w Barzkowicach oraz Ośrodka Doradztwa Rolniczego w Koszalinie został utworzony Zachodniopomorski Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Barzkowicach. Powyższa ustawa określiła organizację, zadania

¹ Dz. U. Nr 251 z 2004 roku poz. 2507.

i zasady działania 16 nowych jednostek doradztwa rolniczego, powstałych w każdym województwie i podlegających wojewodzie. Są one „państwowymi jednostkami organizacyjnymi posiadającymi osobowość prawną, prowadzącymi doradztwo rolnicze obejmujące działania w zakresie rolnictwa, rozwoju wsi, rynków rolnych oraz wiejskiego gospodarstwa domowego, mające na celu poprawę poziomu dochodów rolniczych oraz podnoszenie konkurencyjności rynkowej gospodarstw rolnych, wspieranie zrównoważonego rozwoju obszarów wiejskich, a także podnoszenie poziomu kwalifikacji zawodowych rolników i innych mieszkańców obszarów wiejskich”². Każda jednostka prowadzi samodzielną gospodarkę finansową w ramach środków pochodzących z dotacji budżetowych, oraz przychodów uzyskiwanych z tytułu prowadzonej działalności gospodarczej lub z tzw. z innych źródeł.

ZODR w Barzkowicach prowadzi działalność nieodpłatną (szkolenia³, działalność informacyjna, podnoszenie kwalifikacji zawodowych, wsparcie w zakresie sporządzania dokumentacji niezbędnej do uzyskania pomocy finansowej, analizy rynku artykułów rolno-spożywczych i środków produkcji, gromadzenie i upowszechnianie informacji rynkowych, doświadczalnictwo odmianowe, upowszechnianie metod produkcji rolniczej i stylu życia przyjaznego dla środowiska, działania na rzecz zachowania dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego wsi, propagowanie rozwoju agroturystyki i turystyki wiejskiej, promocja wsi, jako atrakcyjnego miejsca wypoczynku, realizacja zadań mających na celu ograniczenie odpływu azotu ze źródeł rolniczych, analiza przemian w zakresie poziomu i jakości produkcji rolniczej i funkcjonowania gospodarstw rolnych) oraz działalność odpłatną (m.in. prowadzenie ksiąg rachunkowych i dokumentacji gospodarstw rolnych, kursy przygotowujące do uzyskania tytułów kwalifikacyjnych, działalność wydawnicza, laboratoryjna, hotelarska, gastronomiczna, udostępnianie pomieszczeń i innych składników majątkowych, organizacja targów, wystaw, pokazów, konferencji, sporządzanie różnorodnych opracowań, analiz i ocen dotyczących gospodarstw rolnych)⁴. Zestawienie dotyczące realizacji planowej działalności doradczej ZODR w Barzkowicach za lata 2005-2008 (I półrocze) oraz liczby objętej nimi osób przedstawiono w tabeli 1.

² Dz. U. Nr 251 z 2004 roku... op. cit.

³ 03. 02. 2006 roku ZODR w Barzkowicach został wpisany do rejestru instytucji szkoleniowych pod numerem ewidencyjnym 2.32/00010/2006 a w zakresie doradztwa rolniczego i szkoleń ZODR w Barzkowicach uzyskał 31 lipca 2008 roku certyfikat ISO 9001:200 ważny do 30 lipca 2011 roku (nr rejestracyjny certyfikatu: 320708102).

⁴ Dz. U. Nr 251 z 2004 roku poz. 2507.

TABELA 1. Planowa działalność doradcza ZODR w Barzkowicach w latach 2005 - 2008

Nazwa realizowanego działania	Liczba osób objętych doradztwem w latach				
	2005	2006	2007	2008*	Ogółem
1. Działalność informacyjna wspierająca rozwój produkcji rolniczej, w szczególności stosowania nowoczesnych metod agrotechnicznych hodowli oraz przetwórstwa rolno-spożywczego	22231	30195	22263	4168	78857
2. Działalność w zakresie podnoszenia kwalifikacji zawodowych rolników i innych mieszkańców obszarów wiejskich	1686	1526	3007	832	7051
3. Udzielanie pomocy rolnikom i innym mieszkańcom obszarów wiejskich w zakresie sporządzania dokumentacji niezbędnej do uzyskania wsparcia finansowego	31073	8970	19538	1643	61224
4. Prowadzenie analiz rynku artykułów rolno-spożywczych i środków produkcji oraz gromadzenie i upowszechnianie informacji rynkowych w tym zakresie	314	2312	-	-	2626
5. Prowadzenie i upowszechnianie doświadczalnictwa w tym porejestrowego doświadczalnictwa odmianowego, kolekcji odmian warzyw, kwiatów i innych	35	-	153	-	188
6. Upowszechnianie metod produkcji rolniczej i stylu życia przyjaznych dla środowiska	1982	5994	4576	339	12891
7. Działania na rzecz zachowania dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego wsi, ekologicznego i funkcjonalnego zarządzania gospodarstwem rolnym	429	733	2387	1781	5330
8. Upowszechnianie rozwoju agroturystyki i turystyki wiejskiej, prowadzenie promocji wsi jako atrakcyjnego miejsca wypoczynku oraz rozwój przedsiębiorczości i dodatkowych źródeł dochodu	-	551	487	680	1718
9. Współdziałanie w realizacji zadań wynikających z programów rolno-środowiskowych oraz programów działań mających na celu ograniczenie odpływu azotu ze źródeł rolniczych	10485	7187	3223	668	21563
10. Prowadzenie analiz przemian w zakresie poziomu i jakości produkcji rolniczej, funkcjonowania i zarządzania gospodarstwami rolnymi oraz upowszechnianie wyników tych analiz w pracy doradczej	4457	5766	6497	-	16720
11. Współpraca i realizacja zadań z krajowymi i zagranicznymi instytucjami z otoczenia rolnictwa oraz organizacjami pozarządowymi i jednostkami samorządu terytorialnego	18298	2781	1846	77	23002
12. Realizowanie doskonalenia zawodowego kadry doradczej	12355	653	474	177	13659
Ogółem	103345	66668	64451	10365	244829

*stan na 30 czerwca 2008 roku

Źródło: opracowanie własne na podstawie niepublikowanych materiałów udostępnionych przez ZODR w Barzkowicach⁵

⁵ Sprawozdanie z działalności doradczej za rok 2005 (niepublikowane), Sprawozdanie z działalności doradczej za rok 2006, (niepublikowane), Sprawozdanie z realizacji planu działania ZODR w Barzkowicach za rok 2007, Barzkowice 2008 (niepublikowane), Sprawozdanie z wykonania zadań wg programu działalności doradczej na rok 2008, I półrocze 2008 rok (niepublikowane).

Analizując uzyskane wyniki można stwierdzić, że w objętych analizą latach 2005 – 2008 (I półrocze) ODR prowadził wszechstronną działalność doradczą, którą objął znaczną liczbę osób zamieszkujących obszary wiejskie województwa zachodniopomorskiego. Obserwuje się także zmniejszającą się liczbę ludności, która bezpośrednio korzysta z proponowanego przez ZODR doradztwa. Należy pamiętać jednak o tym, że w żadnych zestawieniach nie uwzględniono np. liczby gości odwiedzających organizowane przez ZODR targi⁶ i nie określono liczby osób korzystających z porad i informacji umieszczanych na stronach internetowych ZODR Barzkowice. Nie dotyczy to jednak wszystkich realizowanych przez ODR zadań, bowiem wzrosła w 2008 roku liczba osób objętych działalnością doradczą w zakresie upowszechniania rozwoju agroturystyki i turystyki wiejskiej oraz promocji wsi, jako atrakcyjnego miejsca wypoczynku, a także rozwoju przedsiębiorczości i dodatkowych źródeł dochodu. Związane jest to zapewne z ogólną sytuacją w rolnictwie i dywersyfikacją gospodarstw rolnych w kierunku prowadzenia dodatkowej działalności na bazie posiadanego gospodarstwa.

Wszystkie założone w planach zadania realizowane są przez pracowników ZODR w Barzkowicach z wykorzystaniem różnorodnych form takich jak np. konsultacje i doradztwo indywidualne, szkolenia w tym również e-learningowe, pomoc merytoryczną, wyjazdy studyjne, narady, pomiary, olimpiady, kontrole, zestawienia, pokazy, staże, praktyki, kursy, konferencje, warsztaty, seminaria, organizację wystaw, spotkań, konkursów⁷ oraz zajęcia dla dzieci i młodzieży. W analizowanych sprawozdaniach dotyczących realizacji działalności doradczej przez ZODR w Barzkowicach w latach 2005 – 2008 (I półrocze) wyżej wymienione formy nie są jednoznacznie zdefiniowane i istnieje trudność w ich opracowaniu oraz zbiorczym zestawieniu tabelarycznym. W każdym z dokumentów uwzględniona jest również różna ich liczba: od 34 w 2007 roku do 41 w 2008 roku. Dominującą jednak formą ujętą w każdym ze sprawozdań są szkolenia, pokazy oraz doradztwo indywidualne (wyodrębniono je w sprawozdaniach z lat 2005 – 2007, nie jest natomiast uwzględnione w sprawozdaniu za I półrocze 2008 roku⁸, choć zapewne w praktyce jest ono bardzo często realizowane).

Swoją działalność statutową realizuje ODR również poprzez doradców terenowych, bowiem Ustawa z dnia 22 października 2004 r. o jednostkach doradztwa rolniczego⁹ nie wprowadziła zmian w zakresie ich obowiązków i osoby

⁶ Tegoroczne XXI Targi odwiedziło około 100 tys. osób.

⁷ ZODR organizuje konkursy takie jak np.: "Bezpieczne gospodarstwo rolne", "Agroliga 2008", "Zielone lato", "Przyjazne środowisku sołectwo województwa zachodniopomorskiego", "Nasze Kulinarne Dziedzictwo", "Sposób na sukces".

⁸ Sprawozdanie z działalności doradczej za rok 2005... op. cit., Sprawozdanie z działalności doradczej za rok 2006... op. cit., Sprawozdanie z realizacji planu działania ZODR w Barzkowicach za rok 2007... op. cit., Sprawozdanie z wykonania zadań wg programu działalności doradczej na rok 2008, I półrocze 2008... op. cit.

⁹ Ustawa z dnia 22 października 2004 roku o jednostkach doradztwa rolniczego... op. cit.

zatrudnione na tym stanowisku przed 2005 rokiem pracują na dotychczasowych zasadach a siedziby ich oddziałów w terenie nie uległy zmianie, co przedstawiono na rysunku 1.

RYSUNEK 1. Terenowe zespoły doradców ZODR w Barzkowicach

Źródło: opracowanie własne na podstawie www.zodr.pl

Pracownicy¹⁰ terenowych zespołów doradców prowadzą bezpośrednią pracę upowszechnieniowo-doradczą na terenie całego województwa i każdy ma określony obszar działania, obejmujący najczęściej jedną gminę. Do ich obowiązków należy stałe pogłębianie wiedzy merytorycznej o charakterze ogólnym i specjalistycznym oraz doskonalenie umiejętności praktycznych, które przekazują rolnikom i innym mieszkańcom obszarów wiejskich zainteresowanym realizowanym przez nich doradztwem¹¹.

Uzupełnieniem działalności doradczej ODR w Barzkowicach jest również działalność wydawnicza. Wydawany jest tu „Zachodniopolski Magazyn Rolniczy”

¹⁰ ZODR w Barzkowicach zatrudnia 115 doradców terenowych (stan na 30 czerwca 2008 roku).

¹¹ W 2007 roku z usług doradczych (porad i konsultacji indywidualnych skorzystało 45451 mieszkańców obszarów wiejskich województwa zachodniopomorskiego (Sprawozdanie z realizacji planu działania ZODR w Barzkowicach za rok 2007.).

oraz publikacje w formie broszur z zakresu technologii, ekonomiki rolnictwa, wiejskiego gospodarstwa domowego¹², wspólnej polityki rolnej i strukturalnej dobrostanu zwierząt, dziedzictwa kulinarnego oraz agroturystyki i turystyki wiejskiej (katalog).

ZODR w Barzkowicach oprócz realizacji założonego planu działania zaopiniowanego przez Społeczną Radę Doradztwa Rolniczego i zatwierdzonego na każdy rok przez wojewodę zachodniopomorskiego uwzględnia w swojej pracy również wiele zadań wykonywanych ponadplanowo, które wynikają z bieżących potrzeb (kursy, szkolenia, konkursy, seminaria, zestawienia, plany nawozowe, pomoc przy wypełnianiu wniosków itp.).

Pracownicy ODR w Barzkowicach przy realizacji swoich czynności z zakresu doradztwa współpracują z placówkami oświatowymi (szkoły) naukowo-badawczymi (uczelnie wyższe), organami administracji rządowej i jednostkami samorządu terytorialnego (urząd marszałkowski, urzędy miast i gmin, starostwa powiatowe), bankami oraz innymi krajowymi i zagranicznymi organizacjami i instytucjami wspomagającymi rozwój gospodarstw rolnych i obszarów wiejskich (stowarzyszenia agroturystyczne, Zachodniopomorska Izba Rolnicza, Zachodniopomorski Związek Plantatorów Buraka Cukrowego, ośrodki doradztwa rolniczego, ARiMR, PIW, PIP, WFOŚiGW, Izba Rolnicza, Międzynarodowe Targi Poznańskie, Międzynarodowe Targi Szczecińskie i wiele innych¹³).

Działalność doradcza realizowana przez ZODR w Barzkowicach finansowana jest głównie ze środków ODR, ale także pozyskanych z takich źródeł jak, np.: MRiRW, KRUS, ZWiK w Szczecinie, Zakłady Chemiczne w Policach, FAPA oraz wpłat wnoszonych przez uczestników szkoleń, kursów i innych organizowanych form doradztwa. Istotny wkład finansowy wnoszą także pozyskiwane fundusze ze środków UE¹⁴.

Podsumowanie

Zachodniopolski Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Barzkowicach w pełni realizuje swoje zadania statutowe w zakresie doradztwa rolniczego. Wykorzystane są w tej działalności różne formy, metody i środki, aby jak najlepiej przekazać

¹² Mimo, że ośrodek funkcjonuje od 1956 roku i ma bogate doświadczenie w świadczeniu usług upowszechniowo-doradczych to dopiero w latach 70. XX wieku zaczęto dostrzegać rolę i potrzeby kobiet mieszkających na obszarach wiejskich. W 1973 roku na terenie 57 gmin województwa szczecińskiego zatrudnione były instruktorki gospodarstwa domowego. Jak ważną spełniały rolę spełniał świadczą informacje o organizowanych przez nie pokazach i demonstracjach np. w latach 1973 – 1975 przeprowadziły one 135 demonstracji z zakresu ogrodnictwa, ponad 250 pokazów organizacji pracy w kuchni oraz poświęciły wiele uwagi sprawie przygotowania kobiet do pracy w specjalistycznym gospodarstwie rolnym poprzez podnoszenie ich kwalifikacji w zakresie upraw polowych, hodowli lub obsługi urządzeń technicznych (A. Sabatt: W domu i zagrodzie. Problemy wiejskiej kobiety. W: Głos Szczeciński z 20 marca 1975).

¹³ Sprawozdanie z działalności doradczej za rok 2005... op. cit., Sprawozdanie z działalności doradczej za rok 2006... op. cit., Sprawozdanie z realizacji planu działania ZODR w Barzkowicach za rok 2007...op.cit., Sprawozdanie z wykonania zadań wg programu działalności doradczej na rok 2008, I półrocze 2008... op. cit.

¹⁴ Sprawozdanie z realizacji planu działania ZODR w Barzkowicach za rok 2007.

rolnikom i mieszkańcom obszarów wiejskich najnowsze osiągnięcia nauki i techniki nie tylko teoretycznie, ale przede wszystkim praktycznie. Możliwe jest to dzięki zaangażowaniu i pracy wszystkich osób odpowiedzialnych za przygotowanie i przeprowadzenie przewidzianych do realizacji zadań.

Literatura

Sabatt A.: W domu i zagrodzie. Problemy wiejskiej kobiety. W: Głos Szczeciński z 20 marca 1975).
Sprawozdanie z działalności doradczej za rok 2005 (niepublikowane).
Sprawozdanie z działalności doradczej za rok 2006, (niepublikowane).
Sprawozdanie z realizacji planu działania ZODR w Barzkowicach za rok 2007, Barzkowice 2008 (niepublikowane).
Sprawozdanie z wykonania zadań wg programu działalności doradczej na rok 2008, I półrocze 2008 rok (niepublikowane).
Ustawa z dnia 22 października 2004 r. o jednostkach doradztwa rolniczego (Dz. U. Nr 251 z 2004 roku poz. 2507).
www.zodr.pl.

Streszczenie

Zachodniopomorski Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Barzkowicach jest państwową jednostką organizacyjną posiadającą osobowość prawną. Pracownicy ośrodka prowadzą doradztwo rolnicze na terenie województwa zachodniopomorskiego obejmujące działania w zakresie: rolnictwa, rozwoju wsi, rynków rolnych oraz wiejskiego gospodarstwa domowego. Celem tej działalności jest m.in. zwiększenie dochodów rolniczych, rozwój przedsiębiorczości i podnoszenie konkurencyjności rynkowej gospodarstw rolnych, wspieranie zrównoważonego rozwoju obszarów wiejskich, a także podnoszenie kwalifikacji zawodowych rolników i innych mieszkańców obszarów wiejskich. W publikacji dokonano analizy funkcjonowania ośrodka w zakresie tego typu działalności doradczej w latach 2005 – 2008.

Summary

Zachodniopomorskie Consultative Agricultural Centre in Barzkowice is a state-owned organized unit characterized as a juridical personality. The researchers are the consultants in the area of zachodniopomorskie province in the aspects of agriculture, country development, agrarian market and farms. The aim of this activity is increasing farmers' income, to initiative development, improve market competitiveness of farms, support the balanced development of the rural areas and improve skills of farmers and other village inhabitants of this area. Zachodniopomorskie Consultative Agricultural Centre in Barzkowice was created on 1st 2005 but its origins come back to the year 1956. It is an institution of a long tradition and big achievements in the aspect of agriculture and its reserch workers have offered some help to everybody interested in agriculture. Due to the immense benefits of Zachodniopomorskie Consultative Agricultural Centre in Barzkowice for the development of rural areas and the agricultural conditions of zachodniopomorskie province, an analysis of its consulting function in the years 2005- 2008 was carried out in the academic publication.

Anna Sammel

Akademia Rolnicza w Szczecinie

Irena Łucka

Zachodniopomorski Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Barzkowicach

Rola Zachodniopomorskiego Ośrodka Doradztwa Rolniczego w Barzkowicach w rozwoju obszarów wiejskich Pomorza Zachodniego

The objective of Zachodniopomorskie Consultative Agricultural Centre in Barzkowice in the light of the development of the rural areas of Zachodniopomorskie Province

Wstęp

Zachodniopomorski Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Barzkowicach powstał 1 stycznia 2005 roku, ale początki jego działalności sięgają 1956 roku, gdy w dawnym województwie szczecińskim powstał Rolniczy Rejonowy Zakład Doświadczalny. Od początku swojego istnienia pracownicy placówki przekazywali mieszkańcom obszarów wiejskich Pomorza Zachodniego osiągnięcia najnowszej wiedzy rolniczej z uwzględnieniem specyficznych warunków regionalnych, co było szczególnie ważne na terenie tzw. Ziemi Odzyskanych. Siedzibą ODR stały się Barzkowice – niewielka wieś położona w powiecie stargardzkim, w gminie Stargard Szczeciński nad rzeką Pęczinką, o której pierwsze wzmianki pochodzą z XIV i XV wieku. W 1804 roku Barzkowice (niem. *Barskewitz*), stały się dobrami rodowymi, których wielkość wahała się od 1227 ha w połowie XIX wieku do 1040 ha w 1939 roku¹. O dokładnej liczbie mieszkańców wsi możemy dowiedzieć się z zachowanych dokumentów urząd stanu cywilnego (USC) funkcjonującego w Barzkowicach w latach 1874 – 1927². W XIX wieku zaczęli na te tereny napływać również robotnicy rolni z Polski³. W czasie pierwszej i drugiej wojny światowej przetrzymywani tu byli jeńcy wojenni a od 1939 roku także pracownicy

¹ M. Skrzypek: Barzkowice – średniowieczne grodzisko ośrodkiem kultury rolnej, Wydaw. Barzkowice 1997, s.4-6.

² W polskich archiwach znajdują się 44 księgi z USC w Barzkowicach (www.szczecin.ap.gov.pl).

³ W 1930 roku wydano zezwolenie na zatrudnienie w Barzkowicach 14 robotników zagranicznych. B. Dopierała (red.): Z dziejów Ziemi Stargardzkiej, Instytut Zachodniopomorski w Szczecinie, Monografie Regionalne nr 4, Wydaw. Poznańskie, Poznań 1969, s. 158-159.

przymusowi zatrudniani głównie w rolnictwie⁴. W okolicach Barzkowic nie toczyły się działania wojenne w związku z tym znajdujące się tam budynki nie zostały zniszczone. Po wyzwoleniu teren majątku był wykorzystywany przez żołnierzy Armii Czerwonej⁵, którzy go rozgrabili i zaniedbali⁶. Obecnie jest to wieś typu ulicówka, w której znajdują się dwie zabytkowe budowle: pochodzący z XIX wieku eklektyczny pałac oraz neogotycki kościół.

Rolniczy Rejonowy Zakład Doświadczalny (1956–1976)

Uchwała Prezydium Rządu z dnia 22 lutego 1956 r., w sprawie powołania rolniczych rejonowych zakładów doświadczalnych oraz rolniczych rad naukowo technicznych przy prezydiach wojewódzkich rad narodowych⁷ przewidywała utworzenie w 1956 r. placówek, które miały przekazywać mieszkańcom obszarów wiejskich osiągnięcia najnowszej wiedzy rolniczej z uwzględnieniem specyficznych warunków regionalnych. Tego typu ośrodki miały powstać w 11 województwach, w tym również w województwie szczecińskim, które zlokalizowane było na terenie tzw. Ziemi Odzyskanych. W związku z tym 12 maja 1956 r., Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej w Szczecinie podjęło Uchwałę Nr XIX/157/56 w sprawie powołania Rolniczego Rejonowego Zakładu Doświadczalnego w Barzkowicach⁸. RRZD zorganizowano w gospodarstwie przejętym od PGR Pęczyno. Ogólny areal gruntów głównie IV i V klasy wynosił początkowo 1885 ha⁹, ale w 1959 roku został zmniejszony do 1084 ha, co poprawiło terminowość i jakość zabiegów agrotechnicznych. Środki materialne, które posiadał RRZD nie były wystarczające do prowadzenia tego typu gospodarstwa, z tego też względu podjęto prace inwestycyjne związane z jego rozbudową i uzupełnianiem park maszynowy¹⁰. Ciekawą inicjatywą tej instytucji było również utworzenie w 1960 roku tzw. Ośrodka Porad Sąsiedzkich, który prowadził korespondencję z rolnikami¹¹.

Główne zadania RRZD, który był „ośrodkiem kultury rolnej”¹² to:

– sprawdzanie przydatności do warunków Pomorza Zachodniego wyników badań naukowych uzyskanych w innych placówkach a następnie wprowadzanie ich do

⁴ B. Dopierała (red.): op. cit., s.183-195.

⁵ W czasie wojny w Barzkowicach istniał obóz radzieckich jeńców wojennych.

⁶ M. Skrzypek: op. cit., s. 8.

⁷ Monitor Polski Nr 25 z 1956 r. poz. 358.

⁸ W publikacjach można znaleźć informację, że RRZD w Barzkowicach powstał 6 maja 1956 roku (Wojewódzki Ośrodek Postępu Rolniczego Barzkowice, Wydaw. Barzkowice 1976, s. 4).

⁹ M. Nowak, P. Znaniecki, J. Górski, S. Królikowski: Rolniczy Rejonowy Zakład Doświadczalny w Barzkowicach, Wydział Rolnictwa i Leśnictwa PWRN. i Komitet Woj. PZPR, Szczecin 1959, s. 16. Istnieje rozbieżność dotycząca wielkości gospodarstwa RRZD w 1956 roku – Skrzypek (1997) podaje, że było to 1788 ha.

¹⁰ M. Nowak, P. Znaniecki, J. Górski, S. Królikowski: op. cit., s. 19-36.

¹¹ M. Skrzypek: op. cit., s. 27.

¹² T. Pąg: Rolniczy Rejonowy Zakład Doświadczalny Barzkowice, Wydaw. RRZD Barzkowice 1968, s. 4-6.

produkcji we własnym oraz innych gospodarstwach rolnych województwa¹³,

- doszkalanie służby rolnej,
- diagnoza terenu w zakresie potrzeb i osiągnięć,
- prowadzenie doświadczeń poletkowych i zootechnicznych,
- dostarczanie kwalifikowanego materiału siewnego i hodowlanego¹⁴.

Niezależnie od prowadzenia gospodarstwa, które miało określone założenia produkcyjne realizowano również doświadczenia i zadania badawcze. Z tego też względu w strukturze organizacyjnej wyodrębniono trzy zasadnicze pionery:

- 1) produkcyjny (gospodarstwo rolne)¹⁵,
- 2) naukowo-badawczy¹⁶,
- 3) upowszechniania wiedzy poprzez organizowanie m.in. kursów, szkoleń¹⁷.

Najpowszechniejszą formą upowszechnienia wyników były demonstracje i pokazy. Organizowano także wycieczki i kursy, a raz w miesiącu przeprowadzano dwudniowe szkolenie służby rolnej rad narodowych. We wszystkich powiatach województwa szczecińskiego założono ponad 800 gospodarstw demonstracyjnych, nad którymi opiekę sprawowało 27 powiatowych inspektorów RRZD¹⁸.

W 1968 roku decyzją Ministerstwa Rolnictwa powołano w RRZD służbę doradztwa specjalistycznego: inspektorów specjalistów i inspektorów powiatowych doradztwa specjalistycznego¹⁹. W tym samym roku RRZD przejął służby instruktorskie zrzeszeń i związków branżowych.

Działalność Zakładu pozytywnie wpływała także na wygląd wsi i jej otoczenie²⁰. W 1967 roku RRZD w Barzkowicach zajął w grupie PGR-ów I miejsce w III Konkursie WK FJN, Prezydium WRN i redakcji „Głosu Szczecińskiego” organizowanym pod hasłem „Pomorze Szczecińskie – piękne, gospodarne, kulturalne”²¹. Ówczesny dyrektor RRZD mgr K. Pąk propagował również na Pomorzu Zachodnim ochronę zaniedbanych podworskich parków

¹³ W rzeczywistym programie badań mało miejsca poświęcano zagadnieniom wynikającym z praktyki rolniczej Pomorza Zachodniego. Jak podaje Pawłowicz (1967) w Barzkowicach około 80 % tematów badawczych narzucano odgórnie.

¹⁴ T Pąk: op. cit., s. 4-6.

¹⁵ W 1968 obszar zakładu wynosił 1112,23 ha (Pąk 1968), a w 1969 roku 1137 ha (Przysposobienie rolnicze nr 21 z 1-15 października 1969 roku).

¹⁶ RRZD Barzkowice zorganizował w 1965 roku na terenie 13 powiatów województwa szczecińskiego Ośrodki Postępu Rolniczego zwane też Ośrodkami Upowszechniania Postępu w Rolnictwie, w których prowadzono doświadczenia w produkcji roślinnej i zwierzęcej (Pąk 1968) oraz wprowadzano nowoczesne metody agro i zootechniczne w normalny tok produkcyjny (Pąk (1966) oraz Wiadomości Zachodnie nr 7 (391), 19 stycznia 1966).

¹⁷ Wiele informacji dotyczących RRZD i WOPR Barzkowice znajduje się w Kronikach Zakładu prowadzonych od 1964 do 1990 roku (łącznie 22 tomy).

¹⁸ Przysposobienie rolnicze nr 21, 1-15 października 1969.

¹⁹ Informacja o RRZD Barzkowice, Rolniczy Rejonowy Zakład Doświadczalny w Barzkowicach województwo szczecińskie, Wydaw. Barzkowice – kwiecień 1975, s. 3.

²⁰ „Robotnik Rolny” nr 2 (741) z 9 stycznia 1966.

²¹ „Głos Szczeciński” 14 (6442) z 17 stycznia 1967.

i znajdujących się tam budynków. W Barzkowicach uporządkowano 2,5 ha park, a także dokonano nowych nasadzeń we wsi i jej najbliższej okolicy²².

W latach 70. XX wieku w strukturze RRZD funkcjonowały nadal trzy działy, ale o zmienionych nieco nazwach i inna była ich hierarchia. Wyodrębniono następujące zespoły: upowszechniania, doświadczalnictwa i produkcyjny²³.

Analizując powyższą strukturę widać wyraźnie, że nadrzędną rolą RRZD stało się upowszechnianie wiedzy rolniczej. W oparciu o programy ówczesnego Ministerstwa Rolnictwa i plany rozwoju społeczno-gospodarczego województwa opracowywano roczne plany wdrażania i upowszechniania postępu w rolnictwie. W skład zespołu weszły następujące jednostki organizacyjne:

- dział powiatowych inspektorów doradztwa specjalistycznego²⁴,
- dział szkolenia i doskonalenia zawodowego (w zakładzie opracowywano programy szkolenia rolniczego dla całego województwa²⁵),
- dział informacji i wydawnictw wraz z biblioteką, którego pracownicy opracowywali i upowszechniali takie wydawnictwa, jak np. „Biuletyn Rolniczy”, „Wyniki Prac Wdrożeniowych”, „Wyniki Doświadczeń Terenowych”, przygotowywali pomoce szkoleniowe dla służb rolnych i ulotki o tematyce rolniczej oraz publikacje, a od 1975 roku opracowywali również komunikaty agrometeorologiczne²⁶.

Od początku lat siedemdziesiątych inspektorzy RRZD wspierali ruch organizacji gospodarstw specjalistycznych, a od 1974 roku sprawowali również nadzór nad powstającymi na terenie województwa szczecińskiego zespołami rolników. Nowatorską formą pracy RRZD były organizowane od 13 kwietnia 1971 roku spotkania określane, jako tzw. Wojewódzkie Forum Rolnicze, w trakcie których omawiano ważne dla regionalnego rolnictwa zagadnienia²⁷. W tym okresie zaczęto również zwracać uwagę na rolę i potrzeby kobiet mieszkających na obszarach wiejskich. Już w 1973 roku na terenie 57 gmin województwa szczecińskiego zatrudnione były instruktorki gospodarstwa domowego, dla których RRZD organizował w Barzkowicach różnego rodzaju kursy i opracowywał program działania i współpracy w tej nowej dla służb rolnych dziedzinie²⁸.

²² K. Pąg: Pałace i parki. „Wiadomości Zachodnie” nr 16 (479) z 22 kwietnia 1967.

²³ Informacja o RRZD Barzkowice, Rolniczy Rejonowy Zakład Doświadczalny... op. cit., s. 1-2.

²⁴ Informacja o RRZD Barzkowice, Rolniczy Rejonowy Zakład Doświadczalny... op. cit., s. 2-3.

²⁵ Wojewódzki Ośrodek Postępu Rolniczego Barzkowice, Wydaw. Barzkowice 1976, s. 15.

²⁶ Większość artykułów i opracowań redagowanych przez pracowników w latach 1964 – 1990 umieszczono w Kronikach Ośrodka.

²⁷ Wojewódzki Ośrodek Postępu Rolniczego Barzkowice... op. cit., s. 13-14.

²⁸ A. Sabatt: W domu i zagrodzie. Problemy wiejskiej kobiety. „Głos Szczeciński” z 20 marca 1975.

Wojewódzki Ośrodek Postępu Rolniczego (1976 – 1991)

Rolniczy Rejonowy Zakład Doświadczalny w Barzkowicach na mocy Uchwały Rady Ministrów nr 125/75 z dnia 10 lipca 1975 roku²⁹ z dniem 1 stycznia 1976 roku został przemianowany na Wojewódzki Ośrodek Postępu Rolniczego. Nowy statut WOPR zatwierdzony Uchwałą Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej w Szczecinie nr 105/1362/72³⁰ wyznaczał trzy główne kierunki jego działalności:

- a) rozwijanie i wdrażanie postępu rolniczego,
- b) doświadczalnictwo,
- c) prowadzenie gospodarstwa rolnego.

Powyższe zadania WOPR realizowały trzy zespoły:

- upowszechniania i szkolenia,
- doświadczalnictwa,
- gospodarczo-rolny (w 1976 roku powierzchnia kombinatu PGR Barzkowice wynosiła 2801 ha, w latach 1974/1975 3067 ha, a w 1989 roku 3319 ha)³¹.

Pod koniec lat siedemdziesiątych zmieniła się struktura WOPR, w której wyodrębniono następujące jednostki organizacyjne: Dział Produkcji Roślinnej i Zwierzęcej, Dział Inspektorów Doradztwa Specjalistycznego oraz Dział Szkolenia³². W tym okresie rozpoczęto również szereg inwestycji produkcyjnych oraz budowę obiektów poprawiających bazę szkoleniową. Wybudowano nowe budynki, w których znalazły się m.in. sale wykładowe, internat, stołówka i biblioteka. Od 1 stycznia 1976 r. Wojewódzki Ośrodek Postępu Rolniczego w Barzkowicach przejął również ośrodki szkolenia rolniczego nadzorowane wcześniej przez władze wojewódzkie. W jego skład weszły: Ośrodek Szkolenia Rolnictwa w Chojnie, Ośrodek Szkolenia Kadry Inżynieryjno-Technicznej w Pilichowie pod Szczecinem i Ośrodek Rolniczego Szkolenia Kursowego w Szczecinie. Od 1979 roku przekazano do WOPR zadania związane z prowadzeniem Zespołów Przysposobienia Rolniczego, a w 1982 roku do Ośrodka przeszła znaczna część pracowników gminnej służby rolnej z zadaniami z zakresu doradztwa i upowszechniania.

²⁹ Uchwała Rady Ministrów nr 125/75 z dnia 10 lipca 1975 roku w sprawie utworzenia Wojewódzkich Ośrodków Postępu Rolniczego.

³⁰ Uchwała Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej w Szczecinie nr 105/1362/72.

³¹ Wojewódzki Ośrodek Postępu Rolniczego Barzkowice... op. cit., s. 20 oraz WOPR Barzkowice doradza i szkoli, wdraża i upowszechnia postęp w rolnictwie, prowadzi doświadczenia i produkcję rolną, Wydaw. Barzkowice 1989, s. 5, M. Skrzypek: Barzkowice – średniowieczne grodzisko... op. cit., s. 16.

³² Wojewódzki Ośrodek Postępu Rolniczego Barzkowice... op. cit., s. 20 oraz WOPR Barzkowice doradza i szkoli, wdraża i upowszechnia postęp w rolnictwie, prowadzi doświadczenia i produkcję rolną, Wydaw. Barzkowice 1989, s. 5, M. Skrzypek: Barzkowice – średniowieczne grodzisko... op. cit., s. 16.

³³ Program wdrażania i upowszechniania postępu w rolnictwie szczecińskim w 1978 roku i szkolenia rolniczego na rok 1977/78, Wydaw. WOPR w Barzkowicach 1977.

W 1989 roku WOPR był przedsiębiorstwem złożonym z trzech zakładów będących na pełnym wewnętrznym rachunku gospodarczym. Szczególną rolę spełniał Zakład Upowszechniania w Barzkowicach, którego strukturę tworzyły następujące działy: Technologii, Ekonomiki i Informacji, Rejonowych Zespołów Doradztwa Rolniczego, Szkolenia i Doskonalenia Kadr, Doświadczalnictwa Terenowego, Administracyjno-Gospodarczy, Finansowo-Księgowy.

Pozostałe dwa zakłady, które należały do Wojewódzkiego Ośrodka Postępu Rolniczego były zakładami rolnymi zlokalizowanymi w Barzkowicach i Sulinie. Zmniejszono także w tym czasie do dwóch liczbę ośrodków szkoleniowych funkcjonujących w województwie szczecińskim. Wszystkie zajęcia odbywały się w Ośrodku Szkolenia Rolnictwa w Chojnie (ośrodek kadr mechanizacji rolnictwa) lub w Ośrodku Szkolenia Kadry Inżynieryjno-Technicznej, który został przeniesiony z Pilichowa pod Szczecinem do Barzkowic. Niestety wraz z likwidacją WOPR przestał istnieć dział doświadczalnictwa.

Za swoją działalność na rzecz rozwoju rolnictwa Wojewódzki Ośrodek Postępu Rolniczego w Barzkowicach otrzymał w 1986 roku sztandar, który został udekorowany odznaką Gryfa Pomorskiego.

Wojewódzki Ośrodek Doradztwa Rolniczego (1991–1999)

1 stycznia 1991 roku na bazie istniejącego Zakładu Upowszechniania Wojewódzkiego Ośrodka Postępu Rolniczego w Barzkowicach rozpoczęła działalność nowa jednostka budżetowa pod nazwą Wojewódzki Ośrodek Doradztwa Rolniczego. Na bazie wyłączonych zakładów rolnych w Barzkowicach i w Sulinie zostały utworzone dwa przedsiębiorstwa państwowe pod nazwą: Państwowe Gospodarstwo Rolne w Barzkowicach oraz Państwowe Gospodarstwo Rolne w Sulinie³³. Ośrodek posiadał w swojej strukturze 14 jednostek organizacyjnych, w tym 10 rejonowych zespołów doradztwa rolniczego.

Wojewódzki Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Barzkowicach miał zajmować się:

- prowadzeniem doradztwa,
- wdrażaniem i upowszechnianiem wyników badań naukowych w praktyce,
- przekazywaniem informacji dotyczących rynku rolnego,
- prowadzeniem szkoleń rolniczych i doskonaleniem zawodowym kadry,
- współudziałem w programowaniu i planowaniu rozwoju rolnictwa na szczeblu lokalnym i regionalnym,

³³ Zarządzenie Nr 173/PG/90 Wojewody Szczecińskiego z dnia 18 grudnia 1990 roku w sprawie podziału Wojewódzkiego Ośrodka Postępu Rolniczego w Barzkowicach. Zarządzenie Nr 178/90 Wojewody Szczecińskiego z dnia 18 grudnia 1990 roku w sprawie powołania Wojewódzkiego Ośrodka Doradztwa Rolniczego w Barzkowicach.

– diagnozowaniem sytuacji w rolnictwie oraz określaniem potrzeb praktyki rolniczej wobec nauki³⁴.

Nowopowstała jednostka miała zajmować się przede wszystkim doradztwem a nie jak dotychczas doświadczalnictwem (doświadczenia mogły być wykonywane jako usługi), prowadzeniem gospodarstwa rolnego czy propagowaniem postępu. Zmieniła się w tym okresie także problematyka organizowanych szkoleń, które dotyczyły np. zagadnień dotyczących restrukturyzacji rolnictwa, poszukiwaniem alternatywnych źródeł dochodu w gospodarstwie rolnym przez rozwój m.in. agroturystyki, marketingu, rolnictwa ekologicznego. Ośrodek otrzymał także nowe zadania w zakresie opiniowania programów kredytowania z dofinansowaniem Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa³⁵. Stał się także miejscem w którym organizowano konkursy, wystawy, dożynki oraz Barzkowickie Targi Rolne „AGRO POMERANIA”.

Regionalne Centrum Doradztwa Rozwoju Rolnictwa i Obszarów Wiejskich (1999 – 2004)

Regionalne Centrum Doradztwa Rozwoju Rolnictwa i Obszarów Wiejskich w Barzkowicach jako jednostka budżetowa, posiadająca osobowość prawną powstało 1 stycznia 1999 roku na bazie istniejącego wcześniej Wojewódzkiego Ośrodka Postępu Rolniczego. Zadaniem RCDRRiOW było prowadzenie działalności wspierającej politykę państwa wobec wsi i rolnictwa oraz procesów integracji z Unią Europejską. Zasięgiem swojego działania obejmowało obszar północno-zachodniej Polski prowadząc działania w zakresie: rozwoju rolnictwa, doradztwa oraz zrównoważonego rozwoju obszarów wiejskich (wspieranie przedsiębiorczości mieszkańców wsi, współudział w opracowywaniu strategii rozwoju lokalnego i regionalnego, podejmowanie działań na rzecz ochrony środowiska, przygotowywanie mieszkańców obszarów wiejskich do integracji z UE)³⁶.

RCDRRiOW podobnie jak inne funkcjonujące od 1956 roku w Barzkowicach ośrodki wspierające rozwój rolnictwa Pomorza Zachodniego nadal prowadził działalność wydawniczą oraz ściśle współpracował z placówkami naukowo-badawczymi, instytucjami administracji rządowej i samorządowej, organizacjami rolników oraz innymi organizacjami wspierającymi rozwój wsi i rolnictwa³⁷. W strukturze RCDRRiOW wyodrębniono następujące działy: Dział

³⁴ Zarządzenie Nr 178/90 Wojewody Szczecińskiego z dnia 18 grudnia 1990 roku... op. cit., M. Skrzypek: Barzkowice – średniowieczne grodzisko... op. cit., s. 39-44.

³⁵ M. Skrzypek: op. cit., s. 44.

³⁶ Broszury informacyjnych dotyczące Regionalnego Centrum Doradztwa, Rozwoju Rolnictwa i Obszarów Wiejskich w Barzkowicach wydawane w latach 1999 – 2004 przez RCDRRiOW w Barzkowicach.

³⁷ I. Buczek, A. Bołtryk, N. Byssenger: RCDRRiOW Zaprasza – Broszura informacyjna, Wydaw. RCDRRiOW w Barzkowicach 1999.

Rozwoju Obszarów Wiejskich, Dział Integracji z Unią Europejską i Współpracy z Zagranicą, Dział Doradztwa w Agrobiznesie, Dział Doskonalenia Zawodowego, Szkoleń, Oświaty i Współpracy Naukowej, Dział Informacji, Promocji i Wydawnictw oraz Gospodarstwo Pomocnicze.

Funkcjonowały także powiatowe i terenowe oddziały doradców obejmujące zasięgiem swojego działania teren dawnego województwa zachodniopomorskiego zlokalizowane w: Chojnie, Nowogardzie, Gryficach, Gryfinie, Kamieniu Pomorskim, Łobzie, Pyrzycach, Stargardzie Szczecińskim i Szczecinie.

Zachodniopomorski Ośrodek Doradztwa Rolniczego (od 2005 roku)

Zachodniopomorski Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Barzkowicach rozpoczął działalność 1 stycznia 2005 roku na mocy Ustawy z dnia 22 października 2004 r. o jednostkach doradztwa rolniczego (Dz. U. Nr 251 z 2004 roku, poz. 2507). Został on utworzony na bazie Regionalnego Centrum Doradztwa Rozwoju Rolnictwa i Obszarów Wiejskich w Barzkowicach oraz Ośrodka Doradztwa Rolniczego w Koszalinie. Powyższa ustawa określiła także organizację i cele działania nowych jednostek doradztwa rolniczego, podlegających wojewodzie, które „są państwowymi jednostkami organizacyjnymi posiadającymi osobowość prawną, prowadzącymi doradztwo rolnicze obejmujące działania w zakresie rolnictwa, rozwoju wsi, rynków rolnych oraz wiejskiego gospodarstwa domowego, mające na celu poprawę poziomu dochodów rolniczych oraz podnoszenie konkurencyjności rynkowej gospodarstw rolnych, wspieranie zrównoważonego rozwoju obszarów wiejskich, a także podnoszenie poziomu kwalifikacji zawodowych rolników i innych mieszkańców obszarów wiejskich”³⁸. ZODR w Barzkowicach prowadzi samodzielną gospodarkę finansową w ramach środków pochodzących z dotacji budżetowych, przychodów uzyskanych z tytułu prowadzonej działalności gospodarczej oraz z innych źródeł m.in. środków UE i realizując swoje zadania:

- przeprowadza szkolenia³⁹,
- organizuje działalność informacyjną wspierającą rozwój produkcji rolniczej⁴⁰,
- umożliwia podnoszenie kwalifikacji zawodowych,
- udziela wsparcia w zakresie sporządzania dokumentacji niezbędnej do uzyskania pomocy finansowej m.in. ze środków UE,

³⁸ Ustawa z dnia 22 października 2004 roku o jednostkach doradztwa rolniczego (Dz. U. Nr 251 z 2004 roku, poz. 2507).

³⁹ W zakresie doradztwa rolniczego i szkoleń ZODR w Barzkowicach uzyskał 31 lipca 2008 roku certyfikat ISO 9001:200 ważny do 30 lipca 2011 roku (nr rejestracyjny certyfikatu: 320708102).

⁴⁰ ZODR w Barzkowicach przygotowuje różnorodne publikacje: broszury, ulotki i artykuły oraz umieszcza aktualne informacje na stronie internetowej, a także wydaje od 2005 roku „Zachodniopomorski Magazyn Rolniczy”, który jest specjalistycznym czasopiśmie przeznaczonym dla rolników, poruszającym tematykę dotyczącą wsi.

- prowadzi analizy rynku artykułów rolno-spożywczych i środków produkcji oraz gromadzi i upowszechnia informacje rynkowe w tym zakresie,
- może prowadzić doświadczalnictwo odmianowe,
- upowszechnia metody produkcji rolniczej i styl życia przyjazny dla środowiska,
- podejmuje działania na rzecz zachowania dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego wsi,
- upowszechnia rozwój agroturystyki i turystyki wiejskiej oraz prowadzi promocję wsi, jako atrakcyjnego miejsca wypoczynku,
- współdziała w realizacji zadań mających na celu ograniczenie odpływu azotu ze źródeł rolniczych,
- prowadzi analizy przemian w zakresie poziomu i jakości produkcji rolniczej i funkcjonowania gospodarstw rolnych oraz upowszechnia ich wyniki w prowadzonej pracy doradczej⁴¹.

Swoje zadania ZODR realizuje poprzez konsultacje i doradztwo indywidualne, szkolenia w tym również e – learningowe⁴², pomoc merytoryczną, organizację wyjazdów studyjnych, pokazy, kursy, konferencje, warsztaty i seminaria. Ogromne znaczenie ma także organizacja wystaw⁴³, spotkań, konkursów⁴⁴ oraz zajęcia dla dzieci i młodzieży w zakresie oświaty pozaszkolnej.

Zachodniopomorski Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Barzkowicach w ramach doradztwa rolniczego wykonuje także odpłatnie usługi w zakresie:

- a) prowadzenia ksiąg rachunkowych i dokumentacji niezbędnej w rachunkowości w gospodarstwach rolnych, działalności promocyjnej gospodarstw rolnych, kursów przygotowujących do uzyskania tytułów kwalifikacyjnych w zawodach przydatnych do prowadzenia działalności rolniczej, działalności wydawniczej, laboratoryjnej, hotelarskiej i gastronomicznej oraz gospodarki pasiecznej;
- b) udostępniania pomieszczeń i innych składników majątkowych;
- c) organizacji targów, wystaw, pokazów, konferencji i innych przedsięwzięć upowszechniających wiedzę rolniczą, nowe technologie produkcji oraz promujących produkty i wyroby przetwórstwa rolno-spożywczego;
- d) sporządzania opracowań oceny możliwości inwestycyjnych gospodarstw rolnych, analiz i opracowań ekonomicznych, oceny użyteczności maszyn rolniczych, planów rolno-środowiskowych i nawozowych⁴⁵.

⁴¹ Ustawa z dnia 22 października 2004 roku o jednostkach doradztwa rolniczego...op.cit.

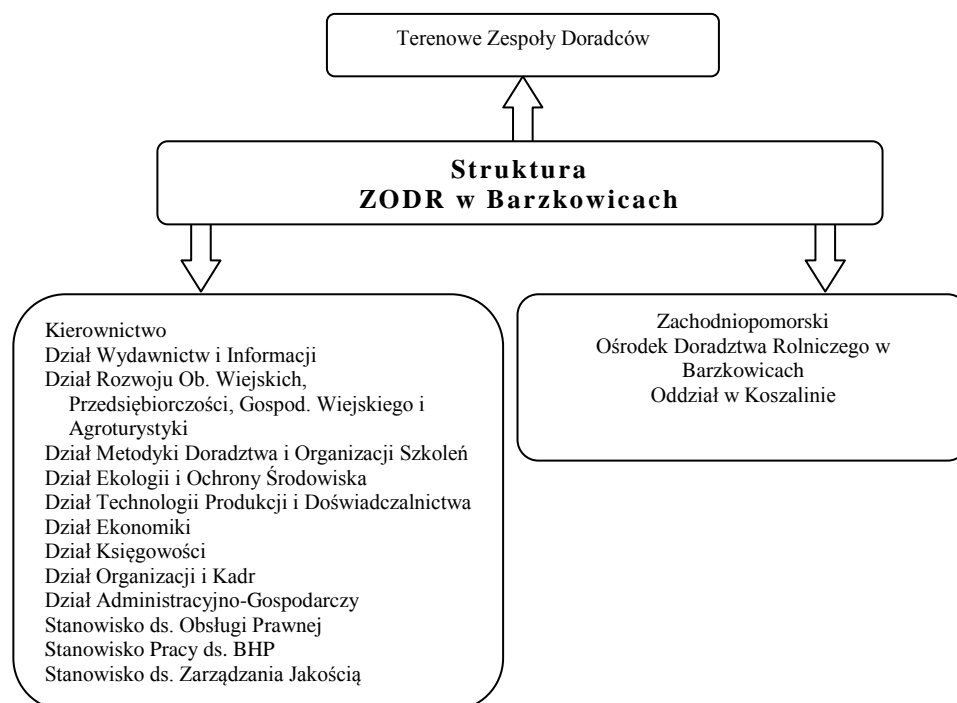
⁴² 03.02.2006 roku Zachodniopomorski Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Barzkowicach został wpisany do rejestru instytucji szkoleniowych pod numerem ewidencyjnym 2.32/00010/2006.

⁴³ Od 1991 roku organizowane są we wrześniu Barzkowickie Targi Rolne, które z roku na rok cieszą się coraz większym zainteresowaniem. Tegoroczne XXI Targi odwiedziło około 100 tys. osób.

⁴⁴ ZODR organizuje cykliczne konkursy: "Bezpieczne gospodarstwo rolne", "Agroliga 2008", "Zielone lato", "Przyjazne środowisku sołectwo województwa zachodniopomorskiego", "Nasze Kulinarne Dziedzictwo", "Sposób na sukces".

⁴⁵ Dz. U. Nr 251 z 2004 roku, poz. 2507

Przy Zachodniopomorskim Ośrodku Doradztwa Rolniczego w Barzkowicach działa także Rada Społeczna Doradztwa Rolniczego, która jest organem opiniodawczo-doradczym. Wszystkie działy ZODR (rysunek 1) przy realizacji swoich zadań statutowych współpracują z placówkami oświatowymi, naukowo-badawczymi, organami administracji rządowej i jednostkami samorządu terytorialnego, bankami, organizacjami rolników oraz innymi krajowymi i zagranicznymi organizacjami i instytucjami (np. porozumienie o współpracy podpisane przez ZODR z Powiatowym Związkiem Rolników Uecker-Randow) wspomagającymi rozwój gospodarstw rolnych i obszarów wiejskich⁴⁶.

RYSUNEK 1. Struktura Zachodniopomorskiego Ośrodka Rolniczego w Barzkowicach
Źródło: opracowanie własne na podstawie www.zodr.pl

Ustawa z dnia 22 października 2004 r. o jednostkach doradztwa rolniczego (Dz. U. Nr 251 z 2004 roku, poz. 2507) nie wprowadziła zmian w zakresie pracy i funkcjonowania doradców. W związku z tym osoby zatrudnione na tym

⁴⁶ Ośrodek współfinansował wiele zadań ze środków Unii Europejskiej m.in. Dobrostan zwierząt, Projekt Leonardo da Vinci – „Biosurowcowy ogród dydaktyczny” Nr projektu: D/03/F/B/PP - 146076, Rolnik w Europie, INTERREG III A: Polsko-niemiecki dzień kultury oraz Od rolnika do producenta energii, Kodeks Dobrej Praktyki Rolniczej, Wsparcie doradztwa rolniczego.

stanowisku przed 2005 rokiem pracują na dotychczasowych zasadach a siedziby ich oddziałów w terenie również nie uległy zmianie.

Interesującą i potrzebną inicjatywą było także utworzenie na terenie ZODR w Barzkowicach Barzkowickiego Ośrodka Edukacji Ekologicznej (BOEE), który prowadzi edukację w zakresie upowszechniania wiedzy z zakresu ekologii i ochrony środowiska wśród mieszkańców obszarów wiejskich. Jego integralną częścią jest oczyszczalnia ścieków, Ogrody Odnowy oraz Biosurowcowy Ogród Dydaktyczny, w którym odbywają się m.in. zajęcia dla najmłodszych w ramach programu „ABC rolnictwa”.

Podsumowanie

Funkcjonowanie Zachodniopomorskiego Ośrodka Doradztwa Rolniczego w Barzkowicach, który został utworzony na bazie innych ośrodków istniejących na tym terenie nieprzerwanie od ponad pięćdziesięciu lat w znacznym stopniu przyczynia się do rozwoju rolnictwa i poprawia, jakość życia mieszkańców obszarów wiejskich tego terenu. Aby to było możliwe pracownicy ODR stosują różne formy i metody upowszechniania nowych osiągnięć nauki i techniki, ale cel jest zawsze ten sam – poszerzanie wiedzy oraz umiejętności rolników a także zainteresowanie ich tym, co nowe i dobre w rolnictwie.

Literatura

- Broszury informacyjne dotyczące Regionalnego Centrum Doradztwa, Rozwoju Rolnictwa i Obszarów Wiejskich w Barzkowicach wydawane w latach 1999 – 2004 przez RCDRRiOW.
- Buczek I., Bołtryk A., Byssenger N.: RCDRRiOW Zaprasza – Broszura informacyjna, Wydaw. RCDRRiOW w Barzkowicach 1999.
- Dopierała B. (red.): Z dziejów Ziemi Stargardzkiej, Instytut Zachodniopomorski w Szczecinie, Monografie Regionalne nr 4, Wydaw. Poznańskie, Poznań 1969.
- „Głos Szczeciński” 14 (6442) z 17 stycznia 1967.
- Informacja o RRZD Barzkowice, Rolniczy Rejonowy Zakład Doświadczalny w Barzkowicach województwo szczecińskie, Wydaw. Barzkowice – kwiecień 1975.
- Nowak M., Znaniński P., Górski J., Królikowski S.: Rolniczy Rejonowy Zakład Doświadczalny w Barzkowicach, Wydział Rolnictwa i Leśnictwa PWRN i Komitet Woj. PZPR, Szczecin 1959.
- Pawłowicz St.: Nauka w ofensywie. W: Głos Szczeciński nr 30 (64 58) z 4 lutego 1967.
- Pąk K.: Pałace i parki. „Wiadomości Zachodnie” nr 16 (479) z 22 kwietnia 1967.
- Pąk T.: Nauka bliżej PGR. „Głos Szczeciński” 188 (6306) z 10 sierpnia 1966.
- Pąk T.: Rolniczy Rejonowy Zakład Doświadczalny Barzkowice, Wyd. RRZD Barzkowice 1968.
- Program wdrażania i upowszechniania postępu w rolnictwie szczecińskim w 1978 roku i szkolenia rolniczego na rok 1977/78, Wydaw. WOPR w Barzkowicach 1977.
- Przysposobienie rolnicze nr 21, z 1-15 października 1969 roku.
- Robotnik Rolny nr 2 (741) z 9 stycznia 1966.
- Sabatt A.: W domu i zagrodzie. Problemy wiejskiej kobiety. „Głos Szczeciński” z 20 marca 1975.
- Skrzypek M.: Barzkowice – średniowieczne grodzisko ośrodkiem kultury rolnej, Barzkowice 1997.

Uchwała Prezydium Rządu z dnia 22 lutego 1956 r., w sprawie powołania rolniczych rejonowych zakładów doświadczalnych oraz rolniczych rad naukowo technicznych przy prezydiach wojewódzkich rad narodowych. Monitor Polski Nr 25 z 1956 r. poz. 358.

Uchwała Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej w Szczecinie z 12 maja 1956 r Nr XIX/157/56 w sprawie powołania Rolniczego Rejonowego Zakładu Doświadczalnego w Barzkowicach powiat Stargard.

Uchwała Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej w Szczecinie nr 105/1362/72. Uchwała Rady Ministrów Nr 125/75 z dnia 10 lipca 1975 roku w sprawie utworzenia Wojewódzkich Ośrodków Postępu Rolniczego.

Ustawa z dnia 22 października 2004 r. o jednostkach doradztwa rolniczego (Dz. U. Nr 251 z 2004 roku poz. 2507).

Wiadomości Zachodnie nr 7 (391) 19 stycznia 1966.

Wojewódzki Ośrodek Postępu Rolniczego Barzkowice, Wydaw. Barzkowice 1976.

WOPR Barzkowice Doradza i szkoli, wdraża i upowszechnia postęp w rolnictwie, prowadzi doświadczenia i produkcję rolną, Wydaw. Barzkowice 1989.

Zarządzenie Nr 173/PG/90 Wojewody Szczecińskiego z dnia 18 grudnia 1990 roku w sprawie podziału Wojewódzkiego Ośrodka Postępu Rolniczego w Barzkowicach.

Zarządzenie Nr 178/90 Wojewody Szczecińskiego z dnia 18 grudnia 1990 roku w sprawie powołania Wojewódzkiego Ośrodka Doradztwa Rolniczego w Barzkowicach.

www.szczecin.ap.gov.pl

www.zodr.pl

Streszczenie

Zachodniopomorski Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Barzkowicach powstał 1 stycznia 2005 roku, ale początki jego działalności sięgają 1956 roku, gdy w dawnym województwie szczecińskim powstał Rolniczy Rejonowy Zakład Doświadczalny. Od początku swojego istnienia pracownicy placówki przekazywali mieszkańcom obszarów wiejskich Pomorza Zachodniego osiągnięcia najnowszej wiedzy rolniczej z uwzględnieniem specyficznych warunków regionalnych, co było szczególnie ważne na terenie tzw. Ziem Odzyskanych. Funkcjonowanie Ośrodka w znacznym stopniu przyczyniło się do rozwoju rolnictwa i poprawiło, jakość życia mieszkańców tego terenu. Aby to było możliwe stosowano różne formy i metody upowszechniania nowych osiągnięć nauki i techniki, ale cel był zawsze ten sam – poszerzanie wiedzy oraz umiejętności rolników a także zainteresowanie ich tym co nowe i dobre w rolnictwie.

Summary

Zachodniopomorskie Consultative Agricultural Centre in Barzkowice was created on 1st January 2005 but its origins go back to the year 1956, when Local Farming Experimental Centre was formed in the area of the previous szczecińskie province. From the very beginning of the scientific institution, the research workers have conveyed the latest achievements of the newest agricultural knowledge to the inhabitants of rural areas of zachodniopomorskie province considering the unique conditions of the region which was perceived as a very important one in this area called the Regained Territories. The functioning of the Scientific Institution contributed to the development of agriculture and improved the life of farmers of this area. To achieve its aim, the variety of different forms, techniques and modern ways of propagating the latest achievements of technological science, were implemented in a specialist consultancy form. The aim of this institution has been the same – to broaden the knowledge and skills of the farmers and the inhabitants of rural areas and arouse their interest in what is new and effective on the agricultural level.

***Katedra Ekonomiki Edukacji, Komunikowania i Doradztwa
Wydziału Nauk Ekonomicznych SGGW***

Katedra Ekonomiki Edukacji, Komunikowania i Doradztwa składa się obecnie z trzech zakładów: Zakład Komunikowania Społecznego i Doradztwa, Zakład Dziedzictwa Kulturowego i Rozwoju Wsi, Zakład Ekonomiki i Organizacji Edukacji.

Badania prowadzone w katedrze dotyczą następujących obszarów:

- Społeczno-ekonomiczne funkcje środków masowego przekazu
- Polityka komunikacyjna w przedsiębiorstwie
- Public Relations w kreowaniu wizerunku firmy na rynku
- Rola komunikowania w doradztwie
- Rodzaje doradztwa (rolno-środowiskowe, ekologiczne, agroturystyczne, personalne)
- Społeczno-ekonomiczne uwarunkowania rozwoju turystyki
- Turystyka w wielofunkcyjnym rozwoju obszarów wiejskich
- Produkty regionalne i lokalne a dziedzictwo kulturowe wsi
- Innowacje w agrobiznesie
- Przedsiębiorczość na terenach wiejskich (rolnicza, pozarolnicza, zespołowa, MSP)
- Kapitał ludzki w rolnictwie i na obszarach wiejskich
- Zarządzanie edukacją i placówkami oświatowymi
- Finansowanie edukacji .

Katedra jest również organizatorem i koordynatorem wielu konferencji naukowych z zakresu szeroko pojętej komunikacji, doradztwa, przedsiębiorczości i turystyki wiejskiej.

Od 2007 jest również organizatorem *Podyplomowych Studiów Medioznawczych i Zarządzania Informacją*.

Celem studiów jest edukacja w zakresie najważniejszych procesów medialnych, w tym podstaw pracy dziennikarskiej oraz kształtowania polityki informacyjno - komunikacyjnej w przedsiębiorstwie.